

YAROSLAV HAŞEK

**SEÇİLMİŞ
ƏSƏRLƏRİ**

**“ŞƏRQ-QƏRB”
BAKİ-2006**

*Bu kitab "Yaroslav Hašek. Hekayələr və felyetonlar"
(Bakı, Azərnaşr, 1956), "Yaroslav Hašek. Hekayələr"
(Bakı, Gənclik, 1978) və "Yaroslav Hašek. Bənövşəyi ildırım"
(Bakı, Gənclik, 1989) nəşrləri əsasında təkrar nəşrə hazırlanmışdır*

Tərtib edən və
ön sözün müəllifi:

Elçin Mehri

891.8'6352-dc22

AZE

Yaroslav Hašek. Seçilmiş əsərləri. Bakı, "Şərq-Qərb", 2006, 320 səh.

Ədəbi fəaliyyətə əsasən yol qeydləri və reportajlarla başlayan məşhur çex yazıçısı Yaroslav Hašek daha sonra satirik novellalar müəllifi kimi tanınmışdır. Müxtəlif təxəllüslərlə qələmə aldığı çox sayda əsərində o, həqiqətən "Çex yumoristik ensiklopediyası"nı yaratmışdır. Mövzunu real həyatdan alan həmin yumoriskalar dövrün çex cəmiyyəti üçün böyük ictimai məzmun daşıyan elementlərlə zəngindir.

Müəllifin bu kitaba daxil edilmiş satirik hekayə və felyetonlarında da bürokratism, meşşən həyat tərzi və əxlaq ifşa olunur. Hašek yaradıcılığının ən yüksək zirvəsi sayılan və müəllifinə geniş şöhrət qazandıran "Əsgər Şveykin sərgüzəştləri" satirik romanında isə militarizm əleyhinə etiraz öz dərin ifadəsini tapmışdır.

ISBN10 9952-34-063-X

ISBN13 978-9952-34-063-1

© "ŞƏRQ-QƏRB", 2006

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

İLHAM ƏLİYEVİN

"Azərbaycan dilində latın qrafikası

ilə kütləvi nəşrlərin həyata

keçirilməsi haqqında"

12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı

ilə nəşr olunur və ölkə kitabxanalarına

hədiyyə edilir

ÖN SÖZ

Vaxtilə çex ədəbiyyatının dünya miqyasında təmsil olunmamasının əsas səbəbi kimi Çexiya ərazisinin kiçik olmasını bəhanə gətirənlərə K.Çapek cavab olaraq demişdi ki, Sofoklun yazıb-yaratdığı Afina dövlətinin ərazisi indiki Plzenin ərazisindən o qədər də böyük deyildi.

XX əsrdə çex xalqı dünya ədəbiyyatı xəzinəsinə Yaroslav Haşek, Karel Čapek və Milan Kundera kimi 3 ölməz inci bəxş etdi. Biz sizə bunlardan biri – Y.Haşek haqqında bəhs edəcəyik. Onun adı dünya ədəbiyyatının korifeyləri olan Aristofan, Fransua Rable, Migel de Servanteslə bir cərgədə durur. Yazıcının məşhur Şveyk obrazı isə sonralar Don Kixot kimi ümumi bir məfhuma çevrildi.

Y.Haşek 1883-cü ildə Praqada müəllim ailəsində anadan olmuşdur. O əvvəlcə gimnaziyada oxumuş, sonralar Ticarət Akademiyasında təhsilini davam etdirmişdir. Burada o, alman və fransız dilləri ilə yanaşı, rus dilini də öyrənir.

1903-cü ildə Y.Haşekin "May çağırışı" adlı ilk kitabı çapdan çıxır. Bundan ilhamlanan yazıçı çoxlu hekayələr və felyetonlar silsiləsi yaradır. Praqa meyxanalarının daimi müştərilərindən olan Y.Haşek bir qayda olaraq qəhrəmanlarını elə oradaca tapırdı, bəzən də burada danışılan ayrı-ayrı məzəli əhvalatlar sonradan onun obrazlarının dilindən eşidilirdi.

Müxtəlif illərdə Y.Haşek bir sıra qəzet və jurnallarda çalışır, odu yazıları ilə tez-tez dövrü mətbuatda çıxış edir. Onun felyetonları çox zaman "Yol qeydləri"ndən ibarət gündəliyi xatırladır. Lakin Y.Haşek təkcə böyük yazıçı deyil, həm də böyük səyyah olmuşdur. Yalnız onu qeyd etmək kifayətdir ki, Y.Haşek Macarıstanda, Slovakiyada, Avstriyada, Bolqarıstanda, Almaniyada, Serbiyada, Rumıniyada, Polşada olmuş, eləcə də ucsuz-bucaqsız Rusiya imperiyasının Kiyev, Moskva şəhərlərindən tutmuş Başqırdıstan, Tatarıstan, Mordva, Ural, Sibir vilayətlərinə qədər böyük bir yol qət etmişdir. Y.Haşekdə səyahətə meyil çoxdan yaranmışdır. Belə ki, hələ uşaq olarkən daim ailəsi ilə birgə bir mənzildən o biri mənzilə köçməli olurdu. Digər tərəfdən isə bu maraq Haşekin daim yeniliyə, təzəliyə, gözəlliyə, genişliyə, təbiətə can atması ilə bağlı idi. Onun səyahətləri heç də zəngin çex ailələrindən çıxmış erköyün oğulların dəb naminə, yaxud

hansısa boş bir maraqla edilmiş səfərlərdən deyildi. Geniş dairəli, mədəni və siyasi maraq nəinki Haşekin vətənpərvərliyini azaldırdı, əksinə, onu bir qədər də möhkəmləndirdi. Əgər Balkan ölkələrinə səyahət zamanı Haşek Şərqi xalqlarının nümayəndələri ilə az-az rastlaşırdısa, Türkiyədə isə bunu demək olmazdı. Təkcə onu demək kifayətdir ki, tatar şəhəri Buqulmaya komendant təyin olunarkən çex yazıçısını onun tabeliyində olan 12 çuvaş müşayiət edirdi. Y.Haşekin Şərqi marağı hələ Balkanlarda ayrı-ayrı Şərqi xalqlarının nümayəndələri ilə təmasda olarkən yaranmışdır. Bu tanışlıq həmin xalqların adət-ənənəsi, eləcə də digər etnoqrafik xüsusiyyətləri ilə tanış olmağa imkan vermişdir. Bu maraq xüsusilə Y.Haşek Birinci Dünya müharibəsi dövründə Avstriya-Macarıstan imperiyasına məxsus qoşunların tərkibində iştirak edərkən daha da gücləndi. Belə ki, o cəbhədə olarkən istər-istəməz şərqililərlə rastlaşmalı olurdu.

Yazıçı özünün Şveyk haqqında məşhur epopeyasını 1911-ci ildə yazmağa başlamışdır. Əsərin yaranmasını yazıcının həyat yoldaşı Yarmila belə xatırlayır: Bir dəfə Haşek evə gec gəldi. Kağızda "Gic hərbi hissədə" başlığını yazıb əlində qələm yuxuya getdi. Ertəsi gün yerindən qalxan kimi mənə dedi: "Dünən ağılıma gözəl bir fikir gəlmişdi. Ancaq bilmirəm nə idi". Sonra o, dünən yazdığı kağızı tapıb əlavə etdi: "Hə, mən deyən elə bu imiş..."

Beləliklə, Y.Haşek epopeyanın başlanğıcı olan "İgid əsgər Şveyk" hekayəsini yazdı. Böyük dövrün böyük oğullarını vəsf edən yazıçılardan fərqli olaraq Y.Haşek "şöhrəti Makedoniyalı İskəndəri belə kölgədə qoyan", Praqanın küçələrində nimdaş paltarda dolaşan, sakit görkəmli, lakin olduqca həzircavab olan Şveykin həyat tarixçəsini qələmə almağı daha üstün bildi.

1915-ci ildə Y.Haşek orduya çağırılır. Lakin o, "Avstriya silahının şərəfi" naminə heç vaxt vuruşmayacağına söz verir. Çox çəkmir ki, könüllü surətdə rusların tərəfinə keçir. Burada o, çex hərbi qoşun hissələrinin tərkibində ümumi düşmən olan Avstriya-Macarıstan imperiyasına qarşı vuruşur.

1915-1920-ci illər ərzində Rusiyada olarkən Y.Haşek şahidi, bəzən də iştirakçısı olduğu hadisələri qələmə alır. Yazıcının Rusiyaya səfərinin birinci yarısı ölkənin qərb vilayətləri ilə bağlı idisə, bu səfərin ikinci yarısı isə Rusiyanın şərqini əlaqələndirilməlidir.

Məlumdur ki, çoxmillətli Rusiya imperiyası özündə bir çox Şərqi xalqlarını birləşdirirdi. Burada o, Rusiya imperiyasında yaşayan bir sıra Şərqi xalqlarının, o cümlədən tatarların, çərkəzlərin, başqırdların, çuvaşların, türkmənlərin, qırğızların və başqalarının həyatı ilə yaxından tanış olmaq imkanı əldə edir.

Bu dövrdə Rusiyanı 3 böyük tarixi hadisə – Birinci Dünya müharibəsi, Böyük Oktyabr sosialist inqilabı və bunların nəticəsi olaraq Vətəndaş müharibəsi çulğamışdı. General Kolçakın başçılıq etdiyi ağqvardiyaçılarla qırmızı bolşeviklər arasında ölüm-dirim savaşı gediirdi.

Bolşeviklərin inamını qazanan Y. Haşek az bir zamanda onların arasında böyük nüfuz sahibinə çevrilir. Məhz bu səbəbdən o, vətəndaş müharibəsinin ən qızgın dövrü olan 1918-ci ildə İnqilabi Hərbi Şura tərəfindən tatar şəhəri Buqulmaya komendant təyin olunur, lakin həmin anda şəhər hələ tamamilə ağqvardiyaçılardan təmizlənməmişdi. Bununla belə, Y. Haşek geri çəkilmir, mübarizəni davam etdirir, hətta bir komendant kimi müəyyən əmrlər də verməyə müvəffəq olur. Doğrudur, onun bu missiyası çox çəkmir: ağqvardiyaçılar şəhərə nəzarəti yenidən öz əllərinə alırlar. “Qırmızı komendant” adlandırılan Y. Haşek isə Rusiyanın şərqi ənginliklərinə doğru geri çəkməli olur.

Y. Haşekin 1915-1920-ci illərdə Rusiyanın şərqi bölgələrində olması yazıçının Şərqi mövzusunda münasibətində əsaslı dönüş yaratmış oldu. Bu eyni zamanda yazıçıya imkan verdi ki, “Türküstan hekayələri”nin (o, Rusiyanın türk xalqları ilə məskunlaşmış ərazilərini belə adlandırdı) fonu ola biləcək dramatik vəziyyəti real şəkildə dərk edə bilsin. Bu fon çex yazıçısı üçün əsrlər boyu gərgin, silahlı münaqişə şəraitində olan Şərqi və Qərbi kimi bir “sərhəd zolağı” idi. Bu, hər şeydən əvvəl ona görə mümkün olmuşdur ki, Y. Haşek Rusiyanı, onun ucqar Şərqi diyarlarını yorulmadan gəzməmiş, ictimai-siyasi fəaliyyət göstərmişdir. Tanınmış çex ədibləri arasında Y. Haşek Şərqi səyahət edən ilk yazıçılardan biridir. 1910-cu illərdə o, hətta müsəlman dünyasının mahir bilicisi kimi böyük şöhrət qazanmışdı. Şərqi mövzusunda dair anonim yazılar bir qayda olaraq onun adı ilə bağlanırdı, çünki o, həmin dövrdə Rusiya və onun Şərqi diyarları ilə ən çox bağlı bir adam imici qazanmışdı. Y. Haşekin Türküstanda yazdığı felyetonlarda Şərqi mövzusu yalnız kədr arxasında təqdim olunur. Bu əsərlərdə o, Şərqi xalqlarının ayrı-ayrı nümayəndələri ilə təmasdan aldığı təəssüratları əks etdirir. Bu hekayələrdən bir hissəsi isə çex dilində, özü də səyahətdən qayıdandan dərhal sonra yazılmışdı. Yazıçı burada nəinki onun üçün tamamilə yeni olan Rusiyanın tanımadığı Şərqi xalqlarının təbiəti və adət-ənənələri ilə tanış olur, eyni zamanda o, bununla özünün ictimai-siyasi görüşlərini son dərəcə genişləndirmək imkanı əldə edir. Bu səyahət həmçinin yazıçıda Şərqi mədəniyyətinə qarşı canlı maraq və hörmət hissi yaratmış olur. Türküstanla gələn ilk dövrdən etibarən o, türk xalqlarının etnoqrafiyasını böyük maraqla öyrənir. Y. Haşek Avropa yazıçıları A. Düma, C. Bayron, Sauti və başqaları

kimi Şərqi aləmini təsvir edərkən ayrı-ayrı etnoqrafik detalları son dərəcə dəqiqliklə qələmə alırdı.

Y. Haşek Rusiya Şərqiə bir çox felyeton həsr etmişdir. Bu felyetonları iki hissəyə bölmək olar. Onların bir hissəsi, məsələn, “Yubiley xatirələri”, “Buqulma şəhərinin komendantı”, “Bir keşişin faciəsi” və s. yazıçının öz qələminin məhsuludur. Felyetonların digər bir hissəsi isə Kazanda, Ufada, Buqulmada və başqa şəhərlərdə ağqvardiyaçılarla vuruşan ayrı-ayrı insanların yazıb qoyduqları xatirələr əsasında tərtib olunmuşdur. Yazıçının qələmə aldığı bu hadisələr Şərqi xalqlarından olan başqırdların paytaxtı Ufada baş versə də, orada onlara məxsus diqqəti cəlb edəcək məlumatlara rast gəlinmir. Bu çox güman onunla bağlıdır ki, Haşekin aşkar etdiyi həmin əlyazmalar oradakı Şərqi xalqlarının nümayəndələrinə deyil, ruslara və yəhudilərə məxsusdur.

“Yubiley xatirələri” felyetonunda Şərqlə bağlı olan bütün felyetonlarındakı kimi, Y. Haşek heç də qarşısına Şərqi xalqlarının həyatından bəhs edən əsər yazmaq qoymamışdır. Bu felyetonda Şərqlə bağlı diqqəti çəkən əsas məsələlərdən biri, yazıçının Rusiya imperiyasının Şərqi xalqlarından olan mordvalıların dini mənsubiyyəti haqqında verdiyi maraqlı məlumatdır:

“Mənim başdan-ayağa qədər silahlanmış çuvalşarım kəndi ələk-vələk edərək oranın başçısı olan Dövlət bəy Şakiri yanıma gətirdilər. Onun əlinde tutduğu qəfəsdə 3 ağ dələ vardı. Çuvalşarlardan biri mənə bildirdi ki, ağ dələ onların Allahıdır. O bu dələləri ona görə götürmüşdü ki, onu qorusunlar”.

Bu faktla Y. Haşek Rusiyanın Şərqi xalqlarından birinin – mordvalıların gözəl bir adətini – dələyə sitayiş etdiyini verməklə yanaşı, eyni zamanda onların böyük faciəsini göstərmək istəmişdir.

Y. Haşek əsərlərində həmçinin Şərqi xalqlarından biri olan mordvalıların rus zülmündən qorunmaq üçün xristian dinini qəbul etmək məcburiyyətində qaldığını göstərir. Bu fikri Haşekin həmin felyetonda təsvir etdiyi bir mordvalı ilə mülakimesi də əyani sübut edir: “Mən şəhərdən şimal-qərbi istiqamətində qaçarkən yolda arabada oturmuş bir mordvalı özünü mənə çatdırıb dedi:

- Qardaş, yolun həyanadır?
- Hə, elə-belə gəzişirəm, – deyərək mən cavab verdim.
- Gəz, gəz, Allahın yazığı. Bəyəm bilmirsən ki, Samarada kazaklar camaatı doğrayır. Yaxşısı budur, otur gedək, yoxsa Allah bilir nələr olar”.
- Y. Haşekə qonaqpərvərliklə yanaşan mordvalı onu daim vəhşi kazaklardan qorumağa çalışaraq, ehtiyatlı olmağa çağırır. Hətta evə çatanda ona mordva paltarı verəcəyini vəd edir. Elə həmin felyetonda Haşek göstərir ki,

yoluna davam edərkən başqa bir türk xalqının nümayəndələri ilə – tatarlarla rastlaşır. Onun Böyük Kamenkaya getdiyi yolda çoxlu sayda tatar şəhərləri yerləşdiyindən, o istər-istəməz tatarlarla təmasda olurdu: “Həmin çətin vaxtlarda addımbaşı ölüm ilə üz-üzə gələndə mən özümü Samaranın, şimal-şərqində yerləşən Böyük Kamenka məntəqəsinə verərdim. Volqa mordvalıların bir hissəsi orada yaşayırdı. Onlar olduqca səmimi və sadəlövh insanlar idi. Mordva bir qədər əvvəl xristianlığa keçirilmişdi və bu səbəbdən də özündə sağlam bütperəst adətlərini hələ də saxlamaqda idi. Əslində xristianlığı onlar ona görə qəbul etmişdilər ki, çar pristavları ilə problemdən uzaq olsunlar. Əvvəllər onlar bir çox allahlara itaət edirdilər. Lakin pravoslav kilsəsi onların sayını üç dəfə azaltmışdı. Ona görə də onlar keşişlərə o qədər də rəğbətə yanaşmırdılar. İnqilab zamanı onlar bir diyar da bütün keşişləri onlara təbə olan rahiblərlə birlikdə Volqada batıraraq öldürüldülər”.

Y. Həşekin Rusiya Şərqinə həsr olunmuş felyetonlarında Şərq xalqları arasında milli düşmənçilik toxumu səpən, “Parçala, hökmranlıq et!” məşhur prinsipinə uyğun olaraq siyasət aparən millətçi ruslara da xüsusi yer ayrılır. Yazıçının olduğu bütün kəndlərdə əsasən tatarlar yaşayırdı. Təkcə Qulukovada çeremislər və çuvaşlar məskunlaşmışdı. Təxminən 150 il əvvəl çuvaşlar xristianlığı qəbul etmişdi. Çeremislər isə hələ də bütperəstlikdə qaldığından rus millətçiləri bundan məharətlə istifadə edərək, Qulukovada onlar arasında dini zəmində ədavət salmaqla böyük qırğına səbəb oldular.

Maraqlıdır ki, Həşək tatarlardan bəhs edərkən onların da rus millətçilərinə kəskin etirazını ifadə edirdi...

Y. Həşək Şərq xalqlarından danışarkən yeri gəldikcə öz əsərlərində iqtibası ilə onların öz dilində verir. Məsələn, o, felyetonun bir yerində onu kazaklardan qorumağa cəhd edən bir tatarın dediklərini belə ifadə edir: “Orda kazaklardır, *koa barasin?*” (Hara gedirsən? – *tatarca*).

Türküstan hekayələrinin güclü tərəfi ondadır ki, burada yad mədəni aləmin özünəməxsusluqlarını öyrənməyə etnoqrafik bir maraq vardır, özü də bu maraq həmin əsərlərdə aparıcı yer tutur. Bu hekayələrin zəif tərəfi isə Şərq mövzusunun birbaşa deyil, ötəri, təsadüfi müraciət olunmasıdır.

Y. Həşekin Şərqə həsr etdiyi ən maraqlı yumoristik hekayələrindən biri də “Nümayəndələr ziyafəti” adlanır. Bu hekayə Bayron ruhunda yazılmışdır. Belə ki, 1813–1816-cı illərdə İngiltərədə irtica gücləndiyindən Bayron özünün azadlıqsevər fikirlərini açıq şəkildə ifadə edə bilmirdi və bu səbəbdən o öz əleyhdarlarının diqqətini yayındırmaq üçün Şərq mövzu-

sunma müraciət etməli olurdu. Bayron kimi Həşək də öz əsərlərində vətənin taleyi ilə bağlı mühüm siyasi məsələləri ön plana gətirmək üçün təsvir etdiyi hadisələrin məkanını Şərq ölkəsi olan İrana köçürməli olurdu. Məsələ burasındadır ki, Həşekin yaşadığı dövrdə ölkəsi Habsburq (Avstriya-Macarıstan) imperiyasına daxil idi. Bu imperiyanın qanunverici şurası onun ayrı-ayrı millətlərini təmsil edən millət vəkiliyindən təmsil olunmuşdu. Bununla bağlı olaraq Həşək bu hekayədə göstərir ki, Avstriya rejimi şəraitində bu cür idarələrin heç bir hüququ yoxdur və ona görə də onların varlığı heç bir əhəmiyyət kəsb etmir.

Hekayə müdrik hökmdar Nəsr ül-Mülkün farsların gənc hökmdarı Əhməd Mirzəyə nümayəndələrin seçilməsi haqqında məsləhəti ilə başlayır. Şərq süjeti üzərində qurulmuş bu hekayədə nəinki hadisələri, məkan coğrafi cəhətdən uzaq, ekzotik bir ölkə ilə əvəz olunur, həmçinin hadisələrin baş verdiyi zaman da müasir dövrdən uzaq tarixi keçmişə aparılır: “Günəşin və Şiraz gülünün oğlu Əhməd Mirzə müdrik Nəsr ül-Mülkə əmr etdi ki, nümayəndənin nə olduğunu ona anlatsın”. Hekayədə diqqəti cəlb edən maraqlı bir cəhət də şərqli bir insanın Avropanın yerini müəyyən etməsi ilə bağlıdır: “Şah sağ olsun, siz doğru buyurursunuz, Avropa Rusiyada və əksinə, Rusiya Avropada yerləşir”.

Y. Həşekin yaradıcılığı ilə tanış olarkən daim Şərqlə Qərbin bir-birinə qarşı qoyulduğunu görürük: “Avropanın əhalisi bir neçə dildə danışır, onların dili o qədər qarışıq və dolaşıqdır ki, şah sağ olsun, siz bundan bir söz də başa düşməzsiz. Bu kafir köpəklər firənglərdir. Bu xalqlar o qədər solğun bənizə malikdirlər ki, adama Ağrı dağından sürüşən buzları xatırladır”.

Əsrarəngiz Şərq mühitini yaradarkən Həşək bəzən Şərqə məxsus bədii ifadə vasitələrindən istifadə edir. Bu hekayədə ara-sıra fars mənşəli sözlərə də rast gəlinir ki, bu da öz növbəsində çex yazıçısının Şərqlə bağlı dərin biliyə malik olduğunu göstərir. Məsələn, “*Bəhr əl şah*” – şahların sevinci, “*feysal ben xulim*” – ümumi azadlıq. Elə hallar da olur ki, yazıçının təsvir etdiyi Şərq süjetləri müasir insanlar üçün izaholunmaz və anlaşılmaz görünür, çünki təsvir olunan hadisələr əsasən uzaq keçmişlə bağlıdır. Hekayənin dərk olunmasını çətinləşdirən digər bir səbəb isə orada Həşekin yüksək sarkazmın öz ifadəsini tapmasıdır: “Mən nümayəndələr üçün bir ziyafət düzənləmək istədim. Parlamentin üzvlərinə başa salın ki, xəbəri kartoçkaya görə seçsinsinlər. Mən artilleriya generalını saray mətbəxinin müdiri, daxili işlər nazirini saray əyiricisi, maarif nazirini isə şərab dequstatoru təyin edirəm”.

1920-ci ildə partiyanın göstərişi ilə Həşək inqilabi hərəkata rəhbərlik etmək üçün ikinci arvadı Aleksandra Qavrilovna Lvova ilə birlikdə vətənə qayıdır.

Lakin bu vaxt çex proletariatu məğlubiyyətə uğramışdı. İrtica "qırmızı komissar"dan intiqam almaq üçün ona pusqu qoydurur. Köhnə dostları da Həşəkdən üz döndərirlər. Beləliklə, yazıçı yenidən meyxana aludəçisinə çevrilir.

Milyonlarla insana gülüş bəxş edən dahi çex yazıçısı, ölməz "Şveyk"ın müəllifi Yaroslav Həşək ucqar Lipnitse kəndində özünün son günlərini yaşamalı olur. Narahat həyat, içkiyə aludəçilik, maddi çətinlik 40 yaşında ikən böyük gülüş ustasının sağlamlığını qırır. Amansız ölüm onu "Şveyk"ın IV hissəsini yazarkən haqladı. Beləcə 1923-cü il yanvarın 3-də Y.Həşək "Şveyk əzabla ölür" sözlərini deyib əbədi olaraq gözlərini yumur. Yazıçının dəfnində çex ədəbi-siyasi ictimaiyyətindən heç kəs iştirak etmədi. Dostları da yazıçının ölümünə inanmayıb bunu "növbəti ölüm" kimi qəbul etdilər (o vaxta qədər Həşəkin ölümü haqqında defələrlə nekroloq çap edilmişdi). Lakin onun ölməz "Şveyk"ı bütün dünyaya səs salaraq böyük gülüş ustasının həyat dəftərini bir daha vərəqləməyə çağırdı.

Y.Həşəkin yarımçıq qalmış "Şveyk"ı, eləcə də yüzlərlə hekayə, felyeton, yumorəskaları yazıçını dünyanın ən böyük satirikləri sırasına qaldıraraq onu milyonların sevimlisinə çevirdi.

İGİD ƏSGƏR ŞVEYK MÜHARİBƏ ƏRƏFƏSİNDƏ

I. ŞVEYK İTALIYA İLƏ TƏKBAŞINA VURUŞDU

Əmin-amanlıq dövrü olduğundan Şveyk əsgərliyə açıq ürəklə getdi. Triyentdəki kələkbazlıqları ilə o, komendantı da, bütün qarnizonu da heyrətə salmışdı. Həmişə gülərüzlü və lütfkar olan Şveyk hamı ilə nəzakətlə rəftar edər, ancaq buna baxmayaraq günlərinin çoxunu həbsdə keçirirdi. O, azad olan kimi bütün suallara cəld cavab verir və çox keçmədən qayğısız bir sakitliklə yenidən qarnizon həbsxanasına yollanırdı, ürəyinin dərin guşəsində isə sevinirdi ki, buradakı zabitlər ondan qorxurlar. Qorxmaqlarına da səbəb onun kobudluğu və ya itaətsizliyi deyil, əksinə, ədəbli cavabları, sadə davranışı və səmimi gülərüzlüyü idi ki, bu da hamını hövsələdən çıxarırdı.

Zabitlər kazarmaya giren kimi, gülər üzlə Şveyk çarpayıdan durub nəzakətlə deyirdi: "Cəsarət edib deyim ki, möhtərəm cənablar!"

Zabit Valk bu hörmətçil və mehriban təbəssümü görüb dişlərini qıcırırdı. Şveykin başındakı furajka nizamnamədə göstərildiyi kimi qoyulmamışdır, ancaq Şveykin sədaqətli, itaətkar baxışlarını görcək zabitin edəcəyi töhmət boğazında quruyub qalırdı.

Mayor Teller kazarmaya girmişdi. Zabit Valk komandaya, çarpayının yanında özlərini şax tutub dayanmış komandaya ciddi nəzər salıb əmr etdi:

– Sırası Şveyk, tüfəngi gətirin!

Şveyk cəld yüyürüb tüfəngin yerinə arxa çantasını gətirdi.

Qəzəblənmiş mayor Teller Şveykin yazıq görkəm almış sifətinə baxıb bağırdı:

– Sən bilmirsən ki, tüfəng nədir?

– Cəsarət edib deyim, elədir ki, var.

Şveyki dəftərxanaya apardılar, tüfəngi getirib az qala gözüne soxdular:

– Bu nədir? Buna nə deyirlər?

– Cəsarət edib deyim ki, bilmirəm.

– Tü-fəng!

– Cəsarət edib deyim ki, inanmağım gəlir.

Şveyki hauptvaxtaya saldılar. Hətta həbsxana nəzarətçisi belə onu “eşşək” adlandırmağı özünə borc bildi. Bu vaxt rota ağır hərbi təlim üçün dağlara yola düşdü. Şveyk isə qayğısız-qayğısız gülüm-səyərək burada oturmada davam edirdi.

Şveykdən xeyir görməyəcəyini gören rəislər onu könüllü əsgərlərə xidmətçi təyin etdilər. Şveykə tapşırılmışdı ki, süfrə başında onlara qulluq etsin.

Bütün çəngəl-bıçaqları, nimçələri, şarab və pivəni süfrəyə düzəndən sonra Şveyk qapının ağzına çəkilib oturur, çubuğunu sümürə-sümürə hərdən bir dillənirdi:

– Cəsarət edib deyim ki, cənab könüllü əsgərlər, cənab zabit Valk çox ləyaqətli adamdır.

Sonra Şveyk gülümsəyərək çubuğunu tüstülədir.

Bir dəfə bura zabitlərin yeni dəstəsi gəlmişdi. Onlardan biri ehtiyatsızlıqla Şveykdən soruşdu ki, hansı rotadandır.

– Cəsarət edib deyim ki, bilmirəm.

– Lənət şeytana, burda hansı polk dayanır?

– Cəsarət edib deyim ki, bilmirəm.

– Bəs qarnizonun dayandığı şəhərin adı nədir?

– Cəsarət edib deyim ki, bilmirəm.

– Bəs sən buraya necə gəlib düşmüşsən?

Şveykin üzündə xoş bir təbəssüm göründü, mehribanlıqla zabite baxıb izah etdi:

– Cəsarət edib deyim ki, əvvəlcə mən anadan oldum və məktəbə getdim. Sonra dülgerlik ilə məşğul oldum, ta ki, onu öyrənənə kimi. Sonra məni harasa apardılar və soyundurub lüt elədilər. İki ay keçəndən sonra isə polislər gəlib məni kazarmaya apardılar. Orada mənə baxıb dedilər ki, üç həftə gecikmişəm, buna görə də məni dama salmaq lazımdır. Soruşdum ki, madam mən hərbi qulluğa getmək istəmirəm və hətta əsgərin nə demək olduğunu bilmirəm, niyə belə edirsiniz? Ancaq, hər halda, məni dama saldılar, sonra qatara basıb ora-buraya sürdülər, ta ki gəlib buraya çıxdım. Mən də heç kəsə soruşmadım ki, bu nə polkdur, hansı rotadır, çünki heç kimə əziyyət vermək istəmədim. Mən təlim vaxtı sırada durub siqar çəkəndə yenə də məni həbsə saldılar, ancaq bilmədim nəyə görə.

Sonra məni yenə də dəfələrlə dama basdılar. Bir dəfə süngünü itir-diyimə görə, bir dəfə atəş meydanında az qala cənab polkovniki vura-cağıma görə, bir dəfə də bilmirəm nəyə görə. İndi isə mən könüllü əsgər cənablarına xidmət edirem.

Şveyk susdu və gözlərini aydın uşaq nəzərlərilə zabite zillədi. Zabit isə hətta özünü itirdi. Bilmədi ki, nə etsin: gülsün, yoxsa bu əsgəriyəzi söysün?

Milad bayramı gəldi. Könüllü əsgərlər özlərinə yolka düzəltdi-miş-dilər, şam etdikdən sonra polkovnik məlum olduğu kimi İsanın ana-dan necə olması barədə təsirli nitq söylədi və dedi ki, o, polkovnik öz nümunəvi döyüşçülərindən razıdır; nümunəvi döyüşçülər də özlərindən razı olmalıdırlar.

Polkovnikin naqqallığına cavab olaraq ucadan bir səs eşidildi:

– Elədir! O ki düzdür, düzdür!

Bu, heç kəsin fikir vermədiyi Şveyk idi. O, gülər üzlə könüllü əsgərlərin arasında dayanmışdı.

– Könüllü əsgərlər! – deyə polkovnik bağırdı. – Çığırın kim idi?!

Şveyk sıradan çıxıb şən səsle cavab verdi:

– Cəsarət edib deyim ki, cənab polkovnik, o mənəm. Mən burada könüllü əsgər cənablarına xidmət edirəm və sizin nitqiniz mənə çox xoş gəldi. Çünki siz ürəkdən danışsınız!

Şəhərdəki zənglər gecə yarını vuranda, artıq Şveyk ikinci saat idi ki, qarnizon həbsxanasında oturmuşdu. Bu dəfə onu daha çox sax-ladılar, sonra süngüsünü özünə qaytardılar və pulemyot vzvoduna yazdılar.

İtaliya sərhədi yaxınlığında böyük manevrlər gedirdi. İgid əsgər Şveyk arxadan gəlib öz hissəsinə çatmaqda idi. Gözlənilməz bir hadisə onu ləngitdi. Yola düşməzdən əvvəl subaltern¹ əsgərlərə manevrlər haqqında danışdı:

– Bir anlığa təsəvvür edin ki, italyanlar bizə müharibə elan edib-lər və biz də onların üzərinə hücumə keçmişik...

– Lap yaxşı, onda hücumə! – deyə Şveyk dilləndi və bundan ötrü altı günlük həbs cəzası aldı. Cəzasını çəkəndən sonra o, bir nəfər kapral və cəzasını çəkmiş üç başqa əsgər ilə öz polkunun ardınca göndərildi.

¹ Rota, eskadron və batareyanın kiçik zabiti

Əvvəlcə onlar vadi ilə gedirdilər, sonra dağları keçəndə atlara mindilər, bu vaxt Şveyk sərhəddəki sıx meşədə azdı. O, yoldaşlarını tapmaq ümidi ilə əbəs yerə o yan-bu yana baxa-baxa meşənin sıx yeri ilə gedərkən birdən gəlib sərhədin o tərəfinə çıxdı.

İgid Şveyk də elə burada fərqləndi. Elə lap bu vaxt Milandan gəlmiş İtaliya pulemyot polku da sərhəd yaxınlığında təlim keçirdi. İgid əsgər Şveyk yol tapmaq üçün dolaşdığı yerdə səkkiz əsgər və pulemyot yüklənmiş bir qatırı gördü. İtalyan döyüşçüləri qayğısız halda kolların arasında xoruldayırdılar, pulemyot yüklənmiş qatır isə öz sahiblərindən bir qədər kənarda otlayırdı. Nəhayət, qatır Şveykin gülümseyə-gülümseyə düşməne baxdığı yere yaxınlaşdı. Şveyk heyvanın cilovundan tutdu və italyan qatırında italyan pulemyotu ilə vətəne qayıtdı. O, aşağı endi, yarım gün qatır ilə haradasa meşədə veyilləndi və axşama yaxın, nəhayət Avstriya ordu düşərgəsini görə bildi.

Keşikçilər Şveyki buraxmaq istəmirdilər, çünki o, növbəti parolu bilmirdi. Zabit gəldi və Şveyk qoçaqcasına özünü dartdı, əlini alına aparıb əsgəri salamdən sonra raport verdi:

– Cəsarət edib deyim ki, cənab leytenant, italyan qatırını pulemyotla birlikdə əsir almışam.

Şveyki o saat karsərə saldılar, ancaq komandanlıq qonşu dost dövlətin qoşunlarında qəbul edilmiş pulemyotun yeni modeli ilə ətraflı tanış olmaq zövqündən imtina edə bilməzdi.

II. ŞVEYK KİLSƏ ŞƏRABI AXTARIR

Qoşun yepiskopu Koloman Belopototski ruhani ata Avqustin Kleynşrodtu qarnizon feldkuratı təyin etmişdi. Məlum olduğu kimi, adi keşiş ilə ordu keşişi arasında böyük fərq vardır. Sonuncuda din-darlıq döyüşkənliklə uyğunlaşır və beləliklə, iki silk birləşərək bütöv bir şey əmələ gətirir. Adi keşiş ilə hərbi keşiş arasındakı fərq, eynilə cıdır meydanının sahibi ilə hərbi akademiya da at sürməkdən dərş deyən draqun mayoru arasında olan fərq kimidir. Hərbi keşiş dövlətdən maaş alır və hərbi qulluqçu hesab edilir. Onun müəyyən rütbəsi olur, qılncı gəzdirməyə və dueldə vuruşmağa ixtiyarı var. Doğrudur,

adi keşiş də dövlət xəzinəsindən dolanır, ancaq daha yaxşı yaşamaq üçün dindarlardan da bir şey dartışdırmalıdır.

Əsgər adi keşişi salamlamağa məcbur deyil, ancaq hərbi keşişə öz qaydası ilə salam verməlidir, yoxsa həbsə düşə bilər. Beləliklə, Allahın iki nümayəndəsi var – biri hərbi, biri də mülki. Mülki nümayəndə ilk siyasi hazırlığı təmin edir, hərbi keşiş isə əsgərlərə günahlarını etiraf etdirir və onları həbsə salır. Qadiri-təala bu günahkar dünyanı, o cümlədən feldkurat Avqustin Kleynşrodtu xəlv edəndə bütün bunları nəzərə almışdır. Bu hörmətli insan Triyentin küçələri ilə addımlayarkən, qəzəblənmiş Allah tərəfindən bu şəhərə göndərilən kometaya benzəyirdi. Onun görünüşü əzəmətli və zəhmli idi, onun haqqında dəhşətli şeylər danışib deyirdilər ki, Macarıstanda duel zamanı üç zabitin burnunu kəmiş, beləliklə, onları Allaha inanmaqda kifayət qədər həvəs göstərmədiklərinə görə cəzalandırmışdır.

Macarıstanda dinsizliyin kökünü kəsəndən sonra Kleynşrodt Triyentə keçirildi. Bu vaxt qarnizondakı taxtabitili həbsxanadan azad edilmiş Şveyk yenidən Avstriya imperiyasına qulluq etmək üçün öz rotasına qayıtdı. Təzə keşişə dənsik lazım idi, onu qarnizon komandası içindən axtarıb seçməyə keşiş özü getdi. Kazarmadan keçərkən, Kleynşrodtun gözü Şveykin mehriban üzünə sataşdı, əlini onun küreyinə vuraraq dedi:

– Mənimlə gedəcəksən.

Şveyk heç bir günah işləmədiyini dedisə də bir şey çıxmadı, kapral onun böyrünə bir dürtmə vurub dəftərxanaya apardı.

Dəftərxanada mirzə nəzakətlə üzr istəyib qarnizon keşişini xəbərdar etdi ki, sınavi əsgər Şveyk sadəcə olaraq, “ağılsız heyvandır”.

– Ağılsız heyvanın yaxşı üreyi ola bilər, – deyə hörmətli Kleynşrodt ona etiraz etdi.

Şveyk itaətlə başını tərpətdi, onun sifəti elə səmimi idi ki, keşiş hətta Şveykin cərimə siyahısı ilə tanış olmaq da istəmədi.

Şveyk üçün əfsanəvi bir həyat başlandı. O, gizlicə kilsə şərabını içirdi, ancaq ağasının atını elə bir səylə təmizləyirdi ki, çox keçmədən tərifəlayiq oldu.

İgid Şveyk söyləyirdi:

– Cəsarət edib deyim ki, əlimdən gələnlə hər şeyi edirəm ki, atınız sizin özünüzdən pis olmasın.

Kastel-Nuovoda düşərgələrin açılması günü yaxınlaşırdı və bu münasibətlə böyük dua mərasimi olacaqdı. Kilsə ayinləri üçün ruhani ata Avqustin Kleynşrodt ancaq Foslaudan gətirilən Avstriya şərabından istifadə edirdi. Turşumuş italyan şərabından onun zəhləsi gedirdi. Eyni zamanda Avstriya şərabı da qurtarmaq üzrə idi. Buna görə də Kleynşrodt igid Şveyki çağıraraq dedi:

– Sabah şəhər şərab gətirmək üçün şəhərə get. Dəftərxanadan pul alıb mənim üçün səkkiz litrlik çəlləkdə şərab gətirərsən. Ləngimədən qayıt və yaxşı yadında saxla: Aşağı Avstriyadakı Foslauda çəkilən şərabadan gətirmək lazımdır. Haydı, marş!

Şəhər Şveyk iyirmi kron pul və üstündə “Şərab gətirmək üçün ezamiyyətə” sözləri yazılmış buraxılış vəərəqəsi aldı. Həmin buraxılışla da o, düşərgəyə qayıtmalı idi. İgid əsgər Şveyk şəhərə yollandı, yolda “Foslau, Aşağı Avstriya...” sözlərini vicdanla təkrar edirdi. Bu sözləri stansiyada kassirə də dedi və artıq yarım saatdan sonra o, özündən razı halda Aşağı Avstriyaya gedən qatarda oturmuşdu.

Həmin gün ağız büzüşdürücü italyan şərabı Kastel-Nuovodakı təntənəli dua mərasimini bir qədər korladı. Ruhani ata Kleynşrodt isə axşam qəti qərara gəldi ki, əsgər Şveyk öz əsgəri vəzifəsini unudan dələduz və fəraridir.

Avqustin Kleynşrodtun səsi bütün düşərgəni götürmüşdü. Onun söyləşləri Alp dağlarının zirvələrinə kimi yüksəlir və bir neçə saat bundan əvvəl öz vəzifəsini yerinə yetirməyin xoş duyğusundan gülümsəyən Şveykin keçdiyi Adid vadisinin havasında əriyirdi. O, dərələrdən, tunellərdən keçir və hər stansiyada soruşurdu: “Foslaudur? Aşağı Avstriyadır?” Nəhayət, onun mehriban sifəti Foslau vağzalında göründü və o, furajkalı bir adama “Şərab gətirmək üçün ezamiyyətə” sözləri yazılan buraxılış vəərəqəsini təqdim etdi. Şveyk mehribancasına gülümsəyərək kazarmanın harada olduğunu soruşdu. Furajkalı adam ondan marşrut vəərəqəsini istədi. Şveyk cavab verdi ki, bunun nə olduğunu bilmir. Bu vaxt daha iki furajkalı adam gəldi və ona izah etdilər ki, yaxın kazarma Korenburqdadır. Şveyk biletdən alıb yoluna davam etdi.

Korenburqda dəmiryolçu polku dayanırdı. Şveyk gecə vaxtı darvazaya yaxınlaşıb keşikçilərə “Şərab gətirmək üçün ezamiyyətə” sözləri yazılmış buraxılış vəərəqəsini göstərəndə kazarmada çox təəccübləndilər.

– Bu işi şəhərə saxlayaq, – deyərək keşikçi qəti etdi, – cənab növbətçi zabit elə indicə yuxuya gedib.

Şveyk təmiz vicdanla çarpayuya uzandı və öz qüvvəsi daxilində imperiya üçün əlindən gələni əsirgəmədiyi qənaətinə gələrək yuxuladı. Şəhər onu anbar dəftərxanasına apardılar. Orada “Şərab gətirmək üçün ezamiyyətə” sözləri yazılmış öz buraxılış vəərəqəsini göstərdi. Buraxılışa növbətçi zabit qol çəkmişdi və “Kastel-Nuovo ordu düşərgəsi, polk 102, batalyon 3” möhürü vurulmuşdu. Özünü itirmiş anbardar Şveyki polkun qərargahına apardı, orada onu polkovnikin özü dindirdi.

Şveyk məlumat verdi:

– Cəsarət edib deyim ki, Triyentdən buraya müqəddəs ata feldkurat Avqustin Kleynşrodtın ömrilə gəlmişəm və ona səkkiz litrlik çəlləkdə kilsə şərabı aparmalıyam.

Komandanlıq başını itirmişdi. Şveykin səmimi sifəti, onun nəzakətli rəftarı, rəsmi möhür və imzalı buraxılış vəərəqəsi – bütün bunlar adamı inandırır və eyni zamanda işi dolaşdırırdı. Uzun mübahisədən sonra hamı belə qərara gəldi ki, hörmətli feldkurat Avqustin Kleynşrodt görünür xərifləyib və Şveyki geri yola salmaqdan başqa çarələri yoxdur.

Şveykə marşrut vəərəqi verdilər. Mirzə mehriban adam idi və onun üçün yüz kilometr artıq hesabladı. Marşrutu Triyentə o, Vyana, Ştiriya, Zaqreb, Triyestdən saldı. Yola iki gün vaxt, bir kron altmış geller də nağd pul vermişdilər. O, Mirzədən bileti aldı, rota aşpazı isə rəhmətli olduğundan Şveykə üç əsgər çörəyi ötürdü.

Bu vaxt polk feldkuratı Avqustin Kleynşrodt düşərgəni gəzir, dişlərini qıcırdayaraq bağırırdı:

– Tutub güllələmək lazımdır!

Siravi Şveyki qaçmış elan etdilər. Dördüncü gün gecə Şveyk düşərgənin qapısında görünəndə hamı təəccübləndi. Gülümsəyərək keşikçiye Korenburqdan aldığı marşrut vəərəqini və düşərgədə verilmiş “Şərab gətirmək üçün ezamiyyətə” sözləri yazılmış buraxılış vəərəqəsini göstərdi. Qorxuya düşmüş Şveyki tutub əllərini qandalladılar və baraka salib qapısını bağladılar. Şəhər o, şəhər haupvaxtasına göndərildi. Eyni zamanda Korenburq dəmiryol polkundan bir təliqə gəldi, polkovnik istehza ilə soruşurdu ki, necə olub hörmətli feldkurat Avqustin Kleynşrodt siravi Şveyki kilsə şərabı üçün Korenburqa göndərməyi lazım bilmişdir.

Şveyki dindirdilər, o da razılıqla gülümseyərək məsələnin necə olduğunu ədəblə başa saldı. Bundan sonra zabitlər uzun zaman bir-birilə məsləhətləşdilər, feldkurat Avqustin Kleynşrodt isə Şveyki görmək üçün həbsxanaya yollandı.

– Bura bax, ay heyvan! Yaxşı olardı ki, sən əlilliyə keçəydin, bizim də canımız qurtaraydı.

Şveyk səmimiyyətlə feldkurata baxıb dedi:

– Cəsarət edib deyim ki, müqəddəs ata, son nəfəsimədək imperator həzrətlərinə xidmət etmək istəyirəm.

III. HƏKİMLƏR ŞVEYKİ MÜAYİNƏ EDİRLƏR

Hər bir orduda qulluq etmək istəməyən tənbellər olur. Başa düşürsünüzmü, onlar avara gezib-dolanmağı üstün tuturlar. Məsələn, bu cüvəllağlar ürək xəstəliyindən şikayətlənirlər, halbuki, onları yarmaq lazım gəlsə görəcəksən ki, olsa-olsa kor bağırsaqları xarab olub. Müxtəlif kələklər ilə onlar hərbi qulluqdan yayınmaq istəyirlər. Ancaq vay onların halına, çünki tibb komissiyası mövcuddur, bu komissiya da belə tiplərin dərslərini verir. Məsələn, bu qoçaqlardan birisi ayağının altının düzlüyündən şikayətlənir. Doktor ona qlauber duzu və imalə yazır, bu zavallı da bütün gecəni od tutmuş adam kimi elə qaçır ki, gəl görəsən, səhər isə onu karsərə aparırlar. Başqa bir kələkbaz andaman edir ki, mədəsində xərçəng xəstəliyi vardır. Eybi yoxdur, onu cərrahlıq əməliyyatı stoluna uzadırlar. Həkim ucadan göstəriş verir:

– Mədəsini narkoz vermədən kəsin!

Bu sözlər eşidilər–eşidilməz elə bil xərçəng yoxa çıxır və şəfa tapmış əsgər karsərə doğru addımlayır.

Tibb komissiyası Avstriya ordusu üçün lap göyden düşmüş köməkdir. Əgər o olmasaydı, mütləqiyyətin hər bir müdafiəçisi özünü xəstə və silah götürmək üçün bacarıqsız hiss edərdi.

Qərargah həkiminin çox yaxşı fikirləri var idi. O deyirdi: “Əsgəri yoxlayarkən əvvəlcədən buna əminəm ki, məsələ onun qulluğa yararlı olmasında deyil, özünü yalandan xəstəliyə vurmasındadır. Bu camaat həmişə buğa kimi sağlam olur. Mən də bu prinsipə işləyirəm. Ona kinə və aclıq diyeti yazıram, üç gündən sonra xəstə özü gəlib andaman edir ki, onu buraxım, özünü yalandan xəstəliyə vuran belə bir əsgər ölərsə, onda məlumdur ki, bunu qəsdən etmişdir ki,

həkimlərdən hayıfını çıxısın və yalançılıq üstündə cəzadan canını qurtarsın. Yo–ox, mən adamın canı ağzından çıxmıyınca ona inanmamam”.

Buna görə də rəislər Şveyki təkrar tibbi müayinəyə göndərəndə, bütün rota ona həsəd aparırdı. Həbsxana nəzarətçisi kameraya yemək gətirib dedi:

– Bəxtin gətirir, ay dələduz. Təkrar müayinəyə gedəcəksən və mütləq tərxis olunacaqsan.

İgid Şveyk hörmətli müqəddəs ata Kleynşrodt verdiyi eyni cavabı nəzarətçiye də verdi:

– Cəsarət edib deyim ki, bundan bir şey çıxmıyacaq. Mən buğa kimi sağlamam və son nəfəsimə kimi imperator həzrətlərinə qulluq etmək istəyirəm.

Şveyk üzündə xoş təbəssüm, keyfi kök çarpayırıya uzandı.

Nəzarətçi onun dediklərini növbətçi zabıt Millərə xəbər verdi. Miller dişlərini qıcırdı.

– Biz o avaranın dərslərini verərik! – deyə çığırdı. – Elə edərik ki, qulluq etmək həvəsindən düşər! Ona səpmə yatalağı lazımdır!

Şveyk bu vaxt hauptvaxtda dustaqlara deyirdi:

– Son nəfəsimə kimi imperator həzrətlərinə qulluq edəcəyəm. Əsgər öz hökmdarına qulluq etməlidir, heç kəs onu qulluqdan qova bilməz. Qoy lap generalın özü gəlsin və belimdən bir az aşağı bir təpik vurub məni kazarmadan bayıra atsın, onsuz da geri qayıdıb ona deyəcəyəm: “Zati–aliləri, cəsarət edib deyim ki, son nəfəsimə kimi hökmdarıma qulluq etmək istəyirəm”. Polka götürməsələr, donanmaya gedəcəyəm ki, əlahəzrətə heç olmazsa dənizdə qulluq edim. Əgər orada da cənab admiral dizi ilə dalıma vurarsa, onda imperatora havada xidmət edəcəyəm”.

Ancaq bütün kazarma əmin idi ki, Şveyki polkdan qovacaqlar. İyunun 3–də sanitarlar həbsxanaya gəldilər, Şveyk qızgın müqavimət göstərdikdən sonra, nəhayət, onu xəşməyə salıb qarnizon xəstəxanasına göndərdilər. Yolda o, zarıdaydı. “Əsgərlər, buraxın məni, imperator həzrətlərinə qulluq etmək istəyirəm...”

Şveyki ağır xəstələr şöbəsinə qoydular. Qərargah həkimi ona tələsik baxıb dedi:

– Şveyk, səndə qaraciyər iltihabı var. Ürəyin də xəstədir, zavallı, öz günahındır! Səni evə buraxmalı olacağıq.

IV. ŞVEYK PİROKSİLİN İLƏ RƏFTAR ETMƏYİ ÖYRƏNİR

– Cəsarət edib deyim ki, cənab qərargah həkimi, mən buğa kimi sağlamam. Ordu mənsiz necə keçinə bilər? Cəsarət edib deyim ki, təzədən rotaya qayıtmaq istəyirəm, qüsursuz əsgər kimi imperator həzrətlərinə iman və sədaqətlə xidmət edəcəyəm.

Ona imalə yazdılar. Sanitar polyak Voçkovski ona imalə edəndə Şveyk vəziyyətinin ağırlığına baxmayaraq ləyaqətlə dedi:

– Qardaş, mənə yazığın gəlsin. Mən italyanlardan ehtiyat etmədim, sənin imaləndən də qorxmuram. Əsgər cəsarətlə qulluq etməli və heç nədən qorxmamalıdır.

Onu ayaqyoluna apardılar, gözetçi də əlində dolu tüfəngi onun yanında dayandı. Sonra Şveyki yenə də yatağa uzandırdılar. Sanitar Voçkovski onun yanında var-gəl edir, ah çəkirdi:

– İt balası, ata-anan varmı?

– Var.

– Onları görə bilməyəcəksən, simulyant!

Şveyk özündən çıxdı:

– Mən simulyantam? Mən lap sağlamam və son nəfəsimədək imperator həzrətlərinə qulluq etmək istəyirəm.

Onun ətrafına buz qoydular. Şveyk üç gün buz kompresin içində qaldı, bundan sonra qərargah həkimi gəldi:

– Hə, Şveyk, ordudan rədd olub gedəcəksən?

– Cəsarət edib deyim ki, cənab qərargah həkimi, mən lap sağlamam və qulluğumu davam etdirmək istəyirəm.

Şveyki yenə buzun içinə qoydular. İki gündən sonra tibb komissiyası toplanmalı və həmişəlik olaraq onu hərbi qulluqdan azad etməli idi. Ona hətta ağ biletdə yazmışdılar, ancaq komissiyanın gəlməsinə bir gün qalmış Şveyk gözlənilmədən hərbi xəstəxanadan qaçdı. Sevimli hökmdara qulluq etmək üçün müvəqqəti olaraq fərarilik etmək lazım gəldi. İki həftə Şveykdən xəbər olmadı, sonra o, kazarmanın darvazasında göründü, girdə sifətində razılıq andıran təbəssüm olduğu halda gözetçilərə dedi:

– Cəsarət edib deyim ki, fərarilik üstündə mən həbsxanaya gedirəm. Qaçmışdım ki, son nəfəsimə kimi sevimli hökmdarıma qulluğumu davam etdirim.

Şveyki altı ay müddətinə həbsə saldılar, sonra isə cəbbəxanaya keçirdilər.

Qarnizon feldkuratı Şveykə dedi:

– Bura bax, dələduz. Əgər orduda qulluq etmək istəyirsən, onda piroksilinlə işləməli olacaqsan. Bu sənin xeyrinədir.

Şveyk də piroksilinlə işləməyi öyrənməyə başladı. Ona torpedo-ları doldurmaq tapşırılmışdı. Bu iş zarafat deyildi: həmin işi görənin adamın bir ayağı qəbirdə olur. Ancaq Şveyk qorxmadı. O, dinamit, ekrazit və piroksilin ilə dolu çəlləklərin arası ilə sakitcə gəzirdi, barıt anbarında onun şən mahnısı eşidilirdi:

Ey şanlı sərkərdə, sən,
Söylə necə igidsən?
Tərk etdin paytaxtını,
Ey köpek, köyün hamı?
Üstümüze göndərdin,
Bir böyük qoçaq, zirək.
Onları qovduq geri
Çoban, qoyun qovantək.

Şveykə aslan igidliyi verən bu mübariz kupletlərdən sonra növbə knedliklər haqqında olan başqa mahnılara çatırdı. İgid Şveyk böyük adam başı boyda olan dadlı knedlikləri təsvirolunmaz bir ləzzətlə udurdu.

Şveyk piroksilin anbarında tək yaşayırdı. Günlərin birində təftiş komissiyası cəbbəxanaya gəldi. Komissiya bu barakdan o birinə keçərək hər şeyi nəzərdən keçirir və diqqətlə yoxlayırdı. Şveykin torpedo doldurduğu baraka gələndə komissiya əmin oldu ki, Şveyk doğrudan da qorxmaz döyüşçüdür, pəncərədən tütün tüstüsü çıxırdı. Şveyk rəisləri görənin kimi ayağa durdu və çubuğunu ağzından çıxartdı. Çubuq əlinin altında olsun deyə Şveyk onu yanına, açıq barıt çəlləyinin üstünə qoydu. Sonra o, əlini əsgəri qayda ilə gicgahlarına aparıb məlumat verdi:

– Cəsarət edib deyim ki, heç bir dəyişiklik yoxdur və hər şey öz qaydasındadır!

Bəzi anlarda adamın özünü ələ almasının çox böyük əhəmiyyəti olur. Polkovnik də zirək adam idi. Şveykin çubuğundan tüstü çıxdığını görəcək dedi:

– Çubuğunuzu çəkə bilərsiniz, Şveyk!

Bu, can qurtaran yol idi. Yanan çubuğu ağızda görmək, şübhəsiz ki, barıt dolu çəlləyin üstündə görməkdən xoş idi.

Şveyk təzim etdi:

– Səy etdiyimə şadam! Baş üstə, çubuğumu çəkim! – deyib çubuğu dişlərinin arasına aldı. O, intizamlı əsgər idi.

– İndi isə, Şveyk, birbaş karsərə!

– Cəsarət edib deyim ki, gedə bilmərəm! Nizamnaməyə görə saat altıya kimi, növbə gələnə qədər burda olmalıyam. Həmişə piroksilin üzərində göz olmalıdır, yoxsa bədbəxtlik üz verər.

Komissiya çıxıb getdi. Qarovul otağına çatıb Şveykin ardınca patrul göndərdi.

Patrul tamam həvəssiz getsə də, ancaq ki gedirdi. Kapral, piroksilinlərin arasında çubuq çəkən Şveykin olduğu baraka çatıb çığırdı:

– Ey, şeytan oğlu Şveyk, çubuğu pəncərədən at və çıx bayıra!

– Eləyə bilmərəm. Cənab polkovnik dedi ki, çəkim, mən partlayana qədər çəkəcəyəm.

– Çıx bayıra, heyvan!

– Cəsarət edib deyim ki, çıxmayacağam. İndi saat dördüdür, siz isə mənə ancaq altıda dəyişə bilərsiniz. Altıya kimi burada olmalıyam ki, bir bədbəxtlik baş verməsin. Mən çox ehtiyatlı...

...“yam” deyə bilmədi. Yəqin ki, siz hamınız cəbbəxanadakı dəhşətli fəlakət barədə qəzetlərdə oxumusunuz. Baraklar bir anda havaya sovruldu, bir saniyə keçməmiş cəbbəxanadan ancaq boş yer qaldı. Partlayışın mərkəzi Şveykin torpedo doldurmağı öyrəndiyi barak idi. Hər tərəfdən taxta, tir və dəmir karkaslar buraya tökülərək piroksilindən qorxmayan igid Şveykin şərəfinə hündür təpə əmələ gəlmişdi.

İstehkamçılar üç gün, üç gecə işlədilər, başları, əl və ayaqları yığaraq bir-birinin yanına düzürdülər ki, Allah məhşər günündə kimin günah, kimin savab işlətdiyini bilsin və imanlıları mükafatlandırsın. Bu, asan iş deyildi. İstehkamçılar üç gün taxta və tirləri Şveykin qəbri üstündən yığdılar və üçüncü gün xoş bir səs eşitdilər:

Üstümüze göndərdin,
Bir bölük qoçaq, zirək.
Onları qovduq geri
Çoban, qoyun qovantək.

Bu səsə tərəf gedən istehkamçılar əllərindəki meşəllərinin işığında, tirlərdən əmələ gəlmiş mağara kimi bir yer gördülər. Salamət qalmış Şveyk bir künedə oturmuşdu. O, çubuğunu bir tərəfə qoyub əsgəri qayda ilə salam verib dedi:

– Cəsarət edib deyim ki, heç bir dəyişiklik yoxdur və hər şey öz qaydasındadır!

Onu uçuğunun altından çıxartdılar. Qarşısındakı zabiti gören kimi Şveyk təkrar etdi:

– Cəsarət edib deyim ki, hər şey öz qaydasındadır. Xahiş edirəm məni dəyişəsiniz, çünki saat altı çoxdan keçmişdir.

İgid Şveyk cəbbəxanadakı fəlakətdən salamət çıxan yeganə əsgər idi. Buna görə ona kapral dərəcəsi verdilər və böyük medal ilə təltif etdilər.

Medal və kapral baftası ilə bəzənmiş Şveyk öz rotasına qayıtdı. Qapıda o, zabit Knoblox ilə üz-üzə gəldi. Şveykin dəyişmək bilməyən xoş sifəti zabiti qəzəbləndirdi.

– Yaramaz, yenə neyləmişən? – deyə zabit çığırdı.

Şveyk gülümsəyərək cavab verdi:

– Cəsarət edib deyim ki, piroksilin ilə rəftar etməyi öyrənmişəm. Şveyk kefi kök halda öz rotasının binasına daxil oldu.

Həmin gün növbətçi zabit əsgərlərə hərbi nazirliyin məlumatını oxudu. Məlumatda göstərilirdi ki, Avstriya ordusunda hava hissələri yaradılır və oraya könüllülər qəbul edirlər.

Şveyk qabağa çıxıb bağdı:

– Cəsarət edib deyim ki, mən artıq bir dəfə havaya uçmuşam və bu iş mənim üçün təzə iş deyil. Əziz hökmdarıma havada qulluq etmək istəyirəm!

Bir həftədən sonra Şveyk hava uçuşu parkına getdi. O özünü orada cəbbəxanadakından az ağıllı aparmadı. Bu barədə indi siz biləcəksiniz.

Avstriyanın o vaxt üç idarə edilən, on səkkiz idarə edilməyən dirijablı və beş aeroplanı var idi. Onun hava qüvvələri ancaq bunlar idi. Şveyki havadan ağır olan aparatlara təhkim etdilər. O, yeni növü silahın fəxri və bəzəyi idi. Şveyk əvvəlcə aeroplanları anqardan çıxarmaq, içəri salmaqla məşğul idi, bir də skipidar və Vyana əhəngi ilə metal hissələri təmizləyirdi. O, bir vaxt feldkuratın atına xidmət etdiyi eyni səylə aeroplanlara qulluq edir və şotkanı aeroplana elə çəkirdi ki, elə bil atın quyruğunu qaşovlayır.

Şveyk keşikçiləri gecə vaxtı növbə çəkmək üçün anqarlara aparır və əsgərləri öyrədirdi:

– Qardaşlar, bizə uçmaq lap xirtdəyə qədər vacibdir. Odur ki, kim aeroplanı oğurlamaq istəsə, atəş açarsınız!

İki həftədən sonra Şveyki müşahidəçi təyyarəçi təyin etdilər. Bu çox da təhlükəsiz irəliləyiş deyildi. Ancaq Şveyk cəsarətlə pərləri fırladır və zabitlə birlikdə uçurdu. O, üzündə təbəssüm havaya qalxır, nəzakət və itaətlə pilota baxır, aşağıda yüksək rütbəli zabitləri görəndə kimi əsgəri salam verməyə tələsirdi. Aeroplan yerə düşüb dağılanda, Şveyk həmişə birinci olaraq aeroplan qırıqlarının arasından çıxır, nəzakətlə zabitə kömək edib ucadan bildirirdi:

– Cəsarət edib deyim ki, biz yığıldıq və sağ-salamat qaldıq!

Onun yaxşı yoldaşlığı var idi.

Bir dəfə pilot Gertsik Şveyk ilə birlikdə səkkiz yüz iyirmi altı metr yüksəyə qalxanda, eşitdi ki, motor dayanıb.

– Cəsarət edib deyim ki, benzinimiz qurtarıb, – deyərək arxadan Şveykin qayğısız səsi eşidildi. – Cəsarət edib deyim ki, baki doldurmağı unutmuşam.

Bir dəqiqə sonra isə dedi:

– Cəsarət edib deyim ki, biz Dunaya düşürük.

Bir az sonra onların başı Dunayın dalğalanan suları arasından göründü. Şveyk zabitin ardınca üzə-üzə bildirdi:

– Cəsarət edib deyim ki, bu gün biz yeni yüksəklik rekordu vurduq.

Vyana yaxınlığındakı hərbi təyyarə meydanında böyük hava paradına hazırlıq gedirdi. Təyyarələrə baxış keçirilir, motorlar yoxlanılır, uçuşa son hazırlıq görülürdü. Leytenant Gertsik Şveyklə birlikdə yerdə yüyürmədən havaya qalxmaq üçün Morrisonun qurğusu ilə təchiz olunmuş biplanda¹ uçmaq niyyətində idi.

Təyyarə meydanına xarici ölkələrin hərbi ataşeləri də gəlmişdilər. Rumın mayoru Qreqoresku Gertsikin aparatı ilə çox maraqlanırdı. O, biplanın içinə girib sükan hissəsinə baxdı.

Şveyk leytenantın komandası ilə motoru işə saldı.

Pərlər fırlandı. Şveyk hər şeyi bilmək istəyən rumının yanında oturmuşdu; hansı trosu dartanda isə bilmədən rumın qonağın furajkasını vurub başından saldı.

Leytenant Gertsik hirsələndi:

– Şveyk, eşşəyin biri, rədd ol buradan!

– Baş üstə, cənab leytenant, – deyərək Şveyk cavab verdi və idarə etmə dəstəyindən yapışdı.

Aeroplan qüvvətli motorun gücü ilə havanı yeknəsək titrəderək yuxarı milləndi. İyirmi, yüz, üç yüz, dörd yüz, beş yüz metr yüksəkliyə qalxdı! İstiqamət cənub-qərbə, qarlı Alp dağlarına idi. Saatda yüz əlli kilometr sürətlə uçurdu.

Zavallı rumın mayoru hansı buzlağın üstündən keçəndə isə özünə gəldi. Başgicəlləndirən yüksəklikdən dağ mənzərəsinin bütün gözəlliyi: uçurumlar, buzlaq sahələr, dəhşətli sıldırım qayalar aydın görünürdü.

– Bu-u nə-ə-ə edir? – deyərək mayor qorxudan kəkələyirdi.

– Cəsarət edib deyim ki, necə əmr olunubsa, o cür də uçuruq, – deyərək Şveyk nəzakətlə izahat verdi. – Cənab leytenant əmr edibdi ki, rədd olaq, indi biz də, cəsarət edib deyim ki, uçuruq.

– Bəs harada... harada enəcəyik? – deyərək mayor Qreqoresku dişlərini bir-birinə döyərək soruşdu.

– Harada düşəcəyimizi deyərək bilmərəm. Necə əmr olunubsa, elə də uçuruq. Aşağı düşməyi isə bilmirəm. Cənab leytenant ilə hələ

¹ Bir-birinin üstündə olan iki qanadlı təyyarə növü. Aviasiyanın inkişaf etdiyi ilk dövrlərdə geniş istifadə olunurdu.

bu vaxta kimi düşməmişik. Hər dəfə yüksəyə qalxır, sonra birdən öz-özümü də düşürük.

Altimetr min səkkiz yüz altmış metri göstərdi. Mayor əsəbi halda aeroplanın kənarından yapışdı və rumınca "İlahi, ilahi!" deyə pıçıl-damağa başladı. Şveyk isə sükanı fırladaraq Alp dağları üstündə oxuyurdu:

Tüfəngimi bəzəyəm
Verdiyin üzüklə mən...
Lakin bu nəyə görə,
Bu arzu doğmuş nədən?

Mayor ucadan dua oxuyur, arada lənətlər yağdırırdı, təmiz soyuq havada isə Şveykin səsi eşidilirdi:

Dəsmalınla silərəm
Tüfəngimin tozunu,
Lakin bu nəyə görə?
Bilmirəm özüm bunu.

Aşağıda ildırım çaxır, tufan qopurdu. Mayor əldən düşmüşdü, gözlərini bərəldərək bir nöqtəyə baxırdı. Xırıltılı səs ilə təkrarən soruşurdu:

– Bu nə vaxt qurtaracaq?..
– Narahat olmayın, – deyə Şveyk mehribancasına cavab verirdi, – biz cənab leytenantla həmişə nəhayət bir yerə düşürük.

Onlar artıq İsveçrənin üzərində idilər və sürətlə cənuba gedirdilər. Şveyk:

– Bir az da hövsələni basın, – deyirdi, – benzinin hamısı qurtaran kimi gürultu ilə yerə gələcəyik.

– İndi biz hardayıq?

– Hardasa suyun üzərindəyik. Cəsarət edib deyim ki, hər yer sudur, deyəsən dənizə düşəcəyik.

Mayor Qreqoresku quruyub qaldı və daha qımıldanmadı.

Şveyk isə dənizin üzərində oxuyurdu:

Böyümək istəyirsən
Yaxşı ye, oğlum, hər vaxt.
Papiros tüstüsündən
Canın möhkəm olacaq.

Dənizin ucsuz-bucaqsız əngintilikləri üzərində, min metrlik yüksəklikdə Şveyk gülüb oxuyurdu:

Yürüş etdi Qrenevil
Hər gündə tamam qırx mil...

Təmiz dəniz havası mayoru özünə gətirdi. O, aşağı baxdı, dəhşətli dərin uçurumu görüb yenidən huşunu itirdi, hissiz qaldı.

Onlar bütün gecəni uçdular. Birdən Şveyk mayorun çiynini tutub silkələdi və onu xəbərdar etdi:

– Cəsarət edib deyim ki, biz aşağı enirik, ancaq çox qəribədir.

Aeroplan bir damcı benzin olmadan palma meşəsinin yanında müvəffəqiyyətlə yerə endi. Şveyk təyyarədən çıxmaq üçün mayora kömək edərək əsgəri qayda ilə təzim edib dedi:

– Cəsarət edib deyim ki, hər şey öz qaydasındadır.

Bu, o vaxt üçün dünya rekordu idi. Şveyk Alp dağları, Cənubi Avropa və Aralıq dənizi üzərindən birbaşa Afrikaya uçmuşdu.

Mayor ətrafda palma ağaclarını görüb özünə gəldi və Şveykə bir şapalaq ilişdirdi, o da bu şapalağı güclü qəbul etdi, axı o ancaq leytenant Gertsiqin: "Rədd ol burdan!" əmrini yerinə yetirirdi.

Sonra nə olduğu barədə susmalı olacaqdı. Onsuz da hərbi nazirliyin başına beş qərribə işlər gəlir. Əlbəttə, hərbi nazirlik Avstriya aeroplanının haradansa Tripolide yerə düşməsi faktından tələməli olacaqdır. Axı bu, diplomatik əlaqələrin də kəskinləşməsinə səbəb ola bilər.

SEÇİCİNİN MÜSİBƏTLƏRİ

Nə qədər ki, vilayət seçkiləri başlanmamışdı, kimsəsiz pensiyaçı Blajey öz bağında xoşbəxt həyat sürürdü. Kiçik əyalət şəhərində çoxlu namizəd aşkara çıxdı. Onların hamısını saymaq üçün əlifba sırasına müraciət etmək lazımdır: Adam, Bileçek, Borek, Veliş, Qumbal, Jmola, Zayçik, Yakeş, Klabura, Matuşek, Obalka, Rıbnı, Sikora, Tanin, Ukrşinski, Filin, Xadera, Hans.

Bütün bu namizədlər öz bəyannamə və verəqələrini çap etdirirdi, onların düşmənləri və tərəfdarları var idi və səs uğrunda şiddətli

mübarizə aparırdılar. Seçki kampaniyası başlayan kimi Blajeyin qapısındakı zəngin səsi kəsilmək bilmirdi. Lat-lüt adamlar gəlirdi, onları Blajey heç vaxt görməmişdi, hərə namizədlərdən birini təklif edirdi. Bəziləri deyirdi:

– Elə bilməyin ki, mən onun dostu, tanışıyam və tanış olduğuma görə təşviq edərim.

Başqası açıq ürəklə bildirirdi:

– Bağışlayın, mən cənab Jmolanın yanından gəlmişəm. Siz səsinizi ona verin, o sizi ömrünün axırına kimi unutmaz.

Bəzi adamlar da gəlib deyirdilər:

– Öz lütfkarlığınızı göstərib...

Başqaları isə əksinə, çox savadlı izah edir, xalçaya tüpürmüşdülər və ancaq mənfi ifadələr işlədirdilər:

– Dünyada cənab Vıxodildən ləyaqətli adam yoxdur, cənab, heç bir başqa adama səs verməyin-a. O, çox mülayim və təvazökar adamdır...

Bir başqaları isə qısaca əmin edirdilər:

– O lap mələkdir...

Gələnlərin çoxundan araq iyi gəlirdi: bir az mötəbərlərdən pivə, lap ciddilərdən isə likör iyi gəlirdi.

Bu gediş-gelişlərin nəticəsində dəhlizdəki ayaq üstə duran paltarasan paltarlarla birlikdə və zəncir bağlanmış payəndaz (zəncirilə) yoxa çıxdı. Təşviqatçıların biri heyətdən keçərkən toyuğu tutub öz namizədi üçün apardı.

Müstəqil namizədlərdən birinin təşviqatçısı paltar şkaflının qapısını açmaq istərkən yaxalandı. O izah etdi ki, şkafi heyət qapısı ifə dolaşq salıb, sonra sözü dəyişib öz ağasını tərifə başladı.

Belə qızgın seçkiqabağı kampaniya Blajeyi lap əldən salmışdı. O, məyus halda otaqları gəzir, zəng səsinə eşidən kimi diksinib, özünü toplamaq üçün bir qədəh konyak içməyə tələsirdi.

Bir dəfə ona poçt vasitəsilə qaxac edilmiş bud eti göndərdilər, sabahısı günü isə qərribə bir adam gəlib çərənledı:

– Qaxac etin dadına baxa bildinizmi, cənab? Elə bil yağdır! Dilinin üstünə qoyan kimi əriyir! Hə? Cənab Xadera eti qaxac eləməyi yaxşı bilir. Ümumiyyətlə o, mehriban adamdır, qərəzsizdir, sözün əsil mənasında, vətənpərvərdir. Həqiqət üçün dağ kimi dayanandır! İndi belələri azdır! İndi hər lüt gəlib namizədliyə soxulur. Cənab

Xadera ona görə çıxış edir ki, bütün bu xoş danışqların bir şeyə dəymədiyini sübut etsin. Cənab Xadera göstərəcək ki, ancaq təvazökarlıq, vətənpərvərlik və səy...

Daha bir gün sonra Blajeyə qonşuluqdakı pivə bişirilən yerdən məktub və bir çəllək yaxşı pivə göndərdilər. Məktubda deyilirdi:

“Hörmətli qonşu!

Müxtəlif devizlər dövründə mən də sizə öz devizimi göndərirəm: “Qədimdə çexlər necə içiblərsə, elə də içmək, atalarımızın adətlərinə möhkəm əməl etmək və özünü məğmun etməmək”.

Ümidvaram ki, siz, mərhəmətli ağa, öz səsinizi qədim çex ruhunu məhv etmək istəyənlərə verməyəcəksiniz”.

İmzada yazılmışdı: “Müstəqil namizəd – pivəbişirən Klabura”. Çəlləyin üstündə isə belə bir qeyd var idi: “Hamısını içəndən sonra, çəkinmədən o biri çəllək üçün xəbər göndərin. Qədim çex adətlərini qoruyanlar dostcasına yaşamağıdır”.

Çox keçmədən Blajey bir neçə imzasız məktub aldı və bu məktublardan öyrəndi ki, namizəd Adam – oğru, Bileçek – quldur, Borek – fırldaqçı, Veliş – hiyləbaz, Qumbal – cani, Jmola – qanmaz, Hans – əxlaqsızdır və s. Bütün həftə məktub gəlirdi, Blajey tez-tez anbara düşüb özünü namizəd Klaburanın pivesilə doydururdu.

Həftənin axırında yenidən gediş-geliş başladı. İndi gələnlər xahiş yox, tələb edirdilər. Qorxuya düşmüş Blajey inadkar elçilərin əlini sıxaraq öz səsinə onlardan beşinə verməyi vəd etdi, tək qalanda isə dərd əlindən pivəyə girişdi.

Seçkilərə bir ay qalmış onun yanına ətyeməzlər dənəyindən nümayəndələr gəldilər və onların təşkilatından namizəd göstərilməyə razılıq verməyi ona təklif etdilər. Dərnəkdə on iki nəfər adam vardır və onlar çox məşhurdurlar. Dərnək onu müdafiə edəcək, onu fəxri üzv seçəcək və bütün bunlar cəmi-cümlətən iki yüz krona başa gələcəkdir. Blajey nümayəndələrə konyak içitdi və onları qapıdan bayıra çıxartdı. Həmin axşamdan onu başağrısı tutmağa başladı və yatmamışdan əvvəl burnunu xeyli dartışdırır, boğuq səslə təkrar edirdi: “Burun, buruna, burunu, burunun, burunda, burundan...”

Səhər o, qapıda müxtəlif rəngli beş plakat gördü. Blajey bunları oxudu, birdən onun xətrinə miyovuldamaq düşdü. Yarım saat miyovuldayıb divardan plakatları cırdı və dəhşətlə gülərək taxtın

üstünə yıxıldı. Bir saatdan sonra evin qabağına çıxıb gördü ki, qapıya və evin bütün qabaq divarına seçki plakatlari yapışdırılmışdır. Blajeyin gözləri bunlara dikildi. Gözlərinə ala-bula şeylər görünürdü və plakatlar birləşib qarıbə rəngə boyandı. Blajey ciyinlərini çəkməyə, barmaqlarını şaqqıldatmağa başladı və təkrarən dedi:

– Yarım ac dolanan. Haqq işi qalib gəlir. Tülkü lələ...

Sonra qapını bağlayıb kreslonun üstündən hoppandı və ona elə gəldi ki, kimsə küncdə qışqırır: “Gicitkənin şaxtadan qorxusu yoxdur!”

Zəng vuruldu. Blajey qapını açmağa qaçdı. Kimsə rəngbərəng kağızı onun əlinə dürtüdü. Bunlar vərəqələr idi. Blajey qeyri-iradi olaraq təşəkkür edib oxumağa başladı: “Namizəd Obalkinin yorulmaq bilməyən qüvvəsinə inanırıq, əminik ki, ancaq bu təmiz adam bizim mənafeyimizi müdafiə etməyə qadirdir...”

On beş dəqiqə sonra yenidən zəng çalındı, yenə də vərəqələr: “Seçicilər! Sizlərdən namizəd Taninin qüvvəsini tamamilə qiymətləndirə bilənləri öz səslərini ancaq ona verəcəklər...”

Zəng səsi onun vərəqələri oxumasına mane oldu. Bu dəfə yaşıl vərəqələr idi: “Mərhəmətli cənab! Siz, şübhəsiz ki, vətənimizin ən yaxşı oğullarındansınız və onun çiçəklənməsini arzu edirsiniz. Bu sahədə yorulmadan və səylə işləyən xadim-namizəd Ukrşinskiydir...”

Blajey vərəqələrin üçündə də öz imzasını görəndə dehşətə gəldi. Onun adı “Seçicilər Klubunun üzvləri” cədvəlində idi.

Qeyri-iradi qəhqəhə ilə gülən Blajey qəfəsi açıb bülbülü pəncərədən buraxdı. Sonra tapançadan atdığı beş güllə ilə keçmiş rəhbərinin portretini deşik-deşik edərək dedi:

– Hey, gəminin burnuna, hip, hip, salam-əleyküm, kəlləmayallaq aş...

Bundan sonra Blajey döşəməyə uzanıb yatdı. Sübh açılan kimi qalxıb küçəyə çıxdı. Evin bütün divarları plakat içində itmişdi. Bunların üstündə al-əlvən yazı var idi: “Bileçəkə səs verin: Klabura – xəspuşdur”.

Blajey oynamağa başladı. O, oynayaraq üç dəfə evin başına hərəndi. Plakatlar onun xoşuna gəlməyə başladı. Çox düşünmədən şotkanı götürüb mürəkkəbə batırdı və plakatlardan üstündə iri hərflərlə yazdı: “Buraya plakat yapışdırmağa icazə verilir”. Sonra geyinib

şəhərə yollandı. Blajey orada namizədlərdən Yakeşə, Adama, Bileçəkə, Klaburaya, Matuşəkə, Obalkaya, Xaderaya, Ukrşinskiyə, Velişə baş çəkdi və onlardan hər birini əmin etdi ki, yalnız ona səs verəcəkdir. Yölüstü Blajey bələdiyyə idarəsinə dəydi və xahiş etdi ki, rəhmətlik babasını namizədlərin siyahısına salsınlar. Nəzakətlə Blajeyin qolundan tutub şəhər idarəsindən bayıra gətirdilər, çünki bələdiyyə idarəsinin namizədi onun səsinə ümid bəsləyirdi və ona izah etdilər ki, belə etmək yaxşı deyil.

Evvə qayıdıb plakatlardan bəzi yerlərdə hətta pəncərələrə yapışdırıldığını görəndə o, lap sevindi. O, plakat olmayan pəncərələrə hiddətlə tüpürürdü.

Qapının altına çoxlu vərəqə və bəyannamə soxmuşdular. Bunlarda deyilirdi: “Dədbəbəli şüarları və cazibəli vədləri olmayan namizədlərə səs verməyin...” Bu, Blajeyi lap qızıqsıdırdı. O, öz qoca qulluqçusunu qucaqlamağa və ona ərə getməyi təklif etməyə başladı. Sonra qapının ağzında oturub igidliklə və sevinclə vərəqələri qəbul edərək bütün günü heç bir şey yemədi. Axşama yaxın vərəqələrin hamısını oxudu, lüt soyundu, dizliyini üstünə çəkdi və ürək döyüntüsü ilə şəhəri gözlədi. Şəhər bu görkəmdə şəhər bazarına gəlib qorxunc səslə fəryad etməyə başladı:

– Adam, Bileçək, Borek, Veliş, Yakeş, Ukrşinski, Hans, Filin, Xaderal..

Bunlar, onu bu qədər böyük dərdə salan namizədlərin adları idi. Eybi yoxdur Allah günahlarından keçər...

ŞAFRANEKİN VARISI

Bütün rəsmi işlər görüldü qurtardıqdan sonra Frantişek Şafranekdən qalmış miras düz yeddi gəllər elədi. O mehriban adamdan qalan bütün var-dövlət bu idi. Ancaq adamı ən çox ağrıdan şey Şafranekin varisinin olmaması idi, buna görə də dövlət bu pulu əmanət saxlamağa məcbur idi. Yeddi gəllər dövlət depozitinə qoyuldu və hökumət orqanları səylə varislərin axtarışına başladılar.

Notariat qızgın fəaliyyətə girişdi. Hər şeydən əvvəl miras üçün qəyyum təyin olundu. Öz səlahiyyətinə əsasən o, aydın və geniş

məlumat yazıb bütün qəzet və jurnallarda dərc etdirdi və bunun üçün adi elan haqqı verdi. O, həmçinin Şafranek haqqında məlumatın yerli qəzetlərin xəbərlərində də dərc edilməsinə nail oldu.

Elanda deyilirdi: “Bu il iyunun on yeddisində soba ustasının köməkçisi František Şafranek ümumi xəstəxanada vəfat etmişdir, altmış yeddi yaşı var idi, bizim məlumatımıza görə subaydır. Varislik hüququ olan şəxslər dairə məhkəməsindəki notariata dəvət olunurlar”.

* * *

Bir sözlə, cənab Kameyka səylə işə girişdi. O, Şafranekin namə-lum qohumlarının axtarışına Avstriya idarələrinə xas olan tam hazır-lıqla başladı.

Məhkəmə memuru Kameyka bəzi şeylərlə özünü çoxdan göstə-rə bilmişdi, ancaq heç vaxt mirasa qəyyum olmaq şərəfi ona nəsib olma-mışdı. “Nə lazımdırsa, edəcəyəm, – deyə o qərara aldı, – əgər bu işi müvəffəqiyyətlə başa çatdırmasam, lənətə gəlim”.

Kameyka yorulmadan çalışdı, əmanət üçün qoyulmuş yeddi gəl-ler isə başqa pullarla birlikdə dövlət bankında, əlitüfəngli əsgərin qoruduğu seyfə saxlanılmaqda idi.

Kameykanın gözüne yuxu getməmişdi. Qısa vaxt ərzində o, Praqa və əyalət qəzetlərində əlliyyə qədər elan dərc etdirdi ki, bu da dövlətə cəmi altmış krona başa gəldi. Katib Şmidt işlə o qədər yüklənmişdi ki, tərpenə bilmirdi, bütün şafraneklərə çağırış vərəqəsi göndərüb gözləmədən onları məhkəməyə çağırırdı. Təkcə Praqada əlli sək-kiz Şafranek aşkara çıxdı.

İndi artıq belə material ilə işləmək olardı. Məhkəməyə çağırılan, ciddi və ətraflı dindirilən bu zavallıların qorxudan necə titrədiklərinə baxmaq əsil ləzzət idi.

Bununla belə, şafraneklər Kameykaya az əziyyət verməmişdilər! Bəzilərinin az qala boynunun ardından tutub məhkəməyə sürümək və ya yüksək, rəsmi dil ilə desək, onları oraya polisın nəzarəti altında zor ilə getirmək lazım gəlirdi. Alois, Benon, Artur, Vilhelm, Vilem, Kral, Antonin və Filomena Şafranekin başına da bunu getirmişdilər. *(Polislər səhər saat altıda bu arvadı yerindən qaldıranda bərk çıxır-bağır salmışdı).* İki Şafranek – Mixail və Boquslava bu hadisə vəzifə

bahasına başa gəldi. Polislər onların ardınca iş yerinə gəlmişdilər; sahibkar da bundan çox xəcalət çəkmişdi.

Ancaq, bunlar hamısı boş şeylərdir, tək hüquq qaydalarına əməl edilsin.

Praqada iş qurtardıqdan sonra, Kameyka ünvan kitabını götürüb Plzende işə başladı. Orada iyirmi Şafranek tapıldı. Klatovda isə onlar-dan on nəfəri var idi.

Sözün qıssası, bütün Çexiyanın məhkəmə orqanlarına şafraneklər az zəhmət vermədilər. Mlada Boleslavda dörd, Kolində səkkiz, Qor-jitsidə bir nəfər dindirilmişdi. “Yuxarı Mıtda isə bir nəfər də Şafrane-k yoxdur”, – deyə Kameyka qeyd edirdi, ancaq bir neçə gündən sonra evə gələndə sevinə-sevinə arvadına dedi:

– Peştdə səkkizi var!

Bütün şafraneklər yerli məhkəmələrdə dindirilmişdilər, Kameyka da əllərini ovuşduraraq deyirdi:

– Əgər bu işi müvəffəqiyyətlə başa çatdırmasam, lənətə gəlim!

Yay ərzində dairə məhkəməsində altı yüz iyirmi doqquz yeni qovluq düzəldildi. “Ş” literi üçün yeni şkaflar almaq və daha bir katib tutmaq lazım gəldi. Payızda yorulmaq bilməyən Kameyka Moravi-yada axtarışa başladı.

– Bir dəqiqə də vaxt itirmək olmaz, – deyə o öz tabeliyində olanları başa salırdı. – Əvvəlcə Brno, ondan sonra Olomous, daha sonra hər şey öz qaydası ilə gedəcəkdir. Ciddi qayda yaradılmalıdır: əvvəlcə bir dairə, sonra o biri. Bundan sonra növbə Sileziyanındır. Bəli, cənablar, məhkəmə orqanlarının əli hər yere çatacaqdır!

“Ş” literi şkaflına daha beş yüz altmış altı iş əlavə olundu. Şafrane-klər gecələr katiblərin yuxusuna girirdilər.

Günlərin birində Kameyka qalib adamlar kimi bildirdi:

– İndi də Vyanaya keçək. Oradakı polis orqanlarının köməyinə arxalanmaq lazımdır. Hər dəqiqə qiymətlidir. Telegram vurun, görün orada şafraneklər yoxdur ki?..

Orada da şafraneklər tapıldı. Vyana polisi Praqa məhkəməsinin sərəncamına bir Şafranek, bir Şafrank və bir Şafran göndərdi. Bunlar tacirlər idi, bu adamlar heç ağillarına da getirə bilməzdilər ki, bir gecə onları tutub Praqaya göndərəcəklər. Bu hadisə barədə hətta parla-mentə sorğu da verilmişdi.

Kameykanın sevincinin həddi-hüdudu yox idi.

– Hər şey öz qaydası ilə gedir, – deyə o təkrar edirdi. – Baxarsınız, mən bu varisləri tapacağam. Ancaq bizim xarici konsulluqlara müraciət etmək vaxtı da çatıb.

Daire məhkəməsinin dəftərxanasında daha yüz yetmiş iki iş artdı. Konsulluqlar da az canfəşanlıq etmədilər, yarım ildən sonra Kameyka gözəl nəticələrlə fəxr edə bilirdi. Almaniyada üç yüz on dörd Şafranek, Fransada iki, İngiltərədə – doqquz, Rusiyada – on üç, Türkiyədə – bir Şafranekbəy aşkara çıxarıldı. İspaniyada bir nəfər də olsun Şafranek tapılmadı, onun əvəzində Amerikada səksən aşkar oldu. Avstraliyadan cavab gəlmədi, Pekindən mənfə cavab alındı, Tokio fərhə xəbər verirdi ki, orada belə ad eşitməyiblər.

– Cənablar, – deyə Kameyka tabeliyində olanlara razılıqla müraciət etdi, – işlərimiz lap yaxşı gedir. İki il keçməz ki, biz varisləri taparıq. Xahiş edirəm, o vaxta kimi diqqətinizi zəifləndirməyəsiniz! Bir dəqiqə də olsun dincəlmədən bütün məhkəmələrə yazın, təhqiq edin, axtarın. Hələlik xərclər cəmi on bir min kron edir. Bu, hüquq qaydalarının əhəmiyyəti qarşısında boş şeydir.

Axtarışlar davam edirdi. Ancaq bir gün Kameyka təntənə ilə dəftərxanaya daxil olub katib Şmidtə müraciət etdi:

– Xahiş edirəm mənim Frantişek Şafranekin varisi olmaq iddiamı rəsmi surətdə qeydə alasınız. Gülməyin, cənablar, mən aqlımı itirməmişəm. Lütf edib bütün qayda üzrə dindirin. Adım və fəmiliam? Cavab verirəm: Yan Kameyka. Mərhum Frantişek Şafranek ilə qohumluq əlaqəniz varmı? Cavab verirəm: cənablar, vardır. Görürəm ki, çox təəccüblənirsiniz... Bəli, cənablar, nəhayət biz arzu etdiyimiz məqsədə çatmışıq. Mənim anam qız olarkən Şafranek idi. Mən bunu dünən, nəsil kitabını nəzərdən keçirərkən tapmışam. Anamın həyatda bədbəxtlik basmış kiçik qardaşı Unetisida soba qayıran imiş. Bu şəxs miras qoyub gedən həmin məhrum Frantişek Şafranekdir. Varis olduğumu bildirib iş tərtib etməyi rica edirəm.

Bir sıra rəsmi işlər görülmədən beş il çəkdi və Kameyka öz varislik hüququna malik oldu. Dövlət depozitindən ona yeddi geller təqdim olundu, o da bunları qızıl suyuna çəkdirməyə göndərdi və sonra saatının zəncirindən asaraq yanında gəzdirməyə başladı.

YOXSUL ƏDƏBİYYATÇILARA YARDIM

Karel Yarolimek pis yazıçı deyildi və geniş şöhrət qazanmışdı. Buna görə də nəşirlər həmişə onu istismar edir və soyub talayırdılar. Onun növbəti hekayələr məcmuəsi çıxanda və Yarolimek qonorar almağa gələndə, nəşir onu söyüb biabır edir və and içirdi ki, heç özü də bilmir, necə olub ki, belə axmaq şeyi edib.

Yarolimekin hekayələrində çəmənlər ətir saçır, mavi göy sakit meşəliklərin üzərində qanad gərir, axşam sakitliyində günəş qürub edir (parlaq rənglərlə səfəq saçaraq) və quşların səsi eşidilməz olurdu. Bütün bu gözəl şeylər ona görə baş verirdi ki, Karel Yarolimek şam etmək üçün özünə qaxac sosiska ala bilsin. Yarolimek yaradıcılıq prosesində sətirləri saymağı unutmurdu, buna görə də şairənə və geniş yazırdı. O, çöldəki bütün gülləri sayır, qəhrəmanın başı üstündən uçan sərcə ilə xeyli məşğul olurdu; pul sətirlərə görə veriləndə isə dialoqların uzanmasına xüsusi diqqət yetirirdi.

O, günahsız adamların qayğısızlığı ilə yazırdı:

“...Oskar əvvəlcədən bilirdi ki, nə deyəcək:

– Bəli, məgər siz bu fikirdə deyildiniz?

– Yox.

– Axı nə üçün?

– Onunçun!

– Nə üçün, Emiliya?”

Yarolimek də sayırdı: “Beş sətir, hərəsi 5 gellerdən (heç kəs ona bundan artıq vermirdi), bu elədi iki sosiska və ya bir geller də üstünə gəlsən bir butulka Plzen pivesi”.

Karel Yarolimekin həyatı nəşir və redaktorlarla mübarizə keçirdi, onlardan görünməmiş bir inadkarlıqla avans alırdı.

Günlərin bir günündə o əlinde qəzet kafedə oturub fikirli halda daz başını silirdi. O, qəzetdə oxuyurdu ki, maarif nazirliyi yazıçılar üçün dövlət yardımını fondu təsis etmişdir. Bu fikir xeyirxah maarif nazirinin başında doğmuşdu. O, maliyyə naziri ilə məsləhətləşərək demişdi:

– Ataq onların qabağına, qoy tıxsınlar.

“Onların” – yeni yazıçıların, bu kağızbazların, yaramaz tayfanın.

Çox fikirləşmədən Yarolimek yardım haqqında ərizə verdi, onu həqiqətən yazıçı olması barədə lazımı kağızlarla möhkəmləndirdi.

Ərizəsində yazırdı ki, öz yüksək mənəvi davranışı ilə ona bu yaxında göstəriləcək etimadı doğrultmağa çalışacaqdır.

Həmin axşam o, hətta kafeyə də getmədi, bəli, sonra da düz iki həftə, axıb gələcək dövlətini sərf etmək barədə düşündü. Qarşıdakı fərəhli həyat haqqındakı dumanlı xəyallarında o, artıq çəkmələrini təmirə verdiyini təsəvvürünə gətirirdi. Avstriya hökuməti çex yazıçısını öz çəkmələrini təmirə vermək üçün vəsaitlə təmin edir! Nə qədər təsirli mənzərə idi!

Həftələr və aylar ötürdü. Beşinci ayın axırında yazıçı əsəbiləşməyə başladı. Bir il keçdi, Karel Yarolimek indi ərizə barədə düşündəndə ancaq acı-acı gülürdü. Sifariş məktublarına nəhaq yerə 25 gəllər sərf etdiyi fikrinə artıq alışmışdı. Buna hər sətiri 5 gəllər olmaqla 5 sətirin qonorarı getmişdi.

“– Oskar!

– Nədir?

– Bir şey bilirsən?

– Xeyr, Olqa.

– Tezliklə bilərsən, Oskar!”

Bir il də keçdi, Karel Yarolimek gözlənilmədən polis məntəqəsinə çağırıldı. “Heç vaxt dolaşmaq bir işim olmayıb” – deyər qət edərək çağırış vərəqəsini odun içinə atdı. Bir az keçmiş ikinci çağırış vərəqəsi aldı. Yarolimek sonra öyrəndi ki, çağırış vərəqəsini mülki paltar geymiş polis gətirib qapıçıya demişdir:

– Bilmirəm nə işdir, ancaq gözün bu itin üstündə olsun.

– Arxayın olun, – deyər qapıçı cavab vermişdi.

Bu çağırış vərəqəsi də sobaya atıldı. Xoşagəlməz hadisələr də elə buradan başladı. Yarolimek evə gecə saat üçdə qayıtdı və yıxılıb yatdı. Səhər saat beşdə qapı döyüldü, yazıçı yuxulu halda eşitdi:

– Qanun naminə, qapını açın!

O, dizliklə qorxa-qorxa qapıya getdi. İki nəfər polis otağa soxuldu.

– Sizi aparmağı əmr ediblər. Karel Yarolimek siz deyilsiniz?

– Təəssüf ki, mənəm.

– Axmaq zarafatları buraxın. Sizi cənab müşavirin yanına aparmaq əmr olunub, o sizi çoxdan görmək istəyir. Hə, tez olun geyinin, yoxsa sizi şalvarınızın içinə özümüz soxmali olacağıq.

– Rəhm eləyin, axı hələ səhər saat beşdir. Müşavir işdə olmaz... mənim də heç bir təqsirim yoxdur!

– Di, sızıldama! Yum ağzını, heyvərənin biri! Cənab müşavir dünən vaxmistrə dedi ki, sizin ardınızca adam göndərsin. Adamı tapmağı isə biz yaxşı bilirik. Cinayətkarı çarpayından qaldırıb aparmaq lazımdır. Saat səkkizdə gəlsən, görəcəksən ki, yuva boşdur, quş da uçub – hüşt!

Onlar şlyapanı yazığın başına keçirib küçəyə çıxartdılar.

– Xahiş edirəm boynumdan tutmayın!

– Dilini kəs!

– Mən şikayət edəcəyəm!

– Biz sizə şikayət etməyi göstəririk...

Yarolimeki məntəqəyə gətirdilər. Yuxulu vaxmistr çubuq çəkirdi. O, istehza ilə qısaca sual verdi:

– Aha, Karel Yarolimek siz imişsiniz? Çağırışdan qaçmaq istəyən həmin adamsınız?

– B-bəli.

– Nə ilə məşğul olursunuz?

– Ya-a... yazıçıyam.

– Nə yazırsınız? Əmlakın siyahısını tutursunuz?

Vaxmistr çarpayısıya uzanıb əsnədi və göstəriş verdi:

– Axtarın, sonra da damlayın!

Yarolimeki axtardılar və təkamülə kameraya saldı. Ancaq təklək çox çəkmədi, bir neçə dəqiqədən sonra taxtabiti sürüsü onun üstünə düşdü.

Karel Yarolimek etiraz etdi. O, taxtın üstündən atılıb kameranın qapısını var qüvvəsilə döyməyə başladı.

– Buraxın, mən axı Karel Yarolimekəm!

– Elə ona görə də ora salınmısan, – deyər səs gəldi, – sakit olmasan, sənə sakitləşdirici köynək geydirərik.

– “Karel Yarolimekin macəraları”, “Karel Yarolimekin sərgüzəştləri”, “Karel Yarolimekin həlak olması”, – deyər Karel Yarolimek taxtın üstünə sərilərək ümitsiz halda mırıldanırdı. – “Karel Yarolimekin müsibətləri”, “Karel Yarolimek necə xətəyə düşər oldu...”

O, yeni hekayənin adını düşünürdü.

Bununla belə taxtabitilər bulud kimi yazıcının bədənini örtürdü, yerli şəraiti öyrənmək üçün dərin kəşfiyyat apardılar, bundan da onun bədən qabar-qabar oldu. Bu dəhşətli səhəri unutmaq çətin idi.

Doqquzun yarısında onun ardınca gəldilər. Yuyunmamış, bədənini dişləyib didilmiş halda onu ikinci mərtəbəyə apardılar.

– Cənab müşavir, sizin əmrinizlə Karel Yarolimek gətirilmişdir. Yazıçı dayanıb mat-mat baxırdı.

Qoca müşavir stulu göstərərək dedi:

– Buyurun, oturun.

Polislərdən biri:

– İcazənizlə keşik çəkəkmi? – dedi, ancaq cənab müşavirin cına-yətkara əl verdiyini görək hər ikisi yavaşca çəkilib getdi.

– Mən demişdim sizi, cənab Yarolimek, buraya dəvət etsinlər ki, maddi vəziyyətinizi müəyyən edə bilək. İyirmi il bundan əvvəl, siz dövlət yardımı haqqında ərizə vermişsiniz, elə deyilmi?

– Bağışlayın, cənab müşavir, iyirmi yox, iki il bundan əvvəl.

– Ah, yadıma gəlir. İyirmi il bundan əvvəl cənab Çasal ərizə vermişdi. Təəssüf ki, onu tapa bilmədik. Ancaq ensiklopediyaya baxanda müəyyən etdik ki, o, doqquz il bundan əvvəl ölmüşdür. Deməli, bu yəqin ki, siz deyilsiniz.

Müşavir, qarşısında dayanmış, yaxalığı və qalstuku olmayan, yuyunmamış, əzgin və didilmiş Yarolimekə nəzər saldı.

– Bə-əli, görünür sizin həqiqətən ehtiyacınız var, – dedi. – İş belədir. Sizin ərizənizlə əlaqədar olaraq maarif nazirliyi bizdən xahiş etmişdir ki, sizin maddi vəziyyətinizi müəyyənləşdirək. Görürəm ki, siz varlı deyilsiniz.

– Siz tamamilə haqlısınız.

– Deməli, siz yazıçısınız? Deməli, yazırsınız?

– Tamamilə doğrudur, cənab müşavir.

– Əlbəttə, bilirəm, hətta sizin əsərlərinizi də oxumuşam. Belə kitabçalardır: gözəl şrifti, qara hərfləri var. Lap yaxşı xatırlayıram. Şəxsi sənədlərinizə də baxmışam. Məhkəməyə düşməyibsiniz, bu, yüngülləşdirici amildir... yəni demək istəyirəm ki, bu çox yaxşıdır. Yoxsul olsanız da, məşğuliyyətinizə baxmayaraq, çox ləyaqətli adamısınız. Gedə bilərsiniz.

* * *

Səkkiz həftədən sonra Karel Yarolimek Vyanadakı yoxsul ədəbiyyatçılara yardım fondundan yüz iyirmi kron kömək aldı. O, çox sevinirdi ki, heç olmasa axırı belə xeyirlə qurtardı.

VALIDEYNLƏR VƏ UŞAQLAR

Müəllim Şvalba indiye kimi valideynlər ilə uşaqların münasibətinin mahiyyəti barədə bir neçə monoqrafiya buraxmışdır. Həmin əsərlərində o, qətiyyətlə sübut edir ki, bu münasibətlər qohumluğun adi növlərindən biridir.

Valideynlərin və uşaqların yaxınlaşmasının əhəmiyyəti haqqında “Qadın klubu”nda və “Ailə” jurnalının redaksiyasında oxuduğu açıq mühazirələr müəllimə axmaq şöhrəti qazandırmışdı. “Ailə” jurnalının birinci nömrəsinə yazdığı baş məqalə də buna təsir etmişdi. Şvalba bu məqalədə inandırıcı surətdə sübut edirdi ki, uşaqlar öz valideynlərinin xələfləridir. O bu fikrini qoca Veymar kamerger¹ təşrifatçısı Adolf Knigge və qalaya salınmış zavallı doktor Gite əsaslanmaqla möhkəmləndirirdi.

Təəssüf ki, hörmətli pedaqoqun elmi fəallığı vəzifəsinə pis təsir göstərirdi. Səs düşmüşdü ki, ağılı başından çıxan bu qocanın yeri məktəb yox, şəhər kənarındakı dəlilər sanatoriyasıdır. Ana dili dərslərində müəllim deyirdi ki, valideynlər uşaqları dünyaya gətirməklə özlərinə nəsil yaradırlar. Məsələ ilə heç bir əlaqəsi olmayan bu söhbətlər rəislərin o qədər də xoşuna gəlmirdi. Onun məktəblilərə verdiyi ev tapşırıqları əsasən fəlsəfi-pedaqoji xarakter daşıyırdı, məsələn, “Valideynlər öz uşaqlarının decəlliklərində iştirak etməlidirlərmi” və s.

Buna görə də rəislərin müəllim Şvalbadan xoşları gəlmir və tez-tez onu bu məktəbdən o birinə göndərirdilər. Yazıq bütün ölkəni eninə də, uzununa da ölçmüşdü və heç bir yerdə özünə məskən salmamışdı.

Budur, bizim müəllim yenə də təzə yerdədir. Şəhər gimnaziyasının beşinci sinfindəki birinci dərslində o dedi ki, oğul öz həyatının ilk günlərindən atasını tanıyaraq və bəzəksiz-düzəksiz onun xarakterinə belə olub yaxşı xasiyyətlərini qiymətləndirməlidir (ki, onun atasından zəhləsi getməsin) və bununla belə pis cəhətlərinə göz yummasın ki, onun özü də vaxtında belə şeylərdən yaxa qurtarsın.

Mühazirəsini qurtardıqdan sonra müəllim şagirdlərinə ev tapşırığı verdi. Şagirdlər aşağıdakı maraqlı tezisi inşa yazıda müfəssəl inkişaf etdirməliydilər: “Öz valideynlərinizə, onları məzəmmətləməyə haqqınız olsa da, minnətdar olun”. Kömək üçün belə plan verilmişdi:

¹ Monarxiya dövlətlərində saray xidmətçilərinə verilən ad

1. Mənim valideynlərimin ədəbsiz və nalayiq hərəkətləri, onların zəiflikləri və nöqsanları.

2. Valideynlərim öz nöqsanlarını mənə gizlədirləmi?

3. Öz valideynlərimin nöqsanlarını özgələrdən nə üçün gizlətməliyəm.

4. Nə üçün pisləkdə mən öz valideynlərimə oxşamamalıyam?

5. Valideynlərim bir-birilə savaşırlarmı?

6. Nə üçün mən dediyim savaşırlarda sakit və təmkinli olmalıyam?

Müəllim Şvalba qürurla dedi:

– Bəli, cənab şagirdlər. Ev tapşırıqları barədə mənim tamamilə yeni pedaqoji prinsiplərim var. Mənim vəzifəm valideynlər və uşaqlar arasında tam qarşılıqlı anlaşma yaratmaqdır. Əvvəllər ev tapşırıqlarını yerinə yetirməkdə valideynlərin uşaqlara kömək etməsinə yol verilmirdi. Mən isə, əksinə, buna təkid edirəm. Bu günlərdə sizin valideynləri yığıncağa dəvət etmək istəyirəm. Mən onlara düzgün təşkil edilmiş ailə haqqında mühazirə oxuyacağam və ev tapşırıqlarını yerinə yetirməkdə onların sizə necə kömək etdiklərini yoxlayacağam.

Gimnaziyada oxuduqları beş il ərzində şagirdlər müəllimlərlə qızğın mühazirəyə alışıbmışdılar. Lakin təzə müəllimin fanatik nitqləri, onun hündür, arıq bədən, dərsliklərdəki şəkillərdə gördükləri Savonarolaya¹ oxşayan görkəmi uşaqlara pis və qorxunc təsir bağışlayırdı.

Dərslərdən sonra hamı bir səsle qət etdi ki, Şvalba psixdir və onunla ehtiyatla dolanmaq lazımdır. Valideynlər ilə əməkdaşlıq barədə verilən ev tapşırıqlarına gələndə isə, bu barədə danışmağa belə dəyməz.

* * *

Polismeysterin oğlu Maşek gimnaziyadan qayıtdıqdan sonra tezisləri yazdığı dəftəri bərk gizlətdi. Nəhərdən əvvəl atası soruşdu ki, gimnaziyada təzə nə var, evə dərs verilibmi və yeni müəllim xoşuna gəldimi? Kiçik Maşek tələsik cavab verdi ki, təzə elə bir şey yoxdur, evə dərs verilməyib, yeni müəllim isə, görünür, yaxşı və xoşa gələn adamdır.

¹ Savonarola, Cirolamo (1452–1498) – İtaliyanın dini-siyasi reformatoru, Roma papalarının hakimiyyət hüququnun və kilisə varidatının məhv olmasını tələb edən dominkan rahibi. 1497-ci ildə tutulmuş və allahsızlıqda ittiham olunaraq 1498-ci il mayın 23-də toğqalda yandırılmışdır.

Kiçik Maşek son vaxtlarda atası ilə o qədər də yaxşı yola getmirdi. Polismeyster “Kvinta A” futbol komandasında oynamağa ona icazə vermirdi, komandanın kapitanı olmaq üçün ona lazım olan topu almaq barədə isə atacığazı heç eşitmək belə istəmirdi.

Bu əsas ixtilafdan başqa ayrı səbəblər də vardı: atası uşağı boyskautların¹, şəhər ətrafına olan yürüşündə iştirak etməyə qoymamışdı və öyrənmişdi ki, onun oğlu on dörd yaşına çatdığından istifadə edərək son siyahıyaalma vaxtı “adventistlərin yeddinci günü”² təriqətinə daxil olduğunu bildirmişdir. Onu buna sırf mənfəətpərəstlik hissləri həvəsləndirmişdi: o, haradasa eşidib ki, adventistlər təriqətində bu təriqətə yeni daxil olanlar iki yüz əlli kron və on iki kiloqram qoyun əti alırlar. Əgər qoyun ətinə satarsa, bu pullara ehtiyat kamerası ilə birlikdə gözəl ingilis futbol topu almaq olar, belə yüksək arzudan ötrü isə, əlbəttə, katolik dinindən üz döndərmək olardı.

Lakin təəssüf ki, adventistlər təriqəti Maşeki çox məyus etdi. Pul və qoyun ətinin əvəzində ona ingiliscə Tövrat, otuz iki dildə Zəbur və ingilis dilində məktub göndərdilər. Məktubda xəşis olunurdu ki, Praqadakı pastor Mak Rosnerə iki funt-sterlinq versin.

Nəhərdən sonra gənc Maşek bütün qəmli fikirlərə dalararaq qət etdi ki, atacığazına yazığı gəlməsin və müəllim Şvalbanın bütün suallarına açıq və mükəmməl cavab versin. Qoy o da bu döyüşü yaxın günlərdə “Kvinta A”-nın 22:3 hesabı ilə “Oktava B”-yə məğlub olduğu kimi uduzsun, ancaq o, “Kvinta A” kimi çağırışı igidcəsinə qəbul edəcək, halbuki komanda əvvəlcədən uduzacağını bilirdi.

Deməli, kiçik Maşek inşa yazmağa başladı. Birinci bənd belə idi: “Mənim valideynlərimin ədəbsiz və nalayiq hərəkətləri, onların zəiflikləri və nöqsanları”.

“1. Anacığazım “Krulix və K” sünü gübrələr fabrikindən olan mühəndis Pouretlə gəzib dolaşır; o, anamın məharətilə pulu havaya sovurur. Atam bundan ötrü anamın üstünə hirsələnir və bu günlərdə qulluqçumuza deyib ki, əgər mühəndis Pouretə çox borcum olmasaydı, arvadımı çoxdan boşamışdım. Atamın özü iş vaxtı Markovski restoranına gedir və orada kəlnərşaların ardınca sürünür. Onlardan

¹ Kapitalist ölkələrində hərbi-siyasi xarakterli burjuva uşaq təşkilatının üzvləri.

² ABŞ-da xırda burjuaziya arasından çıxan xristian təriqətlərindən biri. Bu təriqət öz təsirini başqa ölkələrdə, o cümlədən burjuva Çexoslovakiyasında yaymaq istəyirdi.

birini bu yaxınlarda şəhərdən kənara aparmışdı. Nə isə, atamla anam bir-birindən geri qalan deyillər.

Onların xasiyyətinə gəlincə isə, anam əsəbidir, kobud və çox tərbiyəsizdir. Uşaqlara və evə gözünün ucu ilə də baxmır, həmişə aynanın qarşısında duraraq lap şəhərdən bəzənib-düzənir, elə bil teatra gedəcək.

Atam qatı bürokrat və əclafdır, belələri az tapılar. Bütün şəhərə məlumdur ki, imperator vaxtında alman qaydası ilə Matçək kimi qol çəkirdi, indi isə Maşək yazır.

Yadımdadır, bir dəfə onun iş yerinə getdim, dəhlizdə iki nəfərin danışığını eşitdim; onlar deyirdilər ki, atam köhnə rejimə necə əclaf-dısa, yenə də elə qalıb.

Keçən il, Frans-İosifin anadan olduğu gün, o, səfəhlikdən imperatorun çoxdan olmamasını yadından çıxarıb idarə əvəzinə kilsəyə yollandı, kilsəni bağlı görəndə çox təəccübləndi. Yalnız nahar vaxtı başa düşdü ki, indi bizdə respublikadır.

Atam uşaqlara qarşı qəddardır, bir şey olan kimi onlara aman vermir. O, bizə hər cür əyləncəni, hətta gimnastika və futbolu da qadağan etmişdir.

Qulluqçu lazım olanda ancaq alman qadını tapır ki, alman dilində danışmaq üçün bir adam olsun.

Atam evə kefli gələndə həmişə bizə uşaqlıqda özünün məktəbdəki nailiyyətlərindən gopa basmağa başlayır. Guya həmişə beş ilə oxuyub. Əslində isə köhnə gündəliyində biz ancaq iki və üç, bir də imtahanı qalması barədə yazılar görmüşük. Yuxarı sinifdə o, imtahan verərkən kəsilmiş və ikinci il bir sinifdə qalmışdır".

Ev tapşırığının ikinci tezisinə "Valideynlərim öz nöqsanlarını məndən gizlədirlərmə?" sualına gənc Maşək belə cavab verdi:

"2. Yox, gizlətmirlər. Bizdə hər şey açıq, hamının gözü qarşısında edilir. Biz uşaqlar görə bilmədiyimiz şeyləri onsuz da tanışlardan öyrənirik".

"Öz valideynlərimin nöqsanlarını özgələrindən nə üçün gizlətməliyəm?" tezisinə cavab üçün uşaq müəllim Şvalbanın bugünkü mühazirəsindəki sitatdan istifadə etdi:

"3. Çünki onlar məni dünyaya gətirmişlər və bundan ötrü mən onlara minnətdar olmalıyam".

"Nə üçün pisləkdə mən öz valideynlərimə oxşamamalıyam" sualı gimnazistə asan gəlmirdi, o da dumanlı bir ifadə ilə kifayətləndi:

"4. Gələcəkdə valideynlərin nöqsanlarını təkrar etməmək üçün özünü ağıllı və ədəbli aparmaq lazımdır. Özüm işə girəndə isə birinci borcum uşaqlarıma qayğı göstərmək olacaq ki, onlar ata-ana himayəsi görməmək üzündən ölməsinlər".

Beşinci sual daha sadə idi: "Valideynlərim bir-birilə savaşırlarmı?"

"5. Hər gün qalmaqaldır, bəzən də vuruşmaq..."

Uşaq altıncı suala cavab verməyə vaxt tapa bilmədi: kimsə arxadan yaxınlaşıb çiyinlərinə vurdu. Beşinci sinif şagirdi inşa yazısını gizlətməyə çox çalışdı, çünki gələn atacığazı – polismeysterin özü idi. O, keyfi lap kök halda restorandan indicə qayıtmışdı.

– Hə, oğlum, – deyə o ata nəvəsi ilə dilləndi, – görürəm çox ciddi-cəhd edirsən. Mən də sən yaşda olanda belə şey və müvəffəqiyyətlə işləyirdim, evə ancaq beş qiymətlər gətirərdim. Sənin xəttin yaxşı imiş ki, mən də heç fikir verməmişəm. Bəs niyə karandaşla yazırsan? Nədir o, qarasıdır mı, hə?

Polismeyster inşa yazını götürdü, oğlunun başını tumarlayaraq qayğı ilə dedi:

– Bir az gözle, oğlum, bu yaxında top alarsan. Futbolçu və boys-kaut olacaqsan.

Sonra o, oxumağa başladı və sifəti bulud kimi tutuldu. Zavallı şagird qapıya tərəf dal-dalı çəkildi, ancaq atası qəzəblə tullanaraq qapının ağzında onu yaxaladı. Sonra inşa yazıdakı bu ifadə təsdiq olundu: "Atam uşaqlara qarşı qəddardır, bir şey olan kimi onlara aman vermir..."

Polismeyster keçmişdəki məğrurluğundan qalmış nişanəni – paradmündirinin qılınıcı oğlunu döymək üçün ağac yerinə işlətdiyindən sındırdı...

O biri gün beşinci sinif şagirdləri öz inşa yazılarını təhvil verəndə kiçik Maşək əli əsə-əsə dəftərini müəllimə təqdim etdi. Dəftərin başlığı altında belə yazılmışdı:

"Sizin tezisləriniz baxılmaq üçün Maarif Nazirliyinə göndərilmişdir".

Aşağıda polismeysterin imzası, dövlət möhürü və nömrə yazılmışdı.

* * *

Deyirlər ki, bu dəfə müəllim Şvalbanı Prikarpat Rusiyasına dəyişdilər.

QORJITSKİ ŞƏHƏRİNİN RƏİSİ İLƏ SÖHBƏT

Qorxuram ki, Qorjitski şəhər rəisinin mənə qəzəbi tutsun. Ancaq nə edə bilərəm! Yazsam ki, hadisə Kolinədə, Kutnayada və ya Çeşskiye Budeyovitsıda baş verib, onda oradakı şəhər rəisləri inciyərlər. Bütün Çexiya və Moraviyadakı şəhər rəisləri, aralarındakı azca fərqi nəzərə almasaq, doğma qardaş kimi bir-birinə bənzəyirlər, doğrudur birinin qarnı bir qədər yekə, o birininki isə bir az balacadır. Beləliklə, bu gün Qorjitski şəhər rəisi ilə məşğul olacağım.

Qorjitski şəhər rəisi yerli qəzetin redaktorunu yanına çağırmışdı. Bir gün əvvəl axşamçağı öz məmuruna saymazyana demişdi:

– Sabah şəhər on tamama o redaktoru yanıma gətirtdirin.

Gecə polislər redaktoru isti yatağından qaldırıb polis məntəqəsinə apardılar. Şəhər saat onda şəhər rəisinin kabinetinə gətirdilər. Qorxuya düşmüş redaktorun yaxalığı yox idi (gecə, yığışmaq üçün ona çox vaxt verməmişdilər) və şalvarını əlilə tutmuşdu, çünki aşırmasını almışdılar, ehtiyat edirdilər ki, o özünü asa bilər. Onun görkəmi dar ağacından qırılıb düşmüş adam kimi idi.

Şəhər rəisi qüdrət təcəssümü kimi onun qarşısında dayanaraq öz əzəmətinin yüksəkliyindən bu miskin, həşərat-redaktora acıqla nəzər salırdı.

Redaktor şəhər rəisinin mahud köynəyi və parlaq düymələri ilə örtülmüş yekə qarnına baxaraq düşünürdü: “İlahi, əgər o məni divara dirəyib sıxarsa, cüce kimi əzilib canım çıxar”.

Şəhər rəisi isə hələ də redaktoru başdan ayağa kimi süzür, onun baxışları isə bunu deyirdi: “Sən mənim əlimdəsən, həşərat, bir zərbəm ilə səni yox edərdəm”.

Bu, iki aləmin mübarizəsi idi. Dövlət nümayəndəsi ilə heçliyin mübarizəsi. Fil ilə cücünün mübarizəsi... Zavallı cücü – aha, şəhər rəisinin axtardığı söz bu idi.

– Siz, zavallı cücü, cənab redaktor! Siz o qəzetinizin son nömrəsində, “Qayğıkeş təsərrüfatçılara məsləhətlər və göstərişlər” başlığı altında nə yazmışınız? Meyvə ağaclarının yaxşı sortlarını sadalamaq nə deməkdir? Almalardan siz qış qızıl parmeni təklif edirsiniz və yazırsınız ki, Fransada onu rende-renet adlandırırlar. Sonra bel-de-

boskopu və “meşə gözəli” fondante-de-buanı tərifləyirsiniz. Sonra amerikan armudu aydaxonu və ingilis armudu uaylder-erlini. Axı bu, dövlətə xəyanətdir! Nə üçün siz fransız gavalısını təklif edirsiniz? Bizə hər şey məlumdur, cənab redaktor! Siz həmçinin amerikan mənşəli “Vaşinqton” renklod gavalısını tərifləyirsiniz. Məsələ burasındadır ki, siz Avstriya sortları barədə heç bir şey demirsiniz. Nə üçün yazmırsınız ki, Tirol renetləri gözəldir? Çünki siz özlüyünüzdə düşünürsünüz ki, “tirolluların başı batsın”. Çünki bu xalq bizim çox mərhəmətli hökmdarımız üçün öz canından keçməyə hazırdır. Nə üçün siz Kassel renetini təklif etmirsiniz? Çünki sizə məlumdur ki, Kassel alman şəhəridir, siz isə alman müttəfiqlərimizin məğlubiyyətini arzulayırsınız. Buna görə də siz Qravenşteyn almasını saymırsınız, çünki Qravenşteyn süvarilərinin devizində deyilir: “Allah, kayzer və vətən uğrunda!” Əlbəttə, qraf Altanın gavalısı sizin xoşunuza gəlməyəcək, axı qraf Altan Avstriya generalıdır, sizin başınızda isə ancaq bir şey vardır: bütün Avstriya generallarının hamısı birlikdə cəhənnəm olsun. Buna görə də təkrar edirəm, siz fransız və amerikan gavalısını, ingilis armudunu və almasını məsləhət görürsünüz və istəyirsiniz ki, oxucularınızın düşündüyü ancaq bu olsun: “Nə vaxt, axır ki, bu Fransa, Amerika və İngiltərə Almaniya və Avstriyanın belini sındıracaqlar!”

“Arpanın müxtəlif növləri üçün hansı torpaq yaxşıdır?” sərlöv-həli məqalənizi diqqətlə oxuyun. Siz yazırsınız ki, Çexiyada hamısından yaxşı “şevalye” adlanan fransız sortunu yetişdirmək olar. Deməli, Çexiya və Fransa! Lap yaxşı! Başa düşürük ki, bu nə məsələdir, hamı da anlaya bilər. “Gülləri sevin” məqaləsində siz qırmızı, göy və ağ pəlarqoniyalardan, yeni qadağan edilmiş slavyan rənglərindən danışırırsınız. Bəs sizin “Çili şorası kartof üçün ən yaxşı gübrədir” məqaləniz nə deməkdir? Deməli, siz bizim imperiyanı barıtın mühüm bir hissəsinə möhtac etmək istəyirsiniz? “...Münbit olmayan torpaqda kartof ekərkən şoranı birbaşa çuxura tökmək olar...” Biz necə əkməyi sizə göstərək! Cavan oğlan, biz sizi öyrəderik! Bəs bu ifadə nə deməkdir: “Don vurmuş meyvəni tez istifadə etmək lazımdır, yoxsa o çürüyər və kifləner...” Çürümüş meyvə deyəndə biz yaxşı bilirik kimi nəzərdə tutursunuz. Cənab, siz pozuculuq işi aparırsınız! Görün Vodansın polis vaxmistri sizin məqalələrinizin təsiri barədə öz məktubunda nə yazır:

“Cəsərət edib sizin nəzərinizi “Qorjitski yenilikləri”ndə dərc olunmuş “Zəydən istifadə” məqaləsinə cəlb edəyəm. Orada yazılıb: “...Bəzən firəng üzümünün və qarağatın üstündə çoxlu xırda tırtıl əmələ gəlir. Bunlar bir neçə günə həm yarpaqları, həm də meyvələri məhv edə bilərlər”. Belə çətin zamanda bu cür ifadə bizim bağbağatlıq ölkəmizdə çaxnaşma sala bilər, həm də belə zənn edəyəm ki, bu ifadə müəyyən siyasi məqsədlər güdür.

Həmin nömrədə “Alt paltar saraldıqda onu necə qaynatmalı” adlı məqalə var, onun lap altında isə “Mürəkkəb istehsalı haqqında qısa məlumat” dərc olunmuşdur. Bu iki rəngin birləşməsi hər kəsin nəzərini cəlb edir, özü də imperiyanın qara-sarı bayrağını lağa qoyur.

Ümumiyyətlə, sizin qəzetiniz vətənpərvərlik ruhundan məhrumdur və qayda-qanun gözləmir. “Yaş ayaqqabı” məqaləsində belə bir ifadə var: “Yaş ayaqqabımı çıxartdıqdan sonra hamıdan yaxşı onu quru vələmir ilə doldurmaqdır”. Demək istəyirəm ki, bu, vələmiri dövlətə verməkdən boyun qaçımağa təhrik etməkdir...”

Əzizim, məsələ belədir! Özünüz görürsünüz ki, siz hara yuvarlanırsınız.

Şəhər reisi susdu və gözlərini həşərat-redaktora zillədi.

Bu, filin zavallı çırtanı özə biləcəyi dəhşətli dəqiqə idi. Ancaq fil basdalamadan onun üstündən keçdi. Şəhər reisi stolun yeşiyini açdı və oradan bir bağlı kağız çıxarıb tənənə ilə redaktora təqdim etdi:

– Dövlətə sadıq və etibarlı təbəə olmaq hissləri sizin hər məqalənizi ruhlandırmalıdır. Mən burada tamamilə zaman ilə səsleşən bir neçə təsərrüfatçılıq məsləhətləri və göstərişləri tərtib etmişəm. Bunlar gələn nömrədə dərc olunmalıdır. Gədə bilərsiniz.

Yorulub əldən düşmüş redaktor evdə məqalələri açıb oxudu:

“*Havanın necə olacağını ucuz xəbər verən. Divardan əziz hökmdarımızın şəklini asın. Başına bir mıx çalın. Mıxdan qısa bir sap asın, sapın sallanan ucuna qara-sarı rəngə boyanmış azca cücə və ya qaz tükü bağlayın. Tükün şəklin üstünə düşən yerini nişanlayın. Əgər yaxşı hava olarsa, tük əlahəzrət imperatorun lap burnuna qədər qalxacaq. Əgər yağış yağacaqs, onda, olduğu yerdən də aşağı düşəcəkdir*”.

“*Cır ağacı qələmə peyvənd etmək üçün lazım olan ucuz mumu 50 qram küknar qatranı və 250 qram inək yağından hazırlamaq olar.*

Qaynadılmış halda qarışdırın, 26 qram qatı skipidar əlavə edin, iki dəfə bizim Avstriya himnini oxuyub qurtarana qədər qarışdırın”.

“*Yay vaxtı südün çürüməməsi üçün onun üstünə cır qıtq otu qoyun və sevimli hökmdarınızın şərəfinə üç dəfə dua oxuyun*”.

Redaktor bunları oxuyan kimi sarı kəndiri götürüb özünü qara peç borusundan asdı.

TƏRK-SİLƏH KONFRANSI

Tərk-silah konfransının sədri topal Tomas Qaukins iclaslardan yaxasını qurtarıb bir qədər dincəlməli və San-Fransisko limanlarında yırğalanaraq onu gözləyən qayıq ilə Sakit okeanın dalgaları arasında bir az üzməli idi. Çünki konfransın işində gözlənilmədən fasilə başlanmışdı.

Nümayəndələri müalicə edən həkimlər konfrans iştirakçılarının çoxundan qəbiz, malxulya, başağrısı və mədə xəstəliyi tapdılar ki, bu da banketlərdən sui-istifadə etmək nəticəsində əmələ gəlmişdi. Hər banketdən sonra konfrans üzvləri sərsəmləyir və ertəsi gün axşam iclasları haqqında hesabatları oxuyanda dünən axşam necə çərənlediklərinə özləri mat qalırdılar.

Bir dəfə banketdən iclasa gələndə “Antialkoqol cəmiyyəti” qurultayından təzəcə qayıtmış hansı professor isə onlara yanaşdı. Professor nə təhər oldusa söz alıb tribunaya qalxdı və kafedradan bərk yapışb bostan uyuğu kimi yırğalanmağa başladı və 1773-cü ildə Lipar arxipelaqından vulkan püskürməsi¹ barədə konfransda düz üç saat nitq dedi.

Dinləyicilər nitqin axırında bir də xəbər tutdular ki, o əsas məsələ barədə danışmır və onun nitqinin konfransın vəzifələrinə heç bir dəxli yoxdur. Mühafizəçilər professorun üzərinə atıldılar, müqavimət göstərməməsi üçün dəyənəklə onun səsinə kəsdiilər, şəxsiyyətini müəyyən etmək və ilk yardım göstərmək məqsədilə onu prefekturaya göndərdilər.

Bütün bunlar konfrans üzvlərini çox məyus etdi, çünki onlar hiss edirdilər ki, gündən-günə səfehələyirlər.

¹ Siciliyadan şimaldakı vulkanik adalar

Bunu son axşam iclası barədə olan qəzet hesabatı da təsdiq edirdi. Hesabatda deyilirdi:

“...§26. Şübhəsiz olaraq müəyyən edilmişdir ki, Çində zirehli hərbi gəmilər və birinci dərəcəli xətti kreyserlər yoxdur, buna görə də tərk-silah konfransının iştirakçıları olan ölkələr Çinə üç il müddətində 300 milyard miqdarında faizsiz kömək göstərsinlər ki, Çin silahlanma sahəsində konfrans iştirakçıları olan başqa ölkələrə çata bilsin. Çin də öz növbəsində öhdəsinə alır ki, bu üç il ərzində qırx zirehli gəmi və birinci dərəcəli otuz xətti kreyser qayırınsın, indi mövcud olan köhnə beş kreyseri ləğv edib Kantan limanını beynəlxalq komissiyaın nəzarətinə versin. Konfrans iştirakçıları olan dövlətlər öz tərəflərindən Çin hərbi donanmasının nümayəndəsinə üçüncü Simplon tunelinin¹ çəkilişində, həmçinin Araratın zirvəsində telefon stansiyasının tikilişində iştirak etməyə icazə verirlər”.

Bunu oxuyandan sonra hamı dəhşətə gəldi. Konfransın sədri Tomas Qaukins məstlikdən o saat ayıldı. Çap olunmuş mətnin doğruluğuna şübhələnərək iclasın stenoqrammasını tələb etdi, özü tərəfindən irəli sürülmüş qətnamənin əslini görəndə az qaldı ürəyi xarab olsun. Ancaq nümayəndə Vudvort balaca bir əlavə etmişdi:

“Eyni zamanda zənci respublikası Liberiyaya beş sualtı qayıq qayırmağa icazə verilir, bu şərtlə ki, bu qayıqlar qara rənglənəlməlidir”.

O biri gün yorğun düşmüş Tomas Qaukins batıq səslə öz kolleqalarına müraciət etdi:

– Hörmətli ağalar, bizim konfransın müvəffəqiyyətləri göz qabağındadır! Biz iyirmi altı təklif vermiş, iyirmi altı da qətnamə qəbul etmişik. Radio-teleqraf bizim qərarlarımız barədə bütün dünyaya xəbər yayır, bütün dünya bilir ki, işimiz-gücümüz iclas etməkdir. Biz qüvvəmizi əsirgəmədən çalışırıq, amma biz bilirik ki, qabaqda hələ görülməli çox şey var. Məhz buna görə də özümüzü yormamalıyıq. Bir öküzdən iki gön soymaq olmaz! Əsəblərimiz gərginləşib. Mən özüm də hiss edirəm ki, yorulmuşam. Cənablar, gündüz də, gecə də düşünmək zarafat deyil. Əgər saati çox qursan, yayı sınıb tökülər. Bizim beynimiz də o cürdür. Biz gerek dincələk, sonrakı işlər üçün qüvvə toplayaq. Mən təklif edirəm ki, üçhəftəlik tətillər elan olunsun. *(Gurultulu alqışlar. Səslər: “Dörd həftəlik!”)*

¹ Üçüncü Simplon dəmiryol tuneli Alp dağlarında, İsveçrə ilə İtaliyanın sərhədindəki Simplon dağ aşırımı rayonundadır. 1908-1922-ci illərdə çəkilmişdir.

Lap indicə qonşu restorandan dəmlənmiş halda gələn Peru nümayəndəsi tribunaya dırmaşdı, yumruğu ilə stolu döyəcəyib deyirdi:

– Qovun məni! Qovun məni buradan! Təklif edirəm məsələni səsə qoyun! *(Xidmətçilər ondan yapışub katibliyin otağına aparırlar və divana uzadırlar.)*

Sədrə etiraz etmək üçün Boliviya nümayəndəsi Xuares di Veqo söz alır. Hələ sessiyaın əvvəlində o, tərk-silah konfransına ölkəsinin silahlı qüvvələrinin sayının sabitliyini mühafizə etmək barədə öz hökumətinin arzularını bildirmişdi. Bu qüvvələr prezident sarayında keşik çəkən və qayda-qanunları gözləyən on iki nəfərdən ibarət idi. Bununla belə, müzakirələr zamanı konfrans onun etirazlarına laqeyd qaldı və Boliviya ordusunun sayının 12-dən 120 minə çatdırmaq haqqında qərar qəbul etdi, çünki qonşu Çili və Peru respublikalarındakı orduların sayı da bu qədər idi. Mühərribə baş verdiyi təqdirdə Boliviya təhlükə qarşısında qalmış olardı və 120 min 12 nəfərin üstünə hücum çəkərdi, onda isə düşmən qüvvələrinin üstünlüyü qarşısında Boliviya davam getirə bilməzdi. Buna görə də Boliviyanın silahla qüvvələrinin nisbəti onun qonşularının qüvvələrinə qarşı 1:1 olmalı idi.

Boliviya nümayəndəsi həyəcanlanaraq deyirdi:

– Hörmətli cənablar, elə bu gün sizin çox hörmətli qətnamənin mənasızlığı barədə öz hökumətimin memorandumunu almışam. Boliviya cəmi 80 min kişi var. Siz isə istəyirsiniz ki, 120 min nəfərlik ordumuz olsun! Biz parçalanıb artmalıyıq, yoxsa necə? Yoxsa başqa bir yerdən daha qırx min adam borc almalıyıq? Axı konfransın qərarlarından birində qonşu ölkələrdən əsgər cəlb etmək qadağan olmuşdur. Doğrudur, bizə üç il vaxt verilib, amma boynunuza alın ki, nə qədər çalışsaq da əhalini bu tezliklə artırmaq mümkün olmayacaq. Cənablar, mən hesab ilə kifayət qədər yaxşı tanışam və...

– Bu yalandır! – deyə Çili nümayəndəsi onun sözünü kəsdi. – Ensiklopediya lüğətini bir bəri verin!

Qalmaqlar düşdü və hamı bir-birinə deydi. Sədrin zəngi səsləndi. Boliviya nümayəndəsini danışmaqdan məhrum etdilər. Katib ensiklopediya ardınca getdi.

Sədr başını itirmiş halda yığıncağa dedi:

– Cənablar, siz burada yersiz və mənasız bir çıxışın şahidi oldunuz. Öz təəssüfümü ifadə etmək üçün söz tapa bilmirəm.

Geri qayıdan katib söz istədi:

– Cənablar, ensiklopediyada Boliviyanın adı yoxdur...

Rəngi kağız kimi ağarmış Boliviya nümayəndəsi yerindən sıçradı:
– Hörmətli cənablar! Bu mümkündürmü? İki milyon qırx dörd min kvadrat kilometr...

Sədr onu danışmaqdan məhrum etdi və işarə ilə katibə sözünə davam etməyi bildirdi.

–...indi ki Boliviya haqqında orada bir sətir belə yoxdur, deməli, bizim üçün bir düjün əsgeri olan hər hansı bir şübhəli nümayəndə də mövcud deyil. (*Salonda gülüş.*) Təklif edirəm ki, o, mandatından məhrum edilsin və konfransdan çıxarılsın. (*Səslər: “Gör özünü haraya soxub!”*) Bu xoşagəlməz hadisələr, cənablar, tərk-silah konfransının nə kimi çətinliklərlə rastlaşdığına parlaq misaldır. Bizim burada mənasız şeylə yox, ciddi məsələlərlə məşğul olduğumuzu dünyaya sübut etmək asan deyil.

Əgər konfrans üzvlərindən ağzında siqar tutub bərk yatmış bir nümayəndə hesaba alınmazsa, Boliviya nümayəndəsinin çıxarılması məsələsi yekdilliklə həll olundu. Yatan nümayəndənin ağzındakı siqar külə dönmüşdü, onun iyindən oyanan nümayəndə çığırdı:

– Mən əleyhinəyəm!

O, oturan kimi dəhşətli bir partlayış eşidildi, bundan da parketin bir hissəsi tavana qalxdı. Döşəmədə böyük bir deşik açıldı ki, buradan da aşağı otaqlar görünürdü. Divarın malaları gurultu ilə yerə gəlirdi və konfransın nümayəndələri aşağı tökülürdülər. Bir dəqiqə keçəndən sonra toz və duman yatdı, onların gözləri qarşısında öz sədr-ləri Qaukins canlandı. O, tavandan asılmışdı, şalvarı lampa qarmağına ilişmişdi, üzmək istəyirmiş kimi topik atır və əllərini ölçürdü, “Ah, ilahi, ilahi!” – deyərək fransızca inildəyirdi.

Hökumət orqanları şübhələndirdilər ki, bu qəsdi anarxistlər etmişlər, lakin tədqiqat nəticəsində müəyyən olundu ki, bu hadisənin heç bir siyasi əsası yoxdur. Məsələ belə olmuşdu. Dinamit fabrikinin nümayəndəsi birinci mərtəbənin qəbul otağında tərk-silah konfransının nümayəndələrindən bəzilərini gözləyirmiş. O onlara yeni, çox qüvvətli partlayıcı maddə olan “Vaşinqtonit” təklif etmək istəyirmiş. Kibrit yerinə cibindən onun nümunəsini çıxararaq bilmədən əlindən yerə salmışdı və...

* * *

Buna görə də təəccüblü deyildi ki, hadisədən sonra Tomas Qaukins Sakit okeanda gəzintiyə çıxmağı qərara almışdı.

AMERİKALININ TƏRCÜMEYİ-HALI

– Əzizim, – deyərək miss Meri üzünü Vilsona tutdu, – biz bir-birimizlə açıq danışmalıyıq. Axı sabah biz ər-arvad olacağıq. Hər birimizin öz nöqsanı var. Gəl bütün başımıza gələnləri bir-birimizə deyək.

– Mən başlayım, elə deyilmi? – deyərək Vilson soruşdu.

Miss Meri:

– Başla, – dedi, – amma heç bir şeyi yaddan çıxarma.

– Yaxşı, – deyərək Vilson cavab verdi. O, özünü rahatca kresloya yayaraq siqarını tüstülətdi. – Bəli, mən Kanadada fermada doğulmuşam. Mənim atam, əzizim Meri, həm mehriban, həm də qüvvətli idi; ayının üstünə tək gedərdi. Ümumiyyətlə, saf qəlbli insan idi. Biz üçümüz birlikdə gözəl həyat sürürdük, lakin mən beş yaşına çatanda atamı həbsxanaya saldılar. Yazıq atam, necə bacarırdısa, elə də qazanırdı. Ta göllərə kimi bütün ölkədə elə bir varlı tapılmaz ki, bu gün belə atacığam Vilsonun quldur dəstəsini unutmuş olsun. Biz varlı fermerləri qarət edirdik və heç bir ehtiyac hiss etmədən dolanırdıq. Yadımdadır, dörd yaşım tamam olan gün atam məni işə aparmışdı. Mənim üçün bundan yaxşı hədiyyə düşünə bilməzdi. O dəfə biz gölün sahilində varlı bir taciri soymuşduq. “Bala, bir ildən sonra yenə səni apararam”, – deyərək atam o vaxt söz vermişdi, ancaq təəssüf ki, arzularımız baş tutmadı: yazıq atama on il iş verdilər.

Lakin atam məhkəmədə də ruhdan düşmədi. Hökmü eşidəndə dedi: “Cənablar, uşaqlarımın adından sizə təşəkkür edirəm. Mən hər gün təxminən iki dollar xərcləyirdim. İldə 365 gün var, deməli, mən ildə 730 dollar xərcləməliydim, on il ərzində isə 7300. Qənaət olunmuş 7300 dollar üçün sizə uşaqlarımın adından bir daha təşəkkür edirəm, ha, ha, ura!”

Təsərrüfatı anam idarə etməyə başladı. Çox keçmədən o, şəhərə köçməyi qərar etdi. Ancaq fermanı satmaq çətin idi. Anam fermanı öz qiymətindən xeyli baha deyirdi. Onda biz daha asan yol seçdik: fermanı sığorta etdik və yavaş-yavaş bütün ev şeylərini satdıq. Mənim o vaxt altı yaşım var idi. Anam məni çağıraraq dedi: “Oğlum, atamız bilsə ki, altı yaşında sən belə ağıllısan, çox sevinəcək. Böyük bir ələvə baxmaq istəyirsənmi? Məsələn, əgər evimiz və bütün başqa şeylər yanarsa, necə olar?”

“Anacan, əlbəttə baxmaq istəyirəm”, – deyərək cavab verdim.

Anam davam etdi: “Yadımdadır, sən həmişə deyirdin ki, oynamaq üçün sənə bir qutu kibrit verim? Al əzizim, beş qutu kibrit. İstəyirsən get anbara, samanı yandır. Amma bax, heç kəsə bir şey demə ha, yoxsa atan həbsxanadan gəlib səni zəncini güllələyən kimi güllələyər”.

Mən fermanı yandırdım və altmış min dollardan çox sığorta pulu aldım. Buna görə anam mükafat olaraq mənim üçün gözəl meşin cildli bir Tövrat aldı. Meşinin hər kvadrat santimetri bir tam dördde bir dollar idi, çünki bu su hindi qəbiləsinin başçısının dərisi idi. Sonra məlum oldu ki, qəbilə başçısı sağdır və kitab satan, sadəcə olaraq bizi aldatmışdır.

Nyu-Yorkda anam əlini əlinin üstünə qoyub durmadı. Bu çalışqan qadın Hind sirkinin sahibəsi olmağı qərara aldı. Qərb qəzetlərində elan verildi ki, truppayı gözəl səsi və yaxşı xarici görkəmi olan hindilər qəbul edilir. Elana otuz nəfərə kimi adam cavab verdi. Onların arasında Tövrat satanın bizi aldadaraq dediyi həmin siu qəbiləsinin başçısı da var idi. Onu Qodadlasko çağırırdılar. O, göydən düşən kimi oldu. Anam ondan ötrü lap əldən gedirdi, mənim səkkiz yaşımda olanda artıq tunc rəngli iki əkiz qardaşım var idi.

Anam özü əkilərə süd verə bilmirdi, çünki Qodadlasko onların fransız qadının südü ilə bəslənilməsini istəmirdi (dediyim kimi, anam Kanadadan idi), səbəbi də o idi ki, fransızlar bir neçə üsyançı hindini güllələmişdilər. Buna görə də zənci dayə tutdular. Sonra da mənim təzə qardaşlarımla atası bu zənci qadına vuruldu. Mənim doqquz yaşımda o, zənci qadınla qərbə qaçdı, anam ilə bağladığı müqaviləni pozdu, əlbəttə, anam onu məhkəməyə verdi. Qodadlasko həbs olundu və anam ilə üzlaşdırılan zaman onu kobudcasına təhqir etdi. Anam tapançanı qapıb onu güllə ilə vurdu. Məhkəmə ona bəraət verdi, sonra bizim sirk Nyu-York və Bruklinin¹ yüksək cəmiyyətinin toplaşdığı ən rahat yer oldu. Giriş bileti 50 sentə idi. Sirkdə ən çox mənimlə maraqlanırdılar, çünki anamı mühakimə edərkən belə çıxırmışdım: “Əgər onu məhkum etsəniz, bütün məhkəmə iclasçılarını güllə ilə vuracağam...”

– Ah! – deyə Meri səsləndi. – Siz mənim xoşuma gəliirsiniz, Vilson!

– On yaşımda olanda evdən on min dollar və doqquz yaşlı sevgilimi götürüb şəhərdən qaçdım. Biz Hudzon çayı ilə üzə yuxarı yola düşdük, fermadan fermaya keçdik. Hərəkətdən bir isə bir-birimizi qucaqlamaq və “əzizim” demək üçün ağacın dibində otururduq.

– Ah, əzizim Vilson! – deyə Meri fəhlələndi.

Vilson davam etdi:

– Bir neçə oğlan mənim yüz dollarlıq pulu xırdaladığını görüb bizə basqın etdilər, bütün pullarımızı alıb özümüzü də çaya atdılar. Mənim rəfiqəm batdı, çünki onlar qızın başına çəkilə ilə vurmuşdular. Mən isə, başımı yarsalar da üzüb axşamüstü bir kəndə çatdım. Məni himayəyə alan keşişin bütün pullarını oğurlayıb yaxındakı stansiyada Çikaqoya biletdim.

– Əlinizi mənə verin, Vilson, – deyə Meri pıçıldadı. – Ah, nə qədər xoşbəxtəm ki, siz mənim ərim olacaqsınız!

– Bundan sonra, – deyə Vilson davam etdi, – mən ancaq özümə arxayın ola bilərdim. On yaşımda çəkməsilən oldum. Belə peşələr barədə yəqin ki, eşitmişiniz. Avropada həmişə məşhur amerikalının barəsində söhbət gələndə deyirlər: “O, vaxtilə çəkməsilən olub”. Bəli, on bir və on iki yaşımda mən çəkmə silirəm, on üç yaşımda isə artıq məhəbbət üstündə öz rəqibimi güllə ilə ağır yaraladığım üçün məhkəmə qarşısında dayanmalı oluram. Üstündə vuruşduğumuz qız hər gün çəkmələrini mənə sildirirdi. Onun on iki yaşı var idi. O biri tündəki çəkməsilən məndən bir yaş böyük idi, o da bu qıza vurulmuşdu. Mənə acıq vermək üçün ayaqqabı silmək haqqını bir sent aşağı salmışdı. Mənim müştərim xeyrini bilən idi, buna görə də bir sentə qənaət etmək üçün rəqibimin xidmətindən istifadə etməyə başladı. Buna görə də mən tapança aldım (səkkiz yaşımdan həmişə yanımda gəzdirdiyim tapançaya etibar etmirdim) və rəqibimi ağır yaraladım. Əfsus ki, onu o dünyaya göndərmək mümkün olmadı... – Vilson ah çəkib əlavə etdi: – Məsləhət görürəm sizə, Meri, heç vaxt Qrayn sistemli tapançadan istifadə etməyin.

Məhkəmədə mənim adım və üç il bundan əvvəl evdən qaçdığım aşkar edildi. Mən günün qəhrəmanı oldum. Qəzetlər yazırdı ki, əgər məni məhkum edərlərsə, onda camaat dustağı azad etməkdə və cənab iclasçıları döyməkdə haqlı olacaqdır. Müdafiə nitqilə özüm çıxış etdim, onu bu sözlərlə qurtardım: “Vətəndaşlar, bəlkə də siz “hə” sözünü deməyə razısınız. Çox yaxşı, deməli, onda mən məhkum

¹ Nyu-Yorkun Lonq-Aylend adasının qərb qurtaracağında olan hissəsi

olacağam. Vətəndaşlar, belkə də siz “yox” sözünü deməyə razısınız. Çox yaxşı, deməli, mənə bəraət verilecək...”

Mənim soyuqqanlılığım hamını mat qoydu. Nəticədə mən bəraət aldım və bütün iclasçılar çəkmələrini ancaq mənə sildirməyə başladılar.

Çıxaqo nəşirlərindən biri mənim portretim ilə poçt kartoçkası buraxdı; pulunu xərcləməyə yer tapmayan bir milyoner isə məni oğulluğa götürməyi qərara aldı. Mən onun yanına köçdüm. Amma sərbəstliyə alışdığımdan onun öyüd-nəsihət ilə zəhləmi tökməsinə imkan vermirdim. Bu, ögey atamı elə qüssələndirdi ki, beyninə qan sızdı.

Mən isə nə bacardımsa, yığışdırıb San-Fransiskoya yola düşdüm. Orada mən üzümü boyaqla rənglədim, başıma hörük bağladım və özümü çinliyə oxşadaraq kafe-şantana girdim. Məni ABŞ-da amerikan mahnılarını oxuya bilən yeganə çinli kimi təriflədilər. Təəssüf ki, çox keçmədən əsil bir çinli tərəfindən ifşa olundum. Tamaşadan sonra o, bütün camaatın yanında mənə çin dilində müraciət etdi. O məni elə döydü ki, yarım il xəstəxanada yatıb qaldım. Xəstəxanadan çıxandan sonra gəmiyə işə girdim. Bu böyük ticarət gəmisi idi: kontrabanda ilə məşğul olurdu. Gömrükçülər dinamit ilə gəmini partladanda mən hamı ilə birlikdə havaya uçdum, ancaq xoşbəxtlikdən yerə düşərkən zərər çəkmədim: balıqçılar məni sudan sahile apardılar, çox pis vəziyyətə düşdüm.

Bu vaxt mənim on beş yaşım tamam oldu. Çobanlıq etdiyim fermanın böyük naxırı var idi. Şəhərə cəmi beş saatlıq piyada yol var idi, yüz iyirmi baş qaramalı oraya çəkib qəssablara satmaq mənim üçün çətin olmadı. Bu pullarla mən şərqe yollandım.

– Əzizim Vilson, – deyə Meri fərəhlənirdi, – mən məhz belə igidə getməyi arzulayırdım!

Vilson davam etdi:

– Mən silah alveri edirdim, hindilərə spirtli içkilər, Tövrət, Zəbur satırdım. On yeddi yaşında mən hindilər arasında məşhur olan təriqətin vaizi vəzifəsini tutdum və müridlərim mənim əmrim ilə başqa təriqətin vaizinin başının derisini soydular, çünki o, viski satmaqda mənimlə rəqabət aparmaq istəyirdi.

– Çox gözəl, Vilson!

– Sonra mən əlcək kimi peşəmi tez-tez dəyişdirməyə başladım, vuruşarkən beş adamı öldürdüm...

– Beş nəfər, – deyə Meri sevinclə gülümsədi, – siz məni valeh edirsiniz!

– ...İki bankı yardım, Meri, – deyə Vilson sözünü tamamladı, – nəhayət, “Vilson və K^o” bankir kontorunun şeriki və iki milyon döv-lət rentası istiqrazlarının sahibi gözəl Meri Oveyin nişanlısı oldum. İndi növbə sizindir, əzizim.

– Mən nə danışa bilərəm? – deyə miss Meri cavab verdi. – Yalnız onu deyə bilərəm ki, həmişə varlı olmuşam və indi də varlıyam. Mənim həyatım qayğısız keçirdi. Mən, hamı kimi, sizintək qeyri-adi bir ər arzulayırdım. Ah Vilson, siz də gəlib çıxdınız! Əlinizi mənə verin, əzizim, ilk baxışdan sizə bənd oldum.

Onlar bir neçə dəqiqə də söhbət etdilər və Vilson bu sözləri deyib getdi:

– Deməli, əzizim Meri, sabaha kimi. Saat on birdə – fayton, kilse, keşiş və biz həmişəlik olaraq birləşəcəyik.

– Ah, nə qədər görkəmli insan! – deyə miss Meri o gedəndən sonra içini çəkdi. – Nə gözəl kişidir! Onunla ömür sürmək mənasız olmayacaq. Bəs qoyub getdiyi bu kitab nədir? Görünür, cibindən düşüb.

Meri hörmətlə kitabı qaldırdı, açıb başlığını oxudu:

“Gənc qadınlarla rəftar etmək və onların ürəyini ələ almaq məharəti”.

– Hm... – deyə o, təəssüflə kitabı vərəqlədi və altından xətt çəkilmiş bu ifadəni gördü: “Romantik uydurmalara hər bir qadın inanır...”

* * *

Şəhər Vilson uzun bir teleqram aldı: “Yalançı! Mən sizin barənizdə məlumat topladım. Siz mənə danışdığınız o gözəl hərəkətlərin heç birini etməmişsiniz, heç kəsi öldürməmişsiniz və qarət etməmişsiniz, siz təmiz, adi Amerika vətəndaşı Çarlz Vilsonun sadə, adi oğlusunuz. Mən isə sizin haqqınızda necə fikirləşirdim! Bizim aramızda hər şey qurtardı, bir daha gözüme görünməyin”.

BARON VƏ ONUN KÖPƏYİ

Şəhər kənarındakı çoxmənzilli, beşmərtəbəli evin çardağına gedən yol ilə üzbəüz köhnə, bozarmış bir qapı var idi. Qapını bəzəyən lövhədə bu sözlər yazılmışdı:

Prşeqorjovlu.

Baron Dekker.

Paltar sərmək üçün çardağa gedən xidmətçi qadınlar hörmətli həmxanaların söhbətinə qulaq asmaq üçün tez-tez bu qapının qarşısında dayanırdılar.

– Səhhetiniz necədir, qraf? – deyə qapının arxasından eşidilərdi.

Həmin səs cavab verərdi:

– Təşəkkür edirəm, baron. Görürəm, cənablarınızın kefi kökdür. Əziz knyaz, dünən makao oyununda aparmamısınız ki?

– Siz necə bilirsiniz, qraf?

Yenə həmin səs:

– Mərc gəlirəm ki, buna səbəb gözəl qrafiniyadır, – deyə etiraz edirdi. – Gəzməyə çıxmayaq mı, cənablar?

– Atlar hazırdır. *Allons!*¹ Mənim tazılarım hanı? Zebor, *auf!*²

Açarın səsləndiyini eşidən xidmətçi qadınlar tələsik özlərini çardağa saldılar, bu vaxt baron Dekker öz qoca köpəyi Zebor ilə qapının ağzında görünərdi. Əgər baronun köhnə penceyi təzə görünə de, itin dərisi elə bil cındırçıdan alınmışdı.

Əgər bu, köpək yox, at olsaydı, onda lap elə bil Donkixotun Rosinantı idi. Hər halda onun da taleyi təxminən belə idi: güclə ayaqlarını çəkərək talesiz sahibinin ardınca düşmüşdü və eyni zamanda aristokrat tərbiyəsi almış itin özünü necə aparmalı olduğunu da yaddan çıxarmırdı.

Bu işdə o, sahibindən ibrət alırdı.

Camaat içində baron tanınmaz dərəcədə dəyişilirdi: hamıya baron titulu nə demək olduğunu hiss etdirirdi. Amma axşam evə qaydanda qoca öz tənha otağında xeyli hıqqıldayıb ah çəkirdi, sonra stolun arxasına keçərək bütün əsilzadələrin və rütbəli şəxslərin nümayəndələrinə məktub yazıb yardım istəyirdi.

¹ Gedirik! (*frans.*)

² Qalx! (*alm.*)

Köpək onun yanında oturub gah bir qulağını şəkəyir, gah da aristokrat incəliylə öz birələrini tutmağa başlayırdı. Ah, bu birələrin əlindən! İctimai vəziyyətləri arasındakı fərqi unudaraq açıq söhbət edən zaman Zebor qonşuluqdakı dükançının itinə dedi:

– İnanırsınızmı, bu birələr ömrünün on ilini əlimdən almışlar!

Zebor qələmin cırlıtısını eşidərək budunu gəmməkdən əl çəkir, bir qulağını şəkəyirək zökəm olmuş adamlar kimi yaşaran gözlerini barona dikir.

Bu arada hansı qrafa, rotmistrə isə ərizə yazan qocanın başına ağıllı bir fikir gəlir: guya o, and içməklə birinə səksən min kron uduzmuş və söz vermiş ki, bir həftəyə mütləq pulu ona çatdıracaq. O, qələmi yerə qoyub otaqda tez-tez gəzişir və ucadan deyirdi:

– Mən öz andımı necə poza bilərəm, əziz qraf? Axı bu barədə centlmenlər arasında söz belə ola bilməz!

Köpək finxıra-finxıra kölgə kimi onun ardınca düşür, baron məktubun gerisini yazmaq üçün stolun arxasında əyləşən kimi, o da gəlib yanında şöngüyir və öz tükələri arasından qismətini axtarıb yeməyə başlayır. Məktubu yola salandan sonra hər ikisi uzanıb yatır. Zebor çarpayuya çıxıb öz sahibinin ayaqları yanında yerini rahatlayır. Soyuq dərəcəli otaqdan baronun titrək səsi eşidilir:

– Zebor, Zebor! Səninlə görəcək günlərimiz var imiş!

Zebor yatağın üstündə oturub asqırır.

Belə səmimi anlarda onlar bir-birinə hər şeyi deyirdilər.

Elə güman etməyin ki, köpək ancaq dinləyir: yox, o da danışır. Mırıldaya-mırıldaya birdən tənə ilə deyir:

– Eh, ağa, pulları o cür sovurmaq lazım deyildi!

– Bilirsənmi, Zebor, öz aramızdır, biz də az axmaq olmamışıq. Allah xatirinə, özün də görək, axı birdən-birə o qədər rəqqasəni saxlamaq nəyə gərəkdi?

– İcazənizlə, ağa, – deyə cavabında it mırıldayırdı, – mən birini də saxlamırdım. Siz isə, ağa, bunlardan başqa hələ kart da oynayırdınız. Yadıma salın: məgər mən *trente et quarante*¹ oynayırdım! Yox, ağam, mən ancaq dovşanların ardınca qaçırdım. Yadıңызdadır, meşə gözetçisini necə qapdım?

– Ah, Zebor, Zebor! – deyə baron ah çəkib yorğana daha bərk bürünməyə çalışırdı. – Eh, bilsən istridiyə necə ləzzətlidir! Yaxşıca

¹ “Otuz və qırx” – kart ilə qumar oyunu (*frans.*)

onun üstünə limon sıxasan... İstəyirsən lap ağla! Sonra isə, sonra yaxşı şərab içəsən... *parbleu*¹, bu saat ağlayacağam!

– Gəl bir yerdə ağlayaq, ağa! – deyə Zebor mırıldayıv və hər ikisi yorgana bürünüb zingildəyir.

Baron gözlərini yumaraq deyir:

– Heç olmasa, bircə dəfə lotereyada udaydıq, Zebor!

Zeborun gözləri yumulur, lakin sahibinin səsinə başını qaldırır, “Elədir ki, var!” deyə onun beynindən keçir və yenə də uzanaraq yuxuya gedir.

Poçtalyon rotmistrin göndərdiyi iyirmi kronu getirən kimi onlar iki gün heç bir şey yemədən bu cür uzanırlar.

Sonra isə hər ikisi tualetə başlayırlar, yəni Zebor ağzı çatan hər yerini yalayır, baron isə bozarmış penceyini zorla öyninə geyərək təşəxxüslə küçəyə çıxırlar.

İyirmi kronun olması hissi ikisinin də canını isidir. Zebor üçün hər şey aydındır. Madam ki, bu tini burulub küçə ilə addımlayırlar, deməli, onların yolu şəhərin o biri başındakı dükana tərəfdir. Həmin dükanın lövhəsində at başının şekli çəkilmiş və “At eti satışı” yazılmışdır.

Onlar addımladıqca, gözləri qarşısında qaxac at eti canlanır, özü də necə et!

Bu dəfə Zeboru heç bir it ilə rastlaşmaq öz yolundan saxlaya bilməzdi. Heç belə dilənçi itlərlə danışmağa dəyər! Bu gün o öz sahibi ilə ağadırlar: onlar at başı çəkilmiş o dükana gedirlər!

Baron həmişəki kimi dükanda yenə də port olur. O, uzun zaman dükançını başa salır ki, çoxuşaqlı, yoxsul bir dul qadına vermək üçün ona üç kilo at eti lazımdır. O, mal eti də ala bilərdi, amma belə hesab edir ki, ətdə etdiyi qənaət hesabına o qadın və onun uşaqları üçün corab alsın.

Baron öz uydurmalarını danışarkən onun köpöyi qəssabın itinə deyir:

– Bilirsonmı, əzizim, dünən yemek vaxtı süfrəyə çoxça vermişdilər.

Təkcə özüm yarım dənə qaz yedim.

Sonra o da üç kilo et aparən sahibinin ardınca düşərək qürurla çıxıb gedir.

Həmin gün doyunca yeyəndən sonra hər ikisi yuxusunda cıdır görəcəkdir.

¹ Lənətə gələsən (*frans.*).

MƏN NECƏ İT ALVERİ EDİRDİM

I

Mən həmişə heyvanları çox sevmişəm. Uşaqlıqda evə çöl siçanlarını götürərdim, bir dəfə ölü pişiklə o qədər oynadım ki, bütün günü dərse getmədim.

Məni ilanlar da maraqlandırır. Bir dəfə meşəlik dağ yamacında bir ilanı görəndə kimi onu tutub evə gətirməyi və zəhlətökən xalam Annanın yatağına buraxmağı qət etdim, ancaq xoşbəxtlikdən özünü yetirən meşə gözətçisi bunun gürzə olduğunu dedi və yerində öldürərək qanunu mükafat almaq üçün götürüb apardı.

On səkkiz-iyirmi yaşlarımda iri heyvanlarla – hər cür fillər və dəvələrlə maraqlanmağa başladım.

İyirmi dörd yaşından iyirmi beş yaşınadək bu həvəs inəklərə və atlara olan maraqla əvəz olundu. Mən at zavodu və ya cins heyvandarlıq ferması əldə etmək xəyalına qapıldım. Lakin xəyal xəyal olaraq qaldı və mən daha kiçik heyvanlarla qane oldum. İtlərə pişiklərdən üstünlük verdim. Otuz yaşa çatanda valideynlərimlə mənim aramda bəzi narazılıqlar başlandı: məni danlayırdılar ki, başqaları kimi yaşamıram, müstəqil yaşamaq üçün indiyə kimi hələ bir iş görməmişəm.

Çox fikirləşmədən onlara dedim ki, heyvanlara olan məhəbbətimdən it alverinə başlamaq mənim üçün ən ağıllı iş olardı. Qəribə olsa da, evimizdəkilər buna heç sevinmədilər.

II

İşgüzar müəssisənin əsasını qoyarkən onun adının qayğısına qalmaq lazımdır ki, bu, sizin işinizin xarakterini layiqincə ifadə etsin. Mənim düşündüyüm iş sadəcə dildə “itxana” adlanır, ancaq belə kobud ad təhqir kimi səslənirdi. Bundan başqa, mənim uzaq qohumlarımdan biri nazirlikdə qulluq edirdi və əlbəttə, mənim itxana açmağım onun xoşuna gəlməyəcəkdi. Sadəcə olaraq “İt ticarəti” lövhəsi asmaq məni təmin etmirdi, daha yüksək bir ad barədə düşünürdüm. Ensiklopediyada gözüme “kinologiya” sözü dəydi, bu da itlər haqqında elm deməkdi, aqronomlar məktəbinin yanından keçəndə isə nəzərim “Kənd təsərrüfatı institutu” lövhəsinə sataşdı və beləliklə öz-özünə “Kinologiya institutu” adı əmələ gəldi! Belə mötəbər və

elmi ad işin əsasını təşkil edirdi, buna görə də geniş qəzet elanında belə yazdım: "İtlər, elmi kinologiya əsasında yetişdirilir, satılır, alınır və dəyişdirilir".

Tez-tez "kinologiya" sözünün təkrar olunduğu belə inandırıcı elanlar özümün də çox xoşuma gəlirdi. Siz təsəvvür etmirsiniz bunlar necə gözəl idi və onlarla necə fəxr edirdim. Mən arzu edənlərə "itçiliyin bütün məsələləri barədə ixtisaslı məsləhət verməyi" vəd etdim.

"Bir düjün it alanlara pulsuz olaraq bir kiçik verilir!"

Ad günü, *konfirmasiya*¹, nişan, toy və yubiley üçün it ən yaxşı hədiyyədir.

İt – uşaqlar üçün əvəzedilməz oyuncaqdır, o əzilmir və sınımr.

İt – vəfalı yoldaşdır, o sizi meşədə soyamaz.

İtləri öz zövqünüzdə görə seçə bilərsiniz.

Xaricə ticarət əlaqəsi.

Kinologiya institutu hətta ümidiniz olmayan itlərə də təlim verir. İki həftəyə ən quduz itlərə qapmağı və hümməyi tərgitdiririk.

Bayram şənliyinə gedərkən iti neyləməli? – Onu bizim kinologiya institutuna qoyun!

Xidmət etməyi itə üç həftədə harada öyrədirlər? – Kinologiya institutunda!"

Əmim bu elanı oxuyaraq, fikirli-fikirli başını bulayıb dedi:

– Mənim əzizim, sən özündə deyilsən. De görüm, sən peşərinde ağrı olmur ki?

Ancaq mən gələcəyə ümid ilə baxıram və sərəncamımda bir it də olmasa, səbirsizliklə sifarişçiləri gözləyirdim.

İtlərə qulluq edən bir adam lazım olduğundan qəzetə elan verdim ki, özümə sədaqətli, işgüzar köməkçi axtarıram, arzu edilir ki, əsgərliyə düşən olmasın, çünki itlərə ürəkdən bağlanan kimi onu əsgər apara bilərlər.

III

"İtləri yetişdirən və satan firma üçün qulluqçu tələb olunur" elanına çoxlu maraqlı təkliflər gəldi. Səbiq kənd strajniki olmuş bir şəxs söz verirdi ki, mənim itlərimə ağac üstündən atlanmağı və başı üstə gəzməyi öyrətsin. Başqa birisi inandırır ki, itlərlə rəftar etməyi

¹ Protestantlarda cavan oğlan və qızları kilsə üzvlüyünə qəbul etmək ayini

bacarıb, çünki bir neçə il Budeyovitski sallaqxanasında işləmişəm və itlərə yaxşı münasibət bəslədiyi üçün oradan çıxarılmışdır.

Hansı bir işsiz şəxs isə kinologiya institutunu ginekologiya ilə dolaşmaq salmışdı və yazırdı ki, doğum evində qadın klinikasında qulluq etmişdir.

Qulluq etmək istəyənlərin on beşinin ali hüquq təhsili, on ikisinin isə pedaqoji təhsili var idi. Bundan əlavə, "Keçmiş cinayətkarları işə düzəltməyə yardım edən cəmiyyət"dən məktub gəldi: guya onlarda mənim üçün layiqli bir namizəd vardır ki, o da lap bu yaxında həbsxanadan buraxılıb gələn, ev yaran oğrudur.

Bəzi məktubların tonu lap kədərli, hətta ümitsiz idi. Bunlardan biri belə başlamırdı: "Əvvəlcə əminəm ki, bu vəzifəni tuta bilməyəcəyəm..." Verilən təkliflərdən biri ispan, ingilis, fransız, türk, rus, polyak, xorvat, alman, macar və Danimarka dillərində danışan bir adamdan idi.

Məktublardan biri latın dilində yazılmışdı.

Nəhayət, qısa və sadə yazılan bir məktub gəldi:

"Hörmətli ağa, nə vaxt başlaya bilərim?"

*Çox hörmətlə: Ladislav Çiжек,
Koşirje, Mecitski karvansarası".*

Əgər biri açıqcasına işə nə vaxt başlanmalı olduğunu soruşursa, onda çərşənbə günü səhər səkkizdə gəlməsini ona yazmaqdan başqa bir əlac qalmırdı. Elə də etdim. Çətin və uzun axtarışdan canımı qurtardığına görə ona minnətdarlıq hissi bəsləyirdim.

Çərşənbə günü səhər saat səkkizdə o gəlib çıxdı. Bu, üzündə çopurları olan balaca, diribaş bir kişi idi. O mənə əl verib ucadan dedi:

– Görünür hava sabaha kimi yaxşılaşmayacaq... Səhər yeddiddə Plzen prospektində tramvayların yenə də toqquşduğunu eşitməmişiniz?

Sonra o, cibindən qısa bir çubuq çıxartdı və dedi ki, bunu Stibral firmasında qulluq edən tanış şoferdən almışdır və macar tənəkisi çəkir. Bir az sonra bildirdi ki, Nuslidedəki Banzeta meyxanasında Pepina adlı bir kelnerşə işləyir, mən onunla bir məktəbdə oxumamışam ki? Sonra hansı bir it barəsində isə danışdı və dedi ki, bu iti həvəslə

alardı: onu ancaq başqa rəngə boyamaq və ayağını bir balaca qırmaq lazımdır.

Mən sevinib:

– Deməli, sizin itlərdən başınız çıxır? – deyə soruşdum.

– Bəs necə? Mən özüm it alveri ilə məşğul olmuşam, hətta defərlə məhkəməyə də cəlb edilmişəm. Bir dəfə buldoqu evə apararkən, hansı cənabsa məni saxladı. Guya, bu onun itidir. O, guya iki saat bundan əvvəl onu Meyvə küçəsində itirmişdir. “Haradan bilirsiniz ki, bu sizin itinizdir? – deyə soruşdum”. “Bilirəm, çünki onun adı Mupodur, Mupo, bura gəl!” Siz təsəvvür etmirsiniz ki, it özünü onun üstünə necə atdı! “Bosko! – deyə çığurdım. – Utan bir, Bosko!” Elə axmaq it idi ki, mənim də üstümə o cür sevincə atıldı. Amma ən pis şey o oldu ki, birdən məhkəmədə onu Bosko çağıracağım yadımdan çıxdı. Bununla belə Buberlə çağıranda da sevincə yanıma yüyürdü... Gedib özüm üçün itlərdən birini gözləti edim?

– Yox, Çijek, mən bir az geniş fəaliyyət göstərmək fikrindəyəm. Müştərilərin gəlməsini gözləyək, hələlik isə it satmaq barədə elanlara baxaq... Aha, baxın, hansı xanımsa mənzilinin darısqallığından bir illik ağ şpitsini satmaq istəyir... Məgər şpitse bu qədər çox yer lazımdır? Yaxşı, gedin o Məktəb küçəsinə¹ və o iti alın. Bu da sizə 30 kron.

Çijek gedərkən məni əmin etdi ki, tez qayıdacaq. O, üç saatdan sonra qayıtdı, özü də nə halda! Papağını qulaqlarının üstünə basmışdı, Çijek özü isə qasırgada göyertə üstündə yerişən adam kimi yırğalanırdı. Ardınca sürüldüyü ipi bərk-bərk tutmuşdu. Mən ipin o biri ucuna baxdım. Orada bir şey yox idi.

– Hə-ə... necədir... xoşunuza gəlirmi?... Yaxşıdır?... Tez dü-zəlt-dim, hə-ə?... – Çijek səndirəyib qapıya dəydi. – Siz bir baxın, görün necə qulaqları var... hə, bura gəl... gəl, dələduz... Yerişinə baxırsınız mı?... Sahibəsi... hələ onu satmaq istəmirdi...

Bu vaxt o çevrilib ipin o biri ucuna baxdı, gözlərini bərəltədi, ipi tutub əli ilə yoxladı və kəkələyərək mırıldandı:

– Cə-mi... bir saat bundan əvvəl... o burada idi...

Çijek stula əyləşdi və o saat da yerə yumbalandı. Məndən yapışıb şaquli vəziyyətdə dayandı, böyük bir şey kəşf etmiş kimi təntənə ilə:

¹ Praqanın mərkəzində bir küçədir.

– Görünür qaçıb! – dedi və özünü stulun üstünə yığıb bərkdən xorultu çəkdi.

O mənim yanımda işləməyə belə başladı.

Mən pəncərənin qarşısında dayanaraq izdihamlı küçəyə baxırdım. Küçənin ortası ilə çoxlu it qaçışırdı və mənə elə gəlirdi ki, bunların hamısı satılır. Bu adam isə əllərini qoynuna qoyub xoruldayır! Çijek o yatmaq istədim, elə düşünürdüm ki, sifarişçi gəlib bir yox, iyirmi-otuz it alacaqdır. Lakin heç kəs gəlmirdi, Çijek də oyanmırdı. Axırda o, yenə stuldan aşdı. Bir saatdan sonra özü ayıldı, gözlərini ovuşduraraq yuxulu-yuxulu dedi:

– Deyəsən işləri korlamışam?

Sonra şpits barədə olan müxtəlif hadisələri təfəssilatı ilə xatırlamağa başladı. Nə qədər qəşəng it idi, özü də necə ucuz almışdı: xanım iti on krona vermişdi, çünki Çijek onu dilə tutmuşdu ki, it etibarlı əllərdə olacaqdır. Şpits gəlmək istəmirdi, Çijek isə onu necə lazımdırsa qoparıb apardı... Qulluqçum bütün bunları danışarkən birdən başqa məsələyə keçdi: aşağıda, Smixovda¹ onun tanış meyxanaçısı var, hə də, o, Çijek həmin meyxanaya girdi. Orada daha bir neçə tanış ilə rastlaşdı... Hamı şərab və likör içirdi... İnsan zəif məxluqdur...

– Yaxşı, – dedim, – axı siz məndən otuz kron almışdınız. İyirmisini qaytarın görüm.

Çijek heç də özünü itirmədi.

– Doğrudur, mən iyirmi kronu geri qaytarırdım, ancaq istədim ki, sizi sevindirim, buna görə də Şviqankada bir tanışıma dəydim, adı Kratkidir, kiçiklər üçün ona on kron beh verdim. Cins bir qancıq var, bu yaxında kiçikləyəcək. Maraqlıdır, görsən kiçiklər necə olacaq, hər halda onlar bizimkidir. Sonra mən Parliarkanın yanından keçdim, orada antiqə bir diş dovşan satırlar...

– Ağlımı başına yığ, Çijek, mən dovşan alveri eləmirəm.

– Məgər mən dovşan dedim? Yox, bu səhv olub. Mən şotland ovçarkası demək istəyirdim. O da kiçikləyəcək, amma orada mən kiçiklər üçün yox, qancıq üçün beh vermişəm. On kron. Kiçiklər sahibinə qalacaq, biz isə kiçikləyən kimi anasını alacağıq. Sonra Krotsinova küçəsindən keçdim.

– Pulsuz, hə?

¹ Praqanın rayonudur.

– Doğrudur, pulsuz. Əgər pulum olsaydı, Novaka da beh verərdim, qıvrım tükü böyük itini satır. İndi isə Məktəb küçəsinə getdim. Yəqin ki, şpits qayıdıb. Bir saatdan sonra mən onunla birlikdə göz-ləyin.

Çijek sözünə əməl etdi: bir saat keçməmiş o, tövşüyə-tövşüyə və ayıq halda geri qayıtdı. İpə bağlanmış qara şpitsi dartıb gətirdiyini görəcək çox təəccübləndim.

– Sarsaq! – deyə çığırdım. – Axı o, xanım elan etmişdi ki, ağ şpits satır.

Çijek bir an təəccüblə itə baxdı, sonra heç bir söz demədən iti götürüb qaçdı. İki saat keçməmiş o, bir qədər vəhşi görkəmli çox çirkli bir ağ şpitslə qayıdıb gəldi.

– Səhv olmuşdu, – deyə Çijek izah etdi. – Məktəb küçəsindəki o xanımın iki şpitsi var, biri qara, biri ağ. Qara şpitsi geri qaytaranda sevincindən bilmədi nə etsin.

Mən onun gətirdiyi itin jetonuna baxdım: şpits Jijkovdan¹ idi. Məni ağlamaq tutdu, ancaq özümü saxladım.

Çijek bu arada jetonu şpitsin boynundan çıxartdı və dedi ki, bu jetonlar təhlükəli şeylərdir.

Gecə şübhəli bir səs mənə oyatdı: qapını nəse cırmaqlayırdı. Açıb kimi köhnə dostumuz qara şpits sevincli zingilti ilə otağa soxuldu. Bilmirəm o bizdən ötrü darıxmışdı, ya da evi çox uzaq imiş. Ya elə-belə, axır ki, mənim iki itim oldu. Təkcə sifarişçi çatışmırdı.

IV

Sifarişçi şəhər saat onda gəldi.

– Bəs itlər hamı? – deyə o, ətrafa baxaraq soruşdu.

– Şəhərdən kənarda saxlayıram, – deyə izahat verdim. – Mənzi-limdə iki şpits var, biri qara, biri də ağ, bunlara bir ertshersoqun sifa-rişilə təlim verirəm. Qalan itləri şəhərdən kənarda saxlayıram ki, açıq havada yaşasınlar, həşəratdan əziyyət çəkməsinlər və qoturluğa tutulmasınlar, halbuki şəhərdə ən qayğıkeş it saxlayan da bu xəstə-likdən onları qoruya bilmir. Bizim kinologiya institutunun prinsipi – itlərin təbiətin qoynunda azad yaşamasına imkan yaratmaqdır. Xid-

¹ Jijkov – Praqanın ucqar rayonu olub heç də Məktəb küçəsi olan yerdə deyildir.

mətçi hər gün şəhər onları açıb buraxır, onlar da bütün günü çölləri gəzir və ancaq axşam qayıdırlar. Bu sistemin bir üstünlüyü də odur ki, itlərimiz müstəqilliyə alışır və özləri özləri üçün yemək əldə edir. Buna görə də mən böyük bir yer icarəyə götürmüşəm ki, burada itlər hər cür ov tapa bilsinlər. Kiçik pinçer¹ dovşandan yapışanda görəsi-niz necə maraqlı tamaşa olur.

Sifarişçiyə bunların təsiri oldu. O, razılıqla başını tərpəyib dedi:

– Deməli, sizdə qarovul xidməti üçün öyrədilmiş qapağan itlər də vardır?

– Bəs necə! Məndə elə sərt itlər vardır ki, hətta mən onların şə-k-lini də sizə göstərməkdə acizəm. Belə itin şəklini çəkmək mümkün deyil, hər hansı fotoqrafı parçalayıb yarımcan edə bilər. Bunların bəzisi bir neçə oğrunu parça-parça edib.

Sifarişçi:

– Bax, mənə də belə it lazımdır, – dedi. – Bilirsiniz, mənim odun anbarım var, istəyirəm ki, qış üçün bu anbara etibarlı bir gözetçi tapım. Siz o iti buraya gətirə bilərsinizmi? Mən sabah şəhər gələrəm.

– Pah, əlbəttə, buyurun. Bu saat xidmətçini itin ardınca göndə-rərəm. Çijek, Çijek, – deyə çığırdım.

Çijek gəlib mehribanlıqla hırıldadı və dedi ki, cənab sifarişçini haradasa görmüşdür.

– Çijek, – deyə ona göz vuraraq göstəriş verdim, – gedin o qaro-vul itini, lap sərti var ha, onu gətirin. Onun adı nədir?

– Fabian, – deyə Çijek gözləri qırpmadan cavab verdi, – məşhur Cadugərin nəslindəndir. Lap dəhşətlidir! O indiyədək iki uşağı par-çalayaraq yeyib, bilirsiniz, səhvən uşaqları onun yanına buraxıblar, onlar da itin dalına minmək istəyiblər... Beh məsələsinə gələndə isə...

Müştəri:

– Aha, əlbəttə, beh verərəm, – dedi. – Alın qırx kron. İti neçəyə deyirsiniz?

– Yüz krona, – deyə Çijek tərəddüdsüz cavab verdi. – On kron da çaypulu. Bizdə ondan ucuz it var, səksən krona, amma o belə sərt deyil: cəmi-cümlətanı onu oxşamaq istəyən bir nəfərin barmağını qapıb.

¹ İngilis it cinsidir.

– Mən ən sertini alıram.

Sifarişçi getdi, Çijek isə qırx kronu götürüb gözətçi itini axtarmağa yollandı və axşam evə ayaqlarını sürüyən bir heyvan gətirdi.

– Bu ki lap ölüvaydır! – deyə dəhşətlə çıxırdım.

– Ölüvay olsa da, ucuzdur, – deyə Çijek cavab verdi. – Mən onu tanış qəssabdan aldım. O, iti sallaqxanaya aparırdı, şikayətlənirdi ki, arabanı daha dartıb apara bilmir. Elə bilirəm ki, bundan yaxşı gözətçi iti olar. Öz aramızdır əgər oğru axmaq olmasa, o, işi iti zəhərləməklə başlayar, sifarişçi də yenidən başqa it almağa gələr.

Çijek itin tüklərini daradı və biz ona içalat ilə vələmir sıyığı bişirdik. İt iki qab bu xörəkdən yedi, lakin yenə də yazıq, ölüvay görünürdü.

Ayaqqabılarımızı yalayaq boş-boşuna otaqda dolaşırdı, görünür keçmiş sahibinin onu sallaqxanaya aparıb çıxarmadığına təəssüflənirdi.

İtin dəhşətli görünməsi üçün Çijek daha bir cəhd göstərdi: onu tuş ilə rənglədi, sarımtıl ağ dərisinin üstündən köndələnə iri xətlər çəkdi. Bu da onu kaftara oxşatdı. Sifarişçi o biri gün gəlib çıxdı, iti gören kimi kənara qaçdı.

– Nə dəhşətlidir! – dedi.

– Özümüzünkülərə deyir, – deyib Çijek onu sakit etdi. – İtin adı Foksdur. Tumarlamağa çalışın.

Sifarişçi qorxurdu, biz onu bu dəhşətli heyvanın yanına lap sürülməli olduq və iti tumarlamağa onu məcbur etdik. İt onun əlini yaladı və dilsiz-ağızsız quzu kimi ardınca düşüb getdi.

Həmin gecə sifarişçinin var-yoxunu tərtəmiz oğurlayıb apardılar.

V

Milad bayramı yaxınlaşırdı. Hidrogen peroksidi vasitəsilə qara şpitsi sarı, azotlu gümüş məhlulu ilə ağ şpitsi qara rəngləmişdik. Bu əməliyyat zamanı itlər ulayırdı və təəvvür yaradırdılar ki, bizim kinologiya institutunda iki yox, azı altmış itimiz vardır.

Ancaq küçüyümüz olduqca çox idi. Görünür Çijek belə fikirləşirdi ki, kiçiklər itxananın inkişafı üçün əsasdır və buna görə də elə hey kiçik daşıyıb gətirirdi. Mən onu doq cinsli it ardınca göndərdim, o isə taksı cinsli kiçiklər gətirirdi. Onu doberman-pinçerdən

ötrü göndərdim, o da haradansa foksteryer¹ küçüyü tapıb gətirdi. Bizim artıq 30 küçüyümüz var idi, bunlar üçün 120 kron beh verilmişdi.

Başma belə bir fikir gəldi ki, bayram üçün şəhərin mərkəzində bir mağaza tutum, orada yolka qurub gözəl lentlərlə bəzədilən kiçiklər satım. Satış bu deviz altında getməli idi: “Milad bayramı üçün öz uşaqlarınızı ən yaxşı hədiyyə ilə sevindirin: onlara sağlam kiçiklər alın!”

Mən mağaza tutdum. Bayrama hələ iki həftə qalırdı.

– Çijek, – deyə tapşırıq verdim, – kiçikləri mağazaya aparın, böyük bir yolka və mamır alın, bunları kiçiklərlə birlikdə səliqə ilə vitrinə yerləşdirin. Sizə arxayınam, hər şeyi gözəl, ağıllı-başlı edin. Aydınır?

– Arxayın olun! – deyə Çijek cavab verdi və yeşiyə yığıdığı kiçikləri əl arabasında götürüb apardı.

Axşamüstü oraya getdim görün vitrinə yaxşı bəzəyib, yoxsa yox. Mağazanın qabağına çoxlu adam yığılmışdı: bizim kiçiklər camaatı yəqin ki, çox maraqlandırmışdı. Ancaq yaxına gələndə camaatın qəzəbli sözlərini eşitdim:

– Görünməmiş qəddarlıq!

– Polis haradadır, bəs o nəyə baxır?

Mən camaatı itələyə-itələyə vitrinin qabağına çatdım və gözərlərim kəlləmə çıxdı.

Çijek vitrinə bəzəmək üçün bütün qüvvəsini sərf etmişdi: o, kiçikləri oyuncaq kimi yolkadan asmışdı. İki düjün kiçik qədim qravürada təsvir edilən quldurlar kimi dilini bayıra çıxarıb ağacdan asıla qalmışdı.

Aşağıda isə bu yazı görünürdü: “Milad bayramı üçün öz uşaqlarınızı ən yaxşı hədiyyə ilə sevindirin: onlara sağlam kiçik alın!”

Bu kinologiya institutunun sonu idi.

¹ Yuvalarında yaşayan xırda heyvanları ovlayan itlər.

HƏYATDAN İBRƏT

Amerika məzhəkəsi

Bankir Vilyams, qarşısında oturub ayaqlarını qaldıraraq stulun söykənəcəyinə dirəyən gəncə müraciətlə dedi:

– Xeyr, heç vəchlə, mənim dostum. Heç vaxt, cənab Çeyvin! Mənə bir dəqiqə qulaq asın və çalışın ki, bir şey öyrənə biləsiniz. Siz mənim qızım Lottanı istəyirsiniz. Deməli, siz mənim kürəkənim olmaq fikrinə düşmüşünüz. Axırda da siz varisim olmağa ümid bəsləyirsiniz. Bir dəqiqə qabaq varınız haqqında sual verəndə, cavab verdiniz ki, ancaq iki yüz dollar gəliriniz olur.

Mister Vilyams ayaqlarını qarşısında oturduğu stolun üstünə qoydu və davam etdi:

– Siz deyə bilərsiniz ki, bir vaxt mənim heç iki yüz dollarım da olmayıb. Etiraz etmirəm, amma cəsarət edib deyim ki, siz yaşda olanda artıq mənim dövlətimi top da dağıtmazdı. Bu da ona görə idi ki, mənim çiyinlərim üstündə başım vardı, sizinki isə yoxdur. Aha, kresloda qurdalanırsınız? Özünüzdən çıxmağı sizə məsləhət görmürəm: bizim xidmətçi zırpı bir zəncidir. Məni diqqətlə dinləyin və yadınızda möhkəm saxlayın!

Nebraskaya¹, dayımın yanına gələndə on altı yaşım var idi. Mənə pul bərk gerekdi, buna görə də dayımı dilə tutdum ki, zəncini onun torpağında edam etməyə icazə versin, onsuz da onu Linç məhkəməsi ilə öldürəcəkdilər.

Qara zənciyə dayımın malikanəsində divan tutduq. Tamaşa etmək istəyənlər giriş üçün pul verməli idilər, çünki edam yerinə hasar çəkmişdik. Zəncini asandan sonra bütün toplanılan pulları yığıb həmin gecə sağ-salamat qaçıb gizləndim.

Asdıgımız zənci mənə xoşbəxtlik gətirdi. Həmin pul ilə Şimalda bir torpaq sahəsi aldım və söz yaydım ki, yeri qazıyarkən qızıl tapmışam. Sahəni yaxşı qiymətə satıb pulları banka qoydum.

Bir axmağın mənə güllə atmasından danışmağa dəyməzdi, ancaq onun gülləsi sağ biləyimi dağıtdığından şikəstliyim üçün iki min dollara kimi qopara bildim.

Sağaldıqdan sonra bütün pullarımı hindilərin yaşadığı ərazidə məbədlər tikən xeyriyyə cəmiyyətinin səhmlərinə verdim. Biz yüz dollar dəyəri olan fəxri diplomlar paylayırdıq, amma bir dənə də məbəd tikmədik. Çox keçmədən cəmiyyət özünün iflasa uğradığını elan etməyə məcbur oldu. Bu hadisə, qiymətini itirmiş səhmləri gön ilə dəyişəndən düz bir həftə sonra baş verdi. O vaxt gönün qiyməti sürətlə artırdı.

Təsis etdiyim gön zavodu mənə böyük xeyir verdi. Çünki satanda nəğdə satır, alanda nisyə alırdım.

Pullarımı Kanadanın bir neçə bankına qoyduqdan sonra özümü iflasa uğramış borclu elan etdim. Məni həbsə aldılar, lakin istintaq zamanı elə bir kələk işlətdim ki, ekspertlər məni dəli hesab etdilər. İclasçılar mənə nəinki bəraət qazandırdılar, hətta məhkəmənin salonunda mənim xeyrimə pul da yığdılar.

Bu da pullarımı saxladığım Kanadaya kimi getməyə tamamilə kifayət edirdi.

Mən Bruklin milyoneri Hamelstin qızını qaçıb onu San-Fransiskoya apardım, atasını hədələyərək bildirdim ki, qəzetlərdə “Mister Hamelstin qızı – qanunsuz doğulan uşağın anasıdır” kimi gurultulu elan verməyincə onu buraxmayacağam. O da qızını mənə verməyə məcbur oldu. Görürsünüzmü, cənab Çeyvin, sizin yaşınızda mən necə olmuşam, siz isə indiyə kimi elə bir iş etməmişiniz ki, adam deyə biləydi: bax bu ağıllı adamdır!

Siz deyirsiniz ki, qızım qayıqda gəzərkən dənizə yıxılıanda onun həyatını xilas etmişiniz?

Çox gözəl, ancaq mən burada sizin üçün xeyirli bir şey görmürəm, gerek ki, bu vaxt siz öz təzə ayaqqabılarınızı tamam korlamısınız?

Sizin mənim qızıma olan hisslərinizə gəldikdə isə, bunun üçün mən niyə xərçə düşməliyəm, özü də bir quruşluq dərrakəsi olmayan belə “kürəkəndən” ötrü.

Baxın, siz yenə də kresloda qurdalanırsınız. Üzr istəyirəm, sakit olun və əlinizi ürəyinizə qoyun, cavab verin: ömrünüzdə heç görkəmli bir şey etmişinizmi?

– Xeyr.

– Dövlətiniz varmı?

– Əfsus ki, yox.

¹ ABŞ-in mərkəzi hissəsində ştatdır.

– Siz mənim qızımı istəyirsiniz?

– Bəli.

– O sizi sevir?

– Sevir.

– Axıncı sual: yanınızda nə qədər pulunuz var?

– Qırx altı dollar.

– Yaxşı, mən sizinlə otuz dəqiqədən çox danışdım. Siz bilmək istəyirsiniz ki, pulu necə qazanırlar. Hə, siz otuz dollar verməlisiniz: hər dəqiqə üçün bir dollar.

– Bağışlayın, mister Vilyams... – deyə gənc oğlan etiraz etdi.

– Heç bir “bağışlayın” olmaz, – deyə bankir istehza ilə dillənib saatının siferblatına baxdı. – İndi siz artıq otuz bir dollar verməlisiniz: bir dəqiqə də keçdi.

Heyrətlənmiş Çeyvin tələb olunan məbləği verdikdən sonra mister Vilyams nəzakətlə dedi:

– İndi isə evimdən çıxın, yoxsa sizi çıxartdırmağa məcbur olacağam.

– Bəs qızınız? – deyə cavan oğlan qapıdan çıxanda soruşdu.

– O, axmağa qismət olmayacaq, – deyə mister sakit cavab verdi.

– Rədd olun, yoxsa dişlərinizi udmaqdan zövq almalı olacaqsınız.

Çeyvin gedəndən sonra cənab Vilyams qızına dedi:

– Yaman kürəkəndi! Sənin sevgilin kimi axmaq adam az-az tapırlar. Heç vaxt da ağullanmayacaq.

Lotta ehtiyatla soruşdu:

– Sən demək istəyirsən ki, onun mənim ərim olmasına heç bir ümid yoxdur?

– Bu şəraitdə heç cür mümkün deyil! – deyə mister Vilyams qətiyyətlə bildirdi. – Öz işlərini düzəltmək üçün bir məharət işletməsə heç bir ümid yoxdur!

İndi mister Vilyams dayısının malikanəsində zənciyə divan tutmağından, həm də milyonər Hamelst ilə olan böyük davasından qızına danışmağa başladı və əlavə etdi:

– Sənin tanışına da çox ağıllı məsləhətlər verdim.

Ertəsi günü Vilyams öz işlərini qaydaya salmaq üçün səfərə yola düşdü. Bir həftə sonra qayıdıb öz yazı stolunun üstündə belə bir məktub gördü:

“Çox hörmətli mister Vilyams!

Keçən həftə mənə verdiyiniz məsləhətləriniz üçün ürəkdən təşəkkür edirəm.

Sizdən aldığım ibrət dərsi məni ələ ruhlandırırdı ki, sizin qızınızla mən səyfdəki nağd pulları və qiymətli kağızları götürüb Kanadaya yola düşdük.

Hörmətlə: Çeyvin”.

Aşağıda isə yazılmışdı:

“Əziz atacığım!

Sənin xeyir-duanı istəyirik və yeri gəlmişkən bildiririk ki, səyfin açarını tapa bilmədiyimiz üçün onu nitroqliserin ilə partlatdıq.

Sənin Lottan”.

VİCDANLI BİR NAZİRİN FACİƏLİ AQİBƏTİ HAQQINDA NAĞİL

Bilirəm ki, mənim bu nağılının sərlövhesini oxuyan kimi Avstriyanın imperator – kral prokuroru dərhal qaşlarını çatıb deyəcək:

– Əslinə qalsa, “vicdanlı” kəlməsini pozmaq gerəkdir, çünki Avstriya-Macaristanın əhalisində belə bir fikir yarana bilər ki, guya dünyada vicdansız nazirlər də var. Lakin digər tərəfdən həmin kəlmə pozulsa, parlamentdə belə bir sual verə bilərlər: naziri vicdanlı adlandırmaq onun üçün təhqir sayılırmı?..

Lap yaxşı başa düşürəm ki, bu sözlər mütləq deyiləcək. Amma eybi yoxdur! Cənab prokururun əlindən yalnız və yalnız Avstriya nazirliyini müdafiə etmək gələr. Mənim söylədiyim hadisə isə Avstriyada, ümumiyyətlə, məşhur dövlətlərin heç birində baş vermir, fantaziyanın bəhrəsidir, buna görə də onu nağıl adlandırmışam.

Beləliklə, nağılıma başlayıram. Biri vardı, biri yoxdu, bir kral, onun da bir naziri vardı. Nazir ləyaqətli, vicdanlı adam idi, ancaq ona

çox ağıllı da demək olmazdı, fərasəti ilə öyünə bilməzdi. Əvvəllər o, öz sələflərindən heç nə ilə fərqlənmirdi. Zati-aliləri olduğuna görə fərəhindən az qala uçurdu, təbrik edənlərə razılığını bildirir, yeni vəzifəsi ilə öyünür, özünü xoşbəxt sayırdı. Amma bir ay keçməmiş məlumat vermək üçün zati-alilərinin yanına gələn bölmə reisləri qərribə şeylər danışmağa başladılar. Cənab nazir onların məlumatını axıradək zorla dinləyir, saatlarla yazı stolunun arxasında əyləşib dalgın-dalgın uzaqlara baxırdı. Günlər keçdikcə qərribə hərəkətləri də çoxalırdı. Nazirliyin məmurlarının nəzərini cəlb edən cəhətlər nazirin ailəsinə də məlum oldu. Lakin başına bir iş gəlib-gəlməməsi, xəstələnib-xəstələnməməsi, xiffət çəkib-çəkməməsi barədəki sualların hamısına başdansıvdu cavab verir, ya da dinmirdi. Günlərin bir günündə kefinin saz vaxtında o, səhər yemək otağından çıxarkən dedi:

– Günü bu gün kralın yanına gedib istefaya çıxmağım barədə ərizə verəcəyəm.

Nazirin arvadı qəzəbindən huşunu itirdi. O, özünə gəlməmiş nazir kralın yanına gedib dedi:

– Əlahəzrət, mühüm səbəblərə görə xahiş edirəm, məni nazir vəzifəsindən azad edəsiniz.

– Əzizim, – deyərək etiraz etdi, – siz dəli olmusunuz-nədir?! İndiyədək eşitməmişəm ki, kimsə heç bir səbəb olmadan istefa haqqında ərizə versin.

Nazir etiraz etdi:

– Bu səbəbsiz deyil. Amma xahiş edirəm, icazə verəsiniz səbəbini bildirməyim. Bu, mənim üçün ağır, həm də çox eyibdir.

– Bir də görüm, əlindən nə xəta çıxıb? – deyərək soruşdu. – Bu saat hər şeyi açıb bildirməlisən.

Nazir məyus-məyus dilləndi:

– Baş üstə, əlahəzrət, bir halda ki buyurursunuz, açığını deməliyəm.

Sonra astadan əlavə etdi:

– Vəzifəmi yerinə yetirə bilmədiyimə görə xahiş edirəm məni azad edəsiniz.

O, başını itaətlə əyib indicə tufan qopacağını gözləyirdi.

Lakin kral susurdu. Nazir başını qaldıranda heyrətlə gördü ki, kral gülmür, həm də həmişəkindən fərqli olaraq şaqqanaq çəkir. Nazir təəccüb etdi.

– Deməli, istefaya çıxmağım barədə ərizə qəbul edilmişdir? – deyərək qorxa-qorxa soruşdu.

Kral səsinə ucaldı:

– Deyirsən ki, səni buraxım? Səni? Ona görə ki, öz vəzifənin öhdəsindən gələ bilmirsən? Əzizim, bu səbəbi əsas götürsəydim, bütün məmurlarımı qovmağa məcbur olardım! Bilirsenmi niyə? Sən açıq danışdın. Mən də sənin kimi açıq danışacağam. Yadına gələni budur ki, indiyədək mənim bir nəfər də qabiliyyətli nazirim olmayıb. Amma belə şeyləri heç kəs boynuna almır, hətta bunu özündən başqa bütün krallıq bilsə də. İndi də sən gəlib istefaya buraxılmanı xahiş edirsən. Səmimiyyəti qiymətləndirirəm, üstəlik, fərəhlənirəm. Sən indiyədək mənim yanımda işləmiş ilk vicdanlı nazirsen. Onların hamısı bacarıqsızlığını mənasız nitqlərin, boş ifadələrin köməyiylə gizlədir, ancaq çalışırdılar ki, öz yerlərində mümkün qədər çox qala bilsinlər. Sən isə əksinə. Bəs mən belə qiymətli adamın getməsinə heç imkan verərəmmi? Qətiyyəni! Sən nazir kimi qalacaqsan, əzizim, qalacaqsan və nə qədər ki, sağsan, işləyəcəksən! Anladın?

Nazir kralın dediyinə təbə oldu. Nəhardan sonra məlum olanda ki, onun istefası qəbul edilməmişdir, nazir arvadı sakitləşdi və göstəriş verdi ki, şama zati-alilərinin xoşladığı xörəkləri bişirsinlər.

Amma olacağına çarə yoxdur... Nazirin dərdi-səri daha da artdı. Təəccüblü deyildi. Axı nazir kimi işləyə bilməsi məsələsi onun gözündə misilsiz dərəcədə böyümüş, vicdan məsələsinə çevrilmişdi. Nazir belə fikirləşirdi: “Əgər mən istefaya buraxılmağımı bir də xahiş etsəm, şəxsən kralın rəyincə, bu o demək olar ki, ölkəni indiyədək fəaliyyət göstərmiş nazirlər arasında ən vicdanlı sayılan nazirdən məhrum etməyə çalışıram; bu cəhd isə əslində xəyanətdir, dövlət xəyanətidir. Lakin nazir vəzifəsini yerinə yetirməyi bacarmadığımı bilə-bilə istefaya çıxmağım da dövlət xəyanəti deyilmi? Başma haranın daşını salım? Necə hərəkət etsəm də dövlətə xəyanətim göz qabağındadır. Adam lap dəli ola bilər! Xülasə, mən həbsxanaya layiqəm, amma nazir kürsüsündə əyləşmişəm, adamlara da imkan verirəm ki, məni tərifləsinlər, məni, dövlət canisini zati-aliləri adlandırsınlar! Nə etməliyəm? Heç bir şeyi ağılıma sığışdırmıram”.

Zati-alilərinin arvadı belə fikirləşirdi: bir halda ki, kral ərinin istefasını qəbul etməmişdir, deməli, onlar tam nazir pensiyası, bəlkə də müəyyən maddi nemətlər şəklində xüsusi kral mükafatı almağa ümid

bəsləyə bilərlər. Amma nazir öz şübhə və tərəddüdləri haqqında yenidən danışmağa başlayanda az qaldı arvadın bağı çatlasın. Əri bilmirdi nə eləsin, arvad da ağıl dəryası olduğuna baxmayaraq başını itirmişdi. Nə etməli? Axırda ağılına belə bir fikir gəldi: bəş psixiatrlar nəyə lazımdır? Bu fikir ona xilasedici vasitə göründü. Belə, psixiatrlar kömək etməlidirlər. Hər şeydən görünür ki, ərinin ağılı çaşmış. Zavallı! Dövlət işlərinin ağırlığından dəli olub! Bu yolla nazir pensiyası saxlanacaq. Kral mükafatı təmin ediləcək, bir sözlə, hər şey yoluna düşəcək!

Ölkənin ən yaxşı psixiatrlarını konsiliyuma çağırıdılar. Nazir arvadı onların nə deyəcəklərini, hadisənin necə qurtaracağını səbirsizliklə gözləyirdi.

Hadisə isə belə qurtardı.

– Deməli, o, doğrudan da dəlidir? – deyə nazir arvadı soruşdu.

Həkimlər çiyinlərini çəkdilər.

– Zati-aliləri adi şəxs sifətində onu ağıllı hesab etmək olar və lazımdır, amma bir nazir kimi doğrudan da dəlidir.

– Qoyduğunuz diaqnoz belədir?

– Əlbəttə! Məgər yer üzündə elə nazir olub ki, öz vəzifəsinin öhdəsindən gələ bilmədiyini boynuna alsın? – deyə həkimlər bir ağızdan cavab verdilər.

Nazir ömrünün son günlərini dəlixanada keçirdi. Adı bilinməyən, yeri bilinməyən bir dövlətin ilk vicdanlı nazirinin faciəli taleyi belə oldu.

“GÖTÜRÜN, GÖTÜRÜN, ƏSGƏR!”

EVDƏKİ AXTARIŞ HAQQINDA HEKAYƏ

Cənab Bayer əsgərləri özlərinin vəzifəsini yerinə yetirməməyə qızıqsıdırmaqda ittiham olunmuşdu. İndiyədək cənab Bayer hər şeyə tamamilə inanmırdı. O, dünyada ən sadələvh adam idi. Diqqəti qətiyyənlə cəlb etməyən hər şeyə hörmət edirdi. Dünyada ən ləyaqətli adam olduğuna qətiyyənlə şübhə eləməirdi, buna tam əmin idi, başqaları da belə fikirləşirdilər. Gavalı almağa gətirdiyi həmin payız gününədək cənab Bayer ləyaqətli və dövlətə sadıq vətəndaş idi. Rota komandiri

Burkaçın dənşiki də onunla birlikdə həmin dükandan bir kiloqram gavalı alırdı. Cənab Bayer bu sütün əsgərə nəvazişlə baxdı, bir az söhbət etdi, hansı polkda xidmət etdiyini, orduda vəziyyətinin necə olduğunu, hərbi elminə nə dərəcədə yiyələndiyini soruşdu. Rota komandirinin naharı üçün gavalı almaq ömrünü yerinə yetirən dənşik kağız torbadan meyvənin birini götürəndə cənab Bayer faciəyə səbəb olan həmin sözləri dedi:

– Götürün, götürün, əsgər!

Beləliklə, əsgər özünə yox, rota komandirinin ailəsinə məxsus olan gavalıdan bir-bir götürməyə başladı.

Zavallı ləzzətlə yeyirdi, cənab Bayerin müharibə əleyhinə yönəldilən “Götürün, götürün, əsgər!” sədasından vəcdə gələrək gavalıyı bir-bir götürürdü. Evə qayıdandan sonra pulu guya itirdiyini deməyə məcbur oldu. Əslində bu zavallı gavalının hamısını yolda yemişdi.

Budur, müharibə əleyhinə təbliğatın bəhrələri. Bayer kimi həriflərin qızıqsıdırıqları adam yalançı olur. Hətta orduda yalan danışır! Bunun necə nəticə verəcəyi aydın deyilmi?!

Dənşiki etraflı sorğu-suala tutdular. Pulu necə itirmişdir? Üstəlik pul dövlətinindir, çünki etiraf etmək lazım gəlir ki, rota komandirinin gavalı almaq üçün etibar edib ona verdiyi pul xəzinəyə məxsusdur. Rota komandiri ona dövlət pulunu etibar etmişdi, çünki bir kiloqram gavalı bütün rota üçün nəzərdə tutulmuşdu. Üç əsgərə bir gavalı düşəcəkdə.

Bu, doğrudan da xəzinəni dağıtmaq idi; rota komandirinin şübhələnməyə haqqı vardı ki, dənşik həmin pula araqla içmişdir. Səkkiz kreysər dövlət pulunu özünə xərcləmişdir.

Bəs hamı hərbi intizam? Sırası əsgər gavalısız gəlib deyir:

– Cürət edib bildirim, pulu itirmişəm!

– *Was ist da zu machen? Den Kerl einsperren!*¹ Həbsxanaya, vəssalam! Əclafın biri, əclaf! Pulu doğrudanmı itirmisiniz? Həbsxanada qürudəcəyəm.

– Mən...

– “Mən” deməyə nə haqqınız var? Əvvəlcə “Cürət edib bildirim ki” deyin, sonra “mən!”

– Yemişəm!

¹ Neyləmək olar? Əclafı həbs edin! (alm.)

Bəli, əsil xəzinə oğurluğudur. Əsgərə intizam cəzası vermək tələb olunurdu. O, bütün rota üçün nəzərdə tutulan gavalını yemişdi. Nə az, nə azacıq, düz bir kiloqram gavalını! Rota komandiri bu qədər pulu məhz beləsinə etibar etmişdi.

– Özünü bəraət qazandırmaqdan ötrü nə deyə bilərsiniz? – deyə rota komandiri soruşdu.

Bu oğlan onun dəşiki idi. Gavalı almağa özü göndərmişdi. Əsgərin öz cinayətini nə ilə izah edəcəyi barədə soruşmaq hər halda lazım idi.

Amma orduda bu və ya digər cinayətin törədilməsinin səbəbini heç kəsdən soruşmurlar.

Zavallı əsgər onu qızıqdırən şəxsin təsiri altına düşdüyünü tamam boynuna aldı. Bir cənabın ona yaxınlaşdığını və “götürün, götürün, əsgər!” dediyini bildirdi.

Beləliklə, cənab Bayerin kitabı bağlandı.

* * *

Belə ciddi məsələlərdə qanunun maddələri ilə oynamaq olmaz. “Götürün, götürün, əsgər!” Bu sözlərin nə məna verdiyini kim bilmir? Cənab Bayeri tez axtarıb tapdılar.

Əvvəlcə meyvə satan qadını tutdular, cənab Bayerin zahiri görkəmini ona təsvir etdilər, qadın onu doğrudan da tanıdığını boynuna aldı: bu adam ondan gavalı və başqa meyvə alır.

Altı həftə ilkin həbsdə saxlanıldıktan sonra aydın şeydir, qadını ona görə həbsdə saxlayırdılar ki, şahidlərlə, müttəhimlə dilbir olmasın, o bildirdi ki, həmin cənab (cənab Bayer) dükanda tez-tez əsgərlərlə söhbət edir və çox vaxt deyirdi: “Dolanacağınız pisdir, əsgərlər. Öz vəziyyətinizi yaxşılaşdırmağa çalışın”.

Cənab Bayerin boynundakı ilmək yavaş-yavaş sıxılırdı. O, sakit adam idi, amma məlumdur ki, suyun lal axanı, adamın yerə baxanı. O, labüd hadisəyə doğru gedirdi. Labüd hadisə isə evindəki axtarış idi.

Məlum oldu ki, cənab Bayer əsil cinayətkardır. Zahiri görkəminə baxanda heç kəs belə deməzdi. Amma axtarış zamanı hətta buxarıya girdilər. Görün, nə qədər qorxulu adam imiş.

Xidmətçisinin ağzına baxdılar. Elə görünə bilirdi ki, onun müharibə əleyhinə söz dediyinə dair heç bir əşyani-dəlil tapılmayacaq. Amma axırda tapıldı.

Cinayətkar Bayer on iki il idi ki, hər b vergisini ödəmirdi¹.

Beləliklə, evdəki axtarışın köməyi ilə sübut edildi ki, nəinki bütün cinayətlərin, hətta zahirən ləyaqətli vətəndaş olan Bayer kimi adamın müharibə əleyhinə fikirlərinin də üstü açıdır.

CƏNAB TEVLİNİN OĞURLUQ FIRILDAĞI

Elə adamlar var ki, küçədə, sözün əsil mənasında, hər əşya, hər şey, hər hadisə ilə maraqlanırlar. Cənab Tevlin də bu cür adamlardan idi.

Məsələn, cənab Tevlin küçədəki dükanın qabağında siyənək balığı çəlləyi görür. Ayaq saxlayır, baxır, nökr çəlləyi diyirlədiyiylə mağazaya aparınca gözləyir. Cənab Tevlin razılıq əlaməti olaraq başını tərpədir yoluna davam edir. Baxır ki, küçədə, tində el arabası durub. Gözlərini həmin el arabasına zilləyib yenə də kimin ona yaxınlaşacağını gözləyir. Adamların necə işlədiklərinə baxmaq ona ləzzət verirdi, Tevlin kərpicin, daşın necə yığıldığına həvəslə baxırdı, küçələrə daş döşənməsi işi diqqətini cəlb edirdi, ümumiyyətlə, işdən doğan hay-küy xoşuna gəlirdi.

Bizim adi günlərimizdə baş verən nə varsa, hamısı onu maraqlandırır. Yükünü yerindən tərpədir bilməyən atlar, tramvay xəttindəki yoldəyişənlər... Bir kəsin işlədiyini görəndə onu xoş heyəcan bürüyürdü. Cənab Tevlin adamların hara və nə üçün getdikləri barədə fikirləşməyi xoşlayırdı. Bax, yoldan keçən o şəxsin nəçi olduğu barədə gümanı düz çıxanda gözləri sevincindən parıldayırdı. Bir sözlə, cənab Tevlin küçədə gəzməkdən həzz alırdı. Lakin başına belə bir əhvalat gəldi.

Bir dəfə adətə üzrə izdihamlı küçəyə çıxmışdı. Qəflətən gördü ki, səkidə velosiped var. Kimsə velosipedini burada qoyub gedib. Cənab Tevlin ətrafa göz gəzdirdi. “Ehtiyatsızlıq edib küçədə velosiped qoyan kim ola?” – deyə maraqlandı. Yaxınlıqda mağaza olmadığına görə

¹ Avstriyada orduya çağırılmaqdan azad edilənlərdən hər b vergisi alınır.

cənab Tevlin qərara gəldi ki, velosiped mağaza üçün mal gətirən bir adama məxsus ola bilməz. Yəqin ki, fərdi evlərdən birinə nə işə gətiriblər. Yaxınlıqda meyxananın olmaması da cənab Tevlinin diqqətini cəlb etdi. Velosiped məhz böyük bir yaşayış evinin qabağında saxlanmışdı. Küçənin o tərəfində dayanan polis nəfəri hey ətrafına baxan cənab Tevlinə maraqla nəzər yetirirdi.

Cənab Tevlin belə bir rəyə gəldi ki, küçədə velosipedin bu cür nəzarətsiz saxlanması ehtiyatsızlıqdır; o, velosiped sahibinin gəlişini gözləməyi qəti etdi. Lakin orada ağına gəldi ki, velosipeddə qıfıl varsa, ona minib getmək mümkün olmaz. Cənab Tevlin velosipedin digər tərəfinə keçib diqqətlə baxdı. Polis nəfəri onu getdikcə daha diqqətlə izləyirdi; nəhayət, yaxına gəldi. Bu vaxt cənab Tevlin əmin oldu ki, velosiped qıfılsızdır.

– Hə, çox böyük ehtiyatsızlıqdır, – deyə ah çəkdi. – Qəflətən biri çıxıb apara bilər.

O, yenə də velosipedə baxırdı. Doğrudan da gözəldir. Görəsən markası nədir? O, sükandan tutub əyildi, velosiped də əyildi, qamətini düzəldərkən cənab Tevlin başı üzərində polis nəfərinin ciddi, əsəbi, heybətli sifətini gördü.

– Başqasının velosipedi ilə nə işiniz var? – deyə zabitəli polis nəfəri soruşdu.

– Markasına baxıram.

– Bəs sükanından niyə yapışdınız?

Camaat yığışırdı – dünyada hər şeylə maraqlanan (lənətə gəlmiş bu velosipedlə də maraqlanan bizim qəhrəman) Tevlin kimiləri.

– Sükandan? – deyə cənab Tevlinin dili topuq vurdu, – mən onun sahibini gözləyirəm.

– Familiası nədir?

– Bilmirəm.

– Bəs nə məqsədlə gözləyirsiniz?

– Güdürəm ki, velosipedi heç kəs oğurlamasın.

İzdihamdan gülüş eşidildi. Polis nəfəri kinayə ilə dedi:

– Ola bilər ki, başqası oğurlamasın? Velosipedi götürdüyünüz yere qoyun. Qanun naminə sizi həbs edərim.

Polis nəfəri də Tevlinə bənzəyirdi. Onu hər şey maraqlandırır: hər əşya, hər şey, ən çox isə cənab Tevlin.

Bundan sonra “nənə yarpağı kimi əsirdi” deməyə ehtiyac yoxdur. Eyni bəlağətlə demək olar: “Cənab Tevlin kimi əsirdi”.

Cənab Tevlin elə əsirdi ki, polis nəfəri onu sahibsiz velosipedin durduğu 1912-a nömrəli evdən polis komissarlığınadək bəzən tula kimi dartıb aparmağa məcbur olurdu.

Komissarlığa gətiriləndən sonra verilən raportu eşidəndə cənab Tevlinin əsməsi, əlbəttə, dayanmadı. Polis nəfəri deyirdi:

– İcazənizlə məlumat verirəm: bu şəxs 1912-a nömrəli evin yanında velosiped oğurlamaq istəyirdi.

Polis nəfəri məhbusun velosipedi oğurlamaq üçün göstərdiyi uğursuz cəhdi etməyə başladı, cənab Tevlin isə onun sözünü kəsir, hey təkrar edirdi:

– Xeyr, xeyr! Mən oğru deyiləm. Velosiped sürməyi heç bacarmıram da...

O, dönə-dönə deyirdi ki, velosiped oğurlamağa ehtiyacı yoxdur, xətri istəsəydi, özünə bir düjün velosiped ala bilərdi.

Cənab Tevlinə baxanda adamın yazığı gəlirdi. Ayaq üstə durub mızıldanırdı:

– Xahiş edirəm mənə inanın: velosiped sürməyi bacarmıram.

– Deməli, minşəydiniz, dərhal yıxılırdınız?

Cənab Tevlin udqundu:

– Minmək nədir? Qətiyyənlə sürə bilmirəm!

Sonra o, hər yoldan keçənə həmişə kömək etməyə hazır olduğuna görə özünü səfeh adlandırdı.

Qapı qəflətən açıldı və bir gənc tövşüyə-tövşüyə içeri soxuldu.

– Velosipedim oğurlanıb, – deyə səsləndi. – 1912-a nömrəli evin qabağında saxlamışdım. Özüm də gördüm ki, kimse onu oğurlamaq istəyir.

Polis nəfəri barmağı ilə cənab Tevlini göstərdi.

Komissar cənab Tevlinə tərəf döndü:

– Boynunuza alın. Yoldaşınızın adını deyin.

– Deyə bilmirəm.

– Elə isə onu həbsə alın, – deyə komissar əmr etdi.

Cənab Tevlin diz üstə çökərək hönkürdü:

– Allah xətrinə, yatvarıram, cənablar!

Ertəsi gün onu cinayət işləri məhkəməsinə apardılar.

Məhkəmə müstəntiqi, cənab müşavir Vintsek yaxşı adam idi. O, müttəhimlərin taleyini ağırlaşdırmağı xoşlamır, həmişə çalışırdı ki, mühakimə olunanların işini mümkün qədər daha diqqətlə araşdırsın.

– Hə, yaxşı, – deyə o, cənab Təvlinə bildirdi. – Siz iddia edirsiniz ki, velosiped sürməyi bacarmırsınız? Sabah məhkəmə komissiyasının iclası olacaq; biz sizi küçəyə çıxaracağıq, velosipedə minəcəksiniz. Baxarıq, velosiped sürə bilərsiniz, ya yox?

Həllədicə gün gəlib çatdı. Yolda, Olşanskoye qəbiristanının yanında nəzarətçi məhkəmə komissiyasının gözü qabağında cənab Təvlini velosipedə mindirdi.

– Yıxılacağam! – deyə ömründə velosipedə minməyən cənab Təvlin kədərlə səsləndi.

Məhkəmə müstəntiqinin işarəsilə nəzarətçi velosipedi irəli itələdi və cənab Təvlin “Yıxılaram! Yıxılaram!” qışqıra-qışqıra enişli yola çıxdı. Dəhşətə gəlib pedalı basdı, yıxılıb əziləcəyindən qorxaraq daha bərk basdı, əlləri əsə-əsə sükandan yapışdı və onu düz tutaraq sövqi-təbii ilə aşağı, Straşnitsı tərəfə şütdü. Bu zaman yəhərdə əsil velosipedçi kimi əyləşmişdi. Uzaqlaşdı. “Yıxılacağam!” – deyə qışqıran cənab Təvlin böyük sürətlə gedirdi. Axırda, məhkəmə komissiyasının gözündən tamamilə itdi. Aşağıda, Straşnitsının yanında, nəhayət, qanovə yıxıldı. Bundan əvvəl qoca bir qadına toxunub onu yerə sərmışdi.

Velosiped sürməyi guya bacarmadığını iddia etdiyinə, özü isə velosipeddə aradan çıxmağa cəhd göstərdiyinə və beləliklə intizam cəzasına layiq olduğuna görə üç ay iş aldı.

İNSAN MƏNLIYI

Yerli qəzetin müxbiri işləyərkən mən insanın şöhrətpərəstliyinə dəfələrlə təəccüblənməli olurdum. Bir dəfə yazdım ki, Smixovdan Vatslav Stranski adlı şəxs Kinski prospektindəki pivəxanada o qədər içdi ki, şlyapasını qulaqlarınadək başına keçirdilər və camaatın gözü qabağında qapıdan bayıra atdılar. Ertəsi gün cənab Vatslav Stranski redaksiyaya gəlib əsəbi halda məndən tələb etdi ki, məqaləmə düzəliş verim və yazım ki, onun başına adi bir şlyapa yox, silindr keçirmişlər. Bir neçə gündən sonra cənab Slabının kolbasa sexində yanğın

törənməsi haqqındakı qəzet xəbəri ilə yeni əhvalat baş verdi. Yazırdım ki, doğrudan da böyük təhlükə yaranmışdı, çünki kolbasadakı un öz-özünə alışırmışdı. Bu sözləri xoş niyyətlə yazmışdım. Oxucuları əyləndirmək istəyirdim, çünki məqalələrimin quru olmamasına çalışmağı özümə müqəddəs borc sayırdım.

Ertəsi gün redaksiyaya üç nəfər gəldi: kolbasa ustası cənab Slabı, onun atası, bir də babası.

Baba xüsusilə davakar idi, o, oğlu ilə nəvəsini dilə tuturdu ki, mənə əməlli-başlı kötəkləsinlər. Nəvə var gücü ilə çığırırdı: “Siz bişirdiyimiz kolbasanın dadına baxın!” Ata isə bağırırdı ki, mən onun alverinə ziyan vururam.

Vəziyyət lap gərginləşəndə məsul redaktor otağa girdi və mən taktiki mülahizələri əsas götürüb aradan çıxmağı lazım bildim, onlara dedim ki, hər şey barədə redaktorla danışsınlar.

“Məsul” sözü ağımdan çıxan kimi otaqdakılar məndən əl çəkib onun yaxasından yapışdılar. Bu söz onların xoşuna gəlmişdi. Onu – uşaqlar küçüyün üstünə cuman kimi – dövrəyə aldılar. Məsul redaktor qaçıb canını qurtarandan sonra da otaqları bir-birinə vurub onu xeyli axtardılar, hətta mətbəəyə soxuldular. Axırda məsul redaktor özünü ölçətməz yerə salıb qapını qıfılladı, lakin şikayətçilər qapını döyəcəlməyə başladılar. Sındırıp içəri girmək istədilər. Elə bil vəbə xəstəliyinə tutulmuşdular. Baba yenə də hamıdan qabaqda idi. Dəli kimi qapını ayağı ilə döyəcələyib, dil boğaza qoymurdu:

– Biz kolbasada un olduğunu sənə göstərerik!

Məsul redaktor isə zarıldayırdı:

– Cənablar, məndə təqsir yoxdur. Məlumat polis idarəsindən alınıb. Nömrəyə də mənim xəbərim olmadan düşüb!

Zənnimcə hər bir oxucu bilir ki, xalq hakimləri redaksiya sayıqlığını itirmələri üstündə məsul redaktorları tez-tez məhkum edirlər. Amma bu üç nəfər Meksikanın andlı iclasçılarından daha sərt idi. Redaksiyanın kuryerləri səsə axışib gəldilər, yalnız bundan sonra kolbasaçılar ailəsi otaqdan qovuldu və polis idarəsinə şikayət etməyə gətdi.

Bir azdan mən sındırılan ayaqlar, intihar edən adamlar, vəhşiliklə yük vuranlar, yaxud tramvay toqquşması, oğurluq barəsində məlumat almaq üçün polis idarəsinə gələndə baş komissar xahiş etdi ki, unu alısan kolbasa ustalarını bir də onun yanına göndərməyim.

Bütün bunlar az imiş kimi, kolbasa ustaları ailəsini kömək almaq üçün müraciət etdiyi rəqib partiyanın gündəlik qəzeti həmin hadisəni aləmə yaydı; bu qəzetdə bizim orqanın əleyhinə kəskin məqalə dərc olundu. Məqələdə yazılırdı ki, bizim partiya xırda tacirlərin mənafeyini müdafiə etmir. Məqələdə iri kapitalla satıldığımız və onun xeyrinə çalışaraq xırda sənətkarların və tacirlərin mənafeyini tapdaladığımız haqda qırmızı xətlə məlumat verilir. Axırda müəllif yazırdı ki, vaxt gələcək partiyamız yer üzündən silinib yox olacaq, ondan əsər-ələmət qalmayacaq.

Bundan sonra qət etdim ki, öz məqələmdə əyləncəyə bir daha fikir verməyib faktları aydın və quru şəkildə şərh edəcəyəm.

Belə bir xəbər yazdım: "Dünən gündüz saat 5-də xarrat Yan Kısela öz emalatxanasında (Jikovskaya, 612) qız familiyası Foxtova olan arvadı Mariya ilə dalaşmış və dəmir dəyənəyi onun başına vurmuşdur, bundan sonra qadın "təcili yardım" maşını ilə xəstəxanaya aparılmışdır. Hadisə yerinə xeyli adam toplaşmışdı".

Ertəsi gün redaksiyaya gələndə hələ pilləkəndə kuryerimiz qayğılı görkəmlə bildirdi ki, iki nəfər məni gözləyir. Doğrudan da onlar otaqda oturub mənim gelişimi gözləyirdilər. Birinin əlində uzun və yoğun taxta dəyənək vardı.

Dəyənəkli kişi müqəddiməsiz-zadsız həyəcanla dedi:

– Cənab jurnalist, məgər bu dəyənək dəmirdəndir?

Etiraz edə bilmədim: dedim ki, yox, dəmirdən deyil.

O, məmnun halda dilləndi:

– Bilin ki, arvadımı bu dəyənəklə vurmuşam.

O, çılgınlıqla inandırmağa çalışırdı ki, belə bir qəddarlığı heç vaxt özünə rəva bilməz, arvadını dəmir dəyənəklə döyməz.

Üstəlik əgər xarratdırsa, onun əlində dəmir dəyənək ola bilər-dimi? Axtarıb dəmir dəyənək tapanadək hirsli soyuyardı.

Hadisə yerindən verdiyim xəbəri ədalət naminə dəyişmək mənim fərhəli borcum idi. Yazdım: "Jikovskaya küçəsində yaşayan xarrat Yan Kısela öz arvadını dəmir dəyənəklə vurmağı haqqında məlumat yalan çıxmışdır. Dünən cənab Kısela redaksiyamıza gəlmiş, özü ilə iki metr qırx santimetr uzunluğunda böyük taxta dəyənək gətirib demişdir ki, arvadının başını dəmir dəyənəklə yox, məhz, bu taxta ilə yarıb".

Heç vaxt güman eləməzdim ki, ictimaiyyət qarşısında bu cür parlaq şəkildə təmizə çıxardığımız şəxs yenə də həmin taxtayı götürüb redaksiyaya gələcək və mənim başıma vuracaq. O öz hərəkətini izah edərək dedi ki, bu hadisəni qəzetdə heç bir ehtiyac olmadan şişirtmişəm. Bəli, dünyada mənliyini qoruyan bu cür adamlar varmış!

Bir dəfə cırdan Alfons öz impressariosu Massarinin müşayiəti ilə redaksiyamıza gəldi. Bu cırdan Praqada adambaşına qırx gellərə özünü başqalarına göstərirdi.

Maraqlı bir məqalə yazıb orada cırdanı dünyanın ən bədheybət məxluqu kimi təsvir etdim, bildirdim ki, ona tamaşa etmək hamıya ləzzət verir. Impressario Massarinin, yazılanları dərinədən başa düşmədiyinə görə, ağlına gəldi ki, mən onun özünü bədheybət məxluq adlandırmışam. O, tapançadan mənə üç dəfə atəş açdı, öz gözəlliyini bu qədər həyasızlıqla sübut etmək imkanı qazanmasından həzz alırdı. Güllələrdən biri çiynimdə ilişib qaldı. O vaxtdan bəri məqalə yazı bilmirəm. İndiki şəraitdə hər oxucu yazı bilməməyimdən əlbəttə razı qalacaq.

SETLİÇKA SEÇKİLƏRDƏ NECƏ İŞTİRAK ETDİ

Setliçkaya Praqada yaşamaq qadağan edilmişdi. Bu səbəbdən o, şəhər saat on birdə Perştin və Ferdinand küçələrinin kəsişdiyi tində dayanıb əl arabasını itələyən kəndli bir gəncin – deyəsən, təcrübəsiz şagird idi – gur yol hərəkətini tənzim edən polis nəfəri ilə toqquşduğuna baxırdı.

Polis nəfəri bəlkə də qisasçılıq hissinin təsiri ilə öz cib dəftərçəsinə yazdı ki, yolun lap ortasında onun üstünə gələn arabada küçə hərəkəti qaydalarının tələb etdiyi kimi firmanın adı yazılmış lövhə yoxdur.

Setliçka bu mənzərəyə baxıb ikiqat ləzzət aldı: əvvəla, uzun yol keçib gələn və nəhayət, maraqlı bir şey gören tamaşaçı kimi, ikincisi, düşməne vurulan zərərə görə ürəkdən sevinən insan kimi.

Məsələ burasında idi ki, insanların həmin zümrəsi Setliçkaya qətiyyənlə rəğbət bəsləmirdi; o, meyvə bazarındakı "Əklil yanında" pivəxanasında hər dəfə qalmaqla salanda buna bir daha əmin olurdu.

Adətən gündüzlər iş yaxşı gedirdi: hər kəsin tanımadığı Setlička Praqanı dolaşırdı. Lakin gündüzü sonra dəhşətli, satqın gecə əvəz edirdi. Bir dəfə o, "Dəniz ulduzu yanında" meyxanasından qış palatosu oğurlamaq fikrinə düşdü, ikinci dəfə haqqını verməyib "Kaliforniya"dan getmək istədi, sonra "Əklil yanında" pivexanasında dolaşdı. Üst-üstə hamısına görə bir ay həbsxanaya salındı.

Bütün bunlara baxmayaraq o ana Praqanın vurğunu idi: burada dolanmaq olurdu. Heç yerdə Praqanın vitrinlərindəki qədər yubka asılmır, heç yerin mağazasında qapının qıfılını buradakı kimi asanlıqla sındırmaq mümkün deyil, – xülasə, heç yerdə Praqadakı kimi bir şey çırpışdırmaq olmur.

Əgər küçədə bir hadisə baş verirsə, heç yerdə bu qədər avara toplaşmır, onlar dünyada sanki heç nə eşitmir, heç nə görmürlər; ancaq irəli soxulurlar ki, evin taxtapuşundan yüksək rütbəli bir cənabın düz başına sərçə yumurtasının düşdüyünə əmin olsunlar, həmin cənabın sarı ləkəyə batan qara şlyapasını əsəbi halda izdihama göstərdiyinin şahidi olsunlar. Hə, bu vaxt bəzilərinin ciblərini təmizləmək olar; axı praqalıları nəhaq yerə düymələri açmamaq və özlərini soyulmaq ləzzətindən məhrum etməmək üçün pul kisəsini üst ciblərinə qoymağı üstün tuturlar!

Setlička meymunların yarışına heyrətlə baxan izdihama baş vururdu. Bunlar oyuncaq dükanlarının vitrinlərinə qoyulan taxta meymunlar idi; vitrinlərin qabağı camaatla dolu olurdu, həmin oyuncaqlar uşaqlar üçün qayrılsa da, uşaqlar onlara yaxınlaşa bilmir və yaşlı tamaşaçıların divar kimi sıx maneəsi arxasından heç nə görmürdülər.

Setlička həmişə tramvayda yer üstündə dalaşanların arasında olurdu: bu zaman fürsəti fəvriyyə verməyib başqasının cibinə girir və hiss edilmeden aradan çıxırdı. Lakin eyni zamanda bütün dələduzlar, sərkərdələr və diplomatlar kimi o da taleyə inanırdı: qəniməti dərhal ələ keçirmək mümkün olmayanda ikinci dəfə hücumu atılmırdı. Əslində heyvanların şahı sayılan şir də bu cür hərəkət edir.

Bu gün Setliçkanın bəxti gətirmirdi. O, təkerin əzdiyi itin başına toplaşmış izdihamın arasına girib əlini avtomobilin həddindən artıq sürətlə getməsinə görə öz qəzəbini ucadan bildiren bir cənabın cibinə saldı. Setlička pul kisəsini demək olar, ələ keçirəndə həmin adamı qəflətən geri döndü. Setlička ildırım sürətilə əlini çəkdi, lakin bir dəqiqədən sonra yenə də əlini əsəbi adamın cibinə saldı. Cənab isə

məhz bu vaxt cib yaylığını çıxarmaq istədiyi cibində başqa əl olduğunu görüb heyrətə düşdü; əl dərhal yoxa çıxdı.

– Cibgir! – deyə bağırdı.

Setlička "oğrunu tut" prinsipi əsasında qışqırdı:

– Köməyə gəlin! Yığdığım vergi ilə dolu pul kisəmi çıxartıblar! Polis nəfərinə xəbər verməliyəm.

Onu heç kəs saxlamadı. Tini burulandan sonra tüpürdü.

– Göz dəyməsin, əcəb sifət elədim! Bu gün əlimi ağdan-qaraya vurmayaçağam.

O, şəhəri gezip dolaşdı. Meyxanaya girdi, orada lütfkar bir dostuna rast gəldi. Dostu dedi ki, romla qarışdırılmış üç qədəh arğa pulu çatır.

Yeni hünərlər göstərmək üçün Setlička yenə də şəhəri gəzməyə çıxdı. Sonra küçələrin kəsişdiyi yerdə polis nəfərinə doyunca tamaşa edib pivexanada sədəqə istəməyə getdi. Amma saat on ikiye işlədiyinə, gec olduğuna görə pivexanada az adam gördü. Olanlar da ayıq idilər; ona heç nə vermədilər. Setlička azı altı pivexanaya girdi, nəhayət, hay-küylü bir pivexanaya gəlib çıxdı.

O, şlyapasını çıxararaq stollardan birinin yanında dayandı. Lakin özünü təqdim etməyə macal tapmamış – didərgin düşmüş kasıb fəhləyəm, – kök bir kişi cibindən altı marka çıxarıb qonşu stola tərəf döndü:

– Bu cənabı yazın!

– Adınız? – deyə yanaşı dayanan kişi soruşdu.

Keçmiş məhbus qorxa-qorxa cavab verdi:

– Çerovski.

– Yaxşı, cənab Çerovski. Gedin, markaları verib pivə alın.

Setlička istədi əkilsin. Amma doğrudan da bir markaya yarım litr pivə alandan sonra sakitləşdi və anlaşılmaz bir məsələ barəsində danışan, səhrada susuzluqdan əzab çəkən yolçular kimi içən cənabların arasında əyləşdi.

Aırıq bir kişi danışdı:

– Bir dəfə ovçu paltarında getdim, sonra uzunboğaz çəkməyə, başıma da furajka qoymuşdum, amma komissiya mən tərəfə heç baxmadı. Bilirsənmi, orada hamı özümüzünkülərdi. Hələlik ancaq çolaq Mamer ələ keçib. İçib ikinci dəfə ses verməyə getmişdi; amma ağlına gəlməmişdi ki, axsamağı hamının diqqətini cəlb edir. Ses vermədən

qabaq Viktorun saxta bıǵı qopmuşdu. Yaxşı ki, komissiyadan kimsə ayaqyolunda onun bıǵını yapışdırdı.

Oradakılardan biri Setliçkaya tərəf döndü:

– Hə, cənab Çerovski, alın, bu plaş, bu seçki vərəqəsi, şəxsi vəsiqə, bu da şlyapa. Gedin! Burada üç krona var. Fayton tutun. Qayıdandan sonra müəllim paltarı geyəcəksiniz. Cənab Pavək sizə parik, çəsmək verəcək. Taxlik, bu cənabı seçki məntəqəsinə ötürün.

Cənab Taxlik Setliçkanın əlindən tutub küçəyə çıxardı və faytona mindirdi. Onlar böyük bir binanın yanında düşdülər, pilləkənlə azacıq qalxıb bir qapının ağzında ayaq saxladılar. Taxlik dedi:

– Gedin. Əvvəlcə şəxsi vəsiqənizi, sonra seçki vərəqəsini təqdim edin. Yalnızda saxlayın ki, siz Moranidə yaşayırınsınız, adınız Kalousdur, Kolbenin yanında işləyirsiniz və otuz beş yaşıınız var.

Yanaşı dayanmış naməlum şəxs isə başqa bir “seçici”ni öyrədirdi.

– Qorxub eləməyin! Çəsmək taxmısınız; heç kəs sizi tanımayacaq, heç kəsin ağına gəlməyəcək ki, indiyədək iki dəfə burada olmusunuz.

İndi sizin familiyanız olacaq...

Cənab Taxlik Setliçkanı səsvərmə otağına itələyib getdi. Setliçka çətinlik çəkmədən tapşırığı yerinə yetirdi və tez izdihama qarışdı. Bütün bu əhvalatda o, varlanmaq üçün çox gözəl imkan görürdü.

“Plaşla, şlyapa ilə qayıtmaq axmaqlıq olar, – deyə qət etdi. – Bil-mirəm bu iş kimə və nəyə lazımdır, amma mən Allahıma şükür eləməliyəm: pulu halal zəhmətlə qazanmışam”.

“Narodnı listı” qəzetində isə belə bir elan dərc edildi:

“Birləşmiş milli partiyaların seçki məntəqəsində səhvən başqasının plaşını və şlyapasını götürən şəxsdən həmin şeyləri qaytarmaq xahiş olunur: bu şəxsin familiyası bizə məlumdur”.

Lakin Setliçka Kalous Çerovski “Narodnı listı” qəzetini oxumur. O, birləşmiş milli partiyaların işlərinə bir daha qarışmaq istəmir.

Setliçka yenə də həbsxanadadır. Orada oturub qərribə gün – 19 noyabr barədə fikirləşir. Bəlkə şəhər dumasındakı cənabları da bura salacaqlar. Onların “Həbsxanaya nə üstündə düşmüşünüz?” sualına Setliçka deyəcək:

– Praqanın üstündə.

Ola bilsin ki, cavabında bu sözləri eşidəcək:

– Ay dost, biz də!

YENİ ƏKİNÇİLİK NAZİRİ

Yer üzündə elə bir dövlət var ki, orada mal həkimlərini ədliyyə naziri qoyurlar, hüquqşünasları isə əkinçilik naziri. Nəticədə yeni əkinçilik naziri ilə onun nökeri Frantişek arasında belə bir maraqlı söhbət gedir.

Yeni əkinçilik naziri nöker Frantişekə dedi:

– Frantişek, gördüyünüz kimi mən nazir təyin olunmuşam. *A propos*¹, Frantişek, siz kəndə bələdsiniz? Özünüz də kənddəsiniz?

– Bəli, zati-aliləri!

– Kənd gözəl olur, eləmi Frantişek? Qanunlar məcəlləsini diqqətlə oxuyanda mən tez-tez kənd barəsində fikirləşirəm. Orada ağac olur! Frantişek, bilmirsiniz ki, ağaclarda bitən müxtəlif rəngli girde şeylər nədir? Bir dəfə paytaxta gedəndə yolda görmüşəm.

– Meyvədir, zati-aliləri.

– Aha, başa düşdüm. Bir də yadımdadır, tarladan uzun bir şey qalırdı. Külək esəndə yerə əylirdi. Ucunda da saçaqları vardı. Bilmirsiniz ki o nədir? Bəlkə indi əkinçilik naziri kimi onunla məşğul olmaq lazım gəldi, bilsəm yaxşıdır.

– Dənli bitkilər imiş, zati-aliləri.

– Dənli bitkilər, dənli bitkilər... Bu sözləri telefonun yanındakı bloknotuma yazın. Onu haradasa eşitmişəm. Onun küləşə bənzəri var.

– Var, zati-aliləri. Dənli bitkilərin ancaq ucu yeməlidir. Əzab-əziyyəti də çoxdur. Uzun söhbətdir, zati-aliləri, axıradək qulaq asmaq zəhlənizi tökər.

– Çəkinməyin, danışın, Frantişek. Müasir əkinçilik nazirinin hər şey haqqında lazımi məlumatı olmalıdır.

– İcəzənizlə, zati-aliləri, taxılı döymək lazımdır. Əvvəlcə taxılı biçirlər, dərz bağlayırlar.

– Tələsməyin, Frantişek, elə danışın ki, məğzini tuta bilim. Deməli, əvvəlcə dərz bağlayırlar. Sonra biçirlər. Hamısını da döyürlər. Doğrudan da zəhlətökən işdir.

– Elədir, zati-aliləri, yaddan çıxmasın deyə, taxılı döyəndən sonra dənə yerə tökürlər, uzun, sarı bir şey qalır ki, o da küləşdir. Küləşi heyvanın altına sərilər.

¹ Yeri gəlmişkən (*frans.*)

– Necə? Nə dedin? Heyvanın! Bax, bu, əsil peşə terminidir. Onu dəftərdə “taxıl” sözünün altında yazın. Heyvan barəsində eşitmişəm. O yeyir, qaçır, mələyir. Amma qonaq yanında bu barədə danışmaq mədəniyyətsizlikdir... Yaxşısı budur deyin görüm, bir dəfə rast gəldiyim əşya nə ola bilər: qatarda gedirdim, dəmir yol xəttinin yaxınlığında yaşıl yarpaqlar gördüm. Orada bir adam vardı; əlində nə isə tutmuşdu; bu əşya ilə yarpaqların dibini qazırdı və hər dəfə ağ rəngli yumru bir şey çıxarırdı.

– Şəkər çuğunduru imiş, zati-aliləri.

– Çox gözəl. Bu sözü yazın, Frantişek. Bəs çuğunduru da, adı nədir... hə, yadıma düşdü, heyvanın altına sərirlər?

– Xeyr, zati-aliləri, zavodda heyvan olmur. Çuğundurdan şəkər hazırlayırlar.

– Çox maraqlıdır, Frantişek, kimin ağlına gələ bilər ki, yolun qırağında dayanan adam bu cür şeyləri bacarır... Hə, bugünlük kifayətdir.

Həmin gün əkinçilik nazirliyində hamı mat qalmışdı ki, görəsən, nə üçün yeni nazir öz kabinetində var-gəl edir və dönə-dönə “heyvan, taxıl, çuğundur, küleş, çuğundur, taxıl, heyvan” sözlərini əzbərdən deyir.

VƏD

– Deməli, cənab Ştetsl evlənmək istədiyini indiyədək deməyib?

– Deməyib, atacan.

Stansiya rəisi cənab Ştyastnı köksünü ötürüb pəncərəyə yaxınlaşdı. “Gedin yatın, əsgərlər, gedin yatın” mahnısını zümzümə etdi. Sonra səsini kəsdi, divana əyləşdi. Otağa sükut çökdü.

Xanım Ştyastnaya stolun yanında əyləşib nə isə toxuyurdu, madmazel Bojenka əlində kitab tutmuşdu, cənab Ştyastnı qaşqabağını tökmüşdü.

Nəhayət stansiya rəisi sükutu pozdu:

– O sənə qərribə görünürmü, Bojenka?

– Yox, ağıllı adam kimi danışır.

Xanım Ştyastnaya söhbətə qoşuldu:

– Düz üç ildir ki, böyük bayramlarda onu nahara qonaq çağırırdı.

– O da dəvətimizi qəbul edib gəlir, – deyə cənab Ştyastnı arvadının səsində səs verdi. – Özünü də çox sərbəst aparır.

Xanım Ştyastnaya dilləndi:

– Əsnəməkdən başqa əlindən heç nə gəlmir. Üstəlik onu qonaq çağırmaq bizə baha oturur. Adam elə güman edir ki, stolun üstündən şam yeməyinə də bir şey qalacaq... Ay qaldı ha! Hər xörəkdən iki pay tıxır. Danışığına da söz ola bilməz!

– Axıncı dəfə meymunlardan söhbət salmışdı, – deyə rəis əlavə etdi. – Deyirdi ki, meymunlar bir-birini bitləyirlər. Lap gülməlidir! Bir dəfə də dedi ki, pive mayası içənlərin dərisində sızanaq olmur.

Arvadı rəisin səsinə səs verdi:

– Bir dəfə mənə dedi: “Xanım, mən matəm marşı çalan kuzə görmüşəm. Qərribə mexanizmi vardır. Basan kimi kuzə çalmağa başlayırdı”.

– Bojenka, biz dünən sizi otaqda tək qoyanda sənə nə dedi?

Qız ah çəkdi:

– Dedi: “Bilirsinizmi, madmazel, həyat gözəl şeydir. Onu insanın əlindən almağa heç kəsə ixtiyarı yoxdur. Buna baxmayaraq nə qədər adam intihar edir. Məsələn, mənim bir tanışım”. – “Yəqin ki, uğursuz məhəbbətə görə?” – deyə soruşdum. Cənab Ştetsl əlini yellədi: “Borça görə, madmazel. Məhəbbət kimi mənasız şeylər dostumun heç ağlına da gəlmirdi”. Soruşdum: “Məhəbbət mənasız şeydir?” Cənab Ştetsl yenə də əlini yellədi: “Ona necə münasibət bəsləməkdən asılıdır. Bəziləri elə vururlar ki, öz vəzifələrini də unudurlar. Mənimlə işləyən bir nəfər eşqə mübtəla olmuşdu. İşdən çıxarmaq lazım gəldi, çünki ağzına gələni yazmağa başlamışdı. Bir də ayılıb gördük ki, kassada min krona çatışmır. Bir başqası isə elə sevirdi ki, məhəbbətindən dəli oldu”. – “Bağışlayın, – deyə sözünü kəsdim, – siz özünüz heç vaxt sevməmişiniz?” Təəccübləndi: “Nə danışsınız?! İşim-gücüm qurtarmışdı, bircə sevmək qalmışdı? Subaylıq soltanlıqdır. Rahat dolanıram, dərdim-sərim yoxdur”. “Deməli, sevmək hələ ağlınıza da gəlmir?” – deyə soruşdum. – “Hələ ki yox, madmazel”, – cavab verdi.

Stansiya rəisi bildirdi:

– Gerek sizi otaqda tək qoymayaydıq.

– Görəsən, fikri nədir? – deyə arvadının qam qaraldı. – Bu şəhər o qədər kiçikdir ki, hamı dilə-dişə düşə bilər. Məəttəl qalıram, necə oldu ki, cənab Ştetslə dostlaşdıq, evimizə qonaq çağırmağa başladıq.

Rəis mızıldandı:

– Dünən yediyiniz bu gün yadınızdan çıxır, əzizim. Dörd il əvvəl burada şəkər zavodu tikilib, qurtarandan sonra zavodda cənab Ştetsl adlı cavan və subay mühasibin işləməsi xəbərinin hamını həyəcanlandırdığı, əlbəttə, yadınıza düşməlidir.

Rəisin arvadı tənə ilə dedi:

– Cənab Ştetsl sən gedən meyxaşaya gedirdi. Sən də dini bayram günü onu bizə nahara gətirməkdən ağıllı bir şey fikirləşib tapmamışdın.

– Axı bu fikir sən öz ağlına gəlmişdi, – deyə cənab Ştyastni qüssəli halda etiraz etdi. – Dedim ki, qızımın ərə getməli vaxtdır, yaxşı adaxlı tapılıb, ələ keçirməliyik. Cənab Ştetsl isə yeyib-ıçırdı, sonra da çıxıb gedirdi. Heyvan oğlu heyvan, evinə gedib dincəlirdi. Bu işə özüm əncam çəkməliyəm, başqa əlac yoxdur. Əməlinə cavab verməlidir. Hücuma keçirəm.

– Hücuma keçirəm, – deyə arvadı təkrar etdi. – Yaxşısı budur, deyəydin: “Gözündən vuracağam”.

Cənab Ştyastni özündən çıxdı:

– Əl çəkin yaxamdan! Rast gələn kimi söhbəti açacağam. Bir yerdə gəzməyə çıxarıq, dilli-dilavərəm. Deməyə söz taparam.

“Dilli dilavərəm” sözlərini eşidəndə arvadı nifrətlə gülümsündü.

* * *

Bazar günü cənab Ştetsl və stansiya rəisi nahardan əvvəl gəzməyə çıxdılar.

Cənab Ştyastni fürsət axtarırdı ki, öz şikarının diqqətini evlənməyin faydasına cəlb etsin. Elə bu vaxt bəylə gəlinin əyləşdiyi kəret, ardınca da toy karvanı onların böyründən ötürüb keçdi. Rəis şəkər zavodu mühasibinin qolundan yapışaraq bəyi göstərdi:

– Görürsünüz, görürsünüz? Şayiə yayılmışdı ki, Qradetski Emmanı almayacaq. Onlara, Zamanovgile nahar eləməyə gedirdi, bütün şəhər bundan danışdı. İnandırmağa çalışırdılar ki, ora ancaq dadlı nahara görə gedir. Sən demə, səhv edirləmiş. Vəcdanlı adam öz borcunu başa düşür, başladığı işə ləyaqətlə xitam verir. Bir də ki, evli kişinin nəyi pisdirdi? Elə mənim özümü götürək. Şad-xürrəm dolanıram. Lap nağıl-

lardakı kimi. Ləziz xörəklər, paltarların səliqə-sahmanlı, boğazımı arıtlayan kimi çay getirirlər. Soyuq deyəndə arvadım kərpic qızdırıb yataqda ayaqlarıma qoyur. Qayğı, nəvaziş! Bütün bunlar adama toydan sonra nəsib olur. Açığını deyim ki, sizə də məsləhət görürəm: “Evlənin, cənab Ştetsl. Peşman olmazsınız”. Nikaha inanmaq gərəkdir. Yoxsa, bu nə gündür keçirirsiniz? Tək-tənha yaşayırsınız... Yəqin ki, darıxırsınız... Subaylıq, necə dəyərlər, bir sözlə soltanlıq deyil. Gəlin, meyxaşaya gedib bir az söhbət edə. Mən qonaq eləyirəm...

Meyxanada stansiya rəisi şəkər zavodu mühasibinin qarnına tələsik yarım litr şərab töküüb yenə də nikahı tərifləməyə keçdi.

– Cavan gəlin ərinə fərəh verir. Təsəvvür edirsinizmi? Gözəl-göyçək, dəcəl gəlin... gözələrini nəvazişlə süzdürür... Hökmən evlənin, dostum! Söz verin ki, evlənəcəksiniz... Əlinizi mənə verin, əzizim, deməli, hökmən evlənəcəksiniz. Tək-tənha yaşadığınızı görəndə sizə yazığım gəlir.

– Bir halda ki, belədir, cənab Ştyastni, evləniyəm. Bu da mənim əlim!

– Tezliklə evlənəcəksiniz?

– Zənnimcə, cənab Ştyastni, nə qədər tez evlənsəm, o qədər yaxşıdır.

Onlar bir-birinin əlini sıxdı, həm də cənab Ştetsl təəccübləndi ki, görəsən nə üçün stansiya rəisi onun barmaqlarını bu cür bərk sıxır.

Bir dəqiqədən sonra cənab Ştyastni onu öz evinə nahar eləməyə aparırdı. Özündən çox razı idi. Nahardan sonra cənab Ştetsl məzuniyyətə getdi. Üç həftə keçməmiş cənab Ştyastni belə bir məktub aldı:

“Hörmətli cənab!

Yadınızdadırsa, mən tezliklə evlənəcəyəm söz vermişdim. Vədimə əməl etməyə başlayıram: dünən buranın kəndxudası cənab Kolivkanın qızı madmazel Kamilla ilə nişanlandım. Kamilla mənim bacımla birlikdə Praqadakı ali qız məktəbində oxuyur. Ümidvaram ki...”

Stansiya rəisi ardını oxumadı; məktub əlindən yerə düşdü. Deyirlər ki, özündən çıxmışdı. Otaqda hey var-gəl edirdi, heç cür sakitləşdirə bilmirdilər.

TACİRİN FACİƏSİ

Hər kəs ömründə heç olmasa birçə kərə vergi idarəsini aldatmaq istəmişdir. Vergi idarəsində, blank və anket qalağı arxasında gizlənən, qənimət güdən yirtıcılar işləyirlər; onlar özünü əvvəlcə biganə göstərən, sonra isə zavallı siçanı tutan tələ kimidirlər. Vergi idarəsinə gəlsəniz, məmur hər şeydən əvvəl həddindən artıq lütfkarlıqla suallar yağdıracaq. İdarədən aldığımız blankda sizi “zati-aliləri” adlandıracaqlar. Xülasə, sizdən çox hörmətlə tələb edəcəklər ki, lütfən cavab verəsiniz – gəliriniz, əmlakınız nə qədərdir, evləriniz, tövlələriniz, heyvanlarınız, avtomobilləriniz, təyyarələriniz, aerostatlarınız varmı, burnunuzu nə ilə silirsiniz: batist yaylıqla, ya çit yaylıqla? Sizdən həm də babanızın qızıl sırğa taxıb-taxmadığını soruşacaq, ümumiyyətlə, ən intim işlərinizlə dərinədən maraqlandıqlarını bürzə verəcəklər.

İkinci anket daha betərdir. Burada sizi “zati-aliləri” yox, “lütfkar cənab” adlandırır və anbarınızın olub-olmadığını soruşurlar.

Əgər bu ankete də cavab vermək istəməsəniz, üçüncü anket alacaqsınız, orada sizə “möhtərəm cənab” deyərək müraciət edəcək və cərimə ilə, cəriməni ödəməsəniz isə həbsdən və hədələyəcəklər. Sadəcə olaraq “tərəf” adlandırdığınız dördüncü məktubdan sonra sizi darta-darta aparıb qoduqluğa salacaqlar.

Cavab verməyə başlasanız, onsuz da heç bir sözünüze inanmayacaqlar. Öz ərizəsində “ifadəsini və izahatını ağılı başında və möhkəm hafizəsi olan zaman” verdiyinə and içən və nə anbarı, nə malikanəsi, nə avtomobili, nə də qızıl sırğalı babası olduğunu iddia edən yoxsul dalandarın sözləri də onlara şübhəli görünür. Zəhmət çəkmədən cavab verəcəklər ki, “yüz yetmiş üçüncü paraqrafa əsasən onun vergisini azaltmaq, həmçinin yüz səksən dördüncü paraqrafa əsasən bu vergini ləğv etmək mümkün deyildir”.

Lakin müəyyən bir əmlakı olanın vəziyyəti daha müşküldür. Varlı topdansatış mal taciri Sıxravanın başına bu cür əhvalat gəlmişdir. Bir dəfə vergi idarəsindən ona göndərilən məktubda deyilirdi ki, “1912-ci il üçün gəlir vergisi haqqında” bəyannamənizə baxılarkən qoyulacaq verginin məbləğinin azlığı ilə əlaqədar olaraq müəyyən şübhəli cəhətlər ortaya çıxmışdır. Verdiyiniz məlumat həqiqətə uyğun gəlirmi?”

Zavallı tacir öz alverini guya kökündən sarsıdan dəhşətli faciələr və müxtəlif bədbəxtliklər göstərməklə vergi idarəsini aldatmaq fikrinə gəldi. İzahatının birinci səhifəsini yazıb qurtarınca qan-tərə batdı, sonra işlər yoluna düşdü. “Praqanın möhtərəm vergi idarəsinə, gəlirim o qədər də çox olmadığını və təyin edilmiş əmlak vergisini ödəməyi bacarmadığımı aydın olsun deyə, müəyyən izahat vermək zərurəti qarşısında qalmışam. Məsələ burasındadır ki:

“1. Əyləncə məqsədilə Egey dənizinə böyük səfərə çıxmışdım. Səfər zamanı gəmi kiçik bir adanın yanında qezaya uğradı və mən qiymətli kağızları xilas etməyə macal tapmamış gəmi dənizin dibinə getdi, özümü isə sudan matroslar çıxartdılar. Onlara on min krona mükafat boyun oldum. Pulun yunan quldurlarının natəmiz əllərinə keçəcəyindən ehtiyat edərək ikinci dəfə ora getdim ki, mükafatı vicdanlı matroslara özüm təqdim edim. Bu dəfə də tufana düşəcəyimdən qorxub Praqa-Vyana-Budapeşt-Saloniki marşrutu ilə Fessaliyadan cənuba getməyi qərara aldım. Çebrak stansiyasının yanında yunan üsyançılar körpünü partladıb məni əsir tutdular. Üsyançılar nəinki on min kronamı əlimdən aldılar, üstəlik özümü dağlara apardılar, beləliklə, ailəm daha on min krona sərf edib məni azad etməyə məcbur oldu”.

Tacir razılıqla əllərini ovuşdurdu, öz-özünə sual verdi: “Daha nə yazım ki, mənə inansınlar?”

“2. Zəngli saat satan firmanın tanımadığım agentini məni aldatmışdır. Yaxşı qazanc götürəcəyimi güman etdiyimə görə on səkkiz yüz yetmiş iki zəngli saat almışdım, amma saatları gətirəndən sonra gördüm ki, çarxları çatışmır. Hər saata bir krona yetmiş geller vermişdim. Saatları böyük ziyanla satdım, ümumən doqquz min krona, dəqiq desəm, doqquz min səkkiz yüz iyirmi krona zərərə düşdüm”.

Burada o fikrə getdi. Sonra öz-özünə “Hə, bu agent axırıma çıxdı!” – deyib davam etdi:

“3. Ailəm çox böyükdür: on dörd baş külfətim var. Çox ağır şəraitdə yaşayırdıq: evimiz daim yelçəkən olduğundan qulaqlarımıza pambıq tıxmalı olurduq. Bədbəxtlikdən bir dəfə bizə adi pambıq əvəzinə barıtlı pambıq satdılar. İsveçə çox maraqlı səyahət zamanı, Upsaladakı iri kitabxanaya girəndə yel qapıları çırpdı. Nəticə dəhşətli oldu. Qapıların çırpılmasının zərbi iki uşağımı məhv etdi: oğlum Yanı və qızım Mariyanı. Onlardan başqa bütün kitabxana havaya

sovruldu və mən uzun süren danışıklardan sonra doxsan min krona məbləğində zərəri ödəməyə məcbur oldum. İki mərhumu Olşanskoye qəbiristanına getirmək də mənə baha başa gəldi, lakin bu məbləği vergi qoyulan vəsaitdən çıxıram, çünki öz borcumu yerinə yetirmək üçün xərcləmişəm”.

Tacirin gözləri yaşardı.

– Bədbəxt övladlarım, yaxşı uşaqlardı! – dedi. – Ömrümün-günümün yaraşığı idilər.

“4. Yüz kronalıq qızıl saat itirmişəm” – deyə ərizəsini yazmaqda davam etdi.

“5. Seylona qəhvə sifariş vermişəm. Dörd min krona sərf etdiyimə baxmayaraq indiyədək gəmidən səs-səmir yoxdur”.

6. Mühəsibim banka pul aparıb – yeddi min iki yüz bir krona. O da yoxa çıxdı...”

Sıxraya yazdıqlarına baxıb özündən razı halda dilləndi:

– Hə, indi oxuyub ümumi yekun vuraq...

Əvvəlcə tövrünü pozmurdu, lakin oxuduqca sifəti qəmginləşirdi. Zərərin ümumi məbləğini hesablayıb iki yüz qırx min krona olduğunu görəndə meyit kimi ağardı, hönkürüb səndirləyə-səndirləyə küçəyə çıxdı.

İki saatdan sonra baş verən hadisə, bütün Praqaya yayıldı. İri tacir Sıxraya müqəddəs Stefan kilsəsinin yanında dilənçilik etdiyinə görə həbsxanaya salındı.

Həbs olunan zaman üzünü camaata tutaraq ətərpərdici səslə qışqırırdı:

– Mən müflis olmuşam, cənablar!

ÖMÜRDƏN BİR SƏHNƏ

Tacir Vatslav Pazourek öz anbarındakı qəhvə, ədviyyat çəlləkləri və kağız rulonları arasında həyəcanla var-gəl edirdi. Arabir qəflətən əlini açıq çəlləyə salır, oradan bir neçə qəhvə dənəsi götürüb, sonra yenə də geri atırdı.

Arvadı ona “axmaq” demişdi.

Düzdür, ailə həyatında belə sözlər tez-tez təkrar olunurdu, lakin bu dəfə hər şey xüsusi şəraitdə baş verdiyinə görə o, həmişəlik rüsvay olacağından qorxurdu.

Günorta, nahar zamanı xidmətçi qız hansı cənablarınsa təşrif gətirdiklərini bildirmişdi. Məlum olmuşdu ki, onu ticarət cəmiyyətində ziyafətə dəvət edirlər. Əlbəttə, penceksiz, qolları cırmanmış bir köynəklə idarə heyəti üzvlərinin qabağına çıxmaq olmazdı. O, əyində başını sahmana salmaqdan ötrü qonşu otağa keçmişdi.

Qəflətən toxunub vazanı yerə salmışdı.

Arvadı səksənib qışqırmışdı:

– Axmaq!

Ah, əgər o bir kəlmə ilə sakitləşsəydi, dərd yarı idi! İdarə heyətinin üzvləri elə güman edərmişlər ki, o, özü arvadının üstünə çıxmırmışdır, məsələ də bununla qurtarardı! Lakin, görünür, qadın bununla kifayətlənməyərək təkrar etmişdi:

– Aman allah, sən necə də axmaqsan, Vatslav!

İşə bir bax! Arvadı qışqıra-qışqıra bu cür sözlər demişdi, qonşu otaqdakı idarə heyəti üzvləri də eşitmişdilər! Onlar tacirin halına yanaraq əlini necə də hərarətlə sıxmışdılar... İndi söz-söhbət başlanacaqdı. Başına bu cür işlər gələcəyini bilsəydi, heç evlənməzdi.

Anbarın axırına çatanda ayağı döşəmədəki mineral su şüşəsinə ilişdi.

– Göz dəyməsin, əcəb səliqə-sahman var! Bura gəlin, Yozef! – deyə pırkeşiyi çağırırdı. – Bu nə biabırılıqdır! Sizə səliqəli olmağı öyrəderəm!

Onun səsinə üzünə hələ tük çıxmamış bir yeniyetmə gəldi.

– Şüşəni bura kim qoyub, maymaq? Ayağıma ilişdi. Məgər başqa bir yer yoxdur? Nə qədər istəsəniz boş yer tapılar. Bəlkə işin öhdəsindən gələ bilmirsiniz?

– Cənab, dünən axşam siz özünü tapşırdınız ki, bura qoyaq.

– Eləmi? İşə bir baxın! Bu südümər uşaq mənə söz qaytarmağa cürət eləyir! Sən demə, onu bura özüm qoymuşam. Siz öz müəlliminizlə bu cür danışa bilərsiniz, avara!

– Bağışlayın, cənab, müəllimim siz olmusunuz.

– Ah, mən? Hm, bu, daha pis. Dörd il şagirdlik eləmişəm, amma ağana hörmət etməyi öyrənməmişəm!

– Üzr istəyirəm, cənab. Şüşəni başqa yerə qoyaram.

– Nə dediniz? Şüşənin yerini dəyişmək istəyirsiniz? Bəs onu bura kim qoyub, kim?

– Siz, cənab!

– Eləmi? Deməli, siz öz ağanızın əleyhinə getmək istəyirsiniz, avara...

– Axt, indicə buyurdunuz ki...

– Ah, indicə buyurdum? İtilin gözümdən, dikbaşın biri, dikbaş! Rədd olun, yoxsa yaxanızdan yapışib həyətə ataram. Deyin görüm, sizi bura kim çağırdı?

– Özünüz çağırдыңız, cənab. Buyurdunuz, mən də geldim.

– Mən çağırdım? İşə bir bax! İtil gözümdən, yoxsa... – deyə özündən çıxan tacir benizi ağarmış pirkeşiyin üstünə bağırdı.

Pirkeşik dərhal dükana atıldı.

Vatslav Pazourek yenə də anbarda var-gəl etməyə başladı. Belə də iş olar?! İdarə heyəti üzvlərinin yanında arvadı ona “axmaq” dedi! Tacir gözlerini anbarın boş küncünə zillədi. Hələ dünən orada qara gavalı çəlləyi vardı. Görəsən hara aparıblar? Tapşırıqlarını vecələrinə almırlar. Özbaşınadırlar, hərzə-hərzə danışirlar. Hər pirkeşik, hər şagird, hər nöker cavab qaytarır.

Xüsusən bu şagirdlər! Axır zamanlar lap qudurublar. Müftə yeməkdən harınlaşıblar. Bu gündən yeməklərini azaltmaq lazımdır, yoxsa adamın başına çıxarlar. Kifayətdir... Yozefin işə maaşı azaldılmalıdır – kobudluğuna görə... Hər halda çox maraqlıdır, görəsən bu çəllək hara atılıb?

– Ey Frantik, Andrey, Yozef! Bura gəlin, – deyə çağırdı.

Ancaq ikisi gəldi.

– Bəs Andrey hanı?

– Bağışlayın, ağa, dükanda adam çoxdur, Andrey orada qaldı.

– Lap düz elədi! Bəs siz? Dükan adamla doludur, amma siz onlarla məşğul olmaq əvəzinə heç nəyi vecinizə almayıb bura gəldiniz, sanki gəzintiye çıxmısınız! Bəsdir! Siz mənə müflis edəcəksiniz, aydındır? Rədd olun!

– Ağa, özünüz buyurub bizi çağırдыңız...

– Çağırsam da, çağırmasam da rədd olun, höcətləşməyin! Şagirdlərinizi niyə göndərmədiniz?

– Bağışlayın, bilmirdik ki...

– Bilmirdiniz? Bəs nəyi bilirsiniz? Əlinizdən ancaq maaş almaq gəlir, yerdə qalanlarla işiniz yoxdur, qoy ağanızın canı çıxsın, özü eləsin. Şagirdləri yanıma göndərin!..

Qorxudan titrəyən üç şagird onun qabağında dayandı.

Tacir heybətli nəzərlə onları təpədən-dırnağadək süzdü.

– Yəqin əlinizdən bir xəta çıxıb, qarınqulular, ona görə qorxursunuz? Niyə tez gəlmədiniz? Axı görürdünüz ki, dükanda pirkeşiklərin işi aşib-daşır?

– Bağışlayın, biz bilmirdik...

– Hamı belə deyir! Deyəsən dəli olmusunuz?

– Xeyr, xeyr, nə danışırırsınız...

– Höcət eləməyin! Dəlisiniz, ya yox?

– Təqsirkarıq, – deyə şagirdlər pıçıltı ilə cavab verdilər.

– Bax, belə. Bu gündən etibarən saat ikidə nahar edəcəksiniz, yeməyiniz də azaldılacaq. Rədd olun!

Qorxudan rəngi ağarmış şagirdlər yox oldular. Tacirin yadına düşdü ki, bu çəlləyi dükana aparmağı səhər özü nökerə tapşırıb.

– Nökeri çağırın!

Nöker gəldi.

– Qulaq asın, Kobza, əgər bir də söz soruşanda məndən nə isə gizlətsəniz qovacağam! Dediklərim qulağınızda sırğa olsun.

– Təqsirkaram, ağa, heç nədən xəbərim yoxdur.

– Rədd ol! Hamınızın sözü birdir.

“Yaxşısı budur, gedim evə, – deyə tacir, nöker çıxandan sonra fikirləşdi. – Burada hər şey adamın qanını qaraldır. Heç kəs sözə baxmır, hamı öz bildiyini edir, höcətləşir, kobudluq edir. Allahın qəzəbinə gəlmişəm!”

Yarım saatdan sonra Vatslav Pazourek evdə idi.

– Canım-ciyerim, vazaya görə mənə hirsin soyudumu? – deyə arvadından soruşdu. – Gələn dəfə ehtiyatlı olaram.

– Daha hirsənlənmirəm, Vatslav. Amma boynuna al ki, axmaqсан. Elə deyilmi, mənim axmağım? – deyə tacirin arvadı nəvazişlə soruşdu.

Cənab Pazourek itaətlə dilləndi:

– Elədir, canım-ciyerim!

Ərlə arvad məhəbbətlə qucaqlaşdılar.

VIŞEQRADDAKİ SEÇKİLƏRİN İKİNCİ TURU QARŞISINDA¹

Vişeqradda sosial-demokrat partiyası seçki komitəsinin üzvü Mladoçex² seçki komitəsinin nümayəndəsinə bildirdi:

– Heç vaxt. Allah rızasına yaxşıca fikirləşin. Min krona lap azdır. Təklif etdiyiniz qiymətin müqabilində biz heç vəchlə deyə bilmərik: “Sosial-demokrat partiyasının hər bir üzvü Metelkanı seçməlidir”. Biz bu dərəcədə alçala bilmərik. Min krona nədir ki? Deryada damla – vəssalam. Halbuki indi bizim vətəndaşların ümumi seçkidə iştirak etmək hüququ vardır. Ümumi seçki hüququnun yanında min krona nə olan şeydir! Min krona! Harada görünüb ki, kimsə öz əqidəsini min kronaya satsın! Heç vaxt! Başa düşün, cənablar, siyasi əqide vətəndaşın şəxsi mülkiyyətidir, onu bu məbləğə satın almaq olmaz.

– Min beş yüz – vəssalam! – deyə Mladoçex partiyasının nümayəndəsi səsləndi:

– Heç bir vaxt.

– Min altı yüz krona, üstəlik beş hektolitrl pivə! İcazənizlə deyim ki, Metelka əla işçidir, Çexiyada azlıq təşkil edən millətlər məsələsini dərindən bilir.

Sosial-demokrat partiyası komitəsinin digər üzvü dedi:

– Yox ki yox! Qoy nə olursa olsun! Biz Metelkanın əleyhinə deyilik. Amma siyasi əqide hər şeydən vacibdir! Satılaq? Heç vaxt! Biz özümüz ilkin seçkilərdə üç min krona xərcə düşmüşük. Sonra unutmayın ki, partiya üzvlərinizin səsi həlledici ola bilər. Siz isə deyirsiniz ki, min altı yüz krona, üstəlik beş hektolitrl pivə! Əgər bunu minlərlə seçicimiz arasında bölsək, adambaşına heç yarım litr də düşmür. Bəlkə elə güman edirsiniz ki, biz sosial-demokratlardan kimsə yarım litr pivəyə öz baxışını dəyişəcək, Çexoslovakiya sosial-demokratiyasını ələ salmağa razı olacaq? Sonra da hamı bizi barmaqla göstərüb “bu adamlar yarım litr pivəyə öz fikirlərini dəyişiblər” desinlər? Heç vaxt! Sosial-demokratlara yaxşı məlumdur ki, ancaq vicdansızlar yarım litr pivəyə öz əqidələrini ölcək kimi asanlıqla dəyişirlər. Vaxtilə daha çox pul təklif edirdiniz, biz də məsələni

uzatmırdıq. Bizimkilər çox vaxt ac qalırlar, ehtiyac içərisində dolanırlar, kapitalın zülmünü çəkirlər, amma heç vaxt yarım litr pivəyə özlərini mürdərleməzlər! Nə dediyinizi özünüz başa düşürsünüzmü? Sosial-demokrat seçiciləri minlərlədir, siz isə beş hektolitrlin köməyiylə birçə anda onların əqidələrini dəyişmək istəyirsiniz. Vətəndaşlar! Sizin Mladoçex partiyanız əvvəllərdə olduğu kimi centlmenlərdən ibarət deyil. Buna baxınayaraq yenə də min altı yüz krona təklif edirsiniz? Utanın, vətəndaşlar! Bəlkə məqalələrinizi “Pravo lidu”da dərc etdirəsiniz? Yaddan çıxarırsınız ki, siyasi əqide müqəddəs işdir, böyük məsələdir. Öz siyasi əqidələri ilə birlikdə qepik-quruşa satılanlara ar olsun. Min altı yüz krona! Rədd olun buradan! Bizi buna satın ala bilməzsiniz!

– Hə, yaxşı, səkkiz hektolitrl pivə, üstəlik, min səkkiz yüz krona!

– deyə Mladoçex partiyasının sədri dilləndi.

Sosial-demokratların seçki komitəsinin digər üzvü ona cavab verdi:

– Cənab, biz görürük ki, sizin partiyanız tam tənəzzülə uğramışdır. Min nəfər sosial-demokrat seçicisini səkkiz hektolitrlə almaq istəyirsiniz! Deməli, adambaşına parç yarımından azacıq çox pivə düşür. Eh! Bir parç pivə on bir kreyserədir – bizə nə düşüb ki, buna görə burjua partiyası ilə birlikdə səs verək?

– Üstəlik, – deyə ötən seçkilərdə lazımı qədər səs almayan namizəd əsəbiliklə söhbətə qoşuldu, – üstəlik, unutmayın ki, biz seçkilər zamanı indi təklif etdiyinizdən ikiqat çox xərcə düşmüşük. Sizin ixtiyarınızda plakatlar, seçicilər, təşviqatçılar, pivə, içalat şorbası, rom, papiros, siqar vardı. Bizim seçicilər sizin burjualar kimi seçkilərə faytonda gəlmirlər. Siz hər gün doyunca içə bilərsiniz, biz isə yalnız seçki günlərində. Bizim seçicilər vur-tut iki sosiska, ya da bir tikə donuz ətı alırlar, ikicə parç pivə içirlər, vəssalam. Deməli, onlar öz əqidələrinə əsasən seçirlər. Bax, bu əqidenin qiyməti min səkkiz yüz krona və səkkiz hektolitrl pivə deyil. Bu, çox ucuzdur. Varlılar bizi onsuz da il boyu soyurlar. İndi də qarət etmək istəyirlər? Qətiyyən yol vermərik! Biz gur axınla irəliləyərək pak siyasi bayrağımızı uca tutacağıq. İki min krona, pivə barəsində isə ayrıca danışmalı? Heç vaxt! Siyasi bayraq ulvi bayraqdır, onun üzərinə “min krona” yazılmamalıdır. Rüşvayçılıqdır! Təəvvür etmək olmur ki, varlılar bu qədər alçalıblar! Bizə vur-tut iki min təklif edirlər! Sizin yerinizdə

¹ Seçkilərin birinci turunda namizədlərdən heç biri mütləq səs çoxluğu qazanmayanda ikinci tur keçirilir; bu zaman adətən partiyalar razılığa gəlirlər ki, birinin namizədi digərinin xeyrinə olaraq səsə qoyulmaqdan imtina etsin.

² Burjua-liberal partiyası

olsaydım, başqa cür hərəkət edərdim. Havayı iş görülməz! İnciməyin! Bu pul ancaq dəllal puludur.

– Bağışlayın, cənablar, – deyə Mladoçexlərin nümayəndəsi cavab verdi. – Bizim pak siyasi bayrağımız heç bir dəllal pulu ilə bir araya sığmaz. Siyasi əqidə sizin kimi, bizim üçün də müqəddəsdir. Siyasi möhtəkirlikdən zəhləmiz gedir. Kim satılırsa, deməli, əclafdır. Bu pulu sizə ona görə təklif etmirik ki, siyasi əqidənizi dəyişəsiniz. Bizim partiya üçün siyasi əqidə əziz və müqəddəsdir. İki min kronadan çox verə bilmərik. Pivəyə gəlincə isə böyük məqsəd naminə iyirmi hektolitrdən keçirik. Yadınızda saxlayın ki, siz məktəblərin müşaviri və qəyyumu vəzifəsində çox böyük hörmət qazanmış bir şəxsi seçirsiniz.

– Məhz buna görə artırmaq lazımdır. İki min beş yüz!

– Sosial-demokratiya çox prinsipial, hörmətli partiyadır. O hər kəsin siyasi əqidəsini müqəddəs tutur.

Mladoçexlərin seçki komitəsinin nümayəndəsi dedi:

– Əmin ola bilərsiniz ki, biz başqalarının əqidəsinə hörmət edirik, bacardığımızı əsirgəmirik. Bəs nə qədər istəyirsiniz?

– Necə? Siz bizi satın almaq istəyirsiniz? Heç vaxt! Beş min krona, üstelik, doyunca pivə və yemək. Biz boyunduruğa girməyəcəyik! Bu, son sözü müdür! Bizim seçicilər tulapayı götürməzlər.

– Dörd min krona veririk, – deyə Mladoçexlərin nümayəndəsi mızıldadı. – Siz bizi lap divara dirəmişiniz.

– Sözü uzatmayaq; beş min, üstelik, doyunca pivə və yemək. Siyasi şərəf satılmır.

– Dörd min beş yüz – Allaha and olsun bir qəpik də artıq vermərik. Nəzərinizdə saxlayın: Metelka Çexiyanın ən ləyaqətli vətəndaşlarından biridir!

– Dörd min beş yüz? Dəli olmusunuz, vətəndaş. Beş yüz də üstünə gəlin, razılaşaq! Amma biz sizə beş min beş yüz manatın qəbzini verərik, siz də beş yüzü cibinizə qoyarsınız.

– Hə, yaxşı! Beş mini ancaq ona görə veririk ki, doktor Metelka ləyaqətli çexdir. Aydındır ki, beş yüz kronaya görə mübahisə etməyə dəyməz. Axı gələcəkdə bir-birimizin karına gələ bilərik...

– Vışeqradda seçkilərin nəticələri qəlbimi qürur hissi ilə doldurur, – deyə seçkilərdən sonra doktor Metelka bildirdi. – Seçicilərin ruh yüksəkliyi hər şeyə qadirdir...

QORXAQ

Çörəkçi Leparjın çoxdankı istəyi, ömrünün arzusu yerinə yetdi: oğlu Vilem hərbi məktəbi bitirib bayrama praporşik rütbəsində evə gəldi. Elə güman edərdim ki, ataların hamısı mehriban cənab Leparjın keçirdiyi fərəhi duyar: oğul hərbi məktəb bitirib, praporşik olub. Üstəlik əgər balaca bir şəhərdə çörəkçisənsə fərəhindən daha da coşacaqsan. Heyf ki, böyük şəhərdə bu cür fərəh bəzən nəzərə çarp-mır; amma əsil mədəni adamların az olduğu kiçik şəhərdə kadet korpusunun məzunu kimi təhsilli şəxs ailənin iftixarına çevrilir. Axı o, bütün nəslə şöhrətləndirir. Məsələnin dərininə gedin! Cənab Leparjın atası da çörəkçi idi, müharibədə güc-bəla ilə yefreytor rütbəsindərk yüksəlmişdi, cənab Leparjın özü kapral olmuşdu, indi də oğlu praporşik idi. Qətiyyəni şübhə ola bilməzdi ki, gələcəkdə Leparjlar nəslindən general çıxacaq və təkcə “Leparj” sözünün özü bütün Avropanı lərzəyə salacaq. Cəsarətli fikrin köməyə möhtacı olduğuna görə xoşbəxt ata mətin addımlarla emalatxanaya girib şagird Pepiki tapdı. Pepikin ağına da gəlməzdi ki, bir vaxt “Leparj” kəlməsi eşidilən kimi bütün Avropa zağ-zağ əsəcək, o, heç nəyə məhəl qoymadan piroq üçün limon qabığı doğrayırdı.

Gələcək şanlı sərkərdələrin sələfi qışqırdı:

– Necə doğrayırsan, gicbəser? Yuxulu milçəyə oxşayırsan. Tənbəlik seni qaxsıdıb.

Küreyindən deyən zərbə Pepiki çörəkxanada limon qabığı doğrayarkən qaxsımaq kimi dəhşətli təhlükədən xilas etdi və o, qabıq əvəzinə öz barmağını kəsdi.

– Aha, beləmi işləyirsən? Qabıq yerinə barmağını kəsirsən! – deyə çörəkçi bağıraraq Pepikin qulağını darddı. – Bu zarafat sənə baha oturacaq.

Pepik hönkürdü:

– Bu qətiyyəni zarafat deyil, cənab usta.

– Deməmişəm ki, sənə cəza verəndə qışqırmayasan? – deyə bu gündən etibarən şan-şöhrətə çatmış cənab Leparj acıqlandı və Pepikin o biri qulağından yapışdı.

– Mən... mən... mən... qış-qır-mı-ram! – deyə Pepik bağırırdı.

Hirsi soyuyan məşhur Leparj şagirdin qulağını buraxıb soruşdu:

– Oğlumu, cənab Vilemi görmüsən?

- Görmüşəm, cənab usta.
- Danış görüm. Daha nə görmüsən?
- Heç nə, cənab usta.
- Ay gicbəsər, onun qılıncının uzunluğuna da fikir vermədin?
- Xeyr, cənab usta.
- Ay səfeh, yaxalığındakı ulduzu da görmədin?
- Xeyr, cənab usta.
- Deməli, sən praporşiki görməmişən, avara?!
- O, yenə də Pepikin qulağını burdu. Pepik ufuldayırdı:
- Bilmirəm praperçik nə deməkdir?
- Lənəyə gələsən, axmaq uşaq, qabırğalarını sındıraram. Praperçik nədir? Dedim ki, praporşik! Al payını! – deyib boynunun ardına bir sille ilişdirdi. Praperçik, görüm lənəyə gələsən! Məni lap çaşdırdım, əclaf! Al, biri də gəldi... Praporşik, – deyə nəhayət xoşbəxt ata fərəhlə səsləndi, – indi bildin oğlum, cənab Vilem kimdir?! Bu gündən etibarən sən ona deyəcəksən: “salam, cənab praporşik”, yoxsa qulaqlarını yerindən qopararam.

Cənab Leparj mətin addımlarla emalatxanadan çıxdı. Pepik yaman pərt idi. Zavallı iki qat təhlükə qarşısında durmuşdu: əvvəla bu qəribə sözü heç cür tələffüz edə bilmirdi – az qalırdı dili tutulsun, üstəlik qulaqlarını qoparacaqdılar.

Çörəkçi Leparjın on səkkiz yaşlı oğlu Vilemlə fəxr etməyə doğrudan da tam əsası vardı; axı məlumdur ki, hərbi məktəbdən mədəni, universitetdə olduğundan da qat-qat mədəni adamlar çıxır. Vilem Leparj bütün şəhərdə ən mədəni adam idi. Düzdür, oradakı bezi ataların oğulları hüquqşünas, filosof, həkim, texnik olmuşlar, amma bu diplomu südəmərclərdən hərbi iş barəsində bir şey soruşun! Tutaq ki, mayor ali məktəbi bitirən birinə yaxınlaşıb “*Karl, saden sie mir, weiche sind die notwendigen Eigenschaftien der Beschierung*”¹ soruşsaydı, zavallı necə cavab verərdi?

Tələbə, əlbəttə, ağzını açma bilməz, beləliklə, nadanlığını tam parlaq şəkildə nümayiş etdirirdi.

İndi də Vilem Leparjdən soruşun! Onun cavabı musiqi kimi səslənəcək: “*Bei der Auswahl eines Zugeschires muß man zweierlei Hauptmomente beriick sichtigen:*

- a) *die Manarierfahigkeit mit denselben;*
- b) *die Schonung der rferde*¹.

Budur, “*Quergrifa*”² topoqrafiyasını bilməyə və rəislərə hədsiz hörmətə əsaslanan əsil savad, – bizi düşmənlərdən müdafiə edən savad.

Aman Allah! Əgər mən müharibə vaxtı kiməsə “donuz” desəm əlbəttə, alçaq niyyətlə, söymək məqsədilə demərəm, bu sözü ona görə işlədərəm ki, həmin adama müharibədə hamının ümumi rəsmi dili olduğunu bildirim.

Lakin təsəvvür edin ki, “*Beschierungstheorie*”³ haqqında heç nə bilməyən Klyuçka adlı texnikin birisi Vilem Leparja nələr deməyə cürət edib.

Bu, o qədər dəhşətli idi ki, praporşikin atası, çörəkçi Leparj oğlunun hərbi şərəfini təhqir etmiş cənab Klyuçka ilə məsələni ayırd eləməkdən ötrü şəxsən özü onun yanına yollandı. Klyuçka cavan Leparji elə dəhşətli təhqir etmişdi ki, müharibədə olanların hamısı bu sətirləri oxuyarkən öz oğlu ilə fəxr edən məşhur atanın təşvişini başa düşə bilərdi.

Çörəkçi otaqdakı divanda əyləşərək texnikə müraciətlə dedi:

– Cənab Klyuçka! Cənab Klyuçka! Mənim oğlum, imperator – kral hərbi məktəbini praporşik rütbəsində bitirmiş cənab Vilem xahiş edirəm ki, dünyanın şəhərin kənarındakı Kunçitsi restoranında onu kobud təhqir etdiyinizə görə tələbini necə ödəmək niyyətindəsiniz?

– Heç necə, qonşu, – deyə Klyuçka tövrünü pozmadan cavab verdi. – Axı oğlunuz burnu fırtıqlı uşaqdır.

Çörəkçi səsləndi:

– Necə yəni burnu fırtıqlı uşaq?

– Əvvəla qışqırmayın, – deyə Klyuçka cavab verdi. – Siz öz şagirdinizlə danışmırsınız. İkincisi, evdə bir çubuq götürün, oğlunuzun şalvarını aşağı çəkib gündəyməzinə o qədər vurun ki, qadınlarla, heç bir alış-veriş olmayan adamlarla rəftar etməyi öyrənsin.

¹ Həmin əşyaları seçərkən iki başlıca cəhəti nəzərə almaq lazımdır:

a) onları işlətməyin rahatlığını; b) onların at üçün rahatlığını (*alm.*)

² Dolayısı manevr (*alm.*)

³ At qoşmaq nəzəriyyəsi (*alm.*)

QATİLİN AXTARILMASI

– Siz nə danışsınız, cənab?

– Xahiş edirəm, sözümlü kəsməyin. Dünən buranın müəllimi və onun adaxlısı, yeni xalam qızı ilə Kunçitsiya gəzməyə getmişdik. Restorana girərkən orada sizin oğlunuzu gördük. Ayrıca stolun arxasında oturmuşdu, sərxoş olduğuna görə oxuyurdu.

– Praporşik...

– Dayanın, cənab Leparj. O, sərxoş idi. Aydındır ki, biz başqa stol tutduq, amma oğlunuz bizi gören kimi yaxınlaşdı, qışqırmağa başladı, dedi ki, həmyerliləri onunla yanaşı əyləşməsələr inciyər. Axırda yanımızda özünə yer elədi. Amma biz qətiyyəni razı deyildik.

– Həddinizi aşmayın, cənab Klyuçka!

– Təsəvvür edə bilərsiniz ki, cənab çörəkçi, o, cənab müəllimin adaxlısının yanında əyləşib stolun üstündən pivemizin qoyulduğu yerə tüpürməyə başladı. Dedim ki, hoqqabazlıq eləməsin.

– Bağışlayın, cənab Klyuçka, siz ne cürətlə belə dediniz?

– Hələ harasıdır, cənab usta. Xəbərdarlığımdan sonra tüpürməkdən əl çəkdi, amma ayağını stolun üstünə qoyub cənab müəllimin adaxlısının yanağını çimdiklədi. İş belə görəndə oğlunuza bir şillə vurdum. O, stuldan yerə aşdı.

– Cənab Klyuçka! – deyə çörəkçi bağırıldı. – Siz mənim oğlumu təhqir etmişsiniz...

– Bir dəqiqə, cənab usta. Şillədən sonra stuldan aşan oğlunuz heç cür dura bilmirdi; qılıncı ayağına ilişmişdi, əlindən heç nə gəlmirdi. Yerində uzanıb ağlayırdı. Vəssalam. Əgər məsələni ayırd eləmək istəyirsizsə hazıram: uşaqlıq elədiyinə görə Kunçitsidaki şillədən üçünü də vura bilərəm, cənab usta.

Özünü itirmiş cənab Leparj səndirləyə-səndirləyə otaqdan çıxdı.

Atası evə qayıdanda cənab Vilem soruşdu:

– Deməli, bu gicbəşər məsələni ayırd eləmək istəmir?

– Yox, fikrindən sənə üç şillə də vurmaq keçir, oğlum.

– Qorxağın biridir, – deyə sütül praporşik mızıldadı. – Yaxşıdır budur Pepiki şor xiyar almağa göndər. Bu gün halım birtəhərdir...

Hökumət qəzetlərinin məlumatına görə elanlar yapışdırılardan sonra polis idarəsində məyusluq hökm sürürdü. Qatilin izinə düşməyə imkan verə biləcək ifadələr üçün vəd olunan min kronanı almaq istəyən yüzlərlə şəxs səhərdən axşamədək polis işçilərinin zəhləsini töküdü. Bütün ifadələri yazıb rəislərə göstərmək əmr edilmişdi, sonra həmin ifadələrin əsasında, sınaqmış polis metodlarının köməyiylə qətl haqqında müəyyən təsəvvür əldə ediləcək, yaranmış rəy yeni məlumatla tutuşdurulacaq, polis jurnalının obrazlı ifadəsinə görə, kələfin ucu tapılacaq və nəhayət, yumaq açılacaq. Könüllü şahidlər o qədər çox idi ki, polis idarəsinin hətta çox böyük binasında onların dindirilməsi üçün yer tapılmırdı, buna görə də idarənin təsərrüfat şöbəsi qarşısına ciddi problem çıxmışdı: yeni bina kirayə götürmək lazım idi. İfadələri canfəşanlıqla yazan məmurlar axşam xırda hərflərlə dolu olan bir qalaq kağızı polis rəisinin qabağına qoydular. Hökumət şurası bütün bunlara əsasən müəyyən bir nəticə çıxarmaq, kələfin ucunu tapıb yumağı açmaq (bu gözəl ifadəni bir də təkrar edirəm) və sonra buxarının yanında əyləşib bu yumaqdan axtarılan qatilin corabını toxumaq niyyətində idi.

Polis komissarı Reyxel ən mühüm ifadələri və həmin işə aid məktubları polis rəisinə oxumaq istəyirdi.

Amma bu, müşkül iş idi, çünki ifadələrin çoxunu ciddi surətdə təhlil etmək tələb olunurdu; həmin iş isə bir neçə saat vaxt apara-cıqdı. Elə ifadə və məktub vardı ki, onlardan heç nə başa düşmək olmurdu.

“Karel Vıqnalek şəxsi idarə qulluqçusu, – deyə polis komissarı oxuyurdu, – qətdən üç gün əvvəl onun papirosundan siqar yandıran naməlum bir şəxsin əynində həmin zeytun rəngli alt tumanı görmüşdür. Buna görə də elə güman edir ki, qatil cəmiyyətin aşağı təbəqələrinə məxsus olan şəxsdir və öldürülmüş qadınla tanış imiş, alt tumanı da ondan buruvuz almışdır. Bəlkə də sonra alt tumanı qaytararkən qatillə qarı arasında mübahisə olmuş və bu mübahisə qarının ölümü ilə nəticələnmişdir”.

Vatslav Xoxlatı belə bir məktub göndərmişdir: “Möhtərəm cənab rəis! Mənim keçmiş cəbhə yoldaşlarımdan biri öldürülmüş qadını

tanıyır. On birinci polkda xidmət edirdim, batalyonumuz Rovitso köçürülmüşdü. Oralar ancaq dağlardan, qayalardan, zirvələrdən ibarətdir. Dağlarda mal-qara otarırlar. Əsas etibarilə inək, cənab rəis. Öldürülmüş qadını tanıyan yoldaşım üçüncü il idi ki, xidmət edirdi və özünün gözəl hafizəsilə fərqlənirdi. Lakin kobud olduğuna görə ancaq kapral rütbəsi vardı. O, nahaqdan adam öldürməyə qadirdi. İndi fikirləşirəm ki, əgər tanışım öldürülmüş qadınla höcətləşsəydi, onun başını yəqin ki özərdi, çünki həmişə dediyinə görə bu cür qadınlardan zəhləsi gedir. İki il bundan əvvəl həmin tanışım savaşa zamanı öz əməli ilə ölmüşdür”.

“Könüllü şahid, Uzun küçədəki baqqal Hofmayerin dindirilmə protokolu. Öldürülmüş qadınla tanış deyildim. Karlində ömrüm boyu iki dəfə olmuşam. Axırncı dəfə Krşijikovskaya fabriki yanında. Hadisə belə olmuşdu: bazar günü adətım üzrə günorta kart oynamağa getmişdim. Yadımda deyil, ya “polka”, ya da “taqanı” oynayırdı. Ömrüm boyu qumarda fırlıdaq işletməmişəm. Qəflətən küçədən səs gəldi: “Yanır!” Krşijikovskaya fabrikinə çatanda gördüm ki, hər şey alışıb yanır. Məftunedici mənərə idi. Sonra əsgərlər gəlib yolu bağladılar. O vaxtdan bəri Karlində olmamışam və qətl haqqında heç nə bilmirəm. Yarım gün itirdiyinə görə mənə beş krona verməyinizi xahiş edirəm”.

– Onu həbsə almışam, – deyər polis komissarı bildirib yenə də oxumağa başladı: – Viktor Bezvaqa öz ifadəsində demişdir: “Mən polis idarəsində göstərilən çəkici görmüşəm. Bir dəmirçi kimi and içib ifadə verə bilərəm ki, bu, dəmirçi çəkici deyil, deməli, bizimkilər barəsində yarana biləcək şübhə aradan qalxmalıdır, heç kəs iddia edə bilməz ki, çəkic hər hansı bir dəmirçininindir. Eyni zamanda xahiş edirəm ki, dəmirçi fəhlələrin oxucular ittifaqının nizamnaməsini mümkün qədər tez yola salasınız. Həmin nizamnamə on il əvvəl polis idarəsi vasitəsilə canişinliyə təqdim olunmuş və fasiləsiz qətlərə görə indiyədək onu ala bilməmişik”.

Polis komissarı dedi:

– Bu da uzun müddət Karlində işləmiş bir pirkeşiyin ifadəsi. O da iddia edir ki, Karlin cinayətkarlıqla düzlüyün əlaqələndirildiyi şəhərlərdəndir. Bu sözlərə görə əmr verdim ki, onu həbs etsinlər. Qəza rəisinin dul qalmış arvadı xanım Kraftova mühüm ifadə vermişdir.

O demişdir: “Zənnimcə, qatil kişi deyil. Elə güman edirəm ki, qarını qadın öldürmüşdür; o, erə gedib yarımayan və özü üçün dar ağacından başqa çıxış yolu görməyən qadındır. Əlimdə bilavasitə sübut yoxdur, amma son zamanlar qonşuluğumuzda yaşayan Anna Trşexova adlı birisi ağıma gəlir; o çirkli suyu ayaqyoluna elə görkəmlə tökür ki, dərhal bilinir: bu qadının əlindən nə desən gələr. Axır günlər hey susurdu, qətl axşamı isə vaxtilə məndən aldığı on krona borcunu qaytardı, halbuki hələ günorta mənə ağzına gələnə demişdi: rədd ol, yoxsa... Üstəlik polisin elanında da bu məbləğ – on krona göstərilmişdir!” Anna Trşexovanı həbs etdirmişəm, – deyər polis komissarı bildirdi.

Başını əlləri arasına alan polis rəisi səsləndi:

– Düz eləmişiniz. Gerisini oxuyun.

– Bu da Miroslav Hofrixter adlı bir şəxsin ifadə protokoludur. Hadisə zamanı orada olmadığını sübut etmək üçün şahidlərlə birlikdə gəlmişdir. Qarını öldürmədiyini bildirmiş və özünün qatil olmadığını sübut etmək yolu ilə əsil qatilin tutulmasına kömək göstərdiyinə görə ona yüz krona verilməsini tələb etmişdir. Daha sonra könüllü şahid Matouşekin ifadəsi gəlir. O güman edir ki, dükanın sahibəsi öz-özünü öldürmüşdür.

Otaqda heyecanla var-gəl edən polis rəisi dedi:

– Ola bilər.

– Sonra müqəddəs Kriştov kilsəsi keşikçisinin məktubu. O, min krona tələb edir, çünki öz təşkilatının iki aydır ki, üzvlük haqqı verməyən bir üzvündən şübhələnir.

Dəftərxana memuru Murjinoqa yazır: “Diqqətinizi son zəhərlənmələrlə qərribə əlaqəyə cəlb etmək istəyirəm. Polis idarəsində göstərilən çəkicin zəhər satılan mağazalardan birindən alınıb-alınmadığını müəyyən etmək vacibdir, əgər belədirsə, məhz hansı mağazadan alındığı öyrənilməlidir. Çəkicdə zəhər qalıqlarının olub-olmadığı yoxlanılmalıdır, həm də bilmək lazımdır ki, çəkicin qayrıldığı dəmir safdır, yaxud qarışıq var? Mən sizin diqqətinizi bu mühüm cəhətə xüsusilə cəlb edirəm, çünki o, bilavasitə qatilin izinə aparıb çıxarır”.

Polis rəisi əlini alına vurub qışqırdı:

– O haqlıdır! Dərhal görünür ki, məmurdur! Bu məktub şəhər komissarına dərs ola bilər. Təxirə salmadan çəkici kimyəvi analizdən keçirmək lazımdır.

İstintaq bir gün ərzində ümid doğuran nəticələr verdi. Ən əvvəl yumağın adam öldürməyən bir neçə şəxsə və qətl törədə bilən başqalarına doğru uzanan ucları tapıldı. Sonra daha bir neçə şəxs dindirildi; onların barəsində şayiə yayılmışdı ki, oğurluq mal alırlar. Çekic, zəhər və kinə həbi arasındakı səbəb əlaqəsi yoxlanıldı. Nəhayət, teleqrafla Boxnitsiya sorğu göndərdilər ki, qatil tutulub, ya yox? Cavab tez verildi: yox, tutulmayıb.

– Bizdə də tutulmayıb, – deyə polis rəisi ciddi tərzdə dilləndi.

Sonrakı axtarışlar prosesində polis komissarı daha bir məktub aldı.

“Dərin hörmət bəslədiyim, polis idarəsi!

İzin verin diqqətinizi kimyəvi karandaşlara cəlb edim. Bu, çox mühüm vəziyyətdir. Kimyəvi karandaşı olanların hamısını tutun. Üstəlik qətlə təqsiri olmayanların hamısını həbs edin, beləliklə, əsil canı əvvəl-axır təcrid olunar. Bu zaman onun öhdəsindən gəlmək asandır. Şirlər ovlanan kimi. Altı şiri asanlıqla və tezliklə necə ovlamaq olar? On şir ovlayın və dördünü buraxın...”

Polis idarəsi bu məktubda deyilənlərə əməl edərək güclü axtarış işlərinə başladı.

İCTİMAİ İŞLƏR NAZİRLİYİNİN FƏXRİ DİPLOMU

Cənab Rulix ictimai işlər nazirliyinin fəxri diplomunu alanda hey-rətindən donub qaldı. Hər şeydən əvvəl heç cür xatırlaya bilmirdi ki, vaxtilə müəyyən bir yaxşı və ictimai işlər nazirliyinin nöqtəy-nəzərincə mükafata layiq iş görmüşdür. Artıq beş ildir ki, istefaya çıxmışdır, dairə məhkəməsinin dəftərxanası işçisi olanda isə işi lito-qrafiyaya göndərmək üçün məhkəmə qərarları mətnlərinin üzünü köçürməkdən, siyahı tərtib etməkdən, məhkəmə sənədlərini tutuşdurmaqdan və qovluğa tikməkdən, bir də hesabdarlıqdan ibarət idi. Saat doqquzun yarısında işə gəlir, on ikide “Qolubovı”ya nahar etməyə gedir, üçün yarısında yenə də idarədə olur, altının yarısında gəzintiyyə çıxırdı. Bu ayrı-ayrı saatlar arasında bir sıra digər şirin istirahət anları vardı. Məsələn, qəlyan yandırır çəkmək, yaxud dərdsiz-qəmsiz pəncərədən küçəyə baxmaq, bazara, yaxud meydana tamaşa etmək, qəza şəhər həyatının bu şah damarı və ürək döyüntüsü üzərində

müşahidə aparmaq. Sonra iki yüz əlli qram şərab dalınca getmək, tazi və kəklik haqqında tutarlı söhbət etmək. Cənab Rulix bütün bunlardan çox böyük həzz alırdı, istefaya çıxandan sonra məmurluq həyatının həmin fərəhli anlarını tez-tez xatırlayırdı. İndi, budur, ictimai işlər nazirliyi diplom verib! Qəza idarəsində bu barədə ona qəza rəisinin özü demişdi.

Təbrik dalğasından sağ-salamat keçib cənab Rulixə diplom təqdim edəndə rəis təbəssümlə bildirdi ki, onun bu yüksək mükafata layiq olmaması haqqındakı sözləri düz deyil. Nəticədə cənab Rulix ictimai işlər nazirliyinin fəxri diplomunu evinə getirdi, qoca ev sahibini otaqdan qovub qəlyanını yandırdı, qapını bağlayaraq bu fani dünyada baş verən ədalətsiz işlər haqqında dərin xəyala daldı.

Aydın idi ki, diplom Voytex Rulix adlı başqa bir şəxs üçün ayrılıb. Amma nə etmək olardı? Qəza rəisi heç bir etiraza qulaq asmaq istəməyib diplomu məhz ona zorla təqdim etmişdi.

Bəs bu mükafatın nüfuzlu bir şəxsin istəyi ilə verilməsi haqqında rəisin sözləri necə başa düşülməlidir? Mükafat ona nəyə görə verilib? Cənab Rulix dəftərxanada qəlyan yandırır çəkirdi, gəzintiyyə çıxırdı, xala-xətrin qalmasını işləyirdi. Bir sözlə, hər şeyi əməlli-başlı xatırlayanda belə çıxırdı ki, o, xəzinəni də oğurlayırmış. Bəli, bəli, bu da əlindən gəlirdi. Öz şəxsi məktublarını idarə zərflərində göndərir, üstündə yazırdı: “İdarə zərfidir, poçt vergisi alınmır”.

Cənab Rulix divana uzandı, amma sakit uzana bilmirdi: hey o tərəf, bu tərəfə çevrilirdi. Saat beşdə məhkəmə müşaviri Qeydanek onlara gəldi.

Cənab Rulix əynində xalat qapını açmağa getdi və qorxudan az qaldı qonağın burnunu qapı ilə əzsən.

Cənab müşavir hörmətlə sözə başladı:

– Gəldim, sizi yüksək mükafata görə təbrik edirəm. İndi deyə bilərəm ki, sizə mükafat verilməsi üçün Vyanada qapılar açır xahiş etmək məhz mənim ağıma gəldi. Vəcdanla işlədiyinizə, say göstərdiyinizə görə sizə bu mükafat verilib: lap gözəl yadımdadır, şöbəmdə ən yaxşı məmur idiniz. Yerli məhkəmənin bütün dəftərxana işlərinin ağırlığı sizin çiyəninizə düşmüşdü. Məhkəmənin bütün işləri sizin əlinizdə cəmləşmişdi. Siz həbsxana mətbəxlərini təchiz etməyin yeni, ucuz mənbələrini təmənnasız olaraq axtarıb tapırdınız.

Cənab Rulix ah çekdi.

– Siz xəzinə puluna qənaət etməyə çalışdınız, – deyə məhkəmə müşaviri əlavə edirdi, – əsil ləyaqətli məmur kimi hər şeyin qeydində qalırdınız. Siz qeyd kitablarını nümunəvi qaydada doldururdunuz. Bütün işləri mənim nəzarətim altında görürdünüz, mən rəhbəriniz idim, mənim səylərim, mənim xoş məramım sizin çalışqanlığınızla, vəzifə borcunuz və vicdanınızla möhkəmlənirdi. Siz hamıya nümunə idiniz. İş saatlarına son dərəcə dəqiq əməl edirdiniz. Bu bir məmur kimi başınızı ucaldırdı.

Cənab Rulix yenə dərinə ah çəkdi. Məhkəmə müşaviri sözünə davam edərək deyirdi.

– Əlinizi bərk-bərk sıxıram. Şadam, çox şadam ki, zəhmətim hədəfə getmədi, siz təvazökarlığınıza, vicdanınıza görə, sağa-sola baxmadan, həmişə, hər cür şəraitdə öz vəzifənizi yerinə yetirmək kimi yüksək keyfiyyətləriniz üçün çoxdan layiq olduğunuz mükafatı aldınız. Yüksək keyfiyyət mükafatsız qala bilməzdi. Xoşbəxtəm ki, xidmətlərinizin ləyaqətlə qiymətləndirilməsindən ötrü müvafiq idarələrə məhz mən ayaq döymüşəm.

Qapı döyüldü, cənab Rulixin köhnə iş yoldaşları və dostları – hesabdar Vulterinlə dəftərxana memuru Kutelvasser içeri girdilər.

Hesabdar Vulterin cənab Rulixə nəvazişlə “sən” deyərək müraciət etdi, onu “köhnə dost” adlandırdı!

– Hə, köhnə dost, biz qəza idarəsində xəbər tutduq ki, ictimai işlər nazirliyi sənə xidmətlərini mükafatla qeyd edib. Yadındadırmı, bəzən üçümüz – sən, mən, bir də Kutelvasser eyni bir otaqda çalışmış, işin yaxşı getdiyini görüb sevinirdik. Arabir cənab müşavir gələr və deyirdi ki, özünüzi yorub əldən salmayın, amma biz daha söyləyirdik. Hə, köhnə dost, həmin gözəl anları böyük məmnuniyyətlə xatırlayıram! Əyləncə nə olduğunu bilməzdik, işdən sonra evə getməyib nə qədər çalışmışdıq ki, sabaha heç bir iş qalmasın. Bəzən nahar eləməyə də getmirdik, kağız qalaqları içərisində bataraq işsiz olmadığımıza sevinirdik.

Yadındadırmı, köhnə dost? Canbirqəlbə yaşayırdıq. Buna görə biz daha çox sevinirik ki, sənə mükafat veriblər. Köhnə dost, elə güman edirik ki, sənə işini orada, yuxarılarda cənab müşavir xatırladı, bizi də unutmayıb, sənə çalışqan iş yoldaşlarını tez-tez xatırlayır. Onlar... Yox, cənab müşaviri tərifləməyə! Sənə xidmətlərin

artıq qiymətləndirilmişdir, sən öz təvazökarlığınla mükafata layiq-sən. Hə, köhnə dost, fəxri diplomunu göstər görək!

Cənab Rulix stolun üstündən burulmuş böyük kağızı götürüb açdı, dostlarına göstərməzdən əvvəl dedi:

– Cənab qəza rəisindən necə almışamsa, eləcə də bura qoymuşam.

Hamı yaxın gəlib iri, gözəl hərflərlə almanca yazılmış fəxri diplomu oxudu:

“Cənab Voytex Rulixə, xidmətlərinə görə”.

Aşağıda isə qələmlə çəkilmiş dəbdəbəli naxışlar və bir-birinə oxşayan ikibaşlı Avstriya qartalları arasında kiçik hərflərlə bu sözlər yazılmışdı: “Vyanadakı beynəlxalq ovçular sərgisində əcnəbi ov həvəskarlarını Bukovinaya cəlb edən bölmənin ekspozisiyasını hazırlamaqda”.

Cənab Rulix təbrik edənlərin heyrləndiklərini görüb məyus-məyus dilləndi:

– Görürsünüzmü? Mən oxumazdan əvvəl də bilirdim ki, bu kağız parçası mənim deyil... Mənim deyil, – deyərək bir də təkrar etdi. Onun cənab müşavirin və təbrik etməyə gəlmiş digər şəxslərin astadan çıxıb getdiklərindən xəbəri yox idi.

Bir neçə gün keçdi. Cənab müşavir cənab Rulix “Qolubovı”da üzbeüz əyləşmişdilər. Dinib danışmurdılar. İki saatlıq sükutdan sonra cənab müşavir cənab Rulixə tərəf əyilərək ata ahəngi ilə dedi:

– Bilirsənmi, mən o saat başa düşdüm ki, diplom sənə deyil. Bir dəfə iş vaxtı sənə Kutelvasserlə kart oynadığınızı görüb çox təəccübləndiyim yadımdadır?

OĞRU ŞEYBANIN MACƏRASI

Oğru Şeyba işi elə qurdu ki, gecə qapılar bağlananda 15 nömrəli evdə qaldı. O, çardağ qarət etməkdə püxtələşmişdi, varlıların yaşadıkları bir məhəllə seçib bu gecəni də həmin işlə məşğul olmaq qərarına gəlmişdi. İndiyədək yoxsullar məhəlləsində işləmişdi; orada vur-tut iki önlük, üç yubka, bir də güvə deymiş örpək ələ keçirmişdi. Tutulsaydı üst-üstə hamısının müqabilində altı ay iş ala bilərdi, amma yəhudi alverçi cəmi bir krona vermişdi.

O, zirzəminin ağzında dayanıb dirəyə söykənmişdi, işığı söndürəndən, alapaqını bağlayandan sonra uzaqlaşan dalandar qadının ayaq səsinə qulaq asırdı. Qadın deyəsən cavan idi; Şeyba onun öz otağına tərəf gedərkən dodaqaltı zümzümə etdiyini eşidirdi. Şeyba fikirləşdi ki, bu, uğurlu əlamətdir. Günortadan sonra rastına otla dolu araba çıxmışdı – bu da yaxşı əlamət idi. Üstəlik bacatəmizləyən görmüşdü, ona əli ilə öpüş də göndərmişdi: bacatəmizləyən görmək də adama xoşbəxtlik gətirir.

Şeyba cibindən bir butulka rom çıxarıb içməyə başladı. Yoxsullar məhəlləsinin ən adi romu idi. Burada isə hər şey başqa şəkil alacaqdı. O, yeni fəaliyyət meydanına naharadək göz qoyub müəyyən etmişdi ki, birinci mərtəbədən ikinci mərtəbəyədək pilləkənə xalça serilmişdir. Dərhal nəzərə çarpırdı ki, burada zadəganlar sinfinin nümayəndələri məskən salmışlar; onların evinin çardağında, əlbəttə, çox şey tapılacaqdı. Məsələn, pərqü döşək, pal-paltar. Şeyba bir böyük qurtum da vurdu, beləliklə, səadət arzusunun şərəfinə rom içdi və pilləkənə əyləşdi. Yorulmuşdu; bu gün çay sahilində az qalmışdı ki, polis nəfərinin əlinə keçsin. Bədlük üstündə sahibinin familiyası yazılmayan əl arabasından başlanmışdı; kimsə arabanı küçədə qoyub getmişdi. Şeyba onu götürüb bir neçə addım atmışdı ki, arabasız qaçıb canını qurtarmağa məcbur oldu. Allaha şükür, qaça bildi, amma indi əldən düşmüşdü, elə bil onu döymüşdülər. Dünyada haqq-ədalət yoxmuş. Kənddə strajnik tutur, şəhərdə polis nəfəri. Şeyba yenə də bir qurtum vurub köksünü ötürdü.

Binada zülmət və sükut hökm sürürdü. Bura, zirzəminin ağzı nə isti idi, nə də soyuq. Lakin gecənin sükutunda çəkdiyi ahın az qala dördüncü mərtəbədə eşidildiyini güman edən Şeyba ələ keçərsə, başına nələr gələcəyini ağlına gətirəndə tükrləri biz-biz oldu. Heç olmazsa, qışda tutulaydı. O, bir neçə qış həbsxanada keçirmişdi. Bəzi həbsxanalar mərkəzi istilik sistemi ilə qızdırılır, isti olur, doyunca yemək verirlər. Təkcə araq çatışmır. Arabir çəkməyə tütən də tapılır.

Zirzəmidə pişik miyovulda. Şeyba “piş-piş” deyərək çıxırmaq istədi, amma vaxtında özünü ələ aldı. Odlu oynamaq nəyə lazımdır?

Binada əlbəttə yatmayanlar da vardı, təkcə təsərrüfatçı qadın eşitseydi işi bitəcəkdi. Bəlkə də döyüb əzişdirəcəkdilər.

O, içəridə pişiyin gəzişdiyini, miyovuldağını eşidirdi. Budur, kömür qalağının üstünə qalxdı, kömür şaqqıltı ilə dağıldı. Lənətə

gələsən! Səs-küy salır, küçədən keçənlər də elə biləcəklər ki, zirzəmidə oğru var.

Şeyba onun zirzəmiyə də girə bilməsini güman edənləri ağlına gətirəndə özündən çıxırdı. Zirzəmini təmizləmək hər kəsin əlindən gələr, çardağa qalxmaq isə hər kişinin işi deyil.

O, qeyri-ixtiyari tərpendi; cibindəki dəmir-dümür cingildədi. Zirzəmidəki pişik qorxuya düşdü. Şeyba pişiyin qaçarkən ağır bir şeyə ilişdiyini eşitdi.

Gurultu qopdu.

Şeyba büzüşüb qulaqlarını tutdu. Binanın hər tərəfinə yayılan əks-səda yavaş-yavaş yox oldu. Evdə heç kəsdən səs çıxmırdı. O, sakitləşib butulkadan bir qurtum vurdu. Allah eləməsin, tutulan vaxt butulka boş olmalı idi. Çünki axıradək içməyə aman verməyəcək-dilər. Zəng vuruldu.

“Dalandarın zəngini çağırılar” – deyərək Şeyba fikirləşdi və yenə də büzüşdü, sanki ətrafında heç nə eşitmək, heç nə görmək istəmirdi.

Dalandar qadının otağında işıq yandı: nələyinlərin şappıltısı, paltar xışiltısı eşidildi.

Qadın qapını açmağa getdi. Şeyba burada olduğunu bildirməkdən ehtiyat edərək nəfəsini içəri çəkdi.

Pilləkən məhəccərinə toxunub yayılan işıq şüası Şeybanın lap yaxınlığına düşmüşdü.

Pilləkəndə kiminsə səsi eşidildi:

– Zirzəmidən səs gəlir. Bəlkə oğru girib?

– Pişiklər, cənab müşavir, – deyərək dalandar qadın cavab verdi.

– Hər gün zirzəmidə səs-küy qoparırlar. Hələ onlar çardaqda nə oyun çıxarırlar?! Elə qaçışırlar ki, elə bil şeytanlar toy edir.

Şeybanın elə bil üstündən dağ götürüldü. O, dalandar qadının öz otağına tərəf getdiyini, ikinci mərtəbədə isə qapının açarının cingildədiyini eşidirdi. O həvəslə gərnəşib bir qurtum da rom içdi.

İşıq söndü; zülmət kimi qaranlıq çökdü. Şeyba öz işi barədə fikirləşməyə başladı. Bir azdan çardağa keçəcək, dəmir parçası ilə qıfılı açacaq, dişə dəyən nə varsa, hamısını yığışdıracaq, səhər alapaqı açılan kimi küçəyə çıxacaq. Bu vaxt küçələrdə polis nəfəri az olur. Sonra hər iş yağ kimi gedəcək. Oğurladıqlarını satıb mənzil və yemək haqqını verəcək. Bir həftəlik borcu var. Yaşadığı evin sahibləri kasıbdırlar, həm də onun barəsində bəzi şeylərdən xəbərdardırlar, desələr,

iş açə bilərlər. Qış olsaydı, dərd yarı idi, amma indi həbsxanaya düşmək istəmirdi. Qərbedir, hər tərəf yamyasıl olanda, adam qətiyyən həbsxanaya düşmək istəmir.

Şeyba bir qədər rıqqətə gəlmişdi; yenə də zirzəmidən pişiyin səst gələndə özünü saxlaya bilmədi, ağzını açar yerinə dirəyib astadan çağırırdı: “Piş-piş!” Pişik qapıya tərəf qaçıb miyovuldadı. Şeyba onun qapını cırmaqladığını eşitdi. Görünür, pişik də zirzəmidə darıxırdı, keçilməz maneə ilə ayrılmış olsalar da, özünə yoldaş tapdığına sevinirdi.

“Onun sağlığına içmək necə olar?” – deyə fikirləşən Şeyba bu xoş arzunu dərhal yerinə yetirdi. Həmin an özünü təhlükəsiz yerdə hesab edərək ayaqlarını uzatdı; xışıltı eşidildi. O, ayaqqabılarını çıxardı... Yaxşı ki, yadına düşmüşdü.

Ayaqqabıları səssiz-səmirsiz çıxara bildi. Sevincindən bir qurtum da vurdu. Sonra butulkanı sığalladı. Butulka müxtəlif hadisələr zamanı onu üç dəfə xilas etmişdi. İş yaxşı gətirəndə Şeyba onu yəni-dən romla doldururdu, elə güman edirdi ki, şüşə onun müvəffəqiyyətlərinin əsil şərikidir.

Yad evlərdə qüssə ilə hey gözlədiyi, bir dəqiqədən sonra başına nələr gələcəyini bilmədiyi hallarda butulka onun söhbət etdiyi yeganə dostu olurdu.

Butulkanı ağzına yaxın tutub saxlayan Şeyba romun pıqqıltısından bildi ki, onun dördəndən biri hələ içilməyib. Bax, dibində bir damcı da qalmayanda yuxarı qalxacaq, sabah isə “canım-ciyərim, özünü lap yaxşı apardın!” – deyə butulkanı yenə də dolduracaq.

Romun sayəsində bədənini xoşhallanan Şeyba xəyalən çardağa girdi. Varlıların evinin çardağı da zəngin olur. O, şəhərin yoxsullar rayonundakı çardaqları yadına salıb qapıya tərəf tüpürdü. İki önlük, üç yubka, bir də güvə dəymiş örpək. Əsil bədbəxtlikdir! Dolanmaq getdikcə çətinləşir. Araq da bahalaşsa, onda yıxılıb ölməlisən!

O yenə də içdi, kefi lap duruldu. Bəlkə də çardaqda pərqu döşək tapıldı. İndi pərqu yaxşı qiymətə gedir. İki şey var ki, onu ələ keçirməkdə can qoymağa dəyər; teleqraf məftili və pərqu döşək. Nə qədər az oğurlasan da andçılar məhkəməsinə düşəcəksən. Amma, hayıf ki, önlük, yubka, güvə dəymiş örpək oğurlamalı olursan. Andçılar məhkəməsi isə adi məhkəmədən yaxşıdır! Onu defələrlə adi məhkəmədə mühakimə etmişdilər. Andçılar məhkəməsi hər halda şərəflidir. Heç

olmazsa yoldaşları deyərler: “Afərin, hərif! Andçılar məhkəməsinə düşüb!”

“Andçılar məhkəməsi şərəfinə içim”, – deyə fikirləşən Şeyba romun axırına çıxdı. Hə, bir dəqiqə də dincəlib yuxarı qalxacaq. Asta-asta, yavaş-yavaş. Gərək səs çıxmasın. Çəkmələrini əlinə alıb ayaqyalın gedəcək. Bəs nə üçün özünə acığı tutur? Lap üsulluca gedəcək... Amma bir dəqiqə də gözləmək, hər şeyi götür-qoy etmək lazımdır... Hələ dua oxumayıb!.. Dua edib gedəcək.

Budur, Şeyba xəlvətcə ikinci mərtəbəyə qalxmağa başladı. Ayaqqabılarını əlində tutmuşdu. Hər pillədə dayanırdı. Ehtiyat igidin yaraşığdır. Şeyba pişik kimi yavaş-yavaş, səssiz-səmirsiz irəliləyirdi. İkinci mərtəbə. O, məhəccərdən tutmaq istədi, amma əli bir qapıya dəydi. Aha, məhəccər soldadır. Məhəccəri axtardı, lakin yenə də əli qapıya toxundu. Zəng çalındı. Görünür, zəngin düyməsini basmışdı. Ayaqları tutuldu, tərپəne də bilmirdi. Qapı açıldı, kiminsə əli onun yaxasından tutub içəri çəkdi. Göz gözü görmürdü. Şeyba qəzəbli qadın səsi eşitdi:

– Gəl ağzını iyləyim!

Şeyba nəfəsini buraxdı, amansız əl hələ də yaxasından yapışmışdı.

Heybətli, cırıltılı səs eşitdi:

– Sən rom içirsən!

– Bəli, – deyə Şeyba cavab verdi. – Yaxşısını almağa pulum yoxdur.

– Gərək olub-qalanını içəydin, axırda da roma keçəydin, hə, məhkəmə sədri Dorn?

Dəhşətli qadın əli onun sifətinə toxundu. “Aman, – deyə Şeyba fikirləşdi, – o, elə güman edir ki, bu yaxınlarda məni mühakimə etmiş məhkəmə sədri pan Dornam”.

Şeyba yalvardı:

– Xahiş edirəm, işığı yandırın.

– Yandırım ki, qulluqçu ağasının evə nə kökdə qayıtdığını görsün? – deyə qadın qışqırdı. – Danışığına bax! Yaramaz, mənə, yatmayıb saat on ikidən bəri səni gözləyən qanuni arvadına “siz” deyirsən? Əlindəki nədir?

Dili topuq vuran Şeyba cavab verdi:

– Ayaqqabıdır, xanım.

Dəhşətli əl yenə də onun üz-gözünü əllədi.

– “Xanım”! Elə bilirsən dəli olmuşam? Saqqalını da qırxdırıb, yaramaz! – Qadının əli Şeybanın burnunun altını qıdıqladı.

– Aman allah! Məhbus kimi üzünü qırxdırıb. Canını alacağam... Buna görə istəyirdin ki, işığı yandırım? Avara, belkə elə fikirləşirdin ki, qorxacağam, ürəyim gedəcək, sən də otağa keçib gizlənəcəksən?

Şeyba gördü ki, küreyini yumruqla döyəcəylər.

– Tayın–bərabərin yoxdur! Məhkəmə sədrisən, amma görkəmindən məhbusa oxşayırsan. Başındakı nədir?

– Kepka.

– İlahi, o qədər içib ki, şlyapasını itirib özünə kepka alıb. Belkə kimdənsə oğurlamısan?

– Bəli, – deyə Şeyba boynuna aldı.

Yeni zərbə endirildi. Qadın Şeybanı qapıdan bayıra itələyə–itələyə qışqırdı:

– Şəhərdəkilərdə qalacaqsan! Qoy evdəkilərin hamısı məhkəmə sədri Dornun nə kökə düşdüyünü görsün.

O, Şeybanı elə itələdi ki, zavallı yıxıldı, burnu özildi, qapı bağlandı.

“Şükür Allaha ki, hər şey yaxşı qurtardı”, – deyə Şeyba yuxarı qalxa–qalxa fikirləşirdi. Heyif ki, ayaqqabıları orada qalmışdı. Ona elə gəlirdi ki, yalın ayaqları qaranlıqda azacıq ağarır.

Şeyba yavaş–yavaş yuxarı sivişdi. Üçüncü mərtəbədə birinci qapı səssiz–səmirsiz açıldı, kiminsə əli onun yaxasından yapışib otağa itələdi.

Bura ikinci mərtəbədəkindən də qaranlıq idi; müqəddiməsiz–zadsız Şeybaya bir şillə ilişdirildi və o, qadın səsi eşitdi:

– Öp əlimi.

Öpdü.

– Ayaqqabıların hanı? – deyə qadın soruşdu.

Şeyba susurdu. Hiss edirdi ki, indicə öpdüyü isti əl onun ayaqlarına toxunur.

Sonra küreyinə elə zərbə endirildi ki, gözələrindən qığılcım çıxdı.

– Deməli, məhkəmə müstəntiqi doktor Pelas evə, arvadının yanına ayaqyalın, sərxoş gəlməkdən utanmır? Corabların hanı, yaramaz?

Şeyba dinmədən fikirləşirdi. Məhkəmə müstəntiqi doktor Pelas onun sonuncu istintaqını aparmışdı.

Həmin sualı yenidən eşitdi:

– Corabların hanı, yaramaz?

– Ömrümdə corabım olmayıb, – deyə Şeyba cavab verdi.

– Səsini də dəyişirsən, yaramaz? Nə danışdığını özün də bilmirsən?..

Qadın var gücü ilə Şeybanı silkələdi, cibindəki dəmir–dümür yerə töküldü.

– Bunlar nədir?

Şeyba qorxa–qorxa cavab verdi:

– Çardağın açarlarıdır.

Bu sözlər ağzından çıxan kimi onu pillekənə tərəf itələdilər. Dəmir–dümürü də arxasınca atdılar. Səs gəldi:

– Ağlını itirənədek içib!

Şeyba ayağa qalxmaq istədi, amma kimə əllərini tutmuşdu, itələyə–itələyə qışqırırdı:

– Yox, bu lap ağ oldu! Bütün evi bir–birinə vurub! İçib qonşuların otaqlarına girib. Müstəntiqin arvadı sənə haqqında nə fikirləşər?

Hansı qadınınsa əli onu üzbəüz qapıya tərəf dartdı, sonra dəhlizə, oradan da otağa sürüklədi və yatağa atdı. Sonra qadın qonşu otağa keçib qapının qıfılını bağlaya–bağlaya dedi:

– Rüşvayçılıqdır! Müdirin səni görseydi, fikirləşərdi ki, “göz dəyməsin, acəb kassirim var”. Bu gecə divanda yatacaqsan.

On beş dəqiqədən sonra oğru Şeyba qapını açdı və təqibdən can qurtarırmış kimi bu dəhşətli evdən var gücü ilə qaçmağa başladı. İndiyədək bilmir ki, bütün bunlar doğrudanmı olub, ya onu qara basıb?

Şeyba qəzet oxumadığına görə ayaqqabısının, dəmir–dümürünün və boş rom butulkasının haradan tapıldığını bilmir.

İCTİMAİ TƏMİNAT CƏMİYYƏTİ

Katib. Buyurun.

Diləkçi. Bir kömək üçün xahişə gəlmişəm.

Katib. Familiyanız? Peşəniz? Yaşınız?

Diləkçi. İndrix Mayer, xarratam, altmış yaşı var.

Katib. Əllicə yaş cavan olsaydınız, gənclərə qəyyumluq cəmiyyətinə müraciət edə bilerdiniz... Həbsxanaya düşmüşünüz?

Diləkçi. Xeyr, bir dəfə də tutulmamışam.

Katib. Heyf. Həbsxanaya düşmüş olsaydınız, məsələniyə keçmiş məhbuslar cəmiyyəti baxardı. Bəlkə siz alkoqoliksini?

Diləkçi. Xeyr, dilimə də vurmuram.

Katib. Səd heyf. Biz sizi içənlər cəmiyyətinə göndərə bilərdik. Kaş ki, siz yolunu azan qız olaydınız? Əxlaqsız qızları müdafiə cəmiyyəti dərhal dərdiniyə şəriq çıxardı. Lap elə əzab verilən at da olsaydınız, heyvanlara himayədarlıq edən cəmiyyətdən kömək ala bilərdiniz. Üstəlik, nə müsəlmansınız, nə də bütperəst, deməli, adamları dinə gətirən cəmiyyət də köməyiniyə çatmaz. Heç vaxt oğurluq etməmişiniz? Yox? Deməli, keçmiş oğrular islah edən cəmiyyət də dadınıza yetməz. Əclafı ləyaqətli adamlara çevirən cəmiyyət də işiniyə yaramaz, çünki sifətinizdən ləyaqətli adama oxşayırsınız. Heyf, səd heyf. Oradan yardım pulu almaq mümkün olardı.

Diləkçi. Mən yardım pulu istəmirəm! İş istəyirəm! İş!

Katib. İş? Eh, rəhmətliyin oğlu, bunu bayaqdan belə de də! İş! Burada heç özümüz bir iş tapa bilmirik ki, məşğul olaq.

EVDƏ, KÜÇƏDƏ, İDARƏDƏ, MAĞAZALARDA, TEATRLARDA, TƏYYARƏDƏ VƏ FUTBOL YARIŞLARINDA ƏDƏB QAYDALARI

Bu məqalə xanım Laudova-Qorjitsovanın¹ mühazirələrinə qulaq asmağa, vətəndaş Qutun² göstərişlərini öyrənməyə, yaxud Parisə gedən Praqa şəhər bələdiyyə idarəsi nümayəndə heyətindən ötrü yaradılmış kurslara getməyə vaxtı olmayanlar üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Məqələdə doğrudan da müəyyən yeniliklər vardır, onu oxumağı pak vicdanla hamıya məsləhət görmək olar. Burada elə fikirlər, elə məsləhətlər var ki, nə Laudova-Qorjitsovada tapa bilərsiniz, nə Qutda, nə də yuxarıda adı çəkilən kursda. Zənnimcə, öz hekayəmə düzgün

¹ Çex aktrisası, yazıçısı. Praqa konservatoriyasında "Kübar cəmiyyətdə ədəb qaydaları"ndan dərs demişdir.

² Yazıçı, saysız-hesabsız sentimental hekayələrin, povest və romanların, həmçinin müxtəlif "Ədəb qaydaları vəsaiti"nin müəllifi. Yaroslav Həşek bu hekayələrində Laudovanın və Qutun yazdıqları vəsaitlərə istehza edir.

sərlövə vermişəm: "Evdə, küçədə, idarələrdə, mağazalarda, teatrlarda, təyyarədə və futbol yarışlarında ədəb qaydaları". Kim digər yerlərdə, məsələn, parlamentdə ədəb qaydalarını bilməyə, xahişim budur, mənə yazılı surətdə müraciət etsin; belə şeylər barəsində açıq danışmaq olmaz.

Mənim göstərişlərim, məsləhətlərim qısadır, faydalıdır və çox yayılmışdır. Zənnimcə, bunlar ədəb qaydalarının zəruri tələbləridir. Üstəlik, mədəniyyətimə diqqət yetirin: mən xanım Laudova-Qorjitsova kimi heç kəsi öz mühazirələrimə dəvət etməirəm. Hər kəs məqaləmi rahatca oxuyacaq, bu zaman heç kim gözlərini ona dikməyəcək; mühazirələrdə isə hər dinləyici öz qonşusu haqqında belə fikirləşir: "Yəqin ki, bu da evdə, küçədə, adam arasında və i.ə. yerlərdə ədəb qaydalarını bilmir". Qutun vəsaiti də belədir: onu kitab mağazasında istəsəniz, eybinizin üstü açılacaq.

Buna görə də mən kitab yazmağı qərara aldım: axı heç kəs bilməyəcək ki, siz özünü necə aparmağı öyrənmək üçün bu kitabı oxumusunuz. Traktatın yazılmasını həyatın özü tələb edir: bu, ölü doğulmuş uşaq deyildir. Onu ancaq oxuyub qurtarandan sonra deyə bilərsiniz: he, indi adamların arasında yaşamağa ürək etmək olar.

EVDƏ ƏDƏB QAYDALARI

Adam özünü evdə ləyaqətlə aparmalıdır ki, nə özünü incitsin, nə də yaxın adamlarını. Nəzakətli adam qonşuları yuxudan oyatmaq üçün öz avadanlığını heç vaxt gecə sındırmaz. O, bu işi gündüz görür, həm də qrammofonu qurur ki, nə etdiyindən heç kəs xəbər tutmasın. Əgər mebel kirayə alınbsa, onu qabaqcadan sığorta etdirmək gərəkdir. Ümumiyyətlə, nəzakətli adam hər işi çox əsaslı surətdə görür.

Əgər boşqabları və ya butulkaları sındırırsa, onları xalçaya çırpır ki, səs-küy az olsun və aşağıda yaşayanlar özlərindən çıxmasınlar. Amma mənzili birinci mərtəbədə, bilavasitə zirzəminin üstündə yerləşirsə, elbəttə, boşqabları bir-bir döşəməyə çırpı bilər, əvvəlcə yoxlamalıdır, kömür götürmək üçün zirzəmiyə düşən var, ya yox?

Qonaqlara mehriban münasibət göstərir; lakin əgər məsələ böyüyüb dalaşma başlayırsa, öz qonağını otaqdan bayıra elə atmağa çalışır ki, qapı sınımasın. Bu zaman ancaq ya fransız, ya da ingiliscə söyüş

söymək olar. Əgər ev sahibi bu dillərdən heç birini bilmirsə, o, qonağını bayıra atanda dinməməlidir. Əsil centlmen qovduğu adamın yaxasını və ya jiletini heç vaxt cırmaz. O, sağ əli ilə rəqibin sol biləyindən tutub qolunu dala burmalı, sol əli ilə arxa tərəfdən şalvarından yapışmalı, bu minvalla qonağı mənzildən çıxarmalı, ondan sağ əli ilə qapını açmağı nəzakətlə xahiş etməlidir. İş böyüyüb boksə keçərsə, ev sahibi penceyin qonağın yanında çıxarmamalıdır. Qonağın saatının və pul kisəsinin itməsinə də qətiyyənlə yol vermək olmaz.

Evde hamı səliqəli olmalı, döşəməyə, ya da tavana tüpürməməlidir. Evimiz hamımızın müqəddəs yeri olmalıdır.

KÜÇƏDƏ ƏDƏB QAYDALARI

Yadda saxlamaq lazımdır ki, küçə hamı üçündür, təkəcə bizim üçün yox. Ədəb qaydaları tələb edir ki, səkidə gedənləri itələməmək, tanımadığımız qadınlara, kişilərə mane olmayaq, küçənin ortasında polis nəfəri ilə dalaşmayaq: bu cür işləri adətən qapı ağzında görürlər! Yoldan keçənləri ucadan səsləmək, tramvayda, karetdə, avtomobildə gedənlərə dil göstərmək də ədəbsizlikdir, eyibdir. Gəzməyə çıxanda fikir verməliyik ki, vitrinin şüşəsini sındırmayaq, qabaqda gedənin paltarını papirosla, ya da siqarla yandırmayaq, yad itin quyruğunu tapdalamayaq, əlimizi başqasının cibinə soxmayaq. Əgər belə hərəkətlərə yol versək, deməliyik ki, *"pardon, təqsirkaram, bağışlayın"*. Mümkün qədər nəzakətlə üzr istəməliyik ki, işimiz məhkəməyə düşməsin və zərərdidə bizdən üz-gözü qana bulaşmış halda ayrılmasın, əksinə, əmin olsun ki, centlmənə rast gəlmişdir. Əlbəttə, bu sözlərdən elə nəticə çıxarılmamalı ki, biz sentimentallıq göstərməli – qarşılaşdığımız hər qadının önündə diz çökməliyik – belə hərəkət etmək yaxşı olur: yaraşıqlı kostyumun dizləri toza batmamalıdır. Paltarımız da, ayaqqabımız da səliqəli olmalıdır; səkidə ayaqqabını, yaxud gəzinti zamanı paltarı təmizləmək nəzakətsizlikdir. Biz yoldan keçənləri öz misilsiz ədəb qaydalarımızla heyran qoymalıyıq. Şalvarımızın düymələrini bağlamadan, ya da çiyni qayıq, ayaqqabıların bağını düyünləmədən küçəyə çıxmaq olmaz. Qarşıdan gələn yaşlı kişilərə və qadınlara badalaq vurmaq son dərəcə ədəbsizlikdir. Hər halda badalaq hiss edilmədən, ustalıqla vurulmalıdır ki, qəzəb doğurmasın. Yaşlı adamlara qarşı nəzakətli olmalıyıq, onlara hör-

mətlə təzim etməliyik, bizdən böyüklərə baxanda papağımızı çıxarıb nəvazişlə gülümseməliyik. Əgər mənə tərəf gələn cənabın və ya xanımın özündən yaşlı olub-olmadığını qəti bilməsəm, onlara yaxınlaşmalı və yaşlarını ədəblə soruşmalıyam. Küçədə həmişə nəvazişkar olmaq gərəkdir.

Səkidə uzanmaq qəti qadağandır.

İDARƏLƏRDƏ ƏDƏB QAYDALARI

İdarənin qapısından içəri girən kimi hörmətlə əl eləyib oradakıların hamısı ilə salamlamaq lazımdır. Sonra bir-bir hamıya yaxınlaşıb səhhəti, haralı olduğu və maaşı barəsində o qədər sual vermək lazımdır ki, axırda bizdən bu idarəyə nə məqsədlə gəldiyimizi soruşsunlar. Nəzakət hissi bizdən tələb edir ki, idarədə heç kəsə qarayaxa olmayaq. Adam arasında papiros, ya da siqar paylamaq yaxşı deyil. Söhbət ayrı şeydən gedir. Məmurlara çox böyük ədəblə rüşvət vermək lazımdır. Pulu çəhrayı zərfin içinə qoyun ki, onun məhəbbət məktubu olduğunu güman etmək mümkün olsun.

İdarədə qalmaqal salsaq, hiss edilmədən aradan çıxmağa çalışmaq lazımdır. İş böyüyüb dalaşmağa çıtsa, qadağan edilmiş üsullara əl atmaq olmaz. İdarədə tapançadan atəş açmaq olmaz. Polis nəfərini çağırıbsalar, onunla ciu-citsunun bütün qaydalarına əsasən güləşməlisiniz. Həmişə yadda saxlamaq gərəkdir ki, yalnız hörmətli, ədəbli davranışla qulluqçuların rəğbətini qazanmaq mümkündür. İdarələrdə palto oğurlamaq olmaz.

MAĞAZALARDA ƏDƏB QAYDALARI

Mağazaya girəndən sonra malların qiymətini hörmətlə, nəzakətlə soruşun, bu zaman satıcı qızın yanağını çimdikləməyin, əlinizi ərklə pirkeşiyin çiyinə vurmayın. Sonra mağazanın sahibinin, ya da direktorunun kabinetinə keçin, öz vizit vərəqənizi verib papiros çəkməyə icazə vermələrini xahiş edin. Ayrı-ayrı malların satışından nə qədər qazanc götürdüyünü soruşub bilmək ədəbsizlikdir. Onunla söhbət edib qurtarandan sonra əlini səmimiyyətlə sıxın, ticarət salonuna qayıdın, mağaza işçilərinə və oradakı alıcılara yerinə düşən bir neçə lətifə danışın. Əgər sizdən küçəyə çıxmağı xahiş etsələr, əsil centlmenlərə məxsus ləyaqətlə hamıya təzim eləyin və yavaş-yavaş

qapiya tərəf çəkilməyə başlayın; çalışın ki, sizə hücumu keçənlərdən heç kimə xəter toxundurmayasınız. Bir kəsin burnunu əzişdirməli olsanız, polis məntəqəsindən buraxılan kimi ondan yazılı şəkildə üzr istəyin.

Kassadan pul oğurlanması ilə əlaqədar olaraq baş verən çaxnaşmadan istifadə etmək yaxşı deyil.

TEATRDA ƏDƏB QAYDALARI

Əgər siz nəcib hisslərinizin teatrda üzə çıxmasını istəyirsinizsə, tamaşaya sərxoş gəlməyin. Amma hər halda içmisinizsə, çalışın ki, balkondan parterə yıxılmayasınız, bununla da tamaşanın ahəngdar gedişini pozmayasınız. Qonşularla berkdən söyüşmək, tamaşa zamanı ucadan qəzet oxumaq, bağırmaq, operada isə ifaçılarla birlikdə oxumaq olmaz. Teatrda portağal təmizləyəndə qabığını parterə atmayın, əyləşdiyiniz stulun altına tökün. Əgər yanınızda pivə butulkası varsa, çalışın ki, tamaşa zamanı qapağını səssiz açasınız. Qapağı səhnəyə tullamayın. Burovuz götürdüyünüz teatr binoklunu bilet yoxlayana qaytarmaq lazımdır; yox, əgər binoklu aparıb lombarda qoymusunuzsa, lombard qəbzini teatra göndərin, zərfə marka yapışdırmağı unutmayın. Əgər tamaşa zamanı könlünüze papiros çəkmək düşsə, çalışın ki, yanğın törənməsin. Çağırılmış polis nəfəri ilə tamaşa salonunda yox, dehlizdə söyüşün. Səhnə arxasına keçib aktrisalарın soyunma otağına girə bilərsiniz, stolun altında gizlənin ki, paltarını dəyişən aktrisa sizi görüb qorxmasın.

TƏYYARƏ ƏDƏB QAYDALARI

Əsil centlmen həтта altı min metr yüksəklikdə başqasını acılamaz, kobud danışmaz. Uçuşdan əvvəl o, borclu olduğu şəxslərə səmimi məktub yazır, məktubda onlarla vidalaşır və bu cür təhlükəli səfərə çıxdığına görə üzr istəyir. Təyyarədən aşağı yuvarlanarkən əsil centlmen çalışmalıdır ki, heç kəsin başına düşməsin. Hər halda uçuşdan qabaq öz vizit vərəqəsinə bu sözləri əlavə etməlidir: "Xahiş edirəm təqsirimdən keçəsiniz". Təyyarədən Yer kürəsinə tüpürmək olmaz.

FUTBOL YARIŞLARINDA ƏDƏB QAYDALARI

Hakimin qarnına paslı bıçaq soxmaq olmaz.

YEKUN

Yuxarıda verilən məsləhətlər kifayət dərəcədə tam və mükəmməl olmasa da, əminəm ki, hamı onları asanlıqla öyrənəcək və yadda saxlayacaqdır. Ədəb qaydalarından ibarət bu qısa və yaxşı vəsait hər ailədə olmalıdır. Mən məktəb idarəsindən və maarif nazirliyindən xahiş edirəm ki, hər bir şagirdin mənim məsləhət və göstərişlərim ruhunda tərbiyə olunmasına nəzarət etsin. Təklif edirəm ki, məqaləm məktəb dərsliklərində də verilsin. Müflisləşmiş cəntilmenlərin nəfinə qonorardan imtina edirəm.

SUALLAR VƏ CAVABLAR

"Evdə, küçədə, idarələrdə, mağazalarda, teatrda, təyyarədə və futbol yarışlarında ədəb qaydaları" məqaləmin axırında qeyd etmişdim ki, məsləhət və göstərişlərimin mükəmməl olmadığını özüm bilərəm. Buna baxmayaraq, aldığım xeyli məktubda mənə müxtəlif məsələlər barədə suallar verirlər. Cavablarımmın nəinki tək cə sual verənləri, həm də bütün ictimaiyyəti maraqlandıracağına əmin olduğuma görə sualları və cavabları dərc etdirirəm. Bəzi suallar çox uzundur. Buna görə də ancaq məğzini göstərirəm. Ümumiyyətlə, belə bir əqidəyə gəlmişəm ki, mənə hər şey barəsində məlumatı olan adam hesab edirlər.

1. Çox vaxt adam arasında oluram, amma çox dərxişirəm. Belə halda nə edirəm? Bir də xahiş edirəm, deyəsiniz ki, adam arasında diş qurdalamaq, dırnaq gəmirmək, əli jiletin altına soxmaq, kibritlə qulağı təmizləmək, əlləri cibə qoymaq, əsanı, ya da zontu oynatmaq, stulda yırgalanmaq və ayaqları yelətmək olarmı?

Cavab. Soruşduqlarınızın hamısını edin, onda, yəqin ki, dərxişməyəcəksiniz. Bilin ki, başqalarının dırnaqlarını gəmirmək və əllərinizi digər adamların jileti altına soxmaq ədəbsizlikdir. Əgər siz əsanı, ya da zontu oynadanda bir kiminsə gözünü dəşirsinizsə, dərhal telefona

yanaşıb “təcili yardım” maşını çağırmaq borcunuzdur. Ümumi xəstəxana evinizin yaxınlığındadırsa, zərərdidə ilə birlikdə ora gedin. Uzaqdırsa piyada gedin, çünki yaralının böyründə olsanız onu, əlbəttə, həyəcanlandıracaqsınız. Əgər əsanı, ya da zontu oynadanda pəncərəni sındırsanız, ev sahibi ilə üzbəüz gəlməməkdən və Qoyerin yanında boks qaydalarını öyrənmisinizsə, bununla onun halını daha da xarab etməməkdən ötrü tez aradan çıxıb əkilməyə çalışın.

2. İki həftə bundan qabaq kafedə əyləşib məktub yazarkən mürek-kəbqabını təsadüfən bir qadının üstünə aşırıdım, paltarını buladım. Xahiş edirəm, deyəsiniz: “İki həftə keçəndən sonra yenə də həmin kafeyə gedə bilərəmmi?”

Cavab. Bu suala hələ cavab verməmişəm və bilmirəm cavab verəcəyəm, ya yox? Bu adam boş şeyin üstündə iki həftə kafeyə get-mir-sə, görünür, qorxağın biridir. Bəlkə də bəhanədir, əslində kafeyə borcu var? Belə isə bəs niyə açığını demir ki, gedib onun borcunu ödəyim?

3. Ata öləndən sonra nə qədər yas saxlamaq lazımdır? Nənəmin otağındakı kuşetkanın üstünə xalça sərmək yerinə düşərmə, kəllə-paça ilə çuğundur yemək olarmı?

(Acığımdan bu suala cavab verməyəcəyəm, çünki soruşan adam qanmazdır. İşə baxın, görün, zavallı nələrə bir yerə yığib: mərhum atanı, xalçanı, kəlləpaçanı, yem çuğundurunu. Eyib olsun!)

4. Ailə başçısı evdəkilərin borcu üçün nə dərəcədə cavabdehdir?

Bu gənci tanıyıram. O, qumarda çoxlu pul uduzub və atasının adına saxta veksel verib. Ona burada yox, şifahi cavab verəcəyəm... Sualını isə dərc edə bilməmişəm ki, indi gənclərin nə ilə maraqlandıqlarını hamı bilsin. Hər halda bu tənəzzüldür: axı biz bu yaşda olanda ata-mızın adından borc alarkən mülki məcəllənin, 139-a-141-ci bənd-lərini qabaqcadan öyrənib görürük ki, orada yazılmışdır: “Qanuni nikahda doğulmuş uşaqları olan ata onları böyütməli, əyin-başlarına diqqət yetirməli və dini ruhda tərbiyə etməklə övladlarına faydalı tövsiyələr verməli, onların gələcək səadətini təməlini qoymalıdır. Qardaşımla mən bu bəndlərin üstündən keçir, sual vermirdik, bilirdik ki, mülki məcəllə öz ataları adından borc alan oğullara qarşı aman-sızdır və qanunda belə bir ifadə yoxdur: “Öz övladlarının borcunu ödəməlidir”.

5. Borclu olduğumuz adamlarla necə rəftar etmək lazımdır?

Cavab. Çox nəzakətlə, ədəb-ərkanla. Borclu olduğunuz adamı gündüz də, gecə də onun istədiyi vaxt qəbul edin, heç vaxt ondan giz-lənməyin, yumoristik jurnalların səfəh və duzsuz zarafatlarına imkan yaratmayın. Borclu olduğunuz adamı özünüz axtarın, heç vaxt imkan verməyin ki, o, sizi axtarsın. Əgər onun teatra abonementi varsa, siz də ələ abonement almağa çalışın ki, yerləriniz yanaşı olsun. Onun getdiyi restoranlara və kafələrə siz də gedin. Onunla bilyard, şah-mat, tennis, kart oynayın. Borclu olduğunuz adamlardan qəbzlərin surətlərini alın, bu kağızları aylar üzrə nömrələyin, sonra əlifba sırası ilə bir-birinə pərçimləyib zərfə qoyun və yeni ilin axırınadək təbrik sözləri ilə birlikdə borcunuzun ümumi məbləği göstərilən siyahını onlara göndərin. Müəyyən bir borcun iyirmi beş illik yubileyi gümüş toy kimi dar ailə çərçivəsində bayram edilir. Həm də borclu oldu-ğunuz adamın iştirakı zəruridir. Ona hörmətlə stolun başında yer verin, xüsusi qayğı göstərin. Borclu olduğunuz şəxsi adam arasında ələ salmaq qəti qadağandır.

6. Boya-başa çatan qızlarımı necə tərbiyə etmək barədə mənə məsləhət verərsinizmi?

Cavab. Uşaqların evdə tərbiyəsi hər ailə üçün qanun olmalıdır; başlıca cəhət budur ki, analar, atalar boya-başa çatan qızlarına öz ürəklerini açmağa çalışsınlar. Ata ilə qızın arası açıq olmalıdır: ata meyxanadan eşitdiyi lətifələri öz qızına danışmaqdan utanmamalıdır. Əgər məşuqəsi varsa, qızını onunla tanış etməlidir ki, qızı bu barədə kənar adamlardan xəbər tutanda pərt olmasın. Ata “ev bizim, sirt bizim” məsələsinə əməl etməlidir. Ana da məhz bu cür olmalı, öz məşuqları barədə qızına danışmalı, onları qızı ilə tanış etməlidir ki, övladı hər şeyi bilsin, erə gedəndən sonra bu cür vəziyyətə asanlıqla uyğunlaşsın. Əgər qızla ana Katyull Mendessin “Vanna otağındakı söhbətlər”ini birlikdə oxusalar, onların arasında əsil intim, daha səmimi münasibət yaranar.

7. Yaş ayaqqabını necə qurutmalı?

Cavab. Yaş ayaqqabını pul kimi qızdırılmış albalı tumu ilə qurutmaq daha yaxşıdır. Yeri gəlmişkən deyim ki, çoxları bunu bilmədiyindən tumu saxlamadıqları üçün, üstəlik qışda ölkəmizdə ümumiyyətlə albalı olmadığına görə, İtaliyaya getmək üçün polis idarəsindən pas-port almaq, sonra isə İtaliya səfirliyində bütün formal işləri görüb beynəlxalq Praqa-Roma ekspressinə minməlidirlər. Yaş ayaqqabıları özləri ilə götürüb qızdırılmış albalı tumu ilə bilavasitə orada quruda

bilərlər. İtaliyada tapşırıq verə bilərlər ki, onlar üçün albalı tumu ehtiyatı yaratsınlar.

8. Gəliri az olan adam öz tələbatını necə ödəməlidir?

Cavab. Zirek terpənsəniz pula ehtiyacdən yaxa qurtarmaq mümkünür – bu iş o qədər də çətin deyil. Məvacibiniz həddindən az olsa belə, malları borca alsanız, onun böyük bir hissəsinə qənaət edə bilərsiniz. Düz yarım il hər yerdə borc götürməyə və nisyə mal almağa cəhd göstərsəniz görərsiniz ki, şəxsi ləyaqət hissiniz güclənir. Bu cür zireklik sayəsində xeyli pul yığacaqsınız və xarakteriniz nəzərə cərpacaq dərəcədə yaxşılaşacaq. Həyatın bütün keşməkeşlərinə mərdliklə sinə gərməyə alışacaqsınız. Həminə büdcənin imkanından daha çox xərcləməyə çalışın, öz tələbatınızı məvacibə uyğunlaşdırmayın, belə olan tərzdə siz həyat uğrunda gərgin mübarizədə mətinləşərsiniz. Borc istəyəndə əl-qol açın. Min krona borc almaq mümkün olan yerdə on krona borc almayın. Bu işdə də centlmen olmaq gərəkdir. Bir krona borc almaq köhnəlik, tənəzzül əlamətidir. Borc istəyərkən xırdaçılıq eləməyin. Borc almaq üçün nəzərdə tutduğunuz adama qürurla yaxınlaşın. Möhkəm olun, dediyinizdən dönməyin. Geri çəkilməyin! Qoymayın ki, sizi qovsunlar!

9. Qatarda nəvazişli olmaq lazımdır mı?

Cavab. Şübhəsiz. Ədəb qaydaları bizdən yol yoldaşlarımıza qayğı ilə yanaşmağı tələb edir. Vaqonun pəncərəsinin açıq olması xoşunuza gəlməyə, “cənab, pəncərəni örtün!” – deyər əmr etməməli, əksinə, heç kəsə soruşmadan özünüz örtməlisiniz, çünki qatarda ədəbli olmaq lazımdır. Əgər məsələ böyüyüb dalaşma başlasa, bir kəsi qatar gedə-gedə pəncərədən atmaq fikrindən vaz keçin: unutmayın ki, hər vaqonda stop-kran var və sizin ehtiyatsız hərəkətiniz qatarın gecikməsinə səbəb olar. Pulunuza güvənib özünüzü ağa kimi aparmayın, amma hər halda ümumi vaqonda olarkən oradakıların heç birinə güzəştə getməyin ki, yol yoldaşlarınız sizə hörmət hissi bəsləsinlər. Əks-təqdirdə onlar sizin barənizdə ağıllarına gələni edəcəklər. Ümumiyyətlə, həyatda ele kişi hamının xoşuna gəlir ki, o, şəxsi ləyaqətini uca tutsun, düz, açıq danışsın, öz mənliliyini qoruya bilsin.

10. On üç yaşlı qız on beş yaşlı qardaşına nə qədər yaş saxlamalıdır?

Cavab. O, üç ay dərin və beş ay sadə yaş saxlamalıdır. Əgər bacının on yeddi, qardaşının isə iyirmi bir yaşı varsa, yaş saxlamağın müddəti müvafiq surətdə dəyişir – 13:17 və 15:21.

Yaş artanda hər iki müddət uzanır. Məsələn yüz iyirmi yaşlı qadın özünün yüz əlli yaşlı qardaşı üçün doxsan il yaş saxlayır: otuz il dərin və altmış il sadə yaş.

11. Əziz dostum vardı, boş bir şeyin üstündə ondan tamam küsmüşəm. Barışmaq istərdim.

Cavab. Sakit okeandakı Şad-xürrəmlər adasında yaşayan zəlinəziyalı adamyeyənlərin gözəl bir adətinə diqqətinizi cəlb edirəm. Orada iki nəfər adamyeyən barışmalarını bununla qeyd edirlər ki, üçüncü bir adamı öldürüb yeyirlər. Bizim ölkədə bunun üstündə “Andçılar məhkəməsi”nə düşmək olar; buna görə də məsləhət görürəm, ehtiyatlı olasınız.

12. Adam arasında qulançar yeyərkən özümü necə aparmalıyam?

Cavab. Qulançarı ədəb-ərkanla yeməyi çox az adam bacarır; respublikada vur-tut iki-üç nəfər beləsi var. Hamı qulançarı çəngəl-bıçaqla yeməyə çalışır; bu zaman qulançar bir qayda olaraq sürüşür, parçalanıb yerə düşür. Belə hallarda qulançarı götürüb ümumi nimçəyə yox, ancaq öz nimçənizə qoymalısınız. Xəbərdarlıq edirik ki, çəngəl-bıçağı bacarıqla işlətməlisiniz. Ən yaxşı üsul əllə yeməkdir. Lakin qulançarı ümumi nimçədən çilingər kəlbətini ilə, ya da əllə götürmək olmaz. Qulançarın qurtaracağından və ac qalacağınızdan ehtiyat edəndə yanınızda əyləşənlərə yalvarıb onlardan sizin üçün bir tikə saxlamağı xahiş etmək olar.

13. Çox gezirəm, xeyli corab işlədirəm. Nə edim?

(Bəlkə məsləhət görüm ki, corabına dəri daban tiksən? İnciyə bilər, ürəyinə başqa şey gələr. Ya da deyim ki, heç yerə getməyib evində otursun? Bu da yaxşı deyil: axı cənabın nə ilə məşğul olduğundan xəbərim yoxdur. Ayaqyalın gəzsin? Avtomobildən düşməsin? Tapşırırsın ki, onu hər yerə qucaqda aparsınlar? Bu məsələ barəsində rəy sorğusu keçirmək daha yaxşıdır).

14. Qonaqlıqda özümü necə aparım ki, yaxşı təsir bağışlayım?

Cavab. Qonaq etmək məharəti “Evə qonaq girdi, elə bil ağa girdi” məsəli kimi qədimdir. Biz məhz bu məsələ uyğun hərəkət etməli, özümüzü hər şeyə ixtiyarı olan ağa saymalıyıq. Hansı yeməkləri və içkiləri xoşladığınızı ev sahiblərinə ədəb-ərkanla bildirməliyik. Əgər bizə bir tikə qızardılmış donuz eti təklif etsələr, işarə vurmalıyıq ki, evimizdə bir oturma da iki kilo donuz eti yeyirik. Qədəhe likör töksələr, deməliyik ki, evimizdə nəhərdən sonra dolu bir butulka içirik. Ümumiyyətlə, qonaqlıqda özümüzü öz evimizdəki

kimi aparmalıyıq ki, ev sahibləri kefinizin saz, hər şeyin bol olduğuna şübhə etməsinlər; bunun üçün hətta bütün evi alt-üst edə bilərik. Qeyri-adi arzu və istəyimizi nə qədər çox bildirsek, ev sahiblərinin yanında hörmətimiz bir o qədər qalxar. Əlimizdə o qədər iradə olmalıdır ki, ev sahibləri bura gəlişimizlə onları şərəfyab etdiyimizi başa düşsünlər. Əslinə qalsa ev sahiblərinə biz uyğunlaşmamalıyıq, onlar bizə uyğunlaşmalıdırlar. Əgər biz azacıq tərəddüd etsək, ya da bu proqramdan azacıq kənara çıxsaq batırıq. Qonaq gedərkən qabaqcadan yəqin etməliyik ki, ev sahibləri saxta adamlardır və bizdən yaxa qurtarmaq istəyəcəklər. Bu mübarizədə qalib gəlmək bizim şərəf işimizdir. Özge evi bizim üçün müqəddəs yer ola bilməz; bu cəbhə boyu geri çəkilməyimiz demək olardı. Əgər ev sahibi bizə badalaq vurmağa başlasa, onun cavabını ikiqat verməliyik ki, ədəb qaydalarını bilsin; həmin qaydalara görə qonaq ev sahibinin yox, ev sahibi qonağın quludur. Əgər biz bir neçə gün qonaq qalandan sonra gecə stolunun üstündə qatarların cədvəlini və bu cədvəldə Praqaya gedən qatarın yola düşməsi vaxtının altından xətt çəkildiyini görsək, deməli, ev sahibinin dərrakəsi azdır. Bu cür hallarda özümüzü elə aparmalıyıq ki, guya heç nə görməmişik, cədvəli isə cibimizə soxmalıyıq. Bəlkə bir vaxt lazım oldu. Alçaq ev sahibinin nazı ilə oynamağa dəyməz.

15. Sakit axşam aləqaranlığına valeh olmaq üçün nə etmək lazımdır?

Cavab. Öz otağınızı yarıqaranlıq edin, zəif kölgə salın ki, rənglər seçilməsin. Qəzet elanlarına pul əsirgəməyin. Şitilikdən solub qaralmış qızılgül alın: bu cür gül su qiymətinədir. Gülləri stolun üstündə vazaya qoyaraq üfləyin ki, ləçəklər ahəstə xışıltı ilə və xəfif ətir saça-saça qopub düşsün. Bir butulka rom, ya da meyvə şərabı için və siz xəyal aləminə qərq olacaqsınız. Rom sizin rəyanıza ömrünüzdə görmədiyiniz qol-qanad verəcək və yeni gözəlliyə qovuşmaq səyinizi artıracaq. Sakit axşam aləqaranlığı sizə altmış-səksən kronaya başa gələcək.

* * *

Aşağıdakı suallara cavab vermərəm:

“Hökumətimiz nazirliyin əlliilik yubileyini bayram etməyə hazırlaşırırmı?”, “Kərtənkələlərin öz bədənlərindən ayıraraq kənara atdıqları quyruqlarından istifadə etmək olarmı?”, “Mənim iki uşağım yanib

tələf olub; hansı idarəyə müraciət edə bilərəm?”, “Dövlətimiz malikə tikintisini genişləndirməyə icazə verirmi?”, “Tətil vaxtı qızımın hara gedim?”, “İki min krona tapmışam. Sahibinə qaytarım, ya özümdə saxlayım? Tapanda məni heç kəs görməyib”.

* * *

Göndərilmiş suallara tam cavab vermədiyimi anlayıram. Oxuculardan xahiş edirəm ki, çatışmayan cavabların hamısını özləri tapsınlar.

XEYRİYYƏ CƏMİYYƏTİ

“Əsil xeyirxah” adlı əyləncə və xeyriyyə cəmiyyətinin idarə heyəti dekabrın əvvəllərində bildirdi ki, cəmiyyətin yüz iyirmi krona vəsaiti vardır. Aydın ki, cəmiyyətin üzvləri dini bayramın yaxınlaşdığını nəzərə alaraq bu vəsaitin məqsəduyğun və mümkün qədər faydalı şəkildə xərclənməsini müəyyənləşdirməkdən ötrü məşvərətə toplaşdılar. Sədr pivənin təsirindən rıqqətə gəldi, dul qadınlar həzin səsləri ilə yetimlər haqqında danışmağa başladılar. O, Yeni il yolkasında özünü asmış dul qadının başına gələn qəribə bir əhvalatı ən kədərli boyalarla təsvir etməyə başladı. Sonra onu hıçqırıq tutdu, araq gətirilməsini tələb etdi. Katib üç şüşə şərab sifariş verdi və idarə heyəti yenidən ictimai vəsaitdən xeyriyyə məqsədləri üçün daha faydalı şəkildə istifadə olunması məsələsinin müzakirəsinə girdi. Şərab araq qatmağa başlayan sədr, nəhayət, təklif etdi ki, qəzetdə elan verib özünü çox yaxşı aparan, ailəsi böyük olan beş nəfər ən kasıb dul qadın çağırılsın, onlar günortadan sonra saat beşdən altıya-dək cəmiyyətin binasına dəvət edilsinlər; bu dul qadınlardan yardım göstərilməsi haqqında ərizə alınsın və hərəsinə iyirmi krona, ümumiyyətlə, yüz krona verilsin. İctimai vəsait yüz iyirmi krona təşkil etdiyinə görə kassada iyirmi krona qalacaq. Bəs bu pulu neyləməli? Müdrik qərar qəbul edildi. Gecə yarımədək hara xərclənəcəyi məlum olmayan pula gecə yarısından sonra içki alınıb içildi, beləliklə, ictimai pulun məbləği çox səmərəli şəkildə yuvarlaqlaşdırıldı.

Qəzet elanı öz təsirini göstərdi. Sədr saat beşdən altıyadək cəmiyyətin binasında növbədə dayanıb pive içir və kasıb dul qadınların ərizələrini dəhşətlə qəbul edirdi. Birinci gün ərizənin iyirmisi poçtla alındı, altmışı isə şəxsən təqdim olundu.

Sədr əsəbiləşməyə başladı və daha ağlaya bilmədiyini görüb çox qorxdı. Binaya doluşan bütün bu dul qadın və yetimləri görəndə onu dəhşət bürümüşdü. Dul qadınlar, yetimlər sədrin əlini öpür, ağlayıb-sıtqayırdılar. Bir qadın özü ilə on iki uşaq gətirmişdi. Gözləri bərələn bədbəxt sədr burovuz götürülmüş, əkiz kimi bir-birinə oxşayan bu uşaqların heybetli bağırışı ilə ona tərəf atılmalarına və əllərini yalamalarına baxırdı. Hisli, çirkli üzlərini ona çevirib elə nəzərlə baxırdılar ki, az qalırdı əlini cibinə atıb, öz pulundan hər yetimə bir kreytser versin. Amma elə bu zaman yeni bir dəstə qapını döymədən içəri soxuldu. Bu dəfə mehzun görkəmli qadının rəhbərliyi altında ancaq beş uşaq vardı. Lakin zavallı qadın özündən əvvəlki qəmgin mənzərəni gören kimi sifətinin ifadəsi dərhal dəyişdi.

Yeni gələn qadın on iki yetimin anasına tərəf atılaraq onu əzişdirməyə başladı.

– Mən dul qadınam, – deyə qışqırdı, – səninsə ərin var! Hər gün qaz əti yeyirsiniz! Yaramaz arvad, evlərdən burovuz uşaq alırsan, heyətbəheyət gəzib dilənirsən.

Sədr hadisələrin necə cərəyan etdiyinə dəhşətlə baxırdı. Hücuma keçən qadın onun zontunu yeni xahişə gələnin başında sındırdı, bu zaman uşaqlar da bir-birlərini ködəkləməyə başladılar, cəmiyyətə məxsus kitab şkaflarının şüşəsini sındırdılar.

Sədr özündən çıxdı. Baş verən hadisənin təsiri altında yumruqlarını işə saldı; ofisiyent yalançı ananı bayıra atdı, meyxanaçı digər qadını çıxardı, yetimləri bir-birinin ardınca küçəyə tulladılar. Sükut çökdü. Ancaq sədr bufetçiyə qışqırdı:

– Konyak!

Təxminən saat altıda sədr stuldan yerə yıxıldı. İyirmi qədəh konyak içəndən sonra o, süfrəni də, Yeni il yardımını haqqındakı bütün ərizələri də özü ilə birlikdə döşəməyə dartdı...

İdarə heyətinin üzvləri yığılıb gələndə sədrin qonşu otaqdakı divanda yatdığını gördülər. Onlar dərhal başa düşdülər ki, bir faciə baş verib. Həmin gün az içdilər. Cəmi on beş kronalıq. Beləliklə,

kitabxana şkaflarına şüşə salınandan sonra cəmiyyətin kassasında səksən krona qaldı və dul qadınlardan biri siyahıdan çıxdı. İndi yalnız dörd nəfər dul qadının hərəsi iyirmi krona alacaqdı. Ertesi gün katib növbə çəkir və ərizə qəbul edirdi. Əsəbi adam idi, ona görə də ərizə verənlərdən biri onun dizlərini qucaqlamaq istəyəndə bərk hirsələnirdi.

– Rədd olun buradan! – deyə bağırır. – Rədd olun! Dəhşətdir!

Ondan sonra cavan, qəşəng bir dul qadın gəldi. Bu qadının da üstünə qışqırdı:

– Yox, yox! Heç nə eşitmək istəmirəm! Ərizənizi verib gedə bilərsiniz! Aydınır? Mən sizin üçün uşaq deyiləm. Rədd olun!

Sonra idarə heyətinin üzvləri gəldilər və cəmiyyətin xeyriyyə məqsədi barəsində mühüm söhbət başlandı. Sədr sındırılmış zontunun pulunu tələb etdi. O, zont üçün və dünənki növbətçiliyi ilə əlaqədar olaraq çəkdiyi zəhmətin müqabilində iyirmi krona istəyirdi. Onu məzəmmət etməyə başladılar ki, ittifaqı talan edir, içki düşkünüdür. Katib qışqırdı ki, əgər sədrə iyirmi krona verilse, idarə heyətinin bütün üzvlərinin xərci ödənilməlidir. Nəhayət, onun özünə də iki krona düşür, çünki iş vaxtı bifşteks və üç şüşə Plezn pivesi gətizdirmişdir. Mübahisə getdikcə qızıqsırdı. Axırda bu qərara gəldilər: iyirmi kronanın pis adama qismət olmasına razılaşırsa, ancaq iki nəfər əsil dul qadının hərəsinə iyirmi krona vermək yaxşıdır. İclasın axırında ictimai vəsait yenə də azaldı.

* * *

Milad axşamı gələndə cəmiyyətin kassasında altmış səkkiz geller, stolun üstündə isə kasıb dul qadınlardan alınmış üç yüz iyirmi ərizə vardı.

Sədr dedi:

– Cənablar, gözənilməz şərait yarandığına görə bu dəfə Yeni il yardımı verilmədi. Biz altmış səkkiz geller məbləğində qalan pulu neyləmək barəsində qərara gəlməliyik.

Təklif edirəm ki, həmin məbləğ bizim gələnlə xeyriyyə tədbirlərimiz üçün yığılacaq pulun mayası olsun. Gələcək tədbirlərimiz şərəfinə ucadan “ura” deyirəm.

VİNOQRADIDAKI İŞLƏR HAQQINDA VİNOQRADI BƏLƏDİYYƏ İDARƏSİNDƏN MƏKTUB

“Hörmətli redaksiya!

Son zamanlar Vinqradı şəhər idarəsinin üzvləri və bütün Vinqradı bələdiyyə idarəsi bəzi qəzetlərin kobud hücumlarına məruz qalmışlar. Bununla əlaqədar olaraq idarədəki həmkarlarım mənə səlahiyyət veriblər ki, Vinqradı bələdiyyə idarəsində cərəyan edən hadisələri ətraflı işıqlandırım, idarəmizin necə ağır vəziyyətdə olduğunu göstərim və bir sıra uydurma təqsirləri təkzib edim.

Ən əvvəl qoca Qrafnerovanın işi ilə tanış olaq. Qoca Qrafnerova ərizə verib Vinqradı əlillər evinə götürülməsini xahiş etmişdi. Bu məsələni araşdırmaq mənə tapşırılmışdı. Hörmətli redaksiya, fakt faktlığında qalır, Qrafnerova heç vaxt küçədə mənə təzim etməmiş, “əlinizi öpürəm, cənab” deməmişdir. İddia edir ki, guya mənə tanımamışdır, halbuki şəhərimizdə məşhur adamam! Bu Qrafnerovada hətta qabiliyyət də çatmadı ki, hörmətli zövcəmdən onun ərizəsinə tərəfdar çıxmasını xahiş etsin.

Mən şöhrətpərəst deyiləm, amma ədəb qaydaları tələb edir ki, Vinqradıda hamı mənə hörmət bəsləsin. Qrafnerova isə heç izi-tozu olmayan revmatizmin şiddətlənməsini bəhanə gətirərək şəhər idarəsinin bütün üzvlərinə bir-bir baş çəkməyi və onlara hörmət bəslədiyini şəxsən izhar etməyi lazım bilməmişdir.

Qrafnerovanın məsələsinin həll olunduğu müşavirəyə gəlincə açıq deməliyəm ki, əlillər evi ancaq xəstələr və əmək qabiliyyətini itirmiş vətəndaşlar üçün yaradılmışdır. Qrafnerova isə onlara aid deyildir; şəhər həkiminin arayışından görünür ki, bu qadın tamamilə sağlamdır, çünki onda vur-tut revmatizm, böyrək iltihabı, qara ciyerdə daş, mədə xorası, ürək qüsuru xəstəlikləri və digər xırda nasazlıqlar vardır. Buna görə də tam əsasla bildirdim ki, Qrafnerova kol kimi sapsağlamdır. Yaşına gəlincə isə deməliyəm ki, hələ səksən səkkiz yaşı tamam olmamışdır. Səksən səkkiz yaşı aprelədə tamam olacaq. Cənab Bilek çox düzgün qeyd etdi ki, bu yaşda o, asan iş görə bilər, yeni kərpic hörməyə və inşaat materialları daşımağa qadirdir.

Ən başlıcası isə, hörmətli redaksiya, budur ki, onun keçmiş ləkəlidir. Altmış doqquz il bundan əvvəl ev dəftərinə yazılmaq qaydasını pozduğuna görə bir şayn gümüş məbləğində cərimə olunmuşdur.

Hörmətli redaksiya! Bir müddət əvvəl mənə qərribə səslər təqib etməyə başlayıb. Bilmirəm nə ələyim! Küçədə ələ zənn edirəm ki, yoldan keçən hər kəs mənə söyür. Kobud söyüş eşidirəm, geri dönəndə baxıram ki, heç kəs yoxdur.

Hə, əsas məsələdən yayındım. Deməli, biz maliyyə mülahizələrinə görə Qrafnerovanı əlillər evinə qəbul etməmək haqqında qərar çıxardıq: onu qəbul etsəydik illik büdcəni yüz otuz iki krona artırıb olardıq.

Fürsətdən istifadə edərək, bizim Vinqradı şəhər əlillər evindəki şəraitdən danışmaq istəyirəm. Oranın guya rütubətli olduğunu və döşəmədə göbələk cücərdiyini bizə irad tuturdular. Deyirdilər ki, bu cansağlığına pis təsir göstərir. Bizim şəhər həkimi bu şikayətləri vaxtaşırı öz yerində yoxlayır və hər dəfə müəyyən edir ki, əlillər evinin binasında iqlim şəraiti olduqca gözəldir. Binadakı rütubətli, sağlam hava sayəsində adam orada özünü meşədəki kimi hiss edir. Buna görə də orada göbələk cücərməsi təəccüblü deyildir. Dəhlizdə adamın lap ayağı altında bulaq qaynayır. Beləliklə, oradakıların süni vannalara ehtiyacı qalmır. Onların heç birinin suda boğulmamasından ötrü kö-nüllü ianə verənlərdən yığılan vəsait hesabına dəhlizdəki gölü hasara almışdıq. Əlillər evindəki nöqsanlar barəsində hamıdan çox qışqıran cənabların özləri bu iş üçün pul yığılarkən qara qəpik də vermədilər.

Bizə bir də onu irad tuturdular ki, əlillər evində yemək pisdır. Bu düz deyil. Əlbəttə, biz əlillərə hər cür ləziz xörəklər verməyə çalışırıq – axı hər kəsin yeməyi üçün gündə əlli geller pul nəzərdə tutulmuşdur, – amma onların doyunca içməli ləzzətli suyu və hər gün çörək şəklində ələ piroqu vardır. Çörək ən möhkəm qidadır, hər gün şəhərlər verilən çörək şorbası isə insanın ruhunu və bədənini möhkəmlədir. Qoca kişilərin, arvadların qarnları doyduğu üçün hər gün gözləri yaşarmış halda dua edib sevindiklərini görəndə adamın qəlbi rıqqətə gəlir.

Onları çörəklə idarədən olan həmkarımız təchiz edir. Həşərat gəlincə isə deməliyəm ki, əlillər evində nə ağcaqanad var, nə qırxaq, nə də dozanqurdu. Orada Hindistan sakinlərini sancıb zəhərləyən əqrəb də yoxdur. Əlillər evində birelərin və taxtabitilərin ancaq bəzi növləri yayılıb ki, onlar da zəhərli deyil.

Jikovdakına nisbətən Vinqradıda daha çox adam yaşadığına baxmayaraq bizim əlillər evində Jikovun əlillər evindəkindən az bit var, çünki burada təmizliyə yaxından fikir verilir. Ümumiyyətlə, bizim əlillər evində gigiyena şəraiti əladır (Ah, yenə də bu səslər!).

İctimai ayaqyolular məsələsinə keçirəm. Qrafnerovanın əsassız ərizəsi rədd olunan iclasda biz Purkina meydanında ictimai ayaqyolu tikintisi üçün on doqquz min səkkiz yüz yetmiş altı krona vəsait buraxmağı qərara aldıq.

İlahi, mən bədbəxtin başındakı bu səslər nədir?

Bundan başqa, biz daha bir neçə ayaqyolu tikməyi qərara aldıq. Bunlar daha ucuz başa gələcək: səkkiz min kronadan doqquz min kronayadək. Əgər Praqada deputat evi varsa, Vinqradıda niyə deputat ayaqyolusu olmasın? Bu ayaqyolu bələdiyyə idarəsində işləyən cənablar üçün mədəni mərkəzə çevrilə bilərdi. Üstəlik biz əcnəbi-lərin axın-axın gələcəklərini də nəzərdə tuturuq. Onlar birinci dərəcəli ayaqyolunda hökmən xeyli pul qoyub gedəcəklər, çünki biz giriş pulu almağı qət etmişik.

Mənə nə olub? Ah, bu səslər olmasaydı?

Həmin iclasda biz qərara gəldik ki, Riqra parkında min yerlik eyvan tikək (səslər mənə yaman təqib edir!). Qəzetlər yazır ki, şəhər bələdiyyə rəisinin müavini cənab Bilek eyvanı dəmir konstruksiyadan tikmək niyyətindən xəbər tutub çox məyus olmuşdur. Məsələni aydınlaşdırmaq istəyirəm. Kağız fabrikləri kağız kütləsindən ayaq-qabı buraxmağa başlasaydı, hər çəkmeçi etiraz edərdi. Deməli, peşəsi dülgərlik olan cənab Bilek də dəmir konstruksiyalara etiraz etməyə bilməzdi. Cənab Bilek açıq dedi ki, dəmir konstruksiyaların faydası yoxdur və bizi inandırdı ki, ağacdən misli görünməmiş eyvan tikəcək; bu eyvan adi eyvan yox, dillər özəri olacaq. Biz inandırıcı delilləri qərəzsiz bir adamın belə rədd etmədiyini nəzərə alaraq, təbii ki, ağac eyvan tikməyi lazım bildik.

Sonra deməliyəm ki, tikinti üçün müsabiqə elan etməməyimiz ağ yalandır. Cənab Bilekin özü müsabiqə elan etməyi bizdən tələb etdi və şəhər bələdiyyə rəisinin müavini sifətilə bizi əmin etdi ki, bütün layihələrə bir mütəxəssis kimi qərəzsiz qiymət verəcək və eyvanın tikintisini yazadək başa çatdıracaq.

Elə güman edirəm ki, qərəzsiz adamda bu iş barəsində düzgün təəvvür yaratmaq üçün deyilənlər tamamilə kifayətdir. Biz özümüzü doğrulturuq. Biz deyirik: "Bəli, əhvalat belə olmuşdur. Biz Qrafnerovanı əlillər evinə qəbul etməmişik, biz birinci dərəcəli ayaqyolu tikirik, əlillər evinin havası rütubətli və biz eyvan tikintisi üçün müsabiqə elan etmişik.

Dərin hörmətlə (imza oxunmur)".

BİZƏ HƏRB GƏMİLƏRİ GƏRƏK OLANDA

Şərq ölkələrinə kışmış daşımaq üçün bizə hərbi gəmiləri lazım olanda belə bir hadisə baş verdi.

Maliyyə nazirinin yadına düşdü ki, Yan Luxa adlı bir nəfərin hələ adam arasına çıxarıla bilən paltar qalıb. Düzdür, vergi inspektoru Luxanın yanında olmuşdu, nəhəng əzəmətli hərbi gəmiləri kimi gözəl məqsəd naminə ondan müəyyən qədər vergi tutmuşdu.

Dövlətin mənafeyi üçün bu paltar Yan Luxadan almaq çox zəruri idi. Paltarın satışından əldə edilən gəlir, əlbəttə, hərbi gəmisinə çatmayacaqdı, amma bunun əhəmiyyəti yox idi. Necə deyirlər, donuzdan bir tük də qənimətdir.

Beləliklə, hökumət orqanları Yan Luxanın pencəyini çıxardılar.

Sonra Avstriyaya daha bir hərbi gəmi lazım oldu, hökumət orqanları onun şalvarını, jiletini satdılar. Lakin tezliklə daha üç hərbi gəmi almaq lazım gəldi. Yan Luxada isə alt köynəkdən və tumandan başqa bir şey qalmamışdı.

Hökumət orqanları tumanı da satdılar: Luxada bircə köynək qaldı. Narahat olmayın, köynəyə də növbə çatdı.

İndi Yan Luxa lümlüt idi.

Lakin hökumət orqanları Luxaya yenə də inanmayıb çağırış vərəqəsi göndərdilər ki, məhkəməyə gəlsin və təntənəli surətdə and içsin ki, daha heç bir şeyi qalmayıb.

Yan Luxa lüt anadangəlmə məhkəməyə getdi. Onu memurlar bu kökə salmışdılar. Lakin evdən çıxan kimi tutub saxladılar və əxlaq qaydaları əleyhinə cinayət törədiyinə görə məhkəməyə cəlb etdilər.

SƏRXOŞLUĞUN FACİƏSİ

Cənab Qodişeki qətiyyətlə alkoqolik adlandırmaq olmazdı: o, hər gün cəmi iki parç pivo içirdi.

Çox ləyaqətli insan, qayğıkeş ailə başçısı idi; bircə eybi, yeganə bədbəxtliyi gündə iki parç pivo içməsi idi.

– Bəli, bəli, əsil bədbəxtliyi. İndi özünüz görəcəksiniz.

Təsədüfən xanım Qodişekovanın əlinə içməyənlər cəmiyyətinin kitabçası keçmişdi. Alkoqolizmə qarşı mübarizə üçün yaradılan bu

heybətli birlik öz qüvvəsini tamamilə hədə yerə sərf edir, çünki içki düşkünün olan iki nəfərin əqidəsini dəyişmək əjdahanın başını kəsmək kimi çətindir: bir başın yerində on baş çıxacaq, bir nəfər içməyən əvəzində on nəfər içki düşkünün spirtin eşqinə döyüşə atılacaqdır.

Lakin içməyənlər cəmiyyəti yorulmaq nə olduğunu bilmir. Cəmiyyət alkoqolun ağır təsiri haqqında mühazirələr təşkil edir, bu zaman dinləyicilərin hamısı pivə içir, təkcə mühazirəçinin qabağında sodalı su şüşəsi olur.

İçməyənlər cəmiyyəti iddia edirdi ki, gündə heç olmazsa bir parç pivə içən hər kəs beyni kütləşən, fasiləsiz surətdə səfəhləşən alkoqolikdir; insanın bir ildən sonra ağılı itirməsi üçün bir parç pivə də kifayətdir.

Sonra kitabçada gündə bir parç pivədən başqa heç nə içməyən alkoqolik məmurun başına gələn əhvalat ətraflı nəql olunurdu. Gündəgün içdiyi bir parç pivəyə görə onun beyni dumanlanmağa başlamışdı. Öz vəzifələrini tamamilə unutmuşdu, zehni cəhətdən zəifləyib növbədən əlavə iş görmək imkanından məhrum olmuşdu, halbuki növbədən əlavə iş müqabilində aldığı pul böyük ailəsini dolandırır, kiçik maaşına əlavə olunub əlindən tuturdu. Onun evi dilənçi evinə oxşayırdı, amma arvadının və ac uşaqlarının yalvarmalarına baxmayaraq hər gün bir parç başabəla pivesini içməkdə davam edirdi. Axırda iş o yerə gəlib çatdı ki, bu bir parç pivəni içmək imkanı əldə etməkdən ötrü ona etibar olunmuş pulu mənimsəməyə başladı, xeyli məbləğdə pul mənimsədi, işin üstü açıldı və həbsxanaya salındı, ailəsi isə dilənçi kökünə düşdü, hadisə bununla tamamlandı ki, o, həbsxanadan çıxandan sonra evdəkilərin hamısını balta ilə doğradı. Budur, alkoqolizmin bəhrələri!

Xanım Qodişekova bütün bunları oxuyaraq hönkür-hönkür ağladı: axı əri də lap bu cür alkoqolik idi. Xanım Qodişekova kitabçadan həm də öyrəndi ki, adamlar belə bir səfəh vəziyyətinə birdən-birə yox, yavaş-yavaş, tədricən düşürlər, alkoqolizmin bədbəxt qurbanında bu əlamətləri yalnız diqqətli müşahidə nəticəsində görmək mümkündür.

Əri nahar eləməyə evə gələndə qadın qorxu ilə ona göz qoymağa başladı və kişi öz qızlarından birinin əyninə kreton parçadan tikilmiş bluzka görüb laqeydliliklə "hə, tumacdan tikilib?" deyəndə lap sarsıldı.

Vaxtilə ərinin dediyi və başı təsərrüfat işlərinə qarışdığına görə fikir vermədiyi sözlər dərhal yadına düşdü. Məsələn, yarım il əvvəl o, qaxac mal dilinin yanına qoymaq üçün turş mayadan Polşa sousu hazırlamaq fikrinə düşmüşdü. İndi hansı paltarın dəbdə olduğu barədə söhbət düşən kimi zavallı alkoqolik deyir:

– Qoy nə istəyirlər geysinlər! Sən xörək gətirməyində ol!

Bütün bu inceliklər yadına düşəndə qadının ürəyi ağrıyırdı, o, ərinin sifətində idiotizmin əlamətlərini, ya da hər halda ağıldan kəm olanlar üçün səciyyəvi sayılan səfəh təbəssümün təzahürünü görürdü.

Əslində isə cənab Qodişekin sifətindəki təbəssüm nahardan razı qalan bir adamın təbəssümü idi, lakin bu təbəssümün xanım Qodişekova üçün dəhşətli işgəncəyə çevrilmişdi.

Bəli, şübhə ola bilməzdi: cənab Qodişek idiotizmə yuvarlanırdı.

Xanım Qodişekova üç gün əzab çəkdi: öz qarşısında eyni təbəssümü görürdü, nahar vaxtı əri ləzzətlə bir parç pivə içirdi, axşamlar ikinci və sonuncu pivə parçalarını boşaldırdı.

Əgər gündə bir parç pivə içənlər alkoqolik olub idiotizmə yuvarlanırsa, vay gündə iki parç içənlərin halına! Həmin adam, elbəttə, sağalmaz alkoqolik olmalıdır!

Xanım Qodişekova başını itirmişdi, ərini ölümdən, ev təsərrüfatını isə fəlakətdən necə xilas etmək barədə fikirləşirdi.

Xoşbəxtlikdən dörd gün əvvəl əlinə bir qəzet düşmüşdü. Həmin qəzetdə belə bir elan vardı: "Evinizin üzərində alkoqolizm kabusu dolaşır. Əgər tədbir görməseniz, əriniz qatil olacaq, ev yandıracaq, quldurluq edəcək. Əgər sərxoş əriniz ağılı itirib sizin və uşaqlarınızın üzərinə atılsa nə eləyəcəksiniz? Macarıstanda Lügac kral xəstəxanasına məktub göndərin, oradan sizə sərxoşları dəlilikdən qoruyan bir şüşə Karol araqı göndərəcəklər. Pulumu ya şüşəni alan kimi ödəməli, ya da qabaqcadan beş krona səksən geller göndərməlisiniz. Hər gün səhər, günorta, axşam ərinizin içdiyi likörə bu şüşədən qırx damcı araq tökün. Diqqətinizi mühüm bir məsələyə cəlb edirik: pivəyə tökməyin!"

Xanım Qodişekova göstərilən ünvana beş krona səksən geller pul göndərərək bir şüşə dərman aldı. Nahar zamanı ərindən hansı likörü xoşladığını soruşdu. Onu da deyək ki, cənab Qodişekin likördən qətiyyən başı çıxmırdı. Cavab verdi ki, likördən zəhləsi gedir. İş burasındadır ki,

ömründə bir likörün də dadına baxmayıb. Bu zaman arvadına saldıqı nəzər qadını tam inandırdı ki, ərinin ağıl çasıb və onu müalicə etmək asan olmayacaq.

– Albalı likörü də içməzsən? – deyə xanım Qodişekova soruşdu. – Pis içki deyil. Qurtum-qurtum içsən pis olmaz. Heç bir ziyanı yoxdur. Əksinə xeyri var: iştahan yaxşılaşar, daha yaxşı işləyəsən.

O, mətbəxə getdi, ağlaya-ağlaya qədəhə albalı likörü tökdü. Üstünə otuz damcı sehrli araq – sərxoşları delilikdən qoruyan dərman tökdü, göz yaşlarını silərək gətirib ərinə verdi. Cənab Qodişek içdi, dodaqlarını yaladı, yenə də istədi. Müalicə çox təsirli oldu. Nəhar vaxtı on qədəh, axşam isə iyirmi qədəh içdi. Ertəsi gün nəhərdə iyirmi qədəh, axşam otuz qədəh. Üçüncü gün işə gedərkən yolda meyxanaya girdi.

Gündə bir-iki parç pive içməyin nə ilə nəticələne biləcəyi barədə fikirləşəndə adamı dəhşət bürüyür. Yox, belə bir şəraitdə Karol araqı – sərxoşları delilikdən qoruyan dərman da kömək edə bilməz. Cənab Qodişekin kədərli taleyi buna sübutdur: o, müalicə başlanandan üç ay sonra özünün, arvadının, uşaqlarının üstünə neft töküb paltara od vurdu və bütün ailəsi ilə birlikdə yanıb kül oldu.

RAJİTSİ QORUĞU HAQQINDA KİÇİK POVESTLƏR

Balıq qoruqçusu, bizimkilərin dili ilə desəm, baştır Yareş mənim babam olmuşdur. Özünün də, arvadının da sümükləri çoxdan çürüyüb. Bir dəfə onun iqamətgahına – Rajitsı qoruğuna getmək qərarına gəldim.

Rajitsı qoruğu Vodnyandan və Protivindən başlanan ensiz Blantsa çayının axdığı mənzərəli vadidə yerləşir.

Ətrafda Pisek meşələri uzanıb gedir, köhnə qoruqdan yarım saat piyada gedəndən sonra Putim, Gerjman və Rajitsı kəndləri görünür.

Onların yanında iki göl – Rajitsı və Prkov gölləri var. Digər tərəfdə tarlalar, onlardan sonra isə meşənin kənarından ağ yol uzanır.

Bura Cənubi Çexiyanın saysız-hesabsız mənzərəli guşələrindən biridir.

Vaxtilə balıq qoruqçusuna məxsus olan şən ev indi meşəbəyi-nindir; binanın yarısı uçub; qoca meşəçi yağlı kağız yapışdırılmış pəncərədən, çox yerdən çatlamış bəndə baxır; bəndin arxasında isə göl görünür; gölün yuxarı tərəfi indi zəmiyə çevrilmişdir, kətanın dalınca addımlayan muzdur, bəzən yerdən su bitkilərinin kütüklərini çıxarır. Vaxtilə suyun səthi üzərində şaxələnən bu bitkilərin arasında vəhşi ördəklər gizlənərdi.

Bəndin üstündə durub yarıuçuq qoruqçu evinə baxarkən mərhum babanı xatırladım; onun hamı evə toplaşanda qanunsuz balıq ovlayanlar, müdir Beqalta, malikane direktoru, bənddəki oyuqlu palıd ağacı, muzdur Matey, qoruqçu evinin aqibəti haqqındakı söhbətlərini.

I. BİR AXŞAM SÖHBƏTİ

Rajitsı qoruqçusu Yareş, Rjejabını meşəçisi, bir də Kestrşandan gəlmiş gənc stolun dövrəsində əyləşib havanın tamam qaralmasını gözləyirdilər. Bayırda payız küləyi əsirdi: göldən qalxan duman meşədəki ağacların arasından ağ yola tərəf sürünürdü.

Pəncərədən görünür ki, dumanın içərisində bataqlıq işığı sayrışır, sonra kolların arasında sönmə yox olur.

– İşıqlar da mərhum Qanjıl kimi buralarda dolaşır, – deyər Rjejabını meşəçisi dilləndi.

Pəncərənin lap yanında əyləşən kestrşanlı gənc gözlərini payız zülmətinə zilləyərək soruşdu:

– Mərhum Qanjıl kimi?

– Bəli, mərhum Qanjıl kimi, – deyər Rjejabını meşəçisi təkrar edib sözə başladı: – Qanjıl varlı kişi idi – oradan, Rajitsıdan idi. Yaxşı təsərrüfatı vardı: amma hamısını girov qoymuşdu. Hey içərdi. Hər-dən də qumar oynayırdı. Onun sağlığında bizim yerlərdə üç nəfər qanunsuz olaraq hey balıq tutardı! Çox cəld idilər. Adları Kalous, Şpaçik və Şramek idi. Hər cığır tanıyırdılar: gecələr, hətta qatı dumanda oğurluğa çıxırdılar, heç vaxt ələ keçmirdilər.

Hə, deməli, bir dəfə Qanjıl inək satmaq üçün Protivindəki yarmarkaya getdi. Arvadı demişdi:

– Yüz qızılın hamısını gətirməsən, yaxşısı budur, evə qayıtma.

Qanjil inəyi yüzdən baha qiymətə satdı. Soyuq payız günü idi. “Niyə də gedib bir qədəh vurmayım?” – deyə fikirləşdi. Meyxanaya girdi. Ölmüşdü Qanjil ki, bir qədəh vurandan sonra qumara başlamasın. İyirmi qızıl uduzdu. “İndi neyləyim? – deyə fikirləşdi. – Evə yüz qızıl aparmalıyam, yoxsa arvadım içəri buraxmaz”. Onu da deyim ki, arvadı afət idi.

Bəli, Qanjil gecəni, ertəsi günü və axşamı meyxanada qaldı. Hey qumar oynadı, axırda cibində yüz qızıl vardı. Ertəsi gün axşam həmin yüz qızılı tamam-kamal uduzdu, lümlüt olandan sonra meyxanadan da qovdular.

Qayıdarkən sərxoş olduğuna görə gölə yığıldı. Bir qədər ayıldı, evə girən kimi arvadına dedi:

– Gölə yığılmışam. Bu dumanda adam azmasın, neyləsin? Bu saat paltarımı dəyişib hər şeyi olduğu kimi danışaram. Üst-başım gör nə günə düşüb?

Yavaş-yavaş özünə gələn Qanjileva ciddiyyətlə soruşdu:

– Pulun hamısını götürməsin?

– Heç nə götürməmişəm, – deyə Qanjil tövrünü pozmadan cavab verdi. – Pulun qeydinə qalan tapıldı.

Qanjileva qışqırdı:

– Ah, yaramaz!

Söyə-söyə ərini evdən qovmaq istədi.

– Arvad, günaha batma, – deyə Qanjil səsləndi. – Mən bu yüzü Pisek məhkəməsinə girov qoymuşam. Uzun əhvalatdır. Protivində çox şey öyrəndim. Özün bilirsən ki, Kalous, Şpaçik, Şramek balıq oğurlayırlar.

Qanjileva əlini əlinə vurdu:

– İlahi, bəlkə onlarla əlbir olmusan?

Qanjil özünü dartaraq dedi:

– Heç nə başa düşmərsən. Uzun sözün qısa, şanlı Şvartsenberq knyazlığı idarəsi onları tutana üç yüz qızıl vəd edir. Öz-özümə dedim: “İrjək, sən qorxaq adam deyilsən. Cəhd elə”. Ancaq bir amması var: bu işə girişmək istəyən hər kəs Pisek məhkəməsinə yüz qızıl girov verməlidir. Bununla da bildirməlidir ki, şanlı Şvartsenberq idarəsini ələ salmır. Hə, mən də yüz qızıl verib evə qayıtdım. Pisekdən çıxdım – zülmət idi, göz gözü görmürdü. Qəflətən qulağıma səs gəldi. Başa düşürsənmi, Şrameki, Kalousu, Şpaçiki səslərindən tanıdım.

Onların ardınca Sukovı gölünədək getdim. Ora duman olduğu üçün suya yığıldım. Çıxanda onların izi-tozu qalmamışdı.

– Aman Allah, – deyə Qanjileva ağladı, – bir ağına vur, onlar üç idi, sən tək. Başına bir iş gətirsəydilər, mən neylərdim...

Qanjil etiraz etdi:

– Tək olsam da gücüm çatır. Bəlkə deyərsən ki, bu işdən əl çəkim? Girov batsın, mən də əliboş qalım?

– Ah, yox, yox! – deyə Qanjileva qorxdı. – Ancaq qorxuram ki, cəmərdliyin üzündən başına belə iş gəlsin.

Siz, elbəttə, başa düşürsünüz ki, o, gecəni səhəredək qorxudan yatmadı, ehtiyat edirdi ki, arvadı işin nə yerdə olduğunu başa düşsün. Amma arvadı heç nə bilmədi, səhər ərinə dedi:

– Yuxuda gördüm ki, səni gölə Şramek itələdi.

– İzinə düşüb tapacağam, – deyə Qanjil xoruzlandı. – Elə bu axşam kəşfiyyata çıxacağam, onların yenə də balıq tutmağa gedib-getmədiklərini öyrənəcəyəm.

Axşam Qanjil evdən çıxdı. Vəziyyətinin necə olduğunu təsəvvür edirsinizmi? Ancaq gecə qayıda bilərdi ki, arvadı heç nədən şübhələnməsin, payızda isə duman içində dolaşmağın nə qədər də xoş gəzinti olmadığını hər kəs bilir.

Üç gün bu minvalla keçdi. Gecələr Qanjil kəndin ətrafında dolaşırdı; zökəm olmuşdu, arvadı deyiniirdi ki, o, heç kəsi tuta bilməyəcək, axırda girov batacaq. Qanjil dördüncü dəfə də duman içərisində dolaşmağa çıxdı. Səfehlik edib arvadına bu cür yalan dediyinə görə özünü söyürdü, amma yenə də həqiqəti boynuna almaqdan qorxurdu.

Bir dəfə hər şey alt-üst oldu. Qanjil axşam yenə də evdən çıxdı, arvadı isə qonşuya dəyməyə getdi. Qonşunun oğlu Vintsek orada idi, o, qoca Qanjilin həmin lənətə gəlmiş yüz qızılı uduzduğu Protivində yaşayırdı. Bizim aramızda olduğu kimi, söz sözü getirdi, söhbət açıldı. Yarmarka yada düşdü. Qanjileva Vintsekdən bir-bir söz qoparmağa başladı, axırda öyrəndi ki, Qanjil həmin yüz qızılı qumarda uduzub.

O gecə Qanjilin vəziyyəti ağır idi. Səferindən qayıdanda lap donmuşdu, pəncərəni döydü ki, qapını açsınlar. Səs-səmir çıxmadı. Ev sükuta qərq olmuşdu. Yenə də döydü. Cavab gəlmədi, sakitlik idi. Üçüncü dəfə döyəndə arvadının səsini eşitdi:

– Əclaf! Pulumuzu uduzduğuna görə yüz qızılı qızdırıb küreyinə basmaq lazımdır. Rədd ol, get Pisek məhkəməsinə, ya da göldə yat. Sən əclafi evə buraxmayacağam.

Beləliklə, Qanıl çıxıb getməyə və dumanlı soyuq gecədə kəndin ətrafını dolaşmağa məcbur oldu. Gəzə-gəzə bizim Kestrşanıdakı qoruqçu evinə gəlib çıxdı: o vaxt mən orada oxuyurdum. Başına gələnləri danışdı və gecəni bizdə qaldı. Həmin vaxtdan bəri biz onu “Qanıl – bataqlıq işığı” adlandırmağa başladırıq, çünki bataqlıq işığı kimi gecələr görünürdü.

– Mənim də yadıma gəlir, – deyə Ştetitsı meşəçisi dilləndi.
– O zaman Kestrşanıda ancaq qoruqçu vardı, indiki kimi balıqçılıq təsərrüfatı müdiri yox idi.

– Hanı o günlər... – deyə qoruqçu dilləndi. – O vaxtın öz ləzzəti vardı.

Rjejabını meşəçisi dedi:

– Eh, doğrudan da ötən günə gün çatmaz. Keçmişlə indini müqayisə etmək olarmı? Bəli, Kestrşanıdakı qoruqçu evində danıxmırdıq, – deyə sözünə davam etdi, – xüsusən göldən balıq ovlayanda. Bəzən ağalar tökülüşüb gəlirdilər, birçə anın içərisində pivəmizin axırına çıxırdılar. Balıq qızardırıdılar, suda bişirirdilər, səs-səsə verib mahını oxuyurdular. Qulluqçuların da işi pis deyildi. Yadımdadır, orada oxuyanda on yeddi yaşım olardı. Bir dəfə tutulan balığı saymağı mənə tapşırdılar: ora təzəcə köçmüşdüm, vur-tut iki ay olardı, birinci dəfə idi ki, balıq ovunda iştirak edirdim.

İyirmiyedək saydım, ağlıma da gəlməzdi ki, balıq sayanda iyirmiyə “metsitma” deyirlər. Ardını saymağa başladım: iyirmi bir... Qəflətən part – qoruqçunun şilləsi partladı. Lap qulağıma bağırırdı:

– Metsitma, metsitma və bir!..

– Niyə vurursunuz, ağa?

Qoruqçu cavabında dedi:

– Metsitma bir. Gerisini say: metsitma iki, metsitma üç...

Yenə də özüm bildiyim kimi saydım: iyirmi bir, iyirmi iki. Part – yenə də şillə! Ağa yenə də dediyini dedi. Fikirləşdim ki, bəsdir!

– Bacarmıram, əmi, bu dildə danışa bilmirəm.

Sonra bir həftə mənə ələ salıb güldülər. Xoşbəxtlikdən qoruqçular özləri balığı saydılar, mən isə tor atmağa kömək etdim.

Ştetitsı meşəçisi dedi:

– Günlerimiz təkcə balıq qoruğunda şən keçmirdi. Meşə qoruqlarında da belə idi. Məsələn, Talin meşə qoruğundakı göldən balıq tutulanda ətraf yerlərin qoruqçuları tökülüb ora gəlmişdilər; kənd

meyxanasında bir şey yemək istəyirdilər, amma Talin qoruqçu evindən uzaq idi. Qoruqçunun arvadını çağırıdılar:

– Bu sazanı götürün, bizim üçün soyutma balıq bişirin.

– Baş üstə.

Bu söhbət səhər oldu.

Balıq ovu zamanı adamın iştahası yaman artır. Qoruqçular axşam doyunca yemək niyyətində idilər. Onlardan biri dedi:

– Məncə soyutma üçün bir balıq da vermək lazımdır.

İkinci sazanı da verdilər, özləri də ləzzətli soyutma yeyəcəklərini güman edirdilər. Xətlərinə yaman soyutma balıq düşmüşdü.

Qoruqçunun arvadı görünən kimi, onlar soyutma barəsində soruşurdular.

– İstəyirsiniz dadına baxın.

Qoruqçular isə deyirdilər:

– Çalışın dadlı olsun. Zəhmət haqqınızı verəcəyik.

Axşam düşdü. Ac qoruqçular gəlib pivə dalınca adam göndərdilər.

– Hə, ev yiyəsi, soyutma balığı getirin.

– Bu sazanın bişib soyuması nə uzun çəkdi?

Xeyli vurnuxandan sonra qoruqçu arvadı böyük bir nimçə gətirdi. Nimçədən buxar qalxırdı. Qadın dedi:

– Buyurun, bu da soyutma sazan. Kimin xörəyinin suyu azdırsa, zəhmət çekib özü əlavə etsin: axı mən keyəm, ağalar üçün xörək bişirə bilmirəm.

– Deməli, siz balıq şorbası bişirmisiniz?! – deyə qoruqçular özlərindən çıxıb ac-yalavac kəndə getdilər ki, bir şey tapıb yesinlər.

Sonralar qoruqçu arvadı hey deyərdi:

– Ağaları razı salmaq mümkün deyil.

Qoruqçu Yareş dilləndi:

– Hə, günlərimiz şən keçirdi. Elə indi də tutulmuş balığı sayanda şadlanırıq. Amma bir dəfə bu şadlığın zərərinə düşdüm. Hadisə Kestrşanıda, milad bayramı ərəfəsində baş verdi. Balığı sayıb qurtardım, adət üzrə o ki var içdik. Mən də içmişdim. Dağılışanda sərxoş deyildim, amma necə deyərlər, kefim saz idi. Bəli, Rajitsı qoruğundakı evimizə gedirdim. Gecə yarısına az qalmışdı. Qar yağırıdı, külək düz üzümə vururdu, uzunboğaz ayaqqabım qar təpələrinə batır, içinə qar dolurdu, elə çovğun idi ki, yol-iz görünmürdü. Hər yer ağappaq idi, qar kəsmək bilmirdi.

Az qalmışdı donam. Fikirleşdim ki, bir az dincəlim. Əldən düşmüşdüm, çünki əynimdə ağır kürk də vardı. Enişdə öyləşdim. Evdə məni gözləyirdilər, hər yeri axtarmışdılar, lap əldən düşmüşdülər, mən sərxoş vəziyyətdə saxtada yatmışdım. Özüm də bilmirəm, necə oldu ki, taqətim kəsildi, yuxuya getdim.

Evde, yorğan-döşəkdə özümə gəldim. Pinçl olmasaydı, yəqin ki, donacaqdım.

Mən hələ Rajitsıya çatmamış it duyuy düşüb hürmüşdü, bəndin üstünə qalxıb qayıtmışdı. İt o qədər ora-bura vurnuxmuşdu ki, camaat maraqlanıb küçəyə çıxmış və məni tapıb evə aparmışdılar.

Məni hamıdan əvvəl Pinçl tapmışdı... Zavallı it məni xilas etdi, amma özünün aqibəti pis oldu. Çox yaxşı it idi, sonralar quduzlaşdı. Bir dəfə səhərdən axşamədək bizimlə oldu. Hamının əlini yalayır, üzünü paltarımıza sürtür, atılıb-düşür, quyruğunu bulayıb ulayırdı. Nəhardan sonra çox axtardıq tapa bilmədik. Çağırdıq, səslədik – yoxa çıxmışdı. Axşama yaxın muzdur tapdı: Pinçl küncə uzanıb tərpenmirdi, buz kimi soyuq idi.

Güman etdik ki, ölüb. Muzdur səhər basdırmaq üçün onu həyətə apardı. İt üçün çox heyfşiləndik. Səhər həyətə çıxanda gördük ki, yoxdur. Açıq havada özünə gəlib qaçmışdı. Quduzlaşmışdı. Pinçl üç iti dişləyəndən sonra Pisek ovçuları onu güllə ilə vurdular.

Sonra Skoçitsı xəstəxanasının sanitarı Tonda Koştel hamımıza çörək qabığı verdi ki, çeynəyək. Bilirsinizmi nə eləmişdi – çörək qabığına mürəkkəb damcılarmışdı. Bu çörək qabığını duzsuz suda qaynadıb həlimini içirdik. Doqquz gün ağzımıza duzlu şey almamalı, hər şeyi duzsuz yeməli idik.

Ştetitsı meşəçisi dedi:

– Koştel əsil həkim idi. Mərhum knyajna Eleonora dövründə quduz it ağaların bütün tazılarını dişləmişdi. Tonda Koştel çağırılmışdılar, o, itlərin hamısını sağaltmışdı. Həkimlər onu Pisek məhkəməsinə çağırılmışdılar, ondan quduzluğun müalicə üsulunu öyrənmək istəmişdilər, amma Koştel deməmişdi.

Rjejabını meşəçisi səsləndi:

– Görək deyeydi. Başqalarına xeyri dəyərdi.

– Deyirlər ki, atası bu sirri ona açanda gizli saxlamağı tapşırıbmış, – deyər Ştetitsı meşəçisi izah etdi. – Atası isə quduzluğu sağaltmağı fransız müharibəsində öyrənmişdi. Fransada vuruşanda.

Yarəş meşəçinin sözünü kəsdi:

– Hə, Rjejabını göllünə getmək vaxtıdır. Saat ona işləyib.

Hamı ayağa qalxıb dumanlı payız gecəsində çölə çıxdı: qoruqçu, Rjejabını meşəçisi, Ştetitsı meşəçisi, bir də Kestrşanıdan gəlmiş Ginek adlı gənc.

* * *

Rajitsı qoruqçusu Yarəşin dövründə qanunsuz balıq ovlayanların çoxu Putimdə idi. Onlar gah bir, gah da digər göldə balıq oğurlayırdılar.

Putimdəki balıq oğurları arasında ən məşhurları isə Veyrlər idilər – ata, oğul, qız.

Qızı Annanın işi ancaq o idi ki, qardaşının və ya atasının oğurladığı balığı satsın.

Yozef Veyr iyirmi yaşında iken atasını kölgədə buraxmışdı. Bir dəfə suyu açıb Prkov gölünü qurutmuşdu.

O, suyu borulara axmağa qoymayan və hacılələk deyilən dəmiri çıxarıb, dayaz yerdən bir zənbil sazan yığmışdı.

Gənc Veyr bu üsulla işləyirdi. Qoca Veyr köhnə üsuldan istifadə edir, balığı “kise” ilə tuturdu.

O, öz üsulunun üstünlüyünü şərh edərək deyirdi:

– Səs-küy az olur.

Yeni, mütərəqqi ideyaları rəhbər tutan oğlu etiraz edirdi:

– Axı suyu buraxandan sonra tutduğun qədər heç vaxt tuta bilməzsən.

Bu cür mübahisələrin üstündə ailə asayışı tez-tez pozulurdu. Hər ikisi – cavanı da, qocası da öz üsulunu inadla müdafiə edirdi. Günlərin bir günündə gənc Veyr dayısı Qoloubek tərəfə keçdi, dayısı da balıq oğrusu idi.

Bu da çox uzun sürmədi: balıq ovlamağın hansı üsulunun yaxşı olması barədə onların da rəyləri bir-birinə uyğun gəlmedi.

Qoloubek deyirdi:

– Oğurluq edirsən, qaydasında elə. Sənin yeni fırıldaqçılıqlarının nə mənası var, nə də faydası. Mən dünən kirvəmlə birlikdə Rajitsı gölündən “kise” ilə dörd kürülü balıq tutdum.

Bundan sonra cavan Veyr atasının yanına qayıtdı. O zaman Putimdə mahnı qoşmuşdular:

Cavan Veyr gecə qaranlığında
Prkov gölünü qurutdu ki, qurutdu...

Mahnı onuna qurtardı ki, "oğru biçənəyi su ilə doldurdu, Rajitsı qoruqçusu hacıləyləkləri yerinə vurdu".

Mahnı cavan Yozefin bərk xətrinə dəymişdi, mahnını qoşandan qisas alacağına and içmişdi.

Ta qədim dövrlərdən bəri bəşər tarixi müxtəlif xalqlar və ictimai qruplar arasında satqın adamlar olduğuna dair saysız-hesabsız məlumat vermişdir. Onlar intiqam və ya şöhrət ehtirasına qapılaraq öz həmvətənlərinin, yaxud həmfikirələrinin sirlərini düşməne satmışlar. Putimdə bu cür xain Yozef Veyr oldu. O, xətrinə deyən mahnını öz dayısı Qoloubekin qoşduğundan xəbər tutanda Kestrşanıya getdi və balıq mühafizəsi inspektoruna bildirdi ki, dayısı şənbe günü Rjejabını gölündə balıq ovlamağa hazırlaşır.

Kestrşanıdakı inspektor isə, qoca olsa da, ətraf kəndlərdə gözəl qız düşkünü kimi tanınmışdı.

Buna görə də arvadı xidmətçi seçərkən çox ehtiyatla tərpənirdi. O, az-maz yaraşıqlı qızların heç birisini işə götürmürdü. Beləliklə, inspektorun evində elə eybəcər qızlar işləyirdilər ki, üzlərinə baxanda adam iyənirdi.

Qoca inspektor da kənddə qızlarla əylənirdi. Ərini həm kənd gözəllərinə, həm də evdəki eybəcərlərə qışqanan arvadı acığından bilmirdi neyləsin.

Yozef öz dayısı Qoloubekin Rjejabını gölündə balıq tutmaq niyyətində olduğunu xəbər verəndən sonra inspektor dedi:

– Siz cavan Veyrsiniz. Bacınız da var – adı Annadır.

– Bəli, – deyə Yozef cavab verdi.

Ətrafda yaşayan qızların hamısını tanıyan qoca inspektor sözünə davam etdi:

– Qarasaç qızıdır. Prkovı gölünün suyunu siz buraxmışınız.

Cavan Veyr donub qaldı.

– Boynunuza alın, – deyə inspektor ciddiyyətlə səsləndi. – Bu cür əməllər üstündə həbsxanaya salırlar!

Sonra ahəngini dəyişərək sözünə davam etdi:

– Hə, düzünü deyin görüm: dayınızla birlikdə balıq ovuna daha kim gedəcək?

– Atam, – deyə Yozef zorla dilləndi. Gözlərinin önünə həbsxana, polis gəlmişdi, qulaqlarında mahnının nəqəratı səslənirdi: "Oğru biçənəyi su ilə doldurdu, Rajitsı qoruqçusu hacıləyləkləri yerinə vurdu".

İnspektor dedi:

– Deməli, qoca Veyr də. Siz Annanı yanıma göndərməlisiniz ki, hər şeyi ondan da soruşum.

– Ancaq xahiş edirəm, mənim burada olduğumu ona deməyəsəniz, – deyə Veyr sakitləşərək xahiş etdi.

İnspektor mehribanlıqla cavab verdi:

– Bu saat Annanın dalınca adam göndərəm.

O, indidən təsəvvürünə gətirirdi ki, qızın belindən tutacaq, yanığını çimdikləyəcək.

Annanı çağırmağa Ginek adlı oğlanı göndərdi. Ginek bu yaxınlarda keçirilmiş bayramda qızla üç dəfə rəqs eləmişdi: Putimdə, Ştetitsıda və Rajitsıda.

O, qızı gətirəndən sonra inspektor Annaya müraciətlə dedi:

– Mühüm dövlət işi var, əzizim, ona görə də yaxın əyləş. Xəbər tutmuşam ki, qoca Veyr balıq oğurlayır... Yaxın gəl görüm. Bax, deməli, xəbər tutmuşam və fikirləşirəm, necə edim ki, məsələni yoluna qoyum. Yaxın əyləş, yaxın əyləş görüm! Ay qız, bilirsən ki, mən xeyirxah adamam, amma vəzifə vəzifəliyində qalır. Jandarm, həbsxana və ilaxır... Ancaq hər şeyi yoluna qoymaq olar.

Bura çatanda qoca inspektor bir əli ilə Annanı qucaqladı, nəvəzişlə gülümsəyərək o biri əli ilə yanığını çimdiklədi.

– Öp məni, – deyə pıçıldadı.

Anna hirsələnib ayağa qalxdı.

– Öz arvadımı öp, baba, – dedi. – Əgər bir də cürət eləsəniz, hər şeyi arvadınıza deyəcəyəm. Əlvida.

O, qəzəblə otaqdan çıxdı. Bəndin üstündə dayanmış Ginek çağırırdı:

– Annika, qaçmayın. Qoyun sizi ötürüm. Nə olub?

O, Annanı düz Putimədək ötürdü və ayrılarkən dedi:

– Qorxmayın. Bilirəm ki, bizim qoca qisas alacaq, amma mən hər şeyi düzəldərəm.

Doğrudan da qoca inspektor qisas aldı. O, qoruqçu Yareşə çatdırdı ki, şənbə günü Rjejabını gölünə balıq oğurluğuna gələcəklər, qoy tədbir görsün. Kömək üçün Gineki göndərdi.

Dördü də: Yareş, Rjejabitsı meşəçisi, Ştetitsı meşəçisi və Kestrşanıdan gəlmiş Ginek qaranlıq gecədə balıq oğrularını tutmağa gedəndə qoruqçu xatırlatdı:

– Ancaq sakit olun, dinib-danışmayın.

Onlar biçənəklə irəliləyirdilər, arxların üstündən tullanırdılar, mərzlərdən, cığırılardan keçib gedirdilər. Göz gözü görməsə də inamla addımlayırdılar. Elə inamla, elə ahəstə addımlayırdılar ki, arxlarda suyun şırıltısını, uzaqda yoldan keçən arabanın taqıltısını eşidirdilər. Elə qatı qaranlıq idi ki, bir-birlərini görmürdülər.

Bu minvalla təqribən qırx beş dəqiqə getdilər, axırda gəlib Rjejabını gölünün bəndinə çatdılar.

Lakin bəndə çatmamış şübhəli şappıltı eşitdilər. Aramsız şappıltı suyun səthinə qalxan sazanın şappıltısına oxşamırdı.

Bu şübhəli şappıltı və səs-küy kəsilmək bilmirdi, aydın oldu ki, səs gölün o biri sahilindən gəlir.

Hamı fikirləşdi: “Deməli, inspektor haqlıdır”. Annanı xatırlayan Ginek öz-özünə dedi: “Ələ keçdilər!”

Bənddə onlar ayrıldılar. Qərara gəldilər ki, balıq oğrularını mühasirəyə alsınlar.

Qoruqçu onların qulağına pıçıldadı:

– Ancaq sakit. Ginek, sən bənd boyunca get.

Onlar heç bir şeydən şübhələnməyərək balıq oğrularını mühasirəyə almağa başladılar. Dumanlı gecədə qəflətən kimsə bağırdı:

– Kömək edin! Köməyə gəlin! Boğuluram!

Bu, Kestrşanıdan gəlmiş gənc Ginekin sosi idi. Cavabında bəndin o biri tərəfindən Ştetitsı meşəçisinin acıqlı səsi eşidildi:

– Heç olmasa boğazını yırtma, eşşək!

Bu sözə cavab o oldu ki, şübhəli şappıltı kəsildi. Həm də qoca Veyrlə Qoloubek əllərində boş kisə dolayı yolla biçənəklərdən keçib Putime qayıdanda sevindilər: “Yaxşı ki, bu eşşək suya yığıldı”.

Kestrşanı balıq qoruğundan gəlmiş Ginek, yadda saxla ki, hər yerdə həmişə yadları tərifləyirlər, amma öz adamlarının qədrini bilmirlər. Buna görə də gölün hər iki tərəfində sənə eşşək dedilər.

II. MÜDİR BEQALT HAQQINDA

Əvvəlki xeyirxah müdir gedəndən sonra Protivində knyaz malikanəsinin müdiri alman Beqalt oldu; o, tezliklə çex dilini öyrəndi, amma çex dilindəki danışığında almanların “Himmel Herr Cotti”¹ ifadəsini işlətmək fərsətini əldən vermirdi.

Müdir Beqaltın gövdəsi onunla əlamətdar idi ki, hara gələsəydi, qapıdan əvvəlcə jileti, sonra isə sifəti görünərdi. Şalvarı elə böyük idi ki, onu yer üzünün ən ali məxluqu olan insandan başqa hər cür girdə eşyaya geydirmək olardı.

Çox heyf ki, müdir Beqaltın görkəmini təsvir edərkən onun bədəninin ən əvvəl bu hissəsini xatırlatmaq lazım gəlir, amma başqa cür də olmur, çünki Protivində müdir təyin ediləndə adı çəkilən şəxsin bütün ömrü boyu qarnı müstəsna dərəcədə mühüm rol oynamışdı.

Aydındır ki, müdirin həzm orqanları da tam qaydasında idi və onun həyatında həmçinin mühüm rol oynayırdı.

Müdir Beqaltın demək olar, bütün ömrü boyu fikri-zikri yemək idi; əminəm ki, hətta yuxuda özünü hər cür ləzzətli yeməklər qoyulmuş stol arxasında əyləşən görürdü, pis yuxusu isə yəqin belə idi ki, Çexiya torpağında aclıq başlanıb.

Bir para müdirilər vəzifə tutduqları dövrdə adətən varlanmağa çalışırlar, həyatın digər problemləri isə kənarda qalır; amma cənab Beqalt müdir olduğu dövrdə çalışırdı ki, həm var-dövləti artsın, həm də qarnı böyüsün.

İnsanların müxtəlif şakərləri olur: məsələn, Beqaltdan əvvəlki müdir müharibədə keçirdiyi günləri xatırlatmağı xoşlayırdı; hara gələsəydi, hey bu barədə danışardı: “Hə, bir dəfə... Bizim komandır... Belə hadisələr çox olub... Bütün rota keşikdə dayanmışdı... Bir göz qırpmında... Axı, müharibə idi...”

Müdir Beqalt isə hara çatsaydı orda söz salardı: “Deyirsiniz ki, qaz etindən sous?... Nə? Qızardılıb... Hə! Daha yaxşı... Necə? Can eti? Əzizim, qızardılmış qoyun eti əla şeydir! Amma sousun içində üzməlidir”.

Mərhum babamın söhbətlərindən lap yaxşı təsəvvür edərim ki, müdir yaylı qazalaqda haradansa evə qayıdarkən, onun üçün ayrılmış

¹ Aman Allah! (alm.)

xüsusi qazalağa mindirilməsindən həzz alır, ləzzətli yemək verildiyinə görə az qalır ucsun, jiletini sıgallaya-sığallaya mızıldanır, “Şükür sənə, yarəb, hər kəsin payını yetir”. Bu zaman elə məmnuniyyətlə köks ötürüb qəlyanını tüstülədir ki, yeni müdiri hələlik yaxşı tanımayan mehtər geri dönüb baxır, fikirleşir ki, bəlkə müdir ona solamı, ya sağamı getmək lazım olduğuna işarə edir.

Sonra gözlərimin önünə getirirəm ki, bir saat keçəndən sonra müdirin halı xarablaşır, acından qarnı quruldayır, o, bu dəfə yenə də jiletini sıgallaya-sığallaya ata mehribanlılığı ilə deyir:

– Narahat olma, evə az qalıb.

Yolun qalan hissəsi ah-ufla başa çatır.

– Ah, adamın həmişə ac qalması nə böyük dəhşətdir.

Müdir Beqalt doğrudan da həmişə ac idi. Acından gecələr yuxuda olanda da, səhər yeməyindən bir neçə dəqiqə keçəndən, möhkəm nahar eləyəndən bir dəqiqə sonra da, şam yeməyindən sonra da ürəyi bulanırdı. Uzun sözüün qıssası, Protivində heç vaxt bu cür kök və daim ac müdir olmamışdı; o, vəzifəyə başlaması münasibətilə Protivin malikanəsinin işçilərinə ziyafət verərkən bir qaz və iki toyuq yemişdi, qonaqlar gedəndən sonra isə arvadına demişdi:

– Ömrümdə birinci dəfə doyunca yeyə bilmədim: çünki qonaqlar gözlərini məndən çəkmirdilər. Əl saxlamalı olurdum. Eybi yoxdur, əvəzini çıxaram.

Əvəzini onunla çıxdı ki, malikanənin qoruqçu evlərindən əl çəkmedi. Protivin malikanəsindəki qoruqçuların arvadları müdirin mətbəxinə qaz, toyuq, ördek, yumurta, yağ və digər şeylər daşımağa adət eləmişdilər.

Necə yarandığı məlum olmayan bu adətə Yareşin arvadından başqa bütün qoruqçu arvadları riayət edirdilər. Müdire verilən bu bir növ rüşvətin səbəbi bəlkə də qoruqçuların vicdanının təmiz olması idi. Yareş isə deyirdi:

– Kim vicdanla işləyirsə, müdirin evinə heç nə aparmamalıdır. Müdir məndən altı dəfə çox maaş alır. O, knyazın daimi işçisidir. Maaşım müdirinkindən altı dəfə azdırsa, vicdanla işləyib vəzifəmi yerinə yetirirəmsə, nə səbəbə ona bir şey verməliyəm?

Bələliklə, Yareşin arvadı heç bir müdirin mətbəxinə heç nə aparmırdı.

İlk zamanlar müdir Beqalt öz qarnını doyurmaq üçün qoruqçu evlərini gəzir və qoruqçuların qonaqlıq vermələrini tələb edərkən

belə bəhanə getirirdi ki, onlarla şəxsən tanış olmaq istəyir, qoruqçu evlərini görməkdə özünə bəraət qazanmaq üçün deyirdi ki, onların öz vəzifələrini nə dərəcədə vicdanla yerinə yetirdiklərini yoxlayır.

Qoruqçu arvadı cənab müdiri yedizdirirdi, o isə doyandan sonra işarə vururdu ki, heyvandan, quşdan evə də aparmaq pis olmazdı; sonra başqa bir qoruqçu evinə gedib orada da yeyirdi. Orada da qoruqçu arvadı onu yedirəndən sonra evə aparmaq üçün qazalağa kəsilmiş quş qoyurdu.

Amma Beqalt Rajitsı qoruğuna getməyi daha çox arzulayırdı, çünki qoruqçu arvadı Yareşovanın əspazlıq məharəti qulağına çatmışdı.

Deyərdilər ki, bu qadın quş ətindən əla xörək bişirir, bu da cənab müdiri ruhlandırır. Qızardılmış qoyun ətində gedən söhbət müdire bəlkə də ecazkar poema təsiri bağışlayırdı (ömründə bir şeir oxumasa da). Nəhayət, müdir Beqalt çox fikirləşmədən Rajitsı qoruğuna getmək qərarına gəldi. Əmr etdi ki, qazalağı qoşsunlar. Vəzifəyə başlayan kimi qazalağın dalında sandığa oxşar bir şey düzəlmişdi. Mehtər hədiyyə verilən yeməli şeyləri ora qoyurdu. Müdir Rajitsıya üzügülər qoruqçu arvadının bişirəcəyi dadlı team eşqilə yola düşdü.

Qoruqçu Yareş ilə görüş tam rəsmi oldu. Qoruqçu salamlaşarkən çox da əyilmədi. Arvadı da onun kimi.

Müdir:

– Tanış olmaq, şəxsən sizi tanımaq məqsədilə gəlmişəm, – deyib əvvəlcə onun ağırlığına davam gətirəcəyini bilməkdən ötrü stula ötəri nəzər salaraq əyləşdi.

– Cənab müdir, bəlkə qəlyanaltı edəsiniz? – deyər qoruqçu arvadı təklif etdi.

– Hm, qəlyanaltı?.. Etiraz etmərəm. – Müdir pəncərədən boylanıb qazlara, ördəklərə və fərədən tutmuş çox sevdiyi firəng toyuğuna nadek bütün quşlara məmnuniyyətlə nəzər saldı.

O, Yareşə tərəf dönüb fikirli halda dilləndi:

– Nə çox quş var, qaz, ördek... Qazı çox xoşlayıram, əgər yaxşı qızardılıbsa... Eşitmişəm ki, evinizdə quş ətindən əla xörəklər bişirirlər... Ah, firəng toyuqlarına baxın! Əriştə ilə ləzzətli olur. Hə, yaxşı toyuqlarınız da var.

Kök müdirin sözlərini dinləyən qoruqçu fikirləşdi: “Qabaqdan gəlmişliyinə bax!”

– Qabaqlar işlədiyim malikanədə də firəng toyuğu, qaz, ördək, hər cür quş saxlayırdılar. Gələn kimi qonaq ələyirdilər, evə qayıdanda mehtər deyirdi: “Ağa, qozlada tərpenməyə yer yoxdur. Hər tərəfin qazdır, ördəkdir. Dedilər ki, ağamın payıdır”. Pirkeşik arvadları da şey-şüy getirirdilər. Aydındır ki, xəcalətli qalmırdım. Heç kəsi incitmirdim. Mənim də xətrimi əziz tuturdular.

“Eh, – deyə Yareş fikirləşdi. – Saqqızımızı oğurlaya bilməzsən”.

Müdür isə şirin dilini işə salmışdı, sanki qeyri-adi şeyləri xatırlayırdı:

– Bəzən bir yerə gələn kimi dərhal soruşardılar: “Xətriniz nə istəyir?” Cavab verirdim ki, filan şey, filan şey. Dediym xörəklər bircə saatdan sonra stolun üstündə olurdu.

Müdür əli ilə qarnını şappıldadıb köksünü ötürdü:

– Bəzən zorla yedizdirirdilər. Deyirdim, toxluq edəmə. İnənirsinizmi, çox vaxt jiletimin düymələrini açmalı olurdum. Yola düşəndə həmçinin “Buyurun, bu da payınız” deyərək qazalağa şey-şüy qoyurdular.

O, bir qədər susub sözə başladı:

– Kestrşanıda eşitmişəm ki, arvadınız qoyun ətinə çox gözəl bişirir; deyirlər ki, heç kəs kababı onun kimi bişirə bilmir.

Müdür yenə də susdu. Sonra jiletini sıgallaya-sıgallaya dedi:

– Qoyun ətinin kababı ən xoşladığım xörəkdir. Xoşladığım yeməyi qabaqcadan deməlisən. Evdə deyəndə ki, “qoyun ətindən kabab istəyirəm” – bir həftə bişirirlər. Bəs sizdə çoxsa yoxdur? – deyə soruşdu. – Əgər varınızsa, bir neçəsini bizə satın. Çoşqa ətinə çox xoşlayıram. Çoşqa eti yaxşı qızardılarda adamın iştahı artır. Sizə bir əhvalat danışım. Bir dəfə işlədiyim malikanədə, indi sizə dediyim kimi, pirkeşiyə dedim: “Mənə çoxsa satın!” O, “sata bilmərəm” deyib dərhal söhbəti dəyişdi. Bir neçə gündən sonra özü mətbəximizə gələrək iki çoxsa gətirdi. “Ay səni hiyləgər, – deyə güldüm. – Bəs deyirdiniz satmaram? Neçəyədir?” Bilirsinizmi cavabında nə dedi: “Siz cənabları üçün havayı”.

Müdür Beqalt elə güman edirdi ki, qoruqçu Yareş güləcək, amma onun dodaqları da tərpenmədi. Yareş dedi:

– Cənab müdir, xahiş edirəm, qoruqçu otağına baxın. Təmir olunmalıdır.

– Gələn dəfə baxaram, – deyə müdir cavab verdi və mehriban ahənglə sözüə davam etdi: – Malikanə pis deyil, deyəsən qoruqçular minnətdar adamlardır.

Yareş cavab verdi:

– Onlar öz vəzifələrini yerinə yetirirlər.

Bu vaxt qoruqçunun arvadı gəlib müdirin qabağına qızardılmış toyuq və bir butulka pivə qoydu.

“Əvvəli yaxşıdır, – deyə fikirləşən müdir yeməyə başladı. – Düzdür, qızardılmış toyuq iştah gətirir, qəribədir ki, əvvəlcə toyuq verirlər. Görünür adətləri belədir”.

O, toyuğu yedi, pivəni içdi, ev sahibəsi stolun üstünü yığışdırdı.

“Yəqin süfrəni dəyişəcək, – deyə müdir jiletini sıgallaya-sıgallaya fikirləşdi. – Toyuqdan bilinir ki, qoruqçu arvadı dadlı xörək bişirəndir. Deyəsən, o biri xörəklər də pis olmayacaq”.

Müdür bu minvalla axşamədək orada qala bilərdi. Yarım saat keçdi, heç nə gətirmədilər. “Hələ bişməyib”, – deyə fikirləşdi və yarım saatlıq sükutu pozmaq qərarına gəldi:

– Toyuq çox dadlı idi.

Yareş cavabında:

– Varını verən utanmaz, – dedi. – Mən isə, məsələn, toyuğu o qədər də xoşlamıram. Qaxac ət, noxudla kələm daha çox xoşuma gəlir. Naharımıza bu xörəyi bişiriblər. Əgər bizim adi xörəyimizi gözləseydiniz... Amma mən otçaları necə işlədiklərinə baxma-lyam... Bəlkə birlikdə gedək?..

“Qaxac ətlə noxud! – deyə müdir təəccübləndi. – Mən isə güman edirdim ki...”

O dodaqaltı:

– Hə, sizin işiniz çoxdur. Yadıma düşdü ki, özüm də bəzi yerlərə dəyməliyəm, – deyib xudafizləşmədən getdi.

Qoruqçu evindən bir az aralanandan sonra mehtərdən soruşdu:

– Qoruqçunun arvadı sənə heç nə vermədi, Voleşnik?

– Heç nə. Hara sürüm, ağa?

– Sudomerj qoruğuna, – deyə müdir cib dəftərinə baxaraq əmr etdi. Bir gün əvvəl dəftərçəsində yazmışdı: “Sudomerj, nahara üç ördək”.

İndi cib dəftərində yeni qeydini yazdı: “Rajitsı qoruğu, qoruqçu şuluqçudur”. Bu qısa qeydin mənası belə idi: “Dayan, dərslərini verəcəyəm”.

Müdür Beqalt əsəbiləşmişdi. Heç bir vaxt başına bu cür iş gəlməmişdi.

“Təmirin nə olduğunu sənə göstərəm”, – deyərək qoruqçunun sözlərini yadına salırdı: “Xahiş edirəm, qoruqçu otağına baxın. Təmir olunmalıdır”.

“Qızardılmış toyuq, bir butulka pivə, vəssalam! Bir dəfə də olsun mənə “zati-aliləri” demədi. Danışığına bax: “Təmir olunmalıdır!” Mənim kim olduğumu bilərsən! Əclafın biridir – mənim əleyhimə gedir. Eybi yoxdur, tezliklə görüşərik!”

Bir həftədən sonra müdir Beqalt yenə də Rajitsı qoruğuna gəldi və həmin vaxtdan ora dadandı. Gözlənilmədən, gah səhərlər, gah axşamlar baş çəkirdi, həmişə də nə işə xoşuna gəlmirdi.

Bir dəfə dedi:

– Qaz, başqa quş saxlamağı sizə qəti qadağan edirəm. Onlar ancaq zərər gətirir.

Qoruqçu xahiş etməyə başladı:

– Rıca edirəm, icazə verin. Knyaz özü mənə quş saxlamağa izin verib. Zərəri olsa da mənim özümə deyir: icarəyə götürdüyüm biçəkdə otlayırlar; amma adam tutmuşam, quşlara baxır.

– Quşlar tarlalara ziyan vurur, – deyərək qonbul müdir inad etdi.

Qoruqçu cavabında dedi:

– Tarla kəndliləridir. Əgər quşların onların tarlasına ziyan versə də dil tapıb düzəlişərik.

– Onlar balıq, kürü yeyir, – deyərək müdir son dəlilini gətirdi; deyəsən, qonbula etiraz etmək üçün əsas olmayacaqdı.

– Üzr istəyirəm: qaz nə balıq yeyir, nə də kürü. Bu şeyləri yeməyi öyrətməmişəm, – deyərək qoruqçu qonbulun sözüne etiraz etdi.

Gələn dəfə müdir qoruqçu evinin yanında ot tayası gördü. Kinayə ilə gülümsündü:

– Lap mülkədar kimi yaşayırsınız!

O, hər vasitə ilə Yareşdən qisas almaq qərarına gəlmişdi. Gah bir, gah da digər şeyin qadağan olduğunu deyir, qoruqçunun əvvəlxır mətbəxə nə işə göndərəcəyini ümid edirdi. Amma bir mətləb həsil olmadı.

Müdirin arvadı deyirdi:

– Qoruqçuların hamısının arvadlarını tanıyıram, təkə Rajitsı qoruqçusunun arvadını heç vaxt görməmişəm.

Beqalt tez-tez Rajitsı qoruğuna gəlir, qisas almaqdan ötrü bəhanə axtarırdı.

Gözlənilmədən Protivin malikanəsinin bütün qoruqçularına xəbər verdilər ki, müdir ölüb, onun dəfninə getmək lazımdır.

Bojovi qoruqçusu sonralar deyirdi:

– Çoxdandı ki, bu cür dəfn mərasimi olmamışdı. Qulluqçuların hamısı, direktor, balıq qoruqçuları, pırkeşiklər, meşəçilər gəlmişdilər – bir sözlə, iynə atsaydın yerə düşməzdi. Yarım il müdir işləməmiş ömrünü bizə bağışladı. Adətə görə tabutu biz qoruqçular aparmalı idik. Amma bu zaman bir hadisə baş verdi. Belə hadisələr həmişə olmur. Özünüz bilirsiniz ki, mərhum müdir qonbul idi. Elə köklüyünə görə tabutda partladı. Tabutdan su axdı. Üfunət aləmi başına götürdü – özünüz təsəvvür edin... Heç kəs cənazənin altına girmək istəmirdi. Yareş işə dedi: “Yozef, gəl biz aparaq”. Tabutu qaldırdıq. Hamı mat qalmışdı. “Yareşə baxın! – deyirdilər. Müdirin ondan zəhləsi gədirdi, qanlıbiçaq idilər, amma indi tabutu o aparır”.

Bu qərībā dəfn mərasimi haqqında ətraf kəndlərdə xeyli vaxt söz-söhbət getdi; lakin sonra yeni hadisə baş verdi, müdir Beqaltın ölümü unuduldu.

III. YENİ HADİSƏ

Protivin malikanəsində bu hadisədən belə xəbər tutdular. Direktor qulluqçulara işarə elədi, onlar öz arvadlarına, arvadları Protivindəki rəfiqələrinə, rəfiqələr də başqalarına. Nəhayət, xəbər kəndlərə və qoruqlara yayıldı. Misli görünməmiş və indiyədək eşidilməmiş bu əhvalat cənab direktorun başına gəlmişdi. Knyazdan sonra o, burada birinci şəxs idi. Hadisə belə olmuşdu.

Protivin malikanəsinin direktoru payızda təftiş və yoxlama aparmaq üçün qoruqlara getmişdi. Bundan bir neçə gün əvvəl payızın leysan yağışı yağmışdı.

Yağışlı günlər göl olan yerlərdə qoruqçuların işi artır.

Yağışın altında bəndi gəzmək, suyun səviyyəsinin necə qalxdığını izləmək, artıq suyun borulardan keçib biçənlərə axmasından ötrü “hacileyləklərin” kifayət qədər qaldırılıb-qaldırılmadığına baxmaq lazım gəlirdi. Başlıcası işə suyun bənddən sızıb-sızmadığını və ya necə deyirlər, bəndin axıb-axmadığını bilmək idi.

Allah eləməsin, bənd axsın. Su daşı ovacaq, kiçik dəlikdən sızmağa başlayacaq, bu dəlik isə getdikcə böyüyəcəkdi. Suyun çox güclü təzyiqi dəliyə təsir göstərüb, başqa bir daşı laxladır, bəndin seməntini ovub tökür. Özü də sakitcə, hay-küysüz. Nə dalğa olur, nə gölün səthi tərpənir.

Gölə diqqətlə baxın. Əvvəlcə yağış dənələri suyun səthində kiçik dairelər əmələ gətirir, suyun şırıltısı zorla eşidilir. Sonra qəflətən su bəndin üstündən axır – axın əvvəl zəif olur, lakin getdikcə xeyli güclənir. Bax, bu pisdır.

Bunu vaxtında görmədən, bənd tezliklə dağılmağa başlayacaq. Elə bil siqnala əsasən bənddən ot basmış iri daşlar qopacaq, bənd lərzəyə gələcək, gur su axını yaranacaq. Köpüklənəcək, bənddən daşı, çayırı, gili aparacaq. Sanki gölün bütün gücü burada – suyun dəhşətli uğultusunun, həmin müdhiş qüvvənin təsiri altında həddindən artıq sürətlə və durmadan böyüyən bu dəlikdə cəmləşmişdir; halbuki su bir az əvvəl sessiz-səmirsiz, sakit idi, indi isə guruldayan lilli axın aşağı gedir, biçənləri basır, yolunda nə varsa, hamısını dağıdır.

İlk nəzərdə adama elə gəlir ki, qoruqçunun həmişə kefi saz olur, amma əslində dərd-səri başından aşır.

Gözünü bənddən çəkmə, bax gör, daş möhkəm dururmu, altından su axıb eləmir ki... Yağış yağanda və göldə su qalxanda bəndin müəyyən bir yerindən suyun sızıb-sızmadığını diqqətlə izləmək lazımdır. Başlıcası isə gerek özünü itirməyədən. Dəliyi hər iki tərəfdən gillə tutmaq, bu yeri möhkəmlətmək gerekdir, həm də bu iş sürətlə görülməlidir, çünki dəlik böyüsə, heç bir şeylə su axının qarşısını almaq mümkün olmayacaq.

Yağışlı günlərdə gölün suyu qalxanda qoruqçu Yareş hər gecə bəndi diqqətlə yoxlamağa, suyun səviyyəsini qeyd etməyə, suyun axmasından ötrü “hacıləyləkləri” qaldırmağa başladı.

Rajitsı gölündə bənd möhkəm olsa da ehtiyatı əldən vermək olmazdı.

İndi su artmışdı, amma borularla axırdı, gölün səviyyəsi daha da qalxanda qoruqçu şlüzü bir az da genişləndirdi və su borulardan keçib bəndin aşağısında uzanan biçənlərə axdı, oradakı otu basdı.

Yağışlar kəsdi. Gölün suyu əvvəlki səviyyədə idi, “hacıləylək”lər bərkidilmişdi, bənd qurumuşdu; yalnız yağış zamanı bəndin yaxınlığında su basmış biçənəyin otu yataraq leysanı yada salırdı.

Elə bu vaxt direktor Rajitsı qoruğunu təftişə gəlmişdi. O, qeyd kitabını nəzərdən keçirdi, bəndə baxmağa yollandı; ardınca qoruqçu gedirdi.

Direktor gördü ki, bəndin altındakı ot lillidir.

– Bənd axıb, – deyə bildirdi. – Əcəb qayda-qanununuz varmış! Yareş etiraz etdi:

– Üz istəyirəm, bənd axmayıb, lütfən baxın.

– Axıb, – deyə direktor təkrar etdi. – Koram bəyem? Otun yatdığına görmürəm?

– Cürət edib bildirirəm ki, – deyə qoruqçu dilləndi, – mən burada işləməyə başlayandan bəri bənd bir dəfə də axmayıb.

Müdür dediyindən əl çəkmirdi:

– Yox, axıb. Baxın, ot tamam lillidir.

Qoruqçu əsəbiləşməyə başladı:

– Cürət edib deyirəm ki, bəndin axıb-axmadığını mənim kimi bilən olmaz. Ot ona görə yatıb ki, su çox idi, amma bu su biçənəyə borulardan axıb.

Bu məsələlərdən başı çıxmayan direktor qətiyyətlə dedi:

– Bənd axıb.

– Mənsə deyirəm ki, axmayıb, – deyə özündən çıxan Yareş etiraz etdi. – Bəndə baxın. Axıb-axmadığını daşlardan bilmək olar. Otun buna dəxli yoxdur.

Onlar bəndin üstündə, sürgünün lap yanında idilər. Direktor qara rəngə çalan suya baxa-baxa təkrar etdi:

– Deyirəm ki, axıb.

Onun tərsliyi qoruqçu Yareşi elə qəzəbləndirdi ki, özündən çıxaraq qışqırdı:

– Əgər bir də belə desəniz, sizi suya atacağam.

Direktorun bənizi ağardı, sahildən geri atılaraq dili topuq vura-vura dedi:

– Hə-hə, əsəbiləşməyin. Soruşurdum da. Qayda belədir. – Sonra araya söz qatdı: – Yaxşı, çoxdan kəsilib?

– Üç gündür, – deyə qoruqçu cavab verdi.

Direktor bənddən aşağı atılaraq:

– Üç gün, hm, az deyil, – dedi. – Hə, deyəsən hər şeyə baxdım.

Həyətdə dayanıb direktorla ərinin höcətləşməsinə qorxa-qorxa qulaq asan qoruqçu arvadı Yareşova onların evə heç bir şey olmamış

kimi tamamilə təmkinli halda qayıtmalarını görəndə çox təəccüb-
ləndi.

Həmin hadisədən sonra direktor Rajitsı qoruğuna gələndə qoruq-
çudan qorxduğuna görə həmişə lütfkar olurdu və ondan incidiyini
üzə vurmurdu.

Lakin özü sirri saxlaya bilməyib qulluqçularına danışdı. Qulluq-
çular isə öz arvadlarına, arvadları da rəfiqələrinə və ilaxir, beləliklə,
hər tərəfə yayıldı ki, Rajitsı qoruqçusu cənab direktoru suya atmaq
istəyib. Hər kəs bu barədə danışib qurtarandan sonra əlavə edirdi:

– Amma heç kəsə deməyin, ha.

IV. QORUQÇU EVİNİN YANINDAN KEÇƏN BƏNDƏKİ OYUQLU PALID AĞACI HAQQINDA

Palid ağacı bəndin qırağında ucalırdı, budaqları bir tərəfdən suyun
üstünə, digər tərəfdən isə bəndin aşağısındakı biçənəyin üstünə sal-
larırdı.

Gün çıxanda da, batanda da bu palıdın üzərinə şölə saçırdı; ağac
qocalıb oyuqlu olsa da, qollu-qamətli idi. Beş nəfər əl-ələ versəydi,
gövdesində dövrə vura bilməzdi, oyuğunda isə iki nəfər gizlənerdi.

Yarpaqları arasında çoxlu quş yuvası vardı, bu yuvalarda sərçə,
alacəhrə məskən salmışdı, lap yuxarıda isə hacıləylək yuva qurmuşdu.
Oyuqda iri yarasa özünə yer eləmişdi. Bu quşlar bahardan payızadək
ağacın budaqlarında cəvşəşir, cəh-cəh vurur, orada yumurtaların-
dan bala çıxarırdı. Palid quşların bir neçə nəslinin məskəni olmuşdu.

Qabığından cavan budaqlar pöhrələyib uzanır, kökləri isə bəndin
dərinliklərinə işləyirdi.

Qoruqçu evindən palıda və bəndə baxanda daha gözəl görünürdü.
Axşamlar evin kənarına çıxanda budaqlarda quşların uçuşduqlarını,
qürub edən günəşin şüaları altında yaşıl yarpaqların cəh-rayı rəngə
boyandığını, bənddən gedən uzun kölgənin isə suyun səthində titrə-
diyini görəndə adam valeh olurdu. Qoca palid ağacı batan günəşin
ışığında başdan-başa parıldayırdı.

Qışda budaqları və qabığındakı çatları qarla dolanda da ağac
qəşəng görünürdü. Ağacın qara gövdəsi ağ fonda aydın seçilirdi,
rənglərin yaratdığı tezdə baharda yaşıl budaqların, payızda solan yar-
paqların hər cür çalarları kimi göz oxşayırdı.

Palid qanunsuz balıq ovlayanları izləmək üçün pusqu yeri idi.
O, bir növ əməliyyat bazasına çevrilmişdi – boş oyuqdan gölün hər
tərəfini görmək olurdu.

Vəhşi ördək və maygülü ovu zamanı da ovçular oyuqda gizlənir-
dilər. Quşlar suyun səthində qalxanda Rajitsı qoruqçusu sərrast atəş
açırdı.

Göl yaradılan gündən bəri burada yüzillik keşikçi kimi duran
qoca palid ağacı ağa torpaqlarındakı biyar işlərini, qorxulu günlərdə
Protivindən Pisekə gedən yolla orduların irəlilədiklərini görmüşdü.
Məsələn, Fransa əsgərlərini. Fransa əsgərləri bu yerlərə soxulanda
xalq mahnı qoşmuşdu; heyf ki, mahnı, demək olar, unudulub itiril-
mişdir. Bu nəqəratla qurtarırdı: “*Nuza, nuza, oni tom, oni zom*”.
Deyəsən bu, fransızların əsgər mahnısındakı “*Nu somm, nu somm,
le zonet zom*”¹ ifadəsinin təhrif edildiyi misralar idi.

Palid ağacı öz budaqlarında quşların nə qədər nəslini bəsləmişdi!
Göldən nə qədər balıq tutulduğunu görmüşdü! Həmişə də təmkinini
pozmadan qüdrətli bir ağac kimi dayanıb durmuşdu. Tufan olanda
gövdesi silkələnsə də, qoca palid əyilmirdi, içərisindən çürüsə də
yeni-yeni budaqlar pöhrələnirdi.

Lakin bir dəfə isti yay günü ildırım ağacın birəsrlik ömrünə,
onunla birlikdə isə yuxarıda yuva qurmuş hacıləyləyin və budaq-
larda məskən salmış digər çoxlu quşun ömrünə son qoydu.

Qəflətən ildırım çaxdı, göy guruldadı və qoruqçu evinin qor-
xuya düşən sakinləri bəndə qalxanda gördülər ki, qoca palid bəndin
üstündə köndələn uzanıb, budaqları gölə sallanıb. Qoca palıdın məh-
vinə acı-acı ağlayan qoruqçu qızını ovundurmaq çox çəkdi.

Hamı heyf-silənirdi.

Qoruqçu dedi:

– Sabah mişarlayıb odun eləyəyəm.

– Ağacı ildırım vurub. Bu pis əlamətdir, – deyər qoruqçu arvadı
dilləndi.

Qoruqçu əlavə etdi:

– Sabah qoca Qaydanın dalınca Putimə adam göndərəcəyəm.
Qoy gəlib mişarlamağa kömək eləsin.

Həmin axşam qoruqçu evində hamı kədərli idi.

¹ Hamımıza məlumdur. Şərəfimiz əzizdir (*frans.*).

Hamıya elə gəlirdi ki, nə isə əziz bir şey itirib.

Ertəsi gün muzdur Matey qoca Qaydanın dalınca Putimə getdi. Qayda arvadı ilə gəldi.

Qoca Qayda yoxsul idi; arvadı ilə birlikdə muzdurluq edir, günə-muzd işləyirdi, bu minvalla dolanırdılar.

Qayda arvadının köməyi ilə qoca palıdı yuxarıdan aşağı mişarlaşmağa başladı, nazik budaqları balta ilə kəsdi; səhərdən isti düşənə-dək heç biri dinmədi.

Günorta arvadı ilə birlikdə nahar eləmək və dincəlmək üçün qoruqçu evinə gələn qoca Qayda otaqda ev sahibsinə dedi:

– İnanırsınızmı, elə bil öz bədənimi mişarlayıram.

Qaydova qaşığı boşqaba qoydu, gözləri yaşardı.

– Niyə ağlayırsınız? – deyə qoruqçu arvadı təəccübləndi.

Qoca Qayda təkrar etdi:

– İnanırsınızmı, utanmasaydım, mən də ağlardım.

Qaydova içini çəke-çəke dilləndi:

– Otuz il əvvəl öz qocamla bu palıd ağacının altında tanış olma-ğım yadıma düşdü.

– Onda cavan idim, – deyə Qayda köksünü ötürdü. – Ağlıma da gəlməzdi ki, qoca vaxtımda belə müsibət görəcəyəm.

Bir dəfə bəndin üstü ilə gedirdim...

Zavallı Qaydova ərinin səsinə səs verdi:

– Qəflətən dolu yağdı!

– Mən oyuğa girdim, – deyə Qayda davam etdi.

Qaydova ərinin sözünü kəsdi:

– Mən də bəndin üstündə idim. Dolu yağmağa başladı; Harada daldalanacağımı bilmirdim. Palıdın oyuğuna girdim.

– Elə orada tanış olduq, – deyə Qayda yenidən köksünü ötürdü. – İndi onu mişarlayırıq... Vaxtilə cavan olduğumuzu, o vaxtdan bəri nələr keçirdiyimizi yada salanda bizi qəm bürüdü...

Bütün qışı qoruqçu öz evini qoca palıd ağacının odunu ilə qızdırdı.

Lakin baharda palıdın bəndə işləmiş köklərindən birinin pöhrələdiyini əlavə etməsək, bu ağac haqqındakı söhbətimiz tam olmaz.

V. MUZDUR MATEY

Mateyin Maletitsıda atalığı vardı. Oğulluğunun başında qoz sındırırdı. Anası tez ölmüşdü, Matey on yaşında ikən evdən qaçıb Rajitsı qoruğuna getmişdi. Qoruqçu arvadı balaca qaçqına demişdi:

– Səhərdək burada qala bilərsən, amma səhər atanı çağırırdı-çağıq, qoy gəlib səni evə aparsın.

Lakin Mateyin atalığı gələn adama demişdi:

– İstəşəniz, uşağı öz yanınızda saxlaya bilərsiniz; ömür boyu minnətdar olaram. Bu oğlanın qarnı doymaq bilmir. Axırda ev-əşiklə birlikdə özümü də yeyəcək. Geri qayıtarsanız, o qədər döyəcəyəm ki, adını da yadından çıxaracaq.

Beləliklə, Matey Rajitsı qoruğunda qalıb çobanlıq eləməyə başlamışdı. Qaz, heyvan otarırdı. Böyüyüb bərkimişdi, daha da qarın-qulu olmuşdu. Biçənlərdə qaz və heyvanlara müxtəlif şeylər öyrətməklə əylənirdi.

Erkək qazlara yoldan keçənlərin üstünə atılmağı, onları dimdikləməyi, qanadları ilə vurmağı, balaca çəpişə tanış olmayan adamları buynuzlamağı öyrədirdi.

Otlada hey Mateyin səsi eşidilirdi:

– Qaz, diqqət, hop! Çəpiş, cum!

O, cöngəyə adamların üstünə elə hücumla keçməyi öyrətmişdi ki, heyvan bir dəfə hətta Derjimini yüzbaşısını qabağına qatıb düz yarım saat qovmuşdu.

Matey bəslədiyi qaz və heyvanlarla daima çalışır, onlara hücum etməyin müxtəlif üsullarını öyrədirdi.

Otladan qayıdanda görünürdü ki, erkək qazlar onun bədənini dimdikləyib qanatmışdı. Keçi ilə cöngə o ki var əzişdirmişdi. Bu mübarizə və aclıq onu yorub əldən salırdı. Şıltaqlıq etmədən iki adamın payını yeyirdi. Qabaqdan qalanları da ötürüb, yenə istəyirdi.

Toyuq hinlərinə girib yumurta içir, anbara soxulub orada qayda yaradırdı, əməllərinin necə nəticə verəcəyinin qeydinə qalmırdı.

Böyüdükcə iştahası da artırdı.

Amma işinin öhdəsindən yaxşı gəlirdi. Sonralar vəzifəsi böyüyüb nökr olanda ondan etibarlı adam tapılmazdı.

Çox fərasətli idi, hər şeyə göz qoyub bu qənaətə gəlmişdi ki, hər tərəf müxtəlif yeməklə doludur.

Alacəhrə, sərçə tutur, qızardıb yeyirdi.

Biçənlərdəki qurd-quşu izləyir, köstəbək ovlayıb qızardı. Bir dəfə evə böyük bir bağlama ilə qayıtdı. Bağlama kirpi ilə dolu idi. Qoruqçu arvadına dedi:

– Bunun da dadına baxmaq istəyirəm, anacan. Belkə yeməlidir. Axı kirpi özü murdar bir şey yemir. Təmiz heyvandır, anacan. Dərini həyətdə soyaram.

Axşam kirpiləri qızardıb xeyli çörəklə yedi.

– Nanəciblər, əllərimi deşik-deşik elədilər, – deyə qəzəblə diləndi və başqa xəbərləri ötürməyə başladı.

Qoruqçu kənara tüpürərək öz fikrini dedi:

– Matey, sənə heç kəs ərə getməz. Kim istər ki, kirpi yeyən adamla öpüşsün?

Möhkəm əzələli əlləri ilə qızardılmış kirpini parçalayan Matey cavab verdi:

– Eh, görək piyə qızardaydım. Ləzzətli olardı!– Kirpilərin axırına çıxandan sonra dedi: – Şükür Allaha. Kim bilirdi ki, kirpinin əti bu cür dadlı olur! Heyf ki, əvvəllər bilməmişəm.

O vaxtdan bəri Matey kirpi tutmağa başladı. Tezliklə belə qənaətə gəldi ki, donuzburunlu kirpi itburunlu kirpidən qat-qat dadlıdır. Hamıya deyirdi:

– Erkək kirpi diş kirpidən dadlıdır. Hamısından dadlısı kirpi bala-sıdır.

Bir dəfə atalığı Mateyə dəyməyə gəldi. Nadir qonaq idi: oğulluğunu görməyə hər beş ildən bir gəlirdi.

Bazar günü idi. Kirpi ovundan günorta qayıdan Matey otağa girəndə atalığını orada gördü.

Qoruqçu öz arvadı ilə birlikdə kəndə getmişdi, indi evin sahibi Matey idi.

– Necəsiniz, atacan? – deyə Matey atalığının təmiz qırılmış üzündən mehribanlıqla öpdü.

Atalığı cavab verdi:

– Pis deyiləm, Matey. Bəs sənin kefin necədir? Yaxşısan?

– Yaxşıyam, atacan.

Atalığı dedi:

– Hə, gəlib səni gördüm. İndi çıxıb gedə bilərəm.

– Ac getməyəcəksiniz ki, atacan! – deyə Matey etiraz etdi. – Bu saat elə bir şey bişirərəm ki, analar görməyib.

– Nədir elə?

– Yeyərsiniz, bilərsiniz, – deyə Matey cavab verdi. – Söz verirəm ki, dadı damağınızdan getməyəcək. Gedib qızardım.

Matey getdi, xeyli vaxt gəlib çıxmadı. Qayıdandan sonra dedi:

– Sizi ac buraxa bilmərəm, atacan. Beş ildən bir görüşürük. Uşaqlığımda mənə döydüyünüzü və evdən qaçdığımı da yadımdan çıxarmışam.

Atalığı:

– Yada salmağa dəyməz, – dedi. – Əsil qarınqulu idin, Matey. Bir dəfə özünə iki cücə qızartmışdın.

– O vaxt bilmirdim ki, daha dadlı xörəklər var, – deyə Matey izah etdi. – Amma siz mənə acından öldürürdünüz, atacan. Gəlin bu barədə danışmayaq, indi siz mənim qonağımsınız.

Matey yenə də mətbəxə getdi, tezliklə oradan cızıltı eşidildi, otağa xoş iy doldu.

– “Görəsən niyə əl-ayağa düşüb? – deyə kəndli fikirləşdi. – Əcəb iy gəlir... Hamı gedib, evin sahibi indi odur. Necə döydüyümü yaddan çıxarıb. Yaxşıdır”.

Matey tez-tez atalığına baş çəkir, bir az danışır yenə də mətbəxə qayıdırdı. Xoş iy otağı bürümüşdü.

Nəhayət, Matey boşqab və çörək gətirərək dedi:

– Hə, buyurun, atacan. Sizin üçün əlimdən gələni əsirgəməmişəm.

Atalığı iştahaçan ətə girişdi.

– Əla xörəkdir, – deyə tərifləyirdi. – Sümüyü də azdır... Matey, deyərsən dovşan ovlamısan?

Matey cavabında güldü:

– Yox, əşi!

– Deməli, quş balasıdır, – deyə atalığı bildirdi. – Sümükləri bəmbaladır. Dadlıdır, çox ləzzətli.

– Bir tikə də yeyin! – deyə Matey təklif etdi.

O, xörəkdən yenə də gətirdi, qonağın qabağına qoyub dedi:

– İndi başını da sizə verdim, atacan, yəqin ki, nə olduğunu biləcəksiniz.

Atalığı əti bıçaqla kəsib dedi:

– Qəribə dimdiyi var.

Matey güldü:

– Nə danışırırsınız, atacan? Məgər sizin Maletitsıda kirpi yoxdur?

– Necə? Bu kirpidir? – deyə atalığı heyrlərlə soruşdu.

Matey cavab verdi:

– Əlbəttə, kirpidir. Boşqabınızda görmürsünüz?

– Aman Allah! Əzizim, mənə doğrudan da kirpi əti vermişen?

Muzdur təəccübləndi:

– Məgər xoşunuza gəlmədi? Axı siz harada aş, orada başsınız.

Atalığı heç nə demədən ayağa qalxıb papağını başına qodu, həyəte çıxaraq Maletitsiya tərəf yollandı.

Pört olan Matey əl dəyməyən xörək payını yeyib bəndin üstünə qalxanda gördü ki, atalığı arabir ayaq saxlayır, irəli öyilir. Yediyini qaytarırdı, elə bil bağırsaqları ağzından töküləcəkdi. Sonra hər dəfə qoruqçu evinə tərəf dönüb yumruğu ilə hədələyirdi.

Tezliklə hər yerə xəbər yayıldı ki, Rajitsı qoruğundakı Matey atalığına qızardılmış kirpi verib. Böhtənçilər deyirdilər ki, özü hətta siçan yeyir. Bayram günündə Matey roqşə gedəndə qızlardan heç biri onunla oynamaq istəmədi, oğlanlar isə bədbəxti meyxanadan qovdular.

Hamının üz döndərdiyi Matey günlərin bir günündə qoruqçu ilə arvadına lap uşaqlıqdan ona elədikləri yaxşılıqlar üçün təşəkkür edərək baş götürüb getdi, bir də qayıtmamaq qərarına gəldi.

Hara getdiyini heç kəs bilmədi. Beləliklə, Rajitsı qoruğunda maraqlı adamların biri azaldı. Ancaq yeri düşəndə biri “Matey kimidir” ifadəsini işlədəndə hamı bilirdi ki, bunun mənası “nə desən tıxar” deməkdir. Nökər Mateydən qalan bu oldu.

VI. QORUQÇU EVİNİN SÜQUTU

Qoruqçu evi gözlənilmədən süqut etdi. Təbii fəlakət nəticəsində yox, qüdrətli malikanə direktorunun arzusu ilə. O, Rajitsı qoruqçusunu qıyamçı sayırdı, çünki qoruqçu direktorun tələb etdiyi kimi heç vaxt alçalmırdı.

Bir dəfə yaxınlıqda – Talində göldən balıq tuturdular. Yareş də orada idi.

Axşam gölün suyunu açıb buraxmışdılar. Ancaq ortada su qalmışdı. Balığın hamısı ora yığılmışdı; şəhər bu suya tor atıb balığı yığırdıracadıqlar, lakin naməlum bir canı boruları gözlənilmədən açmışdı, su biçənəklərə axmış, balıqlar lap dayaz yerdə qalmışdı.

Bu çətin anda balıq qoruqçusu Yareş gəlib hamını oyatmışdı. Onlar xeyli zəhmət çəkərək yaxınlıqdakı göldən araba ilə çölləklərdə su daşıyıb balıqların lil içərisində qaynaşdığı gölə töküldülər.

Əgər belə etməsəydilər, balıqlar tələf olardı. Lakin başqaları yatanda Yareşin sayıqlığı üzündən balığın hamısının xilas edilməsinə baxmayaraq şəhər bu hadisədən xəbər tutan malikanə direktoru onu diqqətsizlikdə təqsirləndirdi.

Öz borcunu ləyaqətlə yerinə yetirmiş Yareş etiraz etmək istəyəndə direktor onun üstünə qışqırdı:

– Rədd ol, buradan!

Yareş öz evinə qayıtdı.

Direktor xəbər göndərdi ki, Yareş gəlib ondan üzr istəsin. Bir dəfə, iki, üç dəfə xəbər göndərdi, lakin Yareş dediyindən dönmədi:

– Məni oradan qovduğuna görə ondan üzr istəməliyəm? Belə gedim əlini də öpüm?

Belə olduqda malikanə direktoru tapşırırdı ki, Yareşi dəftərxanaya çağırınsınlar. Qoruqçu evinə qayıdandan sonra təmkinlə arvadına dedi:

– Deməli, payızda pensiyaya çıxırıq. İldə iki yüz qızıl alacağam, – deyə sözüne davam etdi. – Rajitsıdakı qoruqçu evini bağlayırlar. Direktor deyir ki, balıq qoruğu əvəzinə meşə qoruğu yaratmağı çoxdan qət edib. Burada meşəçi yaşayacaq.

Rajitsı qoruğunun aqibəti belə oldu.

ƏRZAQ VERGİSİ YIĞAN CƏNAB XOXOLKANIN ROMANI

Ərzaq vergisi yığan cənab Xoxolka çox vicdanlı adam idi. Öz vəzifəsini yerinə yetirərkən heç kəsə güzəştə getməzdi. Zona xəttindən gizli yolla nə iş keçirməyə çalışan bir şəxsi tutub dəftərxanaya gətirəndə isə göy gözləri öz borcunu şərəflə yerinə yetirən adamın gözləri kimi fərəhdən parlayırdı.

Onun gözlərindən heç nə yayına bilməzdi. Tramvayda camaatı öz nəzərləri ilə az qala yeyirdi, o qədər şübhə ilə baxırdı ki, hətta tamamilə əli boş gedenlər utandıqlarından qızarıb, oğru görkəmi alırdılar.

O, pələng nəzəri ilə skamyaların altını axtarırdı. Qorxuya düşən sərnəşinin ayağı ilə bağlamayı gizlətmək istədiyini görəndə qalib görkəmi alaraq bu bağlamayı ortaya çəkər və gözlərini yaxalanmış adamlara zilləyərək soruşurdu:

– Ey, buradakılar nədir?

Elə qəzəblə soruşurdu ki, özlərini itirən sərnəşilər hər şeyi dərhal boynuna alır və ərzaq vergisi qoyulan əşyaların adını çəkirdilər; tamamilə yalan danışır guya alt paltarları apardıqlarını iddia etməyə cəhd göstərəndə səsləri elə titrəyirdi ki, əvvəl-axır ələ keçirildilər.

Öz mundirində sim kimi gerilmiş Xoxolka onları zona xəttindəki dəftərxanaya elə iftixarla aparırdı ki, sanki talançı və qatil tutmuşdu. Qadınlar onların öz paltolarının həddindən artıq canfəşanlıqla əlş-dirildiyindən şikayətlənəndə də Xoxolka qalib gəlirdi.

Bu rəşadətli kişi deyirdi:

– Təmiz olan adamı ləkələmək olmaz. Gizlincə qaz aparmaq fikrinə düşmüşsə, onda özündən küs.

O, təqsirkarı dəftərxanaya aparır, sahiblərindən müəyyən bir şeyi zona xəttindən keçirmək tapşırığı alan xidmətçi qızların göz yaşlarına qətiyyətlə məhəl qoymurdu.

Qadınları xətdə saxlayanda və onlar şübhəli tərzdə gülümsünərək çantalarında heç nə olmadığını pıçıldayanda bu məcburi təbəssüm də Xoxolkaya təsir etmirdi.

Cəld hərəkətlə qıfılı açır çantanın içinə baxır, əlini ora soxur və müzəffər nəməsini çəkirdi:

– Ey, bəs bu nədir?

Sonra zavallı qurbanı dəftərxanaya aparırdı. Bu dəftərxana ərzaq vergisi haqqındakı qanunu pozanların çox şikayətini eşitmişdi, bütün təbəqələrə mənsub olan və nədənsə məhz burada xüsusən əldəyməz məxluqa çevrilən qadınların ağladıklarını çox görmüşdü.

Cənab Xoxolka deyirdi:

– Qadın ilandır. Görkəmcə ən ləyaqətli belə vergi məmurunu aldatmaqdan başqa bir şey barədə fikirləşmir. Baxanda üzdən mələyə oxşayır, tumanının altında isə qırqovul gizlədir.

Beləliklə, cənab Xoxolka yavaş-yavaş qadınların hamısına nifrət edən bir kişi olmuşdu.

Qadın gözəlliyi ona qətiyyətlə təsir etmirdi. Kök qadın belə onda həmişə şübhə doğururdu ki, koftanın altında toyuq gizlədilmişdir,

yoğun bud ona cazibədar bədəndə beş kiloqram ət və bir kiloqram qızardılmış piy aparmaq istəyən gözəli xatırladırdı.

Cənab Xoxolka həmin əhvalat barədə danışarkən deyirdi:

– Onun belindən yapışarkən necə şikar ələ keçirdiyimi dərhal başa düşdüm. Qoca Fouskova onu dəftərxanadakı şirmanın arxasında soyunduranda nəcib gözünün yaşını sel kimi tökürdü. Məlum oldu ki, hansı müəlliminse arvadıdır. İyirmi krona cərimə verən kimi gözəlliyi yoxa çıxdı.

Bütün bunlara baxmayaraq Xoxolka evləndi. Bir dəfə zona xəttində olarkən gördü ki, əlində böyük çanta tutmuş qırmızıyanaq bir qız küçəni keçir. “Nə aparırsınız?” – deməyə macal tapmamış qız qara gözləri ilə ona baxıb dilləndi:

– Lütfən deyın, vergi harada alınır. Mən yumurta, ət aparıram.

Qızın sadə, səmimi sözləri cənab Xoxolkanın qəlbinə ehtizaza gətirdi. İndiyədək heç vaxt heç bir qadın ona vergi ödəmək arzusunda olduğunu bildirməmişdi.

O, qeyri-ixtiyari olaraq nəvazişlə qıza baxıb dedi:

– Baxın, o pəncərənin önündə, xanım.

Sonra qadınlar arasında qərribə bir məxluq olan qeyri-adi qız bütün günü yadından çıxmırdı. Lakin gecə yuxudan oyanarkən hiss etdi ki, qadınlara etimadsızlığı ona əvvəlki kimi yenidən hakim kəşilmişdir. Axı hansı qadın vergi məmurunu aldatmaq istəməz? Bəlkə cənab Xoxolkanın etimadını məhz buna görə qazanmaq istəmişdir ki, o, qızın ərzaq vergisini ödəməyə hazır olduğuna şübhə etməsin, inam yaradanda isə ilk fürsəti fəvri verməyib bütün nəcib qadınlar kimi aldatmış.

Lakin ertəsi gün qızın açıq sifətini görəndə xüsusilə o, bir kiloqram gavalı apardığını deyib, buna görə vergi alınmış-almadığını sadələşləklə soruşanda etimadsızlıq yoxa çıxdı. Qız öz qəlbi kimi çantasını da açdı. Cənab Xoxolka çantada bir ovuc gavalı görəndə adəti xilafına dedi:

– Buna görə vergi lazım deyil, xanım.

Sonra gah uzaqlaşır, gah da yaxın gəlir çamadanlarla, bağlamalarla zona xəttini keçmək qaydasını, hansı və nə qədər əşya üçün ərzaq vergisi alındığını və bu sahədə yalan satmaq üstündə verilən ciddi cəzanı izah etməyə başladı.

– Ümumiyyətlə, yalan danışmaq günahdır, xanım, – deyə əlavə etdi, – amma bizə, zona xəttində olanlara yalan demək xüsusilə günahdır.

Bütün günü Xoxolkanın kefi saz idi; gözəl kəndli qızına hər şeyi ətraflı başa saldığına və gələcəkdə hökuməti aldadıb zona xəttindən bir şey keçirmək fikrinə düşməməsi barədə xəbərdarlıq etdiyinə görə sevinirdi. Bu qızla qarşılaşdığı və onunla danışdığı dəqiqələr Xoxolkanın həyatında ən fərəhli dəqiqələr oldu.

Öyrəndi ki, qızın olduqca gözəl xasiyyəti var: qız nəyi və nə qədər apardığını dərhal xəbər verir; etiketsiz şüşədə şorab aparanda, şüşədəkini cəsarətlə sirke adlandırmaq olanda da bu xasiyyətindən el çəkmirdi.

İndi qızın sözüne inanırdı, lakin o, hər dəfə xətdən keçirdiyi şeyləri acıb göstərirdi. O, qızıl kimi nəcib qız, yer üzündə yeganə vicdanlı qadın idi.

Yarım il Xoxolka qadın vicdanının əyani sübutunu görüb sevindi. Növbətçiliyə getmədiyi bazar günlərində evvəlcədən şərtləşdikləri görüşlərdə qızın yalan danışmağı sevmədiyinə, hökumət idarələrindən qorxduğuna və şəxsən ona hörmət bəslədiyinə qəti əmin olandan sonra Xoxolka evləndi.

Toyda o, qızın ata-anası ilə tanış oldu – hörmətli kəndli idilər. Toy qurtaran kimi evlərinə qayıtdılar.

Perronda vidalaşarkən qayınana söz verdi ki, biçindən sonra Praqaya gələcək.

Bir dəfə, biçindən xeyli sonra cənab Xoxolka postunda durub, zona xəttindən keçən piyadalara qartal nəzəri ilə baxırdı.

Qəflətən gördü ki, əlində zənbil tutmuş gen tumanlı kök bir arvad ona tərəf gəlir.

Bu, qayınanası idi.

– Sabahınız xeyir, anacan, – deyə Xoxolka səsləndi. – Praqaya xoş gəlmisiniz. Nə aparırsınız?

Arvad zənbili aç-aça cavab verdi:

– Sizin üçün təzə çovdardan çörək bişirib gətirmişəm. Allahın nemətidir!

Qayınanasından ehtiramla ayrılan cənab Xoxolka bir dəqiqə onun ardınca baxdı. Qəflətən bənizi ağardı və beynindən dəhşətli fikir keçdi: qayınanasının tumanı çox gen idi.

O, iki sıçrayışla arvada çatdı.

– İcazə verin, anacan!

Əli ilə tumanı şappıldatdı.

– Aman Allah! Bir az, ikincisi... Ardımca gəlin, – deyə ciddi şəkildə əmr etdi, qayınanasının titrəyən əlindən yapışb dəftərxanaya apardı. Orada arvadı şirmanın arxasına dartıb qoca Fauskovanı çağırdı: – Bu kənd cadugərini soyundurun!

Əsil Brut kimi.

Sonra qayınanasına tərəf dönərək ağlamsındı:

– Bu nə işdir, başıma getirdiniz, anacan?

O, bədbəxt kürəkən oldu.

Tuman çıxarıldı, altdan iki qaz tapıldı.

Gözü yaşlı qayınana cavab verdi:

– Marinka mənə məktub yazmışdı ki, qazları gizləncə zona xəttindən keçirim.

– Marinka?! – deyə zavallı bağırırdı. – Günü bu gün evdən qovaçağam!

Bircə anın içərisində arvadına etimadını itirən daşürəkli cənab Xoxolka sözünün üstündə durdu.

Xain arvadını evdən qovandan sonra o, zona xəttindən keçən xanımların və xidmətçilərin paltarlarını daha ciddiyyətlə əlləyir və hər tramvaya minəndə evvəlkindən daha heybətli, qat-qat heybətli səsle bağırır:

– Xahiş edirəm, vergi alınan əşyaları göstərin!

İMZASIZ MƏKTUB

Knyaz Fridrix öz kəretində sevincindən coşan izdihamın arasından keçib gedirdi. Qəflətən kiminsə məharətlə tulladığı zərf dizinin üstünə düşdü.

Xoşhaliqla gülümsünən knyaz Fridrix məktubu oxumağa başladı: “Həşəmətli cənab, indiyədək analar sizin kimi axmaq doğmayıb!”

Knyaz Fridrixin təbəssümü yox oldu. Ertəsi gün qəzetlərin yazdığı kimi, həşəmətli cənabın halı bir qədər xarablaşdı, şənlik dərhal kəsildi və knyaz sarayına yollandı.

Orada öz kabinetinə çekildi, biabırçı məktubu o tərəf–bu tərəfə çevirib diqqətlə yoxladı və nəhayət, “həşəmətli cənab, indiyədək analar sizin kimi axmaq doğmayıb!” sözlərini əlli dəfə oxuyaraq əzbərləyəndən sonra təəccüblə səsləndi:

– Bu yaramaz imzasını da qoymayıb!

Sonra həyəcanla kabinetdə var–gəl etməyə başladı. Usanmadan təkrar edirdi:

– Həşəmətli cənab, indiyədək analar sizin kimi axmaq doğmayıb!..

Yarım saatdan sonra knyaz dövlət şurasının iclasını çağırmağı tapşırı. O, dörd nəfər məxfi müşavirə təşvişlə müraciət etdi:

– Cənablar! Hakimiyyət başına gəlməyimin otuz illiyi münasibətilə keçirilən bugünkü bayram zamanı bir cani kərimə belə bir məktub atmışdır: “Həşəmətli cənab, indiyədək analar sizin kimi axmaq doğmayıb!”

Məxfi müşavirlər qorxudan ağappaq ağardılar, baron Karel isə zorla dilləndi:

– Həşəmətli cənab, bu məktub sizə yazılmayıb.

Knyaz Fridrix özündən çıxdı:

– Hörmətli baron, – dedi, – zənnimcə, sizə məlumdur ki, bütün knyazlıqda “həşəmətli” titulu ancaq mənə məxsusdur və həmin titula malik olmaq istəyən bir adam da yoxdur. Bir halda ki, məktubda “Həşəmətli cənab, indiyədək analar sizin kimi axmaq doğmayıb!” sözləri aydın yazılmışdır, deməli, mənə aiddir. Elə güman edirəm ki, cənablar, bu barədə söz ola bilməz. Lakin dövlət mənafeyinə hərəkət edərək cinayətkarı tapmaq lazımdır, çünki o, məni təhqir etməyə cürət göstərüb, bu isə dövlət xainliyinə bərabərdir. Bu işi sizin öhdənizə verirəm, ümid etdiyimi bildirirəm ki, parlament mənə tərəfdar çıxacaq və öz padşahının qanını qaraltmaqdan utanmayan adamın rüsvayçı əməlini sabahkı iclasında pisləyəcəkdir.

Məxfi müşavirlər polis rəisini də dəvət edib gecədən xeyli keçənədək məsləhətləşdilər.

Ertəsi gün parlamentin iclasında sədr knyazın öz əli ilə yazdığı məktubu oxudu. Məktubda knyaz Fridrix öz rəiyyətini sədaqətli olmağa çağırırdı.

Məsələnin nədən ibarət olduğunu heç kəs bilməsə də parlament işi təxirə salmadan xüsusi məktub yazıb knyaza sədaqətini izhar etdi.

Hamı naməlum, müdhiş hadisə baş verəcəyindən qorxurdu.

Amma polis rəisi yatmırdı: o, qəbul olunmasını xahiş etdi və biabırçı məktubu dövlət arxivindən çıxardı.

– Nə etmək niyyətindəsiniz? – deyə kansler soruşdu.

Polis rəisi əlini əlinə sürtürdü:

– Hövsələli olun, cənab! Mən axtarışa başlayanda mat qalacağsınız!

Məktubu dövlət mətbəsinə apardılar və polis idarəsinin buraxdığı çox böyük afişalar həmin gün paytaxtın hər yerindən asıldı.

“Aşağıdakı məktubu yazıb bizim həşəmətli knyazın kərimə atması cinayətkarın izinə düşən hər kəs min marka mükafat alacaqdır”.

Bu sözlərdən sonra məktubun dəqiq surəti gəlirdi: “Həşəmətli cənab, indiyədək analar sizin kimi axmaq doğmayıb!”

Axşama yaxın knyazlığın bütün əhalisi xəbər tutdu ki, knyaz Fridrix dünyada ən axmaq adamdır.

Ertəsi gün polis rəisi pensiyaya çıxdı.

REKLAM SƏHNƏSİ

(Amerika yumor eskası)

Amerikada, adının çəkilməsinin əhəmiyyəti olmayan şəhərin çox izdihamlı küçələrindən birində xoş qiyafəli, üzləri tərtemiz qırılmış iki nəfər axşamçağı qarşı–qarşıya addımlayırdı.

Onlar, demək olar, üzbəüz gələndə boz silindrli cənab yumşaq şlyapalı cənabdan soruşdu:

– Bağışlayın, ser, sizinlə bir vaxt görüşmək şərəfi mənə nəsib olmayıb?

– Qətiyyə, ser, mən sizi tanımıram, – deyə yumşaq şlyapalı cənab cavab verdi.

Birinci şəxs, yoldan keçənlər eşitsinlər deyə ucadan səsləndi:

– Çox qəribədir! Deməli, siz iddia edirsiniz ki, məni heç vaxt görməmişsiniz?

Heyrətlənmiş ikinci şəxs təkrar etdi:

– Heç vaxt.

– Onda icazə verin, soruşum, – deyə boz silindrli cənab sözünə davam etdi, – nə üçün mənə uzaqdan diqqətlə baxırdınız?

Bu söhbət zamanı onların dövrəsinə adam yığışmağa başladı.

– Bu cənablar şahid olarlar ki, sizə baxmırdım, – deyə ikinci şəxs bildirdi.

Birinci şəxs qışqıra-qışqıra cavab verdi:

– Yox, baxırdınız, ser! Əgər centlmensinizse, nə üçün baxdığınızı lütfən deyin.

– Sizi tanımıram, sualınızı yersiz hesab edirəm və...

– Buyurun, buyurun, “və” nə?.. – deyə birinci cənab soruşdu.

– Bu “və” ilə nə demək istəyirdiniz?

– Cavab vermək də istəmirəm, – deyə ikinci cənab tövrünü pozmadan dilləndi və bu qeyri-adi mübahisəyə getdikcə daha dərin maraqla qulaq asan adamlara müraciətlə əlavə etdi: – Cənablar təsdiq edə bilirlər ki, mən heç bir pis söz demədim.

Özündən çıxan birinci cənab soruşdu:

– Demədiniz, onda pis bir şey barəsində fikirleşdiniz, belə deyilmi, cənablar?

İkinci cənab dedi:

– Mən bu suala da cavab vermək istəmirəm, çünki...

Boz silindri cənab onun sözünü kəsdi:

– “Çünki” nə? Yəqin “çünki əlimi sizə bulamaq istəmirəm” demək ağılınıza gəlmişdi, hə?

Yumşaq şlyapalı cənab etiraz etdi:

– Mən elə demədim, ona görə ki...

– Siz bu “ona görə ki”ni nə mənada dediniz?

– Heç bir mənada, ser!

– Axı, bu sözü xüsusi vurğu ilə işlətdiniz, ser!

– Qətiyyən yox.

– Hə, onda, itilin buradan, – deyə birinci cənab bağırdı.

– Kəfim harada istəyir, orada da dururam, amma...

Boz silindri cənab nərildədi:

– Siz “amma” sözü ilə məni təhqir etmək istədiniz, ser!

Bu arada toplaşanların sayı artırdı.

– Sizi? Təhqir etmək?! – deyə ikinci cənab sakit cavab verdi.

– Bu müşkül işdir!

– Bu sözlərlə siz nə demək istədiniz?

– Heç nə, ancaq onu...

– “Ancaq onu” kəlməsini nə mənada işlətdiniz?

İkinci cənab fikirleşib cavab verdi:

– “Ancaq onu” kəlməsini bu mənada işlətdim ki, ser, siz eşşəksiniz.

Tamaşaçılardan kimse məsləhət gördü:

– Əzin əngini! Güllələyin onu!

Boz silindri cənab öz silindrini yerə qoyub qollarını çırmalamağa başladı.

– Sözlərinizə görə cavab verməlisiniz, ser, – deyə qışqırdı.

İkinci cənab səsləndi:

– Yaxın gəlin, görüm! Bir də deyirəm ki, siz eşşəksiniz?

– O’key! – deyə birinci cənab səsləndi. – Dişlərinizi qarnınıza tökerəm!..

– Ay tökdünüz, ha!

– Tökerəm! – deyə birinci cənab hədələdi və yumşaq şlyapalı cənabın dişlərinə elə yumruq vurdu ki, o, yerə sərildi.

Ara qarışdı. Hamı davakarın üstünə atıldı... Amma yumruq yemiş cənab bu vaxt ayağa qalxdı, camaatın öldürməyə hazırlaşdığı rəqibinin qabağında dayandı və tamamilə sakit halda dedi:

– Ledilər və centlmenlər, dişlərimə baxın: biri də zədələnmədi.

– O, parıldayan gözəl ağ dişlərini göstərdi.

– Centlmenlər, baxın və yadınızda saxlayın. Dişlərim sünidir. “Martens və K°” firması əsil dişlərin yerinə ən yaxşı və ən möhkəm süni diş istehsal edir.

Bundan sonra birinci cənab ikincinin qolundan tutdu və hər ikisi qışqırdı:

– Hamınıza “Martens və K°” firmasının süni dişlərini almağı məsləhət görürük.

Sonra hər ikisi siqar yandıraraq sakitcə çıxıb getdi.

* * *

“Martens və K°” firmasının bu iki qulluqçusu həmin günədək mehriban dost idi. Lakin yuxarıda təsvir olunan hadisədən sonra araları dəydi.

Çıxışdan sonra bir az vurmaq üçün restorana gedəndə ikinci cənab dedi:

– Vilyam, üç dollarını al.

– İki dollar da verməlisən, Con, – deyə Vilyam etiraz etdi. – Axı “Martens və K°” firmasının sahibləri hərəməzə gündə beş dollar verirlər.

Con dedi:

- Doğrudur, – amma sən dünəndən mənə iki dollar borclusan.
- Qətiyyən yox!

Con narahatlıqla dedi:

– Vilyam, yadında deyil ki, dünən vurub huşunu itirməzdən əvvəl məndən iki dollar borc aldın?

Vilyam özünü təmizə çıxarmağa çalışdı:

- Heç huşumu itirməmişəm, sən özün sərxoş idin.
- Yaxşı, – deyə Con cavab verdi. – Sən ayıq idin, məndən də iki dollar borc almamısan. Sən iki dolları cibimdən çıxarmısan.
- Öz pulumu çıxarmışam, Con, çünki srağagün sən mənim cibimə girib iki dollarlıq müştüyümü çırpışdırırdın.
- Mister Vilyam, siz yalançısiniz!
- Mister Con, siz oğrusunuz!
- Əyyaş!
- Zənci!

Restoranın salonunda bir şappıltı eşidildi, burada nə baş verdiyini mister Vilyamsın sözlərindən bilmək olardı:

– Mister Con, bu şillənin haqq-hesabını sonra çəkərik.

Beləliklə, “Martens və K” firmasının qulluqçuları qəzəblə bir-birlərindən ayrıldılar.

Keçmiş dostlar ertəsi gün firmanın dəftərxanasına gələndə mister Martens dedi:

– Centlmenlər! Şərikimiz mister Uotter dünən axşam Dördüncü küçədə sizin reklam səhnəsində rolları necə gözəl oynadığınızı görüb çox razı qalmışdır, hətta deyə bilərəm, valeh olmuşdur. Öz rolunuzu tamamilə təbii oynadınız, buna görə də mister Con, sizə də, mister Vilyam, sizə də öz minnətdarlığımı bildirirəm. Bu gün axşam saat yeddidə Altıncı küçədə bizim reklam səhnəsini göstərəcəksiniz. Mümkün qədər təbii oynayın. Polis rəisi ilə danışmışam, bu işdə qanun əleyhinə heç bir şey görmədiyinə görə sizə qətiyyən mane olmayacaq.

Mister Vilyam söz verdi:

– Əmin ola bilərsiniz, mister Martens, reklam səhnəmizi son dərəcə təbii oynayacağıq.

Beləliklə, axşam saat yeddidə Altıncı küçədə boz silindrlı mister Vilyamla yumşaq şlyapalı mister Con qarşı-qarşıya addımlayırdılar...

Mister Martensin şəriki mister Uotter bu gün reklam səhnəsinə dünənkindən çox valeh olmuşdu, çünki mister Vilyamın səsinə əsil qəzəb duyulurdu.

Səhnə tamamilə təbii şəkildə cərəyan edirdi.

“Mən bu suala cavab vermək istəmirəm, çünki...” məlum ifadəsindən yapışan mister Vilyam mister Cona deyirdi:

– Yəqin “çünki əlimi sizə bulamaq istəmirəm” demək ağılıza gəlmişdi?

– Belə demədim, ona görə ki, – deyə mister Con dilləndi.

– Siz bu “ona görə ki”ni nə mənada dediniz?

– Heç bir mənada, ser!

– Axı, bu sözü xüsusi vurğu ilə işlətdiniz, ser.

– Qətiyyən yox.

– Hə, onda itilin buradan!

– Kefim harada istəyir, orada da dururam, amma...

– Siz “amma” sözü ilə məni təhqir etmək istədiniz, ser!

– Sizi? Təhqir etmək?! Bu, müşkül işdir.

– Bu sözlərlə siz nə demək istədiniz?

– Heç nə, ancaq onu...

– “Ancaq onu” kəlməsini nə mənada işlətdiniz...

– Əladır! – deyə mister Martensin camaat arasında dayanmış şəriki mister Uotter səsləndi.

– “Ancaq” kəlməsini bu mənada işlətdim ki, ser, siz eşşəksiniz!

– Aləmdir! – deyə mister Uotter heyran qaldığını bildirdi, çünki bu vaxt mister Vilyam dünənkindən daha hədələyici əda ilə qollarını çırmalamağa başladı.

Mister Vilyam mister Cona deyirdi:

– Sözlərinizə görə cavab verməlisiniz, ser.

Mister Con cavab verərək qışqırdı:

– Yaxın gəlin, görüm! Bir də deyirəm, siz eşşəksiniz!

– O’key! – deyə mister Vilyams səsləndi və mister Conun üstünə atıldı, onu yerə yığıb əzişdirməyə başladı. Vurduqca deyirdi: “Dünənki şillənin cavabıdır, oğrunun biri, oğru!”

Mister Uotter tövrünü pozmadan bu səhnəyə baxan polis nəfərinin qulağına bağdırdı:

– Kömək edin! Xahiş edirəm onları ayırın...

– Axı bu, icazə verilmiş reklam səhnəsidir, – deyə polis nəfəri təbəssümlə etiraz etdi. – Cənablar çox təbii oynayırlar.

Ertəsi gün qəzetlərdə belə bir xəbər dərc edildi:

“Aşağıda imza qoyan polis rəisi reklam səhnələrinin oynanılmasını qadağan edir, çünki bu günlərdə reklam səhnəsi oynanılan zaman “Martens və K^o” firmasının qulluqçusu mister Vilyam həmin firmanın qulluqçusu mister Conu, tibbi rəyə görə ciddi surətdə zədələmişdir. Həm də mister Conun süni dişləri tamamilə sındırılmışdır.

BİLETSİZ SƏRNIŞIN

İmperator – kral dəmiryolları idarəsi həmişə qanuna dönmədən riayət edərək ona vurulan zərərin ödənilməsinə çalışır. Rjiçanı – Praqa dəmir yolunda baş vermiş hadisə buna parlaq nümunədir.

Bir dəfə Uqrjineves stansiyasında səhər qatarı yola düşərkən 16862 nömrəli vaqona bir vətəndaş mindi. Zahirî görkəmindən heç nə ilə fərqlənmirdi.

Dəmiryolundakı işdə saç ağartmış qoca bələdçi sərnışinləri sayıb gördü ki, 16862 nömrəli vaqonda otuz beş nəfər gedir. Sonrakı hadisələr faciəli şəkildə cərəyan etdi. Qostivarjda dayanmazdan əvvəl biletləri yoxlamaq üçün yenidən 16862 nömrəli vaqona gələn bələdçi gördü ki, vaqonda ancaq otuz dörd sərnışin qalıb.

Çatışmayan sərnışinin ancaq ayaqyolunda ola biləcəyini yəqin edən bələdçi dərhal hərtərəfli yoxlama apardı. Doğrudan da məlum oldu ki, ayaqyolunda bir kişi gizlənib. Biletini təqdim etməsi haqqında bələdçinin xahişinə cavab verdi ki, bilet göstərə bilməyəcək, çünki qaça-qaça gəlib Uqrjineves stansiyasına çatanda kassa bağlanmışdı.

Lakin sərnışinlər üçün qaydalarda aydın göstərilmişdir ki, bu cür hallarda dərhal bələdçiye məlumat vermək lazımdır, əks təqdirdə bilet alınmamasına dələduzluq kimi baxılır.

Təqsirkar özünə bəraət qazandıрмаğa çalışaraq dedi ki, əgər qəflətən onu qarınağrısı tutmasaydı, belə də edəcəkdı. Amma qarınağrısı tutdu, buna görə də tez ayaqyoluna qaçmalı oldu, bələdçi də onu axtarıb burada tapdı və elə güman etdi ki, xəzinəni əlli geller

aldatmağa cəhd göstərilib (çünki Uqrjinevesdən Praqayadək biletin qiyməti məhz bu qədərdir).

– Qostivarjda aydınlaşdıraraq, – deyə bələdçi qasqabaqla dilləndi.

Doğrudan da qatar Qostivarjda dayanan kimi stansiya rəisi vaqona qalxıb biletsiz sərnışinə onun ardınca dəftərxanaya getməsinə təklif etdi. Qatar uzaqlaşdı, biletsiz sərnışini isə jandarmın iştirakı ilə çox ciddi dindirdilər. Jandarm özünü həddindən artıq boğur və hey təkrar edirdi:

– Siz hələ peşman olacaqsınız, sözlərimi yadınızda saxlayın.

Lakin biletsiz sərnışin dediyindən dönmürdü. O, beş krona cərimə (biletin on qat qiyməti) verməkdən boyun qaçırır və özünü tam haqlı olduğuna möhkəm inanan bir şəxs kimi aparırdı. Bu oradakıların, xüsusən jandarmın xoşuna gəlmədi; jandarm özünün cib dəftərçəsinə hey nə isə yazır və kinayə ilə deyirdi:

– Deməli, ayaqyolunda gizləndiniz ki, Praqaya biletsiz gedəsiniz.

Biletsiz sərnışin isə dənə-dənə deyirdi ki, kassa bağlı idi və vaqona minən kimi qatar yola düşdü, bu vaxt qarınağrısı tutdu və o, sərnışinlərdən ayaqyolunun harada olduğunu soruşmağa başladı. Sərnışin Allaha and içirdi ki, qarınağrısı tutmasaydı, biletinin olmaması barədə hökmən bələdçiye xəbər verər və bilet satmasını xahiş edərdi.

Biletsiz sərnışin cərimə verməkdən qətiyyətlə boyun qaçırdı. Üstəlik, Uqrjinevesdən Praqayadək bilet üçün əlli geller ödəməkdən də imtina edib dedi ki, Praqaya iki dayanacaq qalmış onu qatardan düşürmüşlər. Bu zaman cibindən bir qalaq pul çıxararaq sübut etməyə çalışdı ki, əgər təqsiri olsaydı, dərhal cərimə verə bilərdi. Axırda qətiyyətlə bildirdi ki, Uqrjinevesdən Qostivarjadək biletin pulunu verməyə razıdır.

İşi belə görən jandarm onu polis məntəqəsinə apardı; orada tərtib edilən protokol müvafiq sənədlərlə birlikdə məhkəməyə göndərildi.

Prokurorluq bu işə əjdaha kimi möhkəm girişdi; biletsiz sərnışin dələduzluqda təqsirləndirildi. İmperator – kral dəmiryolları idarəsi də tənbellik eləmədi – bu barədə dəmiryollarının Vyanadakı baş idarəsinə məktub yazıb 16862 nömrəli vaqon bələdçisinin dindirmə protokolunun surətini və Qostivarj stansiyası rəisinin tərtib etdiyi protokolu ora göndərdi. Dövlət dəmiryollarının Vyanadakı baş idarəsi öz növbəsində bütün bunlar barədə dəmiryolları nazirliyinə məlumat verərək xahiş etdi ki, biletsiz sərnışindən beş krona cərimə,

yaxud Uqrjinevesdən Praqayadək biletin dəyəri qədər, yəni əslində idarəyə vurduğu zərər məbləğində əlli geller alınıb-alınmaması məsələsini həll etməkdən ötrü həmin işi yoxlamaq məqsədilə Praqa idarəsinə komissiya yaratmağa icazə versin. Dəmiryolları nazirliyi Vyanadakı baş idarənin qaldırdığı məsələni bu mənada həll etdi ki, Praqa idarəsi biletsiz sərnəşindən Uqrjineves-Praqa bileti üçün əlli geller alsın, həmçinin hadisə yerinə komissiya göndərsin.

Bu günlərdə məhkəmə biletsiz sərnəşinin dələduzluqda ittiham edilməsi işinə baxdı. Müttəhim qarnının ağrıdığını yenə də əsas gətirdi və məhkəmə bu dəlili üzrlü hesab edib ona bəraət qazandırdı. Deməli, dəmiryolları idarəsinin iddiaları da aradan qalxdı. Prokuror hökmə protest yazdı. Yollar nazirliyinin müvəkkili etirazını bildirdi, təkid etdi ki, cinayət yeri, yəni ayaqyolu xüsusi komissiya tərəfinədən təhqiq olunsun.

Praqa idarəsinin katibliyi bu təklif barədə Vyanada baş idarənin rəyasət heyətinə dərhal məlumat verdi. Rəyasət heyəti nazirliyin müvəkkili ilə məsləhətləşib xüsusi komissiya yaradılmasına icazə verdi. Həmin komissiya müəyyən etməli idi: biletsiz sərnəşin Kurjadan Rjiçanadək məsafəni göstərdiyi vaxt ərzində qət edib Uqrjineves vağzalına gecikməyə bilərdimi? Axı o, məhz bunu bəhanə gətirirdi.

Bundan başqa dəmiryolları nazirliyi daha bir komissiya yaratmağa icazə verdi; həmin komissiya aydınlaşdırmalı idi: qatar Qostivarja çatanda ayaqyolunun qapısını açanadək biletsiz sərnəşin orada öz işini görüb qurtara bilərdimi, yaxud ayaqyoluna getməzdən əvvəl biletsiz sərnəşinin vaqondakı yol yoldaşlarına dediyinin hamısını görmək iqtidarında olmaması haqqında bələdçinin iddiası düzdürmü? Hər iki komissiya iyunun 22-də yaradıldı və avqustun 28-dək öz işini qurtardı. Hər komissiyaya iyirmi beş nəfər təhqiqatçı və tikinti üzrə üç nəfər məsləhətçi daxil edilmişdi.

İki komissiyanın yaradılması dövlətə iki min səkkiz yüz altmış kronaya başa gəldi. İşin bütün təfərrüatını diqqətlə təhqiq edən komissiyalar bu rəyə gəldilər ki, göstərilən vaxt ərzində biletsiz sərnəşin kassa bağlananadək qaça-qaça ora yaxınlaşıb Uqrjinevesdən Praqayadək getmək üçün əlli gellərə bilet ala bilərdi. Sonra komissiyaların üzvləri yəqin etdilər ki, biletsiz sərnəşinin göstərdiyi çox qısa müddətdə, – 16862 nömrəli vaqonun ayaqyoluna girən dəqiqədən bələdçi gələn vaxtadək adamın orada öz işini görüb qurtarması

qətiyyən mümkün deyildir. Deməli, onun verdiyi bütün ifadələr başdan-başa ağ yalandır; sərnəşin sadəcə olaraq dövləti əlli geller aldatmağı öz qarşısına məqsəd qoyubmuş.

Senat kassasiya şikayətinə baxarkən biletsiz sərnəşinə bəraət qazandırılması haqqında məhkəmənin qərarını təsdiq edib dəmiryolu idarəsinə göstəriş verdi ki, mülki qaydada şikayət yazıb əlli gelleri alsın.

Ümumiyyətlə, yollar nazirliyi bu işdə üç min altı yüz yetmiş səkkiz krona doqquz geller pul itirdi, buna görə də dəmiryolu biletlərinin qiymətlərinin yenidən artırılması təhlükəsi qarşısında idi.

FƏRSİZ İŞÇİ

I

Məndə bir şəkər var: nədən söhbət düşsə işgüzarlığım, bacarığım, lovğalanıram. Elə həyasızlıqla yalan danışmağı öyrənmişəm ki, bir neçə dəfə özümü də aldatmışam. Elə şeylər barədə gəpə basıram ki, ondan ya başım çıxmır, ya da ucdan-qulaqdan eşitmişəm, girişsəm hökmən dolaşacağam. Üstəlik, bəxtim gətirmir: əvvəlcə çalışırlar ki, səhv etdiyimi adam kimi mənə başa salsınlar; mən isə hey höcət eləyirəm, axırda məcbur olub qol-qabırğamı əzişdirirlər.

Keçən il söhbət zamanı şam ağacı ilə alma ağacını calaq etdiyimi, şam ağacının bol alma gətirdiyini, cılız alma ağacında isə qoza bitdiyini və budaqlarında dələlər oynadığını düz bir saat sübut etməyə çalışanda bir bağban az qaldı məni güllə ilə vursun.

Bağban xahiş etdi ki, evdən tufəng gətirənədək heç yerə getməyim. Tufəngi gətirib-gətirmədiyindən xəbərim olmadı: əkilib aradan çıxdım.

Bir dəfə də baytarla mübahisəm oldu. Quduzluq üstündə. Ona sübut etməyə çalışdım ki, qaranquş da quduzlaşa bilər, əlbəttə, belə şeylər nadir hallarda baş verir, çünki qaranquş bir qayda olaraq quduz itlərlə rastlaşmır.

– Ciddi danışsınız? – deyə baytar soruşdu. O, qan beyninə vuran adam kimi qıpqırmızı qızarmışdı; belə adamları dilə tutub sakitləşdirmək lazım gəlir: həyəcanlanmayın, hər şey düzəldir.

Tövrümü pozmadan cavab verdim:

– Tamamilə ciddi danışiram. Quduz qaranquşun nə oyun çıxardığını təsəvvür edə bilməzsiniz. O, milçək tutmur, ancaq onu bilir ki, hey cəh-cəh vurur.

Baytar stuldan yerə yığıldı. Xəbərim olmadı – onu özünə gətirdilər, ya yox, çünki bağbanla söhbətimdən sonra olduğu kimi, bu dəfə də dərhal aradan çıxdım. Bundan sonra qəzetlərdəki “Praqada vəfat etmişlər” sərlövhəli xəbərləri izləməyə başladım. Nədənə bu adama yazığım gəlirdi. Amma familiyasını orada görmədim.

Tikinti reisinə bina tikintisi haqqında hər şey danışmaq da qorxuludur. Bir dəfə adam arasında müasir evlərin quruluşunu necə təsəvvür etdiyim barədə söz saldım. Qəflətən bir cənab mənə tərəf yaxınlaşıb əsəbi halda əlini çiynimə qoyaraq dedi:

– Bəs sizin dediyiniz evdə baca hanı, pəncərələr, qapılar haradadır, hanı bünövrə, dam?

Bu xırda cəhətləri doğrudan da unutmuşdum.

– Bünövrə lazım deyil, – deyə etiraz etmək istədim.

O, bir zərbə ilə məni yerə sərdi, dizi üstə çökərək düz qulağıma bağırırdı:

– Əzizim, bünövrəsiz binanı necə tikmək istəyirsiniz?

Başma bir-birinin ardınca işlər gəlir və açığını deyim ki, öz dilimdən belaya düşürəm. Amma mənə üz verən ən bədbəxt hadisə həmin ağır günlərdəki tarla işləri oldu. Bu hadisə bütün həyatımı alt-üst etdi.

Lap mat qalıram, necə oldu ağıma da gəlmədi ki, tarlada işləmək “Union”da əyləşib pəncərədən Ferdinand prospektinə tamaşa etməkdən çətindir; dünyada müəyyən bir işin olduğu barədə təsəvvürüm də yox idi. İndiyədək gördüyüm ən ağır iş ondan ibarət idi ki, evə yüz verəq kağız gətirir, hərəsini dörd dəfə bükür və təmiz kağız parçalarının köməyiylə bir nəşirə yalan satıb ondan avans qoparmağa çalışırdım.

Tarla işlərinin vaxtı çatanda ömrümdə heç olmasa bir dəfə kənddə işləməyi qəet etdim.

Özümün doxsan kiloluq piyli bədənimi Yesendəki dostum Qrnçirjgilə saldım. Elə birinci gün axşam əməyin faydasından söz salıb dedim ki, yenidən əlimə yaba götürəcəyimə çox sevinirəm.

– Yaba nəyinə lazımdır? – deyə Qrnçirj soruşdu.

– Küləş çevirəcəyəm.

O etiraz etdi:

– Bir az səhvən var: küləşi dırmaqla çevirirlər. Dərzləri arabaya vuranda yaba götürəcəksən.

– Lap yaxşı, – deyə sözümə davam etdim. – Mən arabaya hər dəfədə bir derz atıram. Dırmaqla isə əsil möcüzə göstərirəm. Rəhmətlik babamın yanında (yazıq babam mənə görə həmişə burda dolaşardı) bir dəfə 20 kilo, yox, gör nə danışiram, 35 kilo qaldırırdım. Ovcuma tüpürüb işə başlayırdım – dağı dağ üstünə qoyurdum. Elə olurdu ki, günün yarısındanək hamısını yığırdım. Dərzlərin isə (dediyim kimi) birdəfəyə beşini götürürdüm.

Dostum Qrnçirj təəccüblə mənə baxıb sakitcə dedi:

– Nə olar, günü sabah işə başlayırıq. Arpa çevirəcəyik.

– Əla! – deyə onun səsinə səs verdim. – Biz birçə anın içərisində bir araba arpanı çeviririk. Mənim bacarığımdan xəbərin yoxdur. İstəyirsən arpa çevirim, istəyirsən çovdar, buğda, ya da kartof...

Qrnçirjin gözləri bərəldi:

– Kartof?

– Əlbəttə, kartof. Bəs nə? Rəhmətlik babamgildə hələ biçilməmiş kartofu döyürdük, bəzən islananda taya vururduq, sonra qarışdırırdıq, çevirirdik ki, yenə qurusun...

Dostum Qrnçirj daha təəccüblənmişdi.

– Nə gopa basırsan? Heyan-abrın olsun.

– Gop-zad yoxdur, – deyə etiraz etdim. – Rəhmətlik babamgilin kəndində yağış kəsmək bilməzdi. Qonşu kənddə quraqlıq olurdu, bizdə isə hər şey yetişib çürüyürdü. Gəvahlı o qədər yetişmişdi ki, kif atmağa başlamışdı. Yadımdadır, rəhmətlik babamın pəncəyinin astarına bir neçə dən düşmüşdü, bir dəfə səhər ayılanda gördüm ki, orada çovdar bitib, cibindən sünbül sallanır.

– Gedib uzansan, yaxşı olar, – deyə qayğıkeş dostum məsləhət gördü. – Bu yol, isti hava səni əldən salıb.

Yataqda uzanmışdım, eşitdim ki, Qrnçirj qonşu otaqda kiməsə deyir:

– Zənnimcə, heç bir şeydən başı çıxmır, çovdarı buğdadan, arpanı darıdan ayıra bilməz.

“Ay seni, yalançı! – deyə fikirləşdim. – Axı buğdanın qılçığı uzun olur. Aman Allah, bəlkə də darı uzun qılçıqlıdır?”

Səhər Qrnçirjlə birlikdə tarlaya getdik. Elə isti idi ki, bu qısa məsafəni qət edəndək yanıb qovrulacağımdan qorxurdum, elə tərləmişdim ki, az qalırdım əriyem.

Tarlada bizi gözleyirdilər. Əllərində dırmıq tutan qadınlar pıçıl-daşırdılar.

– Baxın, bu, birdəfəyə beş dərz qaldıran cənabdır.

Deyəsən dostum Qrnçirj qabaqcadan onlara məlumat vermişdi. Qarşımda topa-topa arpa vardı. Topa sıraları göz işlədikcə uzanırdı: elə bil topalar ancaq məni gözleyirdi.

– Hə, gəlin çevirək, – deyə Qrnçirj dilləndi. – Arpanın altı islanıb. Qurutmaq lazımdır!

– Lap yaxşı, – cavab verdim.

Mən topadan bir ovuc arpa götürüb çevirdim; sonra yenə də bir ovuc aldım. Qrnçirj təəccübləndi:

– Neyləyirsən, dostum? Şana götürüb o tərəfdən başla, bir-iki! Yaş arpa yuxarıda olar. Axı sən həmişə kənd təsərrüfatından çox dem vururdun.

Özümü doğrultmağa başladım:

– Babamgildə başqa cür edirdik. Biz çovdan da biçmirdik, sadəcə olaraq əlimizlə kökündən qoparırdıq... Külüş qalmasın deyə...

Qrnçirj qulaq asmırdı. O irəliləyir, görünür, nə barədəsə fikirləşirdi. İndi mən sadəcə tərləmişdim, tər məndən şalalə kimi axırdı, gözlerimi açırdırdı. Ağcaqanadlar dünya müharibəsi dövründə yaşadığını güman edirmiş kimi acgözlüklə mənim üstümə tökülüşmüşdülər. Əldən düşmüşdüm, ehtiyatla topaları bir-birinin ardınca çevirirdim, işlədikcə dostuma deyirdim:

– Filan qədər çevirdim, Qrnçirj...

Doqquzuncu topada belim ağrıdı, çünki yerə tərəf çox əyilirdim; on birinci topada əldən düşüb yıxıldım, sanki Monblan dağına qalxmışdım. Bilmirdim nə edim?

Arpa topaları mənə istehzalı təbəssümlə baxırdı.

Arxadan Qrnçirjin səsinə eşitdim:

– Sənə nə olub?

Yazıq-yazıq dilləndim:

– Rəhmətlik babamgildə on birinci topaya çatanda həmişə dincəlirdim. Topaları bu cür saymaq asandır: məsələn, qırx dəfə dincəl-

diyimizi deyəndə məlum olurdu ki, dörd yüz qırx topa çevirmişik. Derhal bilinirdi ki...

Qrnçirj ayağa qalxmamağa kömək elədi. Sərt ahənglə dedi:

– İşlə. Sənin xeyrinədir. Bax, bu sıra sənindir; gör nə qədər geri qalmısan. Arpanı bir tərəfə at. Aman Allah gör neyləmişən? Arpanın hamısını bir yere yığmısan.

– Əlbəttə, – deyə cavab verdim. – İşə səmərələşdirmişəm. Taya vurub birdən çevirəcəyəm. Yoxsa nəyə lazım balaca-balaca topalar... Rəhmətlik babamgildə iki saata iki min bu cür topa çevirirdim. İstəyirsən dağıdım, amma elə bilirəm ki, ehtiyac yoxdur.

Qrnçirj məni öyrətməyə başladı:

– Arpa qurumalıdır.

– Axı deyirdin ki, sizdə quruducu aparat var.

Dostum özündən çıxaraq bağırdı:

– Aparatda meyvə qurudurlar, taxıl yox!

Aranı pozmammaq üçün dedim:

– Əsəbiləşmə, sən allah! Nə dedim ki, inciyirsən. Bu, sırf əməli məsələdir.

Hər kəs öz sırası ilə irəlilədi. Mən zor-bela ilə düzəltdiyim topanı dağıdıb ikiqat söylə kiçik topaları sola atmağa başladım.

Düz on beş dəqiqə işləyəndən sonra gördüm ki, Qrnçirj qaça-qaça mənə tərəf gəlir. Hələ uzaqdan qışqırdı:

– Aman Allah! Sən bizim çevirdiyimiz arpanı təzədən çevirirsən. İndi yaş arpa yenə də əvvəlki kimi altı qalıb. Niyə belə edirsən?

Təmkinlə cavab verdim:

– Çünki belə lazımdır, rəhmətlik babamgildə həmişə belə ələyirdik. Taxılı bir yerdən başqa yerə nə qədər çox atsaq o qədər tez quruyar: axı hava içəri keçir. Bezi taxıl məhsullarını hətta ipə serir, paltar kimi qurudurduq.

Dostum Qrnçirj deyəsən dişlərini xırçıldatdı. Lakin özünü ələ alıb dedi:

– Uşağa baxan qızı görürsənmi? Ona de ki, arpa çevirməyə gət-sin, özünə orada qalıb uşağa bax.

– Rəhmətlik babamgildə...

– Get-get!..

Məmnuniyyətlə getdim. Sən demə, uşaqlardan muğayət olmaq da tarla işidir.

Bu, gözəl-göyçək, bir yaşlı oğlan idi. Quyunun ağzında əyləşdik, amma qəfildən sürüşüb qucağımdan suya düşdü.

– Qmçirj! – deyə qışqırdım. – Şanını bəri ver. Uşaq quyuya düşüb.

Uşağı şanasız çıxardım: qorxurdum ki, sonra gec ola. Amma yerrə də hamı qaçıb gəldi. Təşvişə düşdüm, anası ağlaya-ağlaya arpa əvəzinə oğlunu qurutmağa başladı.

– Rəhmətlik babangildə də uşaqları quyuya salırdın? – deyə Qmçirj soruşdu.

– Hər dəfə də dördünü, beşini, – deyə mızıldandım. Nə dediyimi özüm də bilmirdim: hətta bu faciəli dəqiqələrdə dərz fikri beynimdən çıxmırdı.

Qadınlar dəhşətlə mənə baxırdılar. Qmçirj dedi:

– Bilirsən nə var? Get pivə iç. Nahardan əvvəl gəlib çağıraram. Sonra birlikdə Samekgilin tarlasına gedib arabaya ot vurarıq. Bəlkə əlindən ancaq ağır iş görmək gəlir.

“Aman Allah, – deyə fikirləşdim. – Bircə ağır işdən yapışmağım qalmışdı. Necə ağır iş? Məgər indiyədək başıma gələnlər kifayət dərəcədə ağır deyildi?”

III

Bir nəfərin arabaya birdən-birə dörd-beş dərz taxıl vurmaı xəbəri bu arada Samekgilə də, meyخانaya da gedib çatmışdı.

Məlumdur ki, yaxşı işçinin qarnını doyuzdurmaq gərəkdir. Biz toqqanın altını möhkəm bərkidib tarlaya getdik. Mənə maraqlı bir şey verdilər: ucuna üç iti diş bərkidilmiş qərribə uzun ağac.

– Hanı mənim yabam? – deyə cənab Samekdən soruşdum.

Tarla sahibi təəccüblə cavab verdi:

– Əlinizdə tutmusunuz.

– Bağışlayın, elə əvvəldən güman edirdim ki, yabadır, – deyə tövrümü pozmadan dilləndim və torpaqdan buxar qalxdığını görüb dedim ki, hökmən yağış yağacaq.

Xüsusiən taxılı anbarlara daşımaq lazım olanda kəndlilər bu cür söhbəti xoşlamırlar. Biz bu barədə xeyli çənə-boğaz vurduq, axırda dərzlərin yanına gəlib çıxdıq. Dolu, ağır dərzlər idi. Hamı dərzləri arabaya yükləməyə başladı. İsti adamı yandırır, hiylə işlətmək qərarına gəldim. Dərzi açdım. Hissə-hissə yabaya keçirib arabaya atırdım.

Dostum Qmçirj qışqırdı:

– Neyləyirsən?

– Narahat olma. Belə yaxşıdır... – deyə cavab verdim.

Bu sözləri deyib yabanı yerə sancdım ki, nə üçün başqa cür deyil, məhz bu cür yüklədiyimi ətraflı izah etdim.

Qmçirj isə yabanı yenidən mənə verdi.

– Məni biabır etmə, – dedi. – Dərzi bağlayıb arabaya at.

Deyin görüm, siz on beş kiloluq daşı metryarımliq ağacın ucunda qaldırıb üç metr hündürlüyə ata bilərsinizmi, özü də bir dəfə yox, əlli dəfə, yüz dəfə, min dəfə?

Yabanın dəstəyindən yapışdım, uzaqdan bir dərzə sancıb qaldırdım, arabaya tərəf gedib yuxarı atdım.

On dəfə belə elədim. Onuncu dərzdə vəziyyətim ağır oldu. Dərzi arabada durub taxılı yerbayer eləyən mızdır Stepanın düz üstünə çırpırdı. Stepan ləngər vurdu. Bu, bütün qüvvəmin sonuncu dəfə qüdrətli təkəni idi. Stepanı arabadan yerə saldım, elə bil ağacdən alma düşdü; o, günortadan sonrakı yeməyə kiçik çəlləkdə pivə aparan qadının üstünə aşdı.

Hamı məyus halda qışqırırdı, çünki pivə yerə dağılmışdı. Həyəcan yatandan sonra yabanı əlimdən aldılar.

Dedim ki, bu işlərdə könüllü iştirak edirəm, amma mənə araba sürməyi tapşırırlar, bildirdilər ki, qətiyyəən aşağı vəzifə deyil, buna, əlbəttə, inana bilməzdim. Lakin arabacı işini görməyə də qabiliyyətim çatmadı: “bye” sözünü vaxtında demədim, atlar tərpəndi və zavallı Stepan yenə də arabadan yıxıldı. Məni atlardan da ayırdılar. İndi heç kəs mənə tərəfə baxmırdı. Tarlamı veyl-veyl dolaşırdım, axırda mərzin üstündə əyləşdim. Faydalı iş görmək üçün daha bir şey göstərdim, yabanı götürdüm, amma zorla əlimdən aldılar. Yenə də mərzin üstündə əyləşdim. Mılçəklər, ağcaqanadlar məni didib əldən salırdı, bir zalım böyənək isə qolumu elə dişlədi ki, yeri o saat şişdi. Amma heç kəs halıma yarımadı.

Tarla sahibinin çox yaxşı dərz bağlayan qızı Anıçka yanımdan keçəndə dedim:

– Görün bu böyənək nə elədi. Lap mat qalmışam.

Halıma yarımaq əvəzinə səsləndi:

– Bura böyənəklə doludur. Tarlada mal-qara azdır, əsgərlər üçün aparıblar, böyənək də heyvan tapmayıb, sizi dişləyib.

Onun nə demək istədiyini indiyədək başa düşə bilmirəm.

Kəndlilərə kömək üçün tarla işlərinə göndərilənlərin siyahısını tutmaq barədə əmr asılmışdı. Əmək qabiliyyəti olanların adlarını yazmaqdan ötrü Qmçirjilə gələn polis nəfəri mənə baxıb dedi:

– Bunu yazmayacağam, deyirlər, fərsiz işçidir.

Görünür tarla işlərində iştirak etməyimə görə ad-san qazana bilməyəcəyəm, halbuki rəhmətlik babamgildə...

Aman Allah, yenə də başladım...

YERLİ KASIBLAR ÜÇÜN CƏNAB KAUBLENİN XEYRIYYƏ FONDU

Cənab Kauble üçüncü məhəllənin kasıblarının əsil atası idi. Ömrünün son iyirmi iki ilini kasıblara qayğı göstərməyə həsr etmişdi. Kasıblar arasında pulsuz kömür talonları bölüşdürülərkən onun səsi həlledici olurdu; cənab Kauble bələdiyyə idarəsinin və şəhər kasıbları üçün xeyriyyə cəmiyyətinin üzvü idi.

Evinin üç qapısında vurulmuş dəmir lövhələrdə bu sözlər yazılmışdı: "Mən yerli kasıblara əl tuturam!"

Həmin lövhələrə bir geller də xərclənməmişdi: lövhə ehtiyatı evinin anbarında saxlanılırdı və cənab Kauble hər il kasıbların xeyrinə iyirmi krona pul verən hər kəsə bu cür lövhə təqdim edirdi. Düzdür, dilənçilərə bir geller də çatmırdı, çünki pulların hamısı xeyriyyə cəmiyyətinin inzibati işlərinə xərclənirdi. Ehtiyac məsələləri üzrə məruzəçi ildə iki min dörd yüz krona alırdı; ondan başqa cəmiyyətdə min altı krona maaşlı daha bir məmur və ayda yüz krona alan qulluqçu vardı. Qalan pullar digər işlərə, məsələn, kasıbları müdafiə qurultaylarına gedən cəmiyyət üzvlərinin yol xərcinə sərf olunurdu. Beləliklə, dilənçilərə pul çatmırdı.

Qabaqlar dilənçilərə ianə verilən evlərə indi qapıya vurulmuş "Mən yerli kasıblara əl tuturam!" lövhəsini göstərməklə kifayətlənirdilər.

Nəticədə küçələrdə dilənçiliyi məhdudlaşdırmaq məsələsinə dair konfrans çağırmaq zərurəti meydana çıxdı. Bundan bir az əvvəl yerli qəzet dilənçiliyə qarşı mübarizənin ən yaxşı üsulları barədə anket yaymışdı.

Redaksiyaya digər şəhərlərdə dilənçiliyin yayılması haqqında məlumat verilən xeyli məktub gəlmişdi.

Elə parlaq və şəksiz misallar gətirilirdi ki, dilənçiliyi məhdudlaşdırmaq məsələsinə dair konfrans çağırmaqdan başqa bir əlac qalmırdı.

Konfransa bir həftə qalmış kasıblar atası cənab Kauble öz məhəlləsini dolaşmış, yoxsulları saxlayaraq onları dilə tutmuşdu ki, dilənçilikdən əl çəksinlər. Onların bəzilərini polis nəfərlərinə göstərmiş, beləliklə həftəni səmərəli keçirmiş, belə bir məsələ üzərində çox baş sındırmışdı: konfransda hansı layihəni irəli sürsün – dilənçiliyi məhdudlaşdırmaq, yaxud dilənçiliyin kökünü tamamilə kəsmək?

Konfransda polis idarəsinin və mahal idarəsinin nümayəndələri də iştirak edirdilər; mahal rəisi də gəlmişdi, amma bələdiyyə rəisi çıxış edərkən o yatırdı. Bu nitq zamanı polis məmuru dırnağını yonur və səliqə ilə təmizləyirdi, şəhər kilsəsinin nümayəndəsi kapellan Blaqa yangınsöndürənlər komandasının hansı müşavirəsininse birinci dəfə əlinə keçmiş qətnaməsini oxuyurdu. Yığıncağın sədri olan bələdiyyə rəisinin nitqi hamını dilxor etmişdi.

O, dönə-dönə deyirdi:

– Deməli, biz dilənçiliyin kökünü kəsməyə çalışırıq; deməli, dilənçiliyə mane olmağa çalışırıq; deməli, bununla mübarizə aparırıq. Deməli, mən güman edirəm ki, buna qarşı ciddi mübarizə aparmaq lazımdır.

O, yarım saatdan çox danışdı və nitqini bu cür qurtardı:

– Kimin konkret təklifi varsa, xahiş edirəm, danışsın.

Üçüncü məhəllə kasıblarının atası cənab Kauble ayağa qalxdı.

O, konfransın qayğılı iştirakçılarına nəzər saldı, sifətində sevinc ifadəsi göründü.

Cənab Kauble son həftə ərzində ürəyindən keçənlərin hamısını, gecələr yorğan-döşəkdə götür-qoy etdiyi məsələləri onlara demək qərarına gəldi. Yumşaq döşəyin üstündə uzananda yaxın adamların ehtiyacları haqqında fikirləşmək çox xoş olur.

Konfrans açılmazdan əvvəl bir litr şərab içmişdi; mədəsindən ürəyinə, qəlbinin dərinliklərinə xoş hərarət yayılırdı. Məzlumların himayədarı dul qadınların, yetimlərin nəsibi haqqında kədərlə danışmağa başladı.

Mahal rəisi mürgüleməyində idi, əsnəmək polis idarəsi nümayəndəsini lap əldən salmışdı.

Kasıblar atası cənab Kauble çılğınlıqla qışqırırdı:

– Dul qadınlara, yetimlərə əl tutmaq lazımdır. Yetimləri, dul qadınları hər beladan qoruyun, cənablar! – deyə səsinə elə ucaltmış ki, şəhər idarəsinin divarları titrədi. – Cənablar, onlara kömək üçün nə isə etmək gerekdi, onları dərhal dilənçilikdən xilas etmək lazımdır. Cənablar, mən qətiyyətlə deyirəm ki, xeyriyyə fondu yaratmaq niyyətindəyəm.

Mahal rəisi oyandı. Ümid və heyrət dolu altmış göz cənab Kaubleyə zilləndi.

Sədr yanındakılara pıçıldadı:

– Aramızda ən yaxşısı budur.

– Bəli, fond! – deyə kasıblar atası ucadan səsləndi. – Heç olmazsa birçə nəfər kasıb dul qadının dolanacağını yüngülləşdirəcək fond. Mən bu fonda ianə olaraq şarmanka verirəm.

Salona sükut çökdü.

– Aramızdakı ən yaxşı adamın ağı çasıb, – deyə sədr böyründəkinə pıçıldadı, cənab Kauble isə cibindən bir vərəq kağız çıxararaq sözlünə davam etdi. Gözlərindən od yağdı.

– Mən, Antonin Kauble, üçüncü məhəllə kasıblarının atası, ev və digər əmlak sahibi “Antonin Kauble” xeyriyyə cəmiyyətinin sədri, başqalarına bildirməyi özümə şərəf hesab edirəm ki, şəhərimizin kasıblarına keçici yardım şəklində hədiyyə olaraq Qarraday sistemli şarmanka verirəm. Yerli sakinin altmış yaşına çatmış, özünü həmişə və hər yerdə ləyaqətli aparan, Allaha inanan, ağır əməyə qətiyyətlə iqtidarı olmayan vicdanlı dul arvadı bu yardımı almağa ümid edə bilər. Yaş haqqında sənəd, ərinin ölümü haqqında şəhadətnamə, yaşadığı yer haqqında vəsiqə və çiçək xəstəliyi əleyhinə peyvənd edilməsi haqqında arayış əlavə olunan ərizə kasıblara xeyriyyə cəmiyyətinin yerli şəhər bölməsi və ya fondun təsisatçısı – kasıblar atası cənab Antonin Kauble tərəfindən qəbul edilir. Şarmanka ömürlük istifadəyə verilir, həm də mərhəmət göstərilən qadın həftədə bir dəfə gündüz ibadətində gedib dua etməli, ianə əsirgəməyən ailəsinə cansağlığı diləməlidir.

Kasıblar atası sözünü bitirdi. Ortaya yenidən sükut çökdü. Axırda bu sükutu sədr pozdu.

– İcazə verin, cənab Kauble, – deyə ayağa qalxa-qalxa dilləndi. Sədr çıxışını bu cür səmimi sözlərlə bitirdi:

– Dilənçiliyin azalmasına kömək edən səxavətli hədiyyəsinə görə kasıblara xeyriyyə cəmiyyətinin bütün üzvləri adından cənab Kaubleyə təşəkkür edirəm. Bütün şəhər adından, əzabkeş həmvətənlərimizin adından sizə minnətdarlığımızı bildirirəm. Sağ olun, ürəkdən minnətdarıq!

Mahal rəisi cənab Kaubleyə yaxınlaşaraq əlini lütfkarlıqla uzadıb dedi:

– Hörmətli cənab, mən də sizə təşəkkür etməyi özümə borc bilirəm. Görürəm ki, yerli bələdiyyə ibarəsinin üzvlərinin fədakarlığının həddi-hüdudu yoxdur. Əmin ola bilərsiniz ki, yerli kasıblara göstərdiyiniz necib qayğıyı unutmayacağam.

Necib cənab Kaublenin səadətə dolu günləri başladı.

Onun səxavəti haqqında qəzetlərdə xəbər dərc olundu və bir neçə gündən sonra baş prospektdəki musiqi alətləri mağazasının vitrininə şarmanka qoyuldu. Şarmankanın üstünə aydın hərflərlə yazılmışdı: “Kasıblar atası cənab Antonin Kaublenin xeyriyyə fondu”.

Cənab Kauble hətta razı oldu ki, şarmankanın yanında dayanıb əlini ona söykədiyi vəziyyətdə şəklini çəksinlər.

Şəklin bədii otqritka kimi çoxaldılmasını tapşırırdı və bu, onun şöhrətini daha da artırdı. Göyün yeddinci qatında idi, özünə inamı getdikcə artırdı. Mahal rəisi ona baxanda mehribanlıqla gülümsünürdü. Şübhə yox idi ki, fürsət düşən kimi mükafata layiq görülməli.

Bütün bunlardan sonra yüksək rütbəli bir şəxs iltifat göstərərək şəhərə təşrif gətirdi.

Cənab Kauble təşəxxüslə ümumi görüşə yollandı. Salona girəndə ağına belə bir fikir gəldi: “Bu yüksək rütbəli şəxsə şarmanka ilə çəkəndiriyim şəkli yadigar versəm lap yaxşı olar”.

Amma hər şey alt-üst oldu. Yüksək rütbəli şəxs ona çatanda təbəssümlə ayaq saxladı.

– Anton Kauble, *hochgnadigster Herr*¹, – deyə cənab Kauble əsil çex kimi almanca mızıldandı və otqritkanı verərkən əlavə etdi:

– Anton Kauble, *mit dem Feaschinetl, Vates der Armen*².

– Mən həmişə kasıblar atası olmuşam, – deyə yüksək rütbəli şəxs nəvazişlə dilləndi və yavərinə tərəf dönərək nə isə dedi.

¹ Həşmətli cənab (*alm.*)

² Kasıblar atası şarmanka ilə (*alm.*)

Yavər pan Kaubleyə yaxın gəlib ona iyirmi kronalıq pul uzatdı və rəsmi ahənglə dedi:

– Görüş qurtardı!

Yüksək rütbəli şəxs isə səmimiyyətlə əlavə etdi:

– Qəm yeməyin. Şarmanka sizi dolandırır, əzizim!

Kasıblar atası özünü itirmiş halda salondan çıxdı, bir saatdan sonra isə məhəlləyə səs yayıldı ki, cənab Kauble özünün kasıblara hədiyyəsini sındırıb tikə-tikə eləmişdir.

YOLUNU AZMIŞ ÖVLADIN QAYITMASI

Bu, həddindən artıq yeknəsək olsa da, hər bazar günü kafedə pəncərələrdən, qapılardan və bilyarddan uzaqdakı kiçik stolun arxasında əyləşən dörd nəfər nəhəng sonrakı vaxtı ədəb-ərkanla keçirməkdən, qurtum-qurtum su, sonra qara qəhvə, daha sonra yenidən hey su içməkdən deyəsən həzz alırdı.

Üçü qoca idi, dördüncüsü cavan. Həmin üç nəfərə bunu bağışlamaq olardı, lakin kiçiyin ürək baxışlarından aydın görünürdü ki, o burada salındığı qəfəsə dözə bilmir, növbə ilə ona müraciətlə deyilən “Sevimli övladımız!” sözlərini eşitmək istəmir.

Sevimli övlad izdihamlı küçəyə məlul-məlul baxırdı. Orada adam çox idi, bahar libası geymiş qızlar oğlanlarla birlikdə gəzirdilər; qızlar ağ boyunlarına qırmızı və hər cür digər lent bağlamışdılar, bu cür lentlər pişiklərə və cavan qadınlara çox yaraşır. Qızlar gülürlər. Onlar nazik köynək geymişlər, korset bağlamamışlar, ayaqlarında balaca çəkmə, yaraşlıq qara corab görünür. Bəs bu gənc?

– Sevimli övladımız, – deyə sağdakı cənab onu xəyaldan ayırırdı. – Məşhur Bekon demişdir: “*Knowledge itself is power*”¹. – Bu sözləri deyən gəncin dayısı, fizika və riyaziyyat müəllimi cənab Plesk idi; oğlan onun evində yaşayırdı. – Sevimli övladımız, hüquq elmi əvəzinə təbiyyat elmini daha tez öyrənsəydiniz yaxşı olardı.

Baş mühasib cənab Kramlik onun səsine səs verdi:

– Cənab Karel təbiəti, əlbəttə, öyrənməlidir, mən özüm məmnuniyyətlə bu elmi öyrənərdim.

¹ Bilik özlüyündə qüvvədir (ing.).

– Bəli, bəli, təbiyyat elmlərini, – deyə məktəb müdiri cənab Plazki tərəfdar çıxdı.

Karel utana-utana dilləndi:

– Mən bu fakültədə oxumaq istəyirdim, amma cürrətim çatmadı. Orada cəmi bir semestr qalıb hüquq fakültəsinə keçdim. – Bura çatanda əsnədi. – Hüquqşünaslıq da lazımlı elmdir, bir hüquqşünas kimi xalq təsərrüfatına gedə bilərəm.

Düzdür, indi o qapılara tərəf daha həvəslə gedərdi.

Pəncərəyə baxdı. Lənətlə gələydi bu dayısı! Onun yanında adam darıxdığından bilmir nə eləsin. Ah, küçə nə cazibədardır, orada korset bağlamayan nazik köynəkli gözəl qızlar gəzirlər. Yaraşlıq ayaqları var!

Cənab Plazki dedi:

– Görürsünüz, sevimli övladımız, sizə baxarkən bu delilərin çoxalmasının səbəblərini görürəm. Bazar günləri onların işi-gücü bəzənib küçələrdə fürsət etməkdir, avara-avara veyllənməkdir, tozun içində dolaşır, sonra da iyrənc meyxanalara gedirlər...

– Murdar pivi içirlər, – deyə cənab Kramlik mızıldandı. – Sonra isə meşəyə gedib çiçək derirlər, ağacların budaqlarını sındırırlar.

Cənab Plesk əlavə etdi:

– Axırda içib sərxoş olurlar. Geri qayıdanda ədəbsiz mahnılar oxuyurlar.

Karel özü də burada oturmağa məcbur olmasaydı böyük məmnuniyyətlə gəzər, meşəyə gedər, içər, mahnı oxuyardı.

Dayısı sözüünə davam edərək deyirdi:

– Karel, kafedə rahatca əyləşib söhbət etmək, doyunca danışmaq daha yaxşı deyilmi? Cavan adam həddini aşmamalıdır. Çox vaxt o bilmir ki, bu cür əyləncələr nə ilə nəticələnə bilər. Deyə bilərəm ki, cavanlığında mən də bir az yelbeyin olmuşam və əməllərimdən indiyədək peşmanam... Səni xəbərdar etmək üçün deməliyəm ki, bir dəfə...

– Yəne də su gətirin! – deyə cənab Kramlik qışqırdı.

Cənab Plesk sözüünə davam etdi:

– Hə, bir dəfə teatra getmişdim. O zaman səkkizinci sinifdə oxuyurdum. Parterə bileət almışdım. Pyes lap zibil idi, amma mən o qədər vəcdə gəlmişdim ki, var qüvvəmlə əl çalırdım. Növbəti çərşənbə günü buraxılan yerli qəzetdə oxuduğum sözlər məni çox

həyəcanlandırdı. Orada yazılmışdı: "Hər pərdədən sonra parterdən qızgın şappıltı¹ gəlirdi".

Bura çatanda Plesk əllərini yuxarı qaldırdı.

– Təşəvvür edin: parterdən qızgın şappıltı! Bundan sonra hara gedirdimsə hər yerdə eyni sözləri eşidirdim: "Parterdə qızgın şappıltı". Hətta gimnaziyanın qızları hiyləgər təbəssümlə mənə baxıb bu sözləri deyirdilər. Belədir, sevimli Karel, heç vaxt özünü qabağa soxma.

Cənab Plesk özünün nəsihətamiz əhvalatını danışib qurtarandan sonra cənab Plazki gənclərin pozğunluğu haqqında söhbətə başladı. O, doğum evindən və ailəsindəki xidmətçi qızlardan söz saldı.

Cənab Kramlik söhbəti qıcıqlandırıcı mövzudan uzaqlaşdırmağı lazım bilib belə məsələyə keçdi ki, gənclər arasında əxlaq pozğunluğu deyəsən, hər yerdə nəzərə çarpır.

– Cavanlıqda biz Yablonskini, Douxanı oxuyardıq, futbol barədə heç fikirləşməzdik. Qumar oynamazdıq, ləyaqətlə əylənərdik. Şeir də yazmazdıq. Bizim binanın birinci mərtəbəsindəki bankda şair işləyir, amma tezliklə qovacaqlar, çünki dili bərbaddır. "Sizin məktubunuza cavab olaraq bunu bildirməyi özümə şərəf sayıram" yazmaq əvəzinə bu kütbeyin yazır: "Sizin möhtərəm məktubunuza cavab olaraq bunu bildirməyi özümə şərəf sayıram". Bunu görəndə özündən necə çıxmıyasan?

– Bəs zavallı içki düşkünləri? – deyə cənab Plesk qeyd etdi. – Bu cür cavan meyxanaya baş çəkir, sonra gecə kafesinə gedir və tələf olur, ömürlük bədbəxtliyə yuvarlanır.

Cənab Karel bədbəxtlikdən qaçıb uzaqlaşmağı arzulayırdı. O, dəqiqəbaşı pəncərəyə baxırdı; qaçıb aradan çıxmaq istəyirdi.

– Budur, Rispler gəlir! – deyə qəflətən səsləndi. Həmin an şlyapasını qapdı. "Bu saat qayıdaram", – deyə qışqırıb kafedən çıxdı.

On beş dəqiqə keçdi. Cənab Kramlik dedi:

– Bizim uşaq niyə qayıtmır? Bu cənab, nədənsə, onu yaman lən-gidir. Mənsə ona bir tələbənin qumar oynaması barədə ibrətamiz əhvalat danışmaq istəyirdim.

Cənab Plesk qeyri-ixtiyari olaraq divara baxdı.

– O hansı familiyanı dedi?

– Rispler.

– Tamaşa eləyin, cənablar! – deyə Plesk divarı göstərdi. Oradakı dəmir lövhədə yazılmışdı: "Risplerin sodalı suyundan yaxşı su yoxdur!"

– Bəs o, cənab Rispleri haradan tanıyır?

Cənab Plesk kədərlə dilləndi:

– Məsələ də bundadır, dostlar. Bundan böyük dərd olmaz. Əgər divarda "Zatkanın suyundan yaxşı su yoxdur" yazılsaydı Karel: "Budur, Zatka gəlir", – deyə qışqıracaq və yenə də yox olacaqdı.

Deyəsən cənab Plesk haqlı idi: yarım saat keçdi, sevimli övlad isə qayıtmaq bilmirdi.

– Gözləyək! – deyə cənab Plazki səsləndi.

Üzücü yarım saat da keçdi. Nəhayət, hər üçünə aydın oldu ki, zənn düz imiş.

– Yolunu azan övlad, – deyə cənab Plesk kədərlə pıçıldadı və iki qoca onun ardınca təkrar etdi:

– Bəli, yolunu azan, tələf olan.

Cənab Plesk kafe inzibatçısını çağırub dedi:

– Cənab Buryan, öz aramızda qalsın, mənə sizə bir sualım var. Siz gənclərin getdikləri pivexanaları və digər yerləri bir-bir sadalaya bilərsinizmi?

– Məmnuniyyətlə!

Kafenin inzibatçısı gənclərin və yaşlı adamların şənləndikləri meyxanaların uzun siyahısını cənab Pleskə diktə etdi, cənab Plesk isə hamısını qabaqcadan hazırladığı kağıza yazdı.

– Biz yolunu azmış övladımız Kareli tapmalıyıq, dostlar, – deyə cənab Plesk bildirdi və üç qoca pivexanaların, restoranların, şərab anbarlarının yerləşdiyi küçələrdən asılı olaraq həmin yerlərə baxışın növbəsini müəyyənləşdirib sevimli övladı axtarmağa yollandı.

Bu, əzablı yol idi. Onlar hər yerdə bir parçə pivə, ya da bir qədər şərab içməli olurdular, buna görə də onuncu pivexanaya, yəni "Flekı"ya gəlib çıxanda yolunu azmış övladın yanında hərlənirdilərsə də onu tanıya bilmirdilər.

"Flekı" qocaların xoşuna gəldi. Cavan bir adam onların yanında əyləşdi. Düzdür, bu gencin sifətini spirtin dumanında aydın görə bilmirdilər. O, qocaların hamısını kolyaskaya mindirib evlərinə apardı.

¹ "Plesk" həm də şappıltı deməkdir (müərcimin qeydi).

Axırda bu gənc cənab Plesklə tək qaldı. O, qocanı böyük çətinliklə ikinci mərtəbəyə qaldırdı. Bu zaman cənab Plesk mızıldanırdı:

– Siz mənim xoşuma gəirsiniz, cavan oğlan... Gözəl, fədakar gəncsiniz. Gecəni mənim evimdə qalın.

Səhər oyananda cənab Plesk gördü ki, yataqdakı həmin gözəl, fədakar gənc yolunu azmış övladıdır, qayıdıb gəlib.

DAHİ ÇEX YAZIÇISI YAROSLAV HAŞEK

Qanunçuluq çərçivəsində mötədil tərəqqi partiyasının¹ tarixini şərh edərkən öz şəxsiyyətim məsələsinə dəfələrlə toxunduğuma görə hiss edərkən ki, indi lazımsız təvazökarlığı kənara atmaq və ictimaiyyətin qarşısında özümü amansız tənqid atəşinə tutmaq vaxtı gəlib çatmışdır.

Qanunçuluq çərçivəsində mötədil tərəqqi partiyasının rəhbəri və namizədi sifətilə öz əməllərimi mümkün qədər obyektiv və ətraflı işıqlandırmağam ki, xarakterimin heç bir gözəl əlaməti nəzərdən yayınmasın. Elə anlar olur ki, mən özümün bu və ya digər əməlimə heyran qalaraq ürəyimdə deyirəm: “İlahi, bu necə igid adamdır!” Amma nə fayda, aləm ki bundan xəbərdar deyil? Bütün dünya həmin fikrə qoşulmalıdır. Bəşəriyyət məni xidmətlərimə görə qiymətləndirməli, həm qabiliyyətimin və böyük istedadımın, həm də əsas etibarilə misilsiz talantımın və müstəsna dərəcədə möhkəm xarakterimin qədrini bilməlidir. Bəlkə də soruşan olar ki, mən bu mədhnəni yazmağı nə üçün başqasına, daha münasib şəxsə tapşırıbmamışam, nə səbəbə özüm öz təvazökarlığımı boğaraq şəxsiyyətimi yüksəklərə qaldırıram.

Cavab verirəm: özümü başqalarından yaxşı tanıyıram, əlbəttə, öz haqqımda elə şeylər yazmaram ki, həqiqətə uyğun gəlməsin – axı özü haqqında danışarkən insanın öz-özünü şişirtməsi gülüncdür. Mən

¹ Burjua partiyalarının oportunizmini və demaqoqluğunu ələ salan Haşek 1911-ci ildə öz partiyasını “yaratmış” və ona mübaliğə ilə “Qanunçuluq çərçivəsində mötədil tərəqqi partiyası” adı vermiş, dost və tanışlarının köməyi ilə lazımi qədər imza toplamış, parlamente öz namizədliyini irəli sürmüş, istər mətbuatda, istərsə də kütləvi yığıncaqlarda bu partiyanın “lider”i kimi feal çıxış etmişdir.

özümü indiki halda mümkün olan ən təvazökar ifadələrlə mədh edərkən, çünki bu əqidədəyəm ki, təvazökarlıq insanın yaraşığıdır. Lakin əsil insanın bəzək-düzəyə ehtiyacı olmadığı kimi, həddindən artıq təvazökarlığı da lazım deyil. Nəhayət, “Göyərçin kimi sakit xalq” adlandırdığımıza səbəb olan hər cür sentimentallığı bir tərəfə atıb əsil kişi olaq. Hamının gözü qabağında, yalançı həyanı kənara atıb öz üstünlüyümüzü etiraf edək. Həddindən artıq təvazökar olan bir nəfərin “Cənab, mən başiboşam” deyə biləcəyi bir halda “Cənab, mən dahiyəm!” deməyə cəsarət etməsi çox gözəldir.

Ağıllı adam həmişə özünü məharətlə ön plana çəker, şöhrətini özü artırır. Utancaq adam ayaqyolunda oturduğu vaxt onun daha xoşbəxt dostu öz ləyaqətlərini nümayiş etdirib ictimai həyatda lazımi hörmət qazanır. Utancaqlıq insan xarakterinin ən kədərli cəhətidir. Bu, təvazökarlıq libası ilə bəzənən yalandır; bütün çex ədəbiyyatı, siyasət və ictimai həyatı qarşısında çox böyük xidmətlərimə görə dahi olduğum barədə çex xalqına məlumat verməmək, bu xalq qarşısında rüsvayçılıq, cinayət olardı.

Açıq bildirirəm: bəşəriyyət tarixində yalnız bir nəfər doğrudan da hərtərəfli istedadla malikdir. Bu adam mənəm. Mənim qeyri-adi istedadla yazılmış əsərlərimin heç olmazsa bəzilərini yadınıza salın. Səhifələri vərəqlədikcə nə görürsünüz? Hər cümlədə dərin mənə var, hər söz öz yerindədir. Hadisələrin hamısı həyat həqiqətinə tam uyğundur. Mənzərə təsvir edərkən – siz bu mənzərəni şəkildəki kimi görürsünüz, süjet çox əhatəlidir, qəhrəmanlar canlıdır. Ədəbi əsərlərimin dili əsil xalq dilidir, təmizliyinə və ahəngdarlığına görə o, hətta Kralitsa tövratının dilindən yaxşıdır. Əsərlərimdən heç olmazsa bircə sətir oxumaq dərin həzz almaq deməkdir. Axıradək oxusanız görürsünüz ki, varlığını seyrkar hiss burumuşdur, qəlbiniz hərəkətlə döyünür. Xülasə, siz mənim kitabımdan ayrılmayacaqsınız, xoşhallanacaq, hara getsəniz kitabı özünüzlə aparacaqsınız. Adamların mənim əsərim olmayan jurnalları etinasızlıqla kənara atdıqlarını dəfələrlə görmüşəm. Bəli, çox vaxt mən də eləmişəm, çünki özüm də öz pərəstişkarlarımdanam və bunu qətiyyənlə gizlətmirəm. Mətbuatda dərc olunan hər əsərimi arvadım Yarmilaya – dünyanın ən gözəl və ziyalı qadınına ucadan oxuyuram. Elə cümlə yoxdur ki, mənə vəcdlə “Gözəldir, əladır! Bu Yaroslav Haşek ağıl deryasıdır!” deməyə məcbur etməsin.

Yeri gəlmişkən deyim ki, bunu oxucular arasında mənim yaradıcılığımın doğurduğu vəcdin parlaq ifadəsi kimi xatırladıram. Əminəm ki, min-min adam əsərlərimə məftun olmuşdur və bu məftunluq mənə əzizdir, çünki yüksək səviyyəli ziyahların qəlbinin dərinliklərindən gəlir. Onlar üçün mən həmişə dünyanın ən dahi yazıçısı olaraq qalacağam. Mən ölkəmizdə dünya şöhrəti qazanmış bir yazıçının da olmadığını deyən vicdansız tənqidçilərimizin yaydıqları uydurma şeylərin canlı təkzibiyəm.

Xarakterimi qısa şəkildə qiymətləndirməyə keçirəm. Mənim yaratdığım əsərlər kimi gözəl əsərlər yaradan insanın qəlbi də mənimki kimi gözəl olmalıdır. Yəqin ki, gələcək seçkilərdə mənə bir və ya bir neçə dairədən yekdilliklə imperiya şurasına seçəcəklər, mən də Avstriya parlamentinin ləkəsini axır ki, yuya biləcəyəm. Həmin ləkə bundan ibarətdir ki, Avstriya-Macaristan mütləqiyyətinin ən nəcib vətəndaşlarından biri indiyədək onun iclaslarında iştirak etmir. Ən nəcib adam deyəndə özümü nəzərdə tutduğumu izah etməyə ehtiyac yoxdur. Nəhayət, açıq bildirirəm ki, bu məqaləni yazmaqla da dahiyanə, nəcib hərəkət edirəm, çünki müəyyən bir kəsi fədakarlıqla şöhrət zirvəsinə qaldırmaqdan gözəl bir əməl ola bilərmi? Məqaləm bəlkə də bu kitabda, bu böyük salnamədə bir çox möhtərəm ictimai xadim haqqında həcv və sarsıdıcı rəy görməyə ümid bəsləyənlərin əksəriyyətinin gözünü açacaq. Əgər oxuduğunuz setirlər həcvdirsə, onda vallah bilmirəm ki, əsil həcv necə olur!

BƏS LƏYAQƏTLİ VƏTƏNDAŞ NECƏ HƏRƏKƏT ETMƏLİDİR?

Tacir Heynin S. şəhərindəki vergi idarəsindən aldığı məktubda onun vergi ödəmədiyinə görə axtarılan qardaşı Mateyin ünvanını təxirə salmadan bildirmək tələb olunurdu.

Qardaşı ilə çoxdan küsülü olduğuna görə cənab Heyn bir güllə ilə iki dovşan vurmaq: qardaşını rüsvay etmək və ləyaqətli vətəndaş kimi dövlətə kömək göstərmək qərarına gəldi. Cavab yazdı:

“S. şəhərindəki imperiya vergi idarəsinə.

Qardaşım Matey Heyn Neveklovda tacirlik edir və iyirmi min krona kapitala malikdir. Ən səmimi hörmət bəsləyən Yozef Heyn”.

Bundan sonra yenə də təmkinlə kofe içir, neft satırdı. Onun məktubu gündüz poçtu ilə birlikdə vergi idarəsinin rəisinə verildi.

Vergi idarəsinin ünvanına göndərilən bütün məktubların üstünə gerbli marka yapışdırılmalıdır, Yozef Heyn isə gerbli marka yapışdırmamışdı. Rəis də zərafətə xoşlamırdı, buna görə də tacirin üzərinə əlli krona məbləğində cərimə qoyurdu; o, pulu hökmən səkkiz gün ərzində müvafiq vergi idarəsinə təqdim etməli idi. Tacir, təbii ki, şikayət ərizəsi yazdı. Növbəti idarə qərarı təsdiq etdi. Heyn sonuncu idarəyə şikayət yazanda isə maliyyə prokurorluğu cərimənin məbləğini artırıb yüz iyirmi kronaya çatdırdı. Əsas bu idi ki, məktubda iyirmi min kronadan danışılırdı. Hər min kronaya üç krona əlli geller cərimə qoyulmuşdu, bu da yetmiş krona təşkil edirdi, üstəlik gerbli marka yapışdırmadığına görə əlli krona əlavə edildə cəmi – yüz iyirmi krona olurdu.

İş gəlib cərimənin verilməsinə çatanda məlum oldu ki, bütün digər xərclərlə birlikdə ümumi məbləğ yüz iyirmi beş krona təşkil edir. O vaxtdan bəri Yozef Heyn vergi idarəsinə göndərdiyi bütün məktublara səliqə ilə gerbli marka yapışdırmağı qərara aldı.

Yarım ildən sonra S. şəhərindəki vergi idarəsindən yeni tələb-namə gəldi.

“Qardaşınızın ünvanı göstərilən məktub itdiyinə görə xahiş edirik onun ünvanını dərhal bildirəsiniz”. Aydın ki, cənab Heyn qorxuya düşdü və vəkillə məsləhətləşməyə getdi. Vəkil dedi:

– Vergi idarəsinin hər tələb-naməsinin cavabına gerbli marka yapışdırılmalıdır. Buna görə də cavabı ərizə şəklində yazsanız yaxşıdır.

Cənab Heyn bir vərəq kağızı бүкüb yazdı:

“Gerbli marka. S. şəhərindəki vergi idarəsinə.

Aşağıda imza edən şəxs cəsarət edib öz qardaşı Matey Heynin hazırda yaşadığı yeri bildirir və bu məktubun qəbul olunmasını acizənə xahiş edir; yazdıqlarını aşağıdakı dəlillərlə sübuta yetirmək istəyir:

“A. İmza edən şəxs şəhər məktəbinin üç sinfini bitirmişdir. Bax əlavə A.

B. Ona peyvənd edilmişdir. Bax əlavə B.

C. Əlavə olunan C. məlumatından göründüyü kimi, məhkəməyə cəlb edilməmişdir.

D. Evlidir (əlavə D).

Y. Katolik dininə mənsubdur (əlavə Y).

Yuxarıda şərh olunanlara əsaslanaraq cəsarət göstərərək S. şəhərindəki vergi idarəsindən xahiş edirəm ki, bu ərizəyə diqqət yetirsin və aşağıda imza edən şəxsin qardaşının Neveklovda çörək taciri olduğunu bildirməyə icazə versin.

Aşağıda imza edən şəxs öz acizənə xahişinə lütfkarlıqla yanaşmağı rica edir və söz verir ki, özünü yaxşı aparmaqla, söz göstərməklə bu cür lütfkarlığa layiq olacaq”.

Yuxarıda yazdı: “Tacir Yozef Heyn acizənə şəkildə xahiş edir ki, hazırda qardaşının yaşadığı yer haqqındakı məlumatı qəbul edəsiniz. Əlavələr: A.B.C.D. və Y”.

Hər səhifəyə də bir gerbli marka yapışdırdı. Buna baxmayaraq bir həftədən sonra təliqə göndərərək onu S. mahal məhkəməsinə çağırtdılar.

Vergi idarəsi bu ərizəni ələ salmaq kimi qiymətləndirərək mahal məhkəməsinə göndərmişdi. Məhkəmə dövlət idarəsini təhqir etdiyinə görə cənab Heynə üçgünlük həbs cəzası verdi.

– Bəs mən necə hərəkət etməliyəm? – deyərək az qala ağlayan cənab Heyn soruşdu.

Hakim çiynilərini çəkərək dedi:

– Qanunlara hörmət bəsləməlisiniz.

– Nə minvalla? – deyərək cənab Heyn soruşdu.

Hakim onu salondan çıxarmağı əmr etdi. Yozef Heyn tezliklə dərddən öldüyünə görə biz ləyaqətli vətəndaşın necə hərəkət etməli olduğundan xəbər tuta bilmədik.

PYOTR MÜƏLLİM

Təbiyyat müəllimi Pyotr görkəmli nəbatatçı idi. Elmi ekspedisiyalara çıxmaq üçün maarif nazirliyi vaxtaşırı ona birillik məzuniyyət verirdi, Pyotr müəllim bu ekspedisiyalardan son dərəcə məhsuldar istifadə edirdi. Adətən belə bir məzuniyyətdən sonra özü böyük bir əsər yazıb buraxırdı. Əsəri ona görə özü buraxırdı ki, onun elmi axtarışlarını nəşr etməyə heç bir nəşrin cüreti çatmazdı, əsərlərin yalnız adları ən mötəbər nəşriyyat firmasını müflis edə bilərdi.

Əsərlərinin adları təxminən belə idi: “*Cyperus nolytachinsu pteris longifolia na Fumarola di Fumarola di Caciottona Jschii* – Ayr-

döşəyilərin keçmişinə və bu gününə nəzər, yaxud *pretis longifolia na Fumarola di Frasso na Jschii* – hansı geoloji dövrlərə aiddir”. Bütün bunlar yalnız ad idi. Sonra müxtəlif güman və mülahizələrlə dolu olan iri formatlı dörd yüz səhifə gəlirdi: həm də hər sonrakı fəsil əvvəlki fəsli inkar edirdi.

Dörd yüzüncü səhifədən sonra gələn dörd yüz birinci səhifə bu elmi traktatı aşağıdakı yekunla bitirirdi: “Əgər biz bütün bu hipotez və nəzəriyyələrə yenidən ötürü nəzər salsaq, belə bir fikrə gələrik ki, yuxarıda adı çəkilən bitkilərin hansı geoloji dövrə aid olduğunu dəqiq müəyyən edə bilmirik”.

Bir il sonra Pyotr müəllim öz traktatına “*Pteris longifolia na Fumarola di Frasso na Jschii*, yaxud həqiqətə yaxınlıq” adlı üç yüz səhifəlik əlavə buraxdı. Əlavə aşağıdakı sətirlərlə qurtarırdı:

“Deyilənlərdən göründüyü kimi, biz ilk tədqiqatımızdan bir cə addım da qabağa getməmişik. Amma ümidvarıq ki, kitab başqalarına indiyədək salınmış yolla daha sürətlə və müvəffəqiyyətlə irəliləyib həqiqəti dərk etməyə kömək göstərəcəkdir”.

Pyotr müəllim səkkiz ədəd bu cür qalın elmi əsər buraxmışdı. O, digər işlərdə də zirək idi. Alp florasını öyrənərkən onu dəfələrlə Alp buzlaqlarında yarıdonmuş halda tapmışdılar; bir dəfə az qalmışdı Vezuvinin kraterinə düşsün; Etna yaxınlığındakı meşədə onun üstünə quldurlar hücum etmiş, hər şeyini əlindən almış, əynində nə varsa hamısını soyundurmuş, yalnız qeydlərinə və topladığı eksponatlara – vulkanda bitən erika bitkisinin nümunələrinə məhəl qoymamışdılar. İsveçdə az qalmışdı ki, Trollhattan şəlaləsinə düşsün, ancaq şalvarı iti qaya çıxıntısına ilişdiyinə görə xilas ola bilmişdi və orada indiyədək məlum olmayan şibyə bitkisi görmüşdü.

Bəs nə qədər qayadan yıxılmışdı, yabanı itburnu çiçəyinin bir neçə növünü əlində bərk-bərk sıxaraq itməyə qoymamışdı!

O, şəxsi həyatında da bu cür mətanətli idi. İşlədiyi gimnaziyanın direktorunun Ema adlı qızı vardı. İl yarım idi ki, direktor onu öz evinə dəvət edirdi. Pyotr müəllim müntəzəm surətdə bu ailəyə qonaq gəlirdi, lakin bir dəfə də cıncırını çıxarmamış, bu barədə öz fikrini bildirməmişdi. Ərə getməli qız olan bir ailəyə tez-tez gəlmək, üstəlik, qızla gəzintiye çıxmaq nə deməkdir?

Direktorun arvadı başını itirmişdi. Üç gündən sonra Pyotr müəllim yenidən öz elmi ekspedisiyasına gedəcəkdə və Allah bilir, nə vaxt

qayıdacaqdı. Nə fikirdə olduğunu dərhal deməli idi. Buna görə də qızına tapşırırdı ki, müəllimlə mümkün qədər hörmətlə davransın, ondan həlledici söz almağa var qüvvəsi ilə çalışsın.

Ema xanım özünü anasının bu təlimatına müvafiq qaydada aparırdı.

Müəllimlə birlikdə şəhərin kənarına çıxanda qız bütün yolboyu şirin sözlər deyir və ona füsunkar nəzərlə baxırdı. Pyotr müəllim isə bu vaxt ona çox mühüm bitkilərin Linney sistemi üzrə müəyyən edilməsi üsullarından danışdı.

– Məhəbbət, məhəbbət, sən hər şeyə qadirsən, – deyərək Ema xanım astadan zümzümə edir və altdan-altdan müəllimə sınaqçı nəzər salırdı.

Lakin Pyotr müəllim söhbətin seçilmiş mövzudan yayınmasına qətiyyətlə imkan verməyərək deyirdi:

– Əgər siz naməlum bitkini müəyyənləşdirmək, yəni onun adını bilmək istəyirsinizsə, ən əvvəl hansı sinfə mənsub olduğunu öyrənməlisiniz.

Ema xanım isə ona lap yaxın gəlib dik gözlərinə baxırdı.

Müəllim sözünə davam edərək deyirdi:

– Bundan sonra siz heç bir çətinlik çəkmədən, müəyyən olunmuş əlamətləri nəzərə alıb bitkinin cinsini də, növünü də təyin edərsiniz.

– Siz gedirsiniz, – deyərək qız dilləndi. – Sizin üçün unutmaməni çiçəyi dərim. İcazə verin, unutmaməni çiçəyini yaxanıza taxım.

Müəllim əyilib çiçəyə baxdı.

– Ah, xanım!

– Ah, siz qızardınız! Nə yaxşı yaraşır! – deyərək Ema xanım səsləndi. – Unutmaməni çiçəyinin mənası nə olduğunu bilirsinizmi?

Müəllim heyretlə ona baxdı.

– Əgər xanım bilsəydi...

– Bilirəm, bilirəm: bu, o deməkdir ki, “məni unutma”, – deyərək qız müəllimin sözünü kəsib ehtirasla ona baxdı.

Pyotr müəllim daha da qızardı.

– Bir söz demək istəyirdim, amma qorxuram ki, əsəbiləşəsiniz, ona görə də susuram.

– Qorxmayın, cənab müəllim!

– Xeyr, xanım, üz vurmayın...

Müəllim yenə də bitkilər, onların çoxaldılması üsulları, siniflər, floranın ikibəhrəli və çoxbəhrəli nümunələri, erkəkcikli və dişicikli çiçəklər haqqında ətraflı danışmağa başladı.

Sonra onlar qatara minib Praqaya qayıtdılar. Ayrılkən müəllim quş çinədanı haqqında danışdı, üstelik xanım zəhərli göbələyin sekizinci sinfə mənsub olması haqqında məlumat verdi. Bundan sonra qızı evlərindəki oturdurdu. Söhbətinə bu cür yekun vurdu:

– Unutmayın ki, göbələk həm yerdə bitir, həm də digər bitkilərin üzərində boy atır, belə hallarda ona parazit göbələk deyilir. Gecəniz xeyrə qalsın, xanım.

Qızdan ayrıldıqdan sonra o, hələ on beş dəqiqə direktorgilin evinin pəncərəsi altında ayaq döydü. Bu zaman nəzərləri təsadüfən yaxındakı unutmaməni çiçəyinə sataşanda yanaqları qızarırdı. Tez-tez başını qaldırıb yuxarı pəncərələrə baxırdı.

Nəhayət, cəsarətini toplayıb qapıya yaxınlaşdı və zəngi vurdu.

Onu çox mehriban qarşıladılar. Müəllim utana-utana üzr istədi ki, cürət edib gec gəlib, amma təcili işlər...

Onu fərəhlə qonaq otağına gətirdilər. Cənab direktor və arvadı öz baxışları ilə ona ürək-dirək verir, cürətli olmağa sövq edirdilər. Ema xanım ürəyi döyünə-döyünə onun ağzına baxırdı.

Müəllim utana-utana sözə başladı:

– Cənab direktor, bu gün gəzinti zamanı Ema xanım bu çiçəyi dərkərk mənim yaxama taxıb dedi: “İcazə verin, bu unutmaməni çiçəyini yaxanıza taxım”. Onun sözlərinin mənə necə təsir göstərdiyini təsəvvür edə bilməzsiniz. Lakin bilmirəm, əmin olduğum bir şeyi sizə deməliyəm...

Cənab direktorun arvadı ona kömək etmək istədi:

– Biz ki, cənab müəllim, sizi çoxdan tanıyıraq.

– Bəli, indi görəəm ki, Ema xanım inciməyəcək, deyəcəyim sözlər əsas etibarilə ona aiddir. Bir halda ki, yola düşürəm və nə vaxt qayıdacağımı bilmirəm, vicdanlı bir şəxs olduğuma görə xanımın səhvini düzəltmək istəyirəm: Ema xanımın dərib yaxalığıma taxdığı çiçək unutmaməni deyil, pilat adlanan, beşinci sinfə mənsub olan çiçəkdir, mürəkkəb rəngli tacı və bir dişiciyi var, tac ya mavi, ya da bənövşəyi rəngdə olur.

Həmin gecə Pyotr müəllim dünyanın ən vicdanlı şəxsi kimi rahat yatdı.

DOSTUM KLYUÇKA MÜQƏDDƏS APOLENANIN ŞƏKLİNİ NECƏ ÇƏKDİ

Əgər siz rəssam Klyuçkanın yanında cüret eleyib onun şəkillərinin bədii keyfiyyətlərinə şübhə etdiyinizi bildirsəniz, çəkdiyi portretlərin – qeyri-adi dərəcədə canlı və təbii əsərlərin, hətta dilsiz-ağılsız heyvanı inandırıdığı barədə uzun əhvalat danışmağa başlayacaq və and içəcəkdir ki, sözündə zərrə qədər yalan yoxdur.

Onun danışdığı doğru-düzgün əhvalat isə belədir.

Bir dəfə öz atelyesində mənzil sahibəsinin – Foks adlı yekəpər senbernar iti saxlayan qoca qadının şəklini çəkirmiş. Rəssam bu qadının şəklini təbii ölçüdə, əllərini dizinin üstünə qoyub kürsüdə əyləmiş vəziyyətdə təsvir edibmiş.

Ev sahibəsinin şəklisi tamamilə hazır olanda və qadın yuxarı qalxanda Foks otağa giribmiş. İt portreti görəndə kimi ona tərəf atılıbmış. Quyruğunu bulayıb, sevincə hürüb və qabağında öz hökmdarını, canlı sahibəsinə gördüyünü güman edərək xanımın əllərini yalamağa başlayıbmış. Foks özünün diyor-diyor dili ilə boyaların hamısını yalayıb qurtarandan sonra səhvini başa düşüb, meyvə-meyvə quyruğunu sallayıb, mırıldaya-mırıldaya çıxıb gedibmiş.

Əgər siz bundan sonra da şübhələrinizi bildirsəniz, rəssam ev sahibəsinin özünü də çaşdırdığından danışacaq.

Klyuçka kətan üzərində Foksun şəklini çəkibmiş. Bir dəfə ev sahibəsi mənzil kirəsinə yada salmaq üçün atelyeyə girəndə rəssamın şəklisi elə qoyubmuş ki, dərhal qadının gözüne dəysin.

– Foks, Fokscan! – deyərək ev sahibəsi itin şəklini çağırmağa başlayıbmış. – Yaxın gəl, bura gəl! Gəl, gəl, qorxma! Foks, Fokscan! Ay yaramaz, qorxursan ki, özge otağına girdiyinə görə kötek yeyərsən? Foks!..

Yaratdığı portretlərin – heyvanların da, adamların da canlı məxluq sayılmalarına dair hadisələr haqqında uzun-uzadı danışa bilərdi. Əgər sizi buna inandıra bilsəydi, gözləriniz önündə ikinci Appeles kimi canlanacaqdı. Appeles tarixdə bununla məşhurdur: bir dəfə gilə dənələrini o qədər təbii çəkmişdir ki, quşlar uçub yaxınlaşmış və gilə dənələrini dimdikləməyə başlamışlar. Bu rəssamın adı az qalıb yadımdan çıxsın, amma Klyuçkanın adını heç vaxt unutmayacağam,

onun öz dostu ilə birgə fəaliyyətinə və çıxdığı səfərlərə dair məlumat qorunub saxlanmışdır.

Aşağıdakı hadisəni məhz dostu mənə danışib: “Bir dəfə Moraviyanı dolaşarkən Valaşi meşələri arasında salınmış kəndə yaxınlaşdıq.

Biz heyret doğuran üsulla səyahətə çıxmışdıq; bu səyahət zamanı az pul, natiqlik məharəti və qeyri-adi soyuqqanlıq tələb olunur, yəni biz acanda özümüzü kilsə keşişlərinin, varlı kəndlilərin, vəkillərin, müəllimlərin və qeyrilərinin evlərinə verirdik.

Bu üsula əməl edərək faraya¹ gəldik; orada mehriban, yaşlı keşiş və cavan xidmətçi qız gördük, amma görüş o qədər də səmimi olmadı, çünki pan fararjın başı kilsənin təmiri üçün xərclənən pulu hesablamağa yaman qarışmışdı.

Buralar xoşumuza gəldiyinə görə aydındır ki, kənddə mümkün qədər çox qalmağı qərara aldıq. Təəssüf ki, şam yeməyi zamanı Klyuçkanın ağlına bədnam fikir gəldi: o, çərənleməyə başladı ki, biz kilsəyə baxmaq istərdik, çünki guya dərdimiz-sərimiz köhnə kilsə ikonalarının həmişə lazımı qaydada olmasıdır, guya biz şəkillərin bərpa edilməsi lazım gələn yerlərdə pulsuz işləməyi heç vaxt unutmurduq.

Onun “bəyannaməsi” pan fararjın bizə rəğbətini qazandırdı, keşiş bir şüşə şərab gətirilməsini tapşırırdı və kilsə şəkilləri haqqında səmimi söhbətə başladı.

Klyuçka o qədər danışdı ki, başım gicəlləndi. Stolun altından işarə verirdim ki, ağ eləməsin, amma əbəs yerə – heç nəyin köməyi olmurdu. O, təmkinini pozmayaraq Strajnitsıda kilsənin bütün şəkillərini çəkməyimizdən, həm də bu işi tamamilə təmənnasız, ancaq Allahın şöhrəti naminə görməyimizdən dem vururdu.

Pan fararj təzə şərab şüşəsi gətirməyə gedəndə fürsətdən istifadə edərək Klyuçkaya başa salmaq istədim ki, onun naqqallığının zibilinə düşə bilərik: birdən keşişin ağlına gələ bilər ki, müqəddəslərdən birinin şəklini çəkməyi bizdən xahiş etsin. Belə olsa nə edərik? Biz adətən uşaqların, arvadların, qoca kişilərin şəkillərini çəkirdik, müqəddəs əzabkeşlərin təsvirinə heç vaxt girişməmişdik. Belə isə müqəddəslərin şəkillərindən hey dem vurmaq nəyə lazım?!

¹ Kilsə keşişinin evi, fararj kilsə keşişidir.

Klyuçka dedi:

– Ümidvaram ki, fararj bizə belə iş tapşırmas. Amma Allahın mərhəməti ilə bizə bu cür belə üz versə, sözündən çıxmırıq, müqəddəslərdən birinin şəklini birtəhər çəkərik.

O, fararın qonağına məxsus tərzdə qeyri-adi itaətlə danışdı.

Pan fararj şərab gətirdi və bizim qədəhlərimizə tökəndə demək istədiyi söz barəsində fikirləşib götür-qoy etməkdən ötrü bir dəqiqəliyə otaqdan çıxan adama bənzəyirdi. O, qədəhini bizim qədəhlərə vuraraq səsləndi:

– Sizin sağlığınıza, cənablar! Mənim farama düşdüyünüzə görə doğrudan da çox şadam...

O, sözünə birçə anlığa ara verib davam etdi:

– Cənablar, əvvəlcə sizi bir az soyuq qarşıladım, çünki açığını desəm, rəssam olduğunuzu biləndə düzlüyünüzə inanmırdım. Mən rəssamları həmişə qadın... he, necə deyim, bir sözle lüt qadın şəkli çəkən yelbeyin adamlar sayırdım. Səhv elədiyimi başa düşməyə kömək etdiyinizə görə sizə ürəkdən minnətdaram. Siz deyəndə ki, bütün məşhur rəssamlar müqəddəslərin şəkillərini çəkmişlər, mən tam haqlı olduğunuzu bildim. Məsələn, Leonardo da Vinçi və başqaları kimləri təsvir ediblər? Allah yolunda əzab çəkənləri...

O yenə də susdu, bizim üçün çox ağır olan bir dəqiqəlik sükutdan sonra dilləndi:

– Sizdən bir xahişim var, cənablar, dindarın dindarlara olan xahişi. Bizim kilse müqəddəslərin şəkilləri ilə diqqəti cəlb edir, hamısı da qaydasındadır. Təkcə müqəddəs Apolenanın başı çatmır. Cənablar, lütf edib müqəddəs Apolenanın başını çəkərsiz? Buranın camaatı kilsenin divarında başsız şəkil görəndə inamı zəifləyir.

Mən Klyuçkanın ayağını bərk-bərk çimdikləyirdim ki, o səsləndi:

– Məmnuniyyətlə! Müqəddəs Apolenanın şəklini çəkməklə kilsenin mənafeyinə xidmət edirik.

Pan fararj sözünə davam etdi:

– Müqəddəs Apolena İsanın anadan olmasının 252-ci ilində imperator Detsiusun dövründə əzabla öldürülmüşdür.

– Əgər hörmətli fararj istəsə biz imperator Detsiusun da şəklini çəke bilərdik, – deyə Klyuçka qulluq göstərmək istədi.

Mən əsə-əsə keşişə baxdım. O dedi:

– Zənnimcə, bu obrazda imperator Detsius var. Müqəddəs Apolenanı bütllərə sitayiş etməyə məcbur etmək istəyirdilər, o bu əməldən boyun qaçılanda qəddar cəlladlar dişlərini vurub saldılar, axırda oda atdılar. Müqəddəs ruhu isə göyə qalxdı, əbədi əzabkeşlərin arasında məskən saldı.

Cənablar, elbəttə, bilirsiniz ki, müqəddəs Apolena diş ağrıyanların hamısının himayədarı və müdafiəçisi olmuşdur. Diqqəti bu məsələyə xüsusilə cəlb etmək istəyirəm. Buranın camaatı müqəddəslərin əzab-əziyyətlərini əyani şəkildə təsvir olunduğu ikonaları çox xoşlayır. Dindarlarımız müqəddəs Apolenanın sifətində dəhşətli məşəqqət ifadəsi görəndə bilsəniz nə qədər sevinəcəklər. Buna görə də, cənablar, sizdən xahiş edirəm, xristianlığınızı göstərin, Allahın məbədini bəzəyin, müqəddəs Apolenanın sifətində əzab təsvir edin! Əgər müqəddəs qızın üzündə xoş təbəssüm olsaydı, adamlar ona səcdə etməzdilər.

Onun xahişini yerinə yetirəcəyimizə boyun olduq.

Bizim üçün ayrılmış otaqda gecəyarısınadək pıçıladaşdıq. Klyuçka deyirdi:

– Mən ev sahibəsini çaşdıran Foksun şəklini çəkmişəm, Foksu çaşdıran ev sahibəsinin şəklini çəkmişəm, cəlladların dişlərini vurub salan müqəddəs qız Apolenanın başını çəke bilməsəm mənə eyib olar. Onun sifətində insanı əldən salan əzab təsvir etməliyəm; öz dişini çəkdirmək üçün xəstəxanaya və ya diş müalicəxanasına gedənlərin hamısının üzündə bu cür əzab görünür.

Uzaqbaşı zədəli dişimi tərpedib laxladaram – ağrıyar, mən də güzgünün qabağında dayanıb müqəddəs Apolenanı təsvir edərdəm, öz şəklimi çəkərdəm. Sonra isə əzab ifadəsini həmin eskizdən kil-sədə müqəddəs qızın şəklinə köçürərdəm.

Gülümsünərək fikrimi bildirdim:

– Danışmaq asandır. Kilsələrdə şəkil çəkməyimiz barədə çərən-lədiyinə görə sənin canını...

– Hədələmə məni, – deyə Klyuçka təmkinlə etiraz etdi. – Bilirsən əl arabası necə icad olunub?

– Yox, bilmirəm.

Klyuçka ədalət-ədalət cavab verdi:

– İnsan istədi və əl arabası qayırdı. Mən də istəyəcəyəm və müqəddəs qız Apolenanın şəklini çəkəcəyəm.

Bəli, danışmağa nə var ki...

Ertəsi gün kilşəyə və başsız şəkə baxmağa getdik. Yuxarıda, lap tağın altında asılmışdı. Pillekənle qalxaraq şekli çıxardıq və atelyeyə çevirdiyimiz otağa gətirdik.

İki gün kefiniz saz oldu: ləzzətlə yedik, doyunca içdik, pan fararjın qəlyanlarını çəkdik və müqəddəs qızın sifətindəki əzabı necə təsvir etmək barədə fikirləşdik.

Klyuçka özünü "sınadı", müxtəlif eskizlər yaratdı, amma hər yerdə Apolenanın sifətində elə xoş təbəssüm olurdu ki, mən gül-məkdən uğunur, ucadan şaqqanaq çəkirdim.

Üçüncü gün axşama yaxın zavallı Klyuçka məyus-məyus dedi:

– Əgər burada diş ağrıyan heç olmazsa bir nəfər tapsaydım, fotoaparətlə şeklini çəkərdim, sonra bu nümunəyə əsasən müqəddəs qızı təsvir edərdim.

Yaramaz fırıldaq işlətdi: mən pəncərənin yanında yatırdım, buna görə də gecə pəncərəni də, qapını da açıq qoydu ki, yelçəkərdə qalım, dişim ağrısın. Xoşbəxtlikdən soyuqlamadım.

Dördüncü gün biz fotoaparəti götürüb kəndə çıxdıq. Heç olmazsa bir nəfər şişmiş üz görməyə ümid edirdik. Çox təəssüf ki, ümidimiz puça çıxdı. Elə bu zaman nahar vaxtı fararj bizi sorğu-suala tutdu:

– Hə, müqəddəs Apolena necədir?

– Saçını çəkmişəm, – deyə Klyuçka cavab verdi. – Qaşları da var, tezliklə başı tamam hazır olacaq. Mükəmməl sənət əsəri yaratmaq üçün xeyli əmək sərf etmək lazımdır.

Beşinci gün... Yənə də diş ağrısının əldən saldığı bir adamı axtarıb tapmaq üçün göstərilən uğursuz səylər.

– Bu yerin adamları çox sağlamdırlar! – deyə Klyuçka şikayətlənirdi.

Altıncı gün o, mənə yalvarmağa başladı ki, sənət naminə heç olmazsa, bir dişimi kəlbətinlə çıxarım, o da fotoaparəti ilə şeklimi çəksin.

Yeddinci gün gəlib çatdı... Həmişəki kimi Klyuçka səhər tezden mətbəxə yollandı ki, xidmətçidən nahara nə bişirildiyini soruşsun. Hər dəfə hədsiz sevincə qayıdırdı, nahara nələrlə olacağını bildirirdi, bu da bizi müqəddəs Apolena haqqında fikirdən tamamilə ayırırdı. Həmin yeddinci gün mətbəxdən qaçıb geri qayıdanda gözləri parıldayırdı.

– Qaz eti ilə xəmirəşi? – deyə ucadan soruşdum.

Klyuçka sözümlə kəsdi:

– Fərsiz! Xidmətçinin diş ağrıyır. Bağda dolaşır, ağrıdan sifəti eybəcər şeklə düşüb. Cəld aparəti götür! Tez ol!

Əzab çəkən xidmətçinin fotosəklini çap edən kimi müqəddəs Apolenanın təsviri üzərində iş qızıışdı.

Sifətdə əzab ifadəsi çox yaxşı idi.

Səkkizinci gün ikona hazır oldu.

Biz onu pəncərənin yanına qoyub qapıya tərəf çəkildik, bu gözəl əsərə tamaşa etməyə başladıq.

Bu vaxt qapı açıldı, pan fararj içeri girdi. Yan-yörəsinə baxdı, şekli gördü və ortaya çökmüş sükut içərisində tənə ilə dedi:

– Mariya, dişiniz hələ də ağrıyır? Axı dedim ki, Rojnova gedin, orada dişinizi çıxarsınlar. Daha nazınla oynamayacağam...

– Pan fararj öz səhvini başa düşəndə, – deyə Klyuçkanın dostu asta səslə söhbətini bitirdi, – dərhal kafirə çevrildi, söyüş söyməyindən, lənət yağdırmağından heç xristiana oxşamırdı. Başa düşdük ki, bu saat bizim üçün ən yaxşısı şey-şüyümüzü yığışdırıb aradan çıxmaqdır...

Kənddən uzaqlaşanda Klyuçka təmkinlə dedi:

– İndi gördünmü, Foks əhvalatında səni aldatmamışam. Bir halda ki, pan fararj çaşdı, dilsiz-ağılsız heyvan niyə çaşmasın?"

Bəli, Klyuçka doğrudan da ikinci Apellesdir...

CANİLƏRİN TƏTİLİ

Tamamilə aydındır ki, bütün işlərin təqsiri sosial-demokratlarda olmuşdu. Məhz onların qəzetləri sinfi ədliyyə barəsində yazmaqdan utanmırdılar! Məhz onların nətiqləri tələb edirdilər ki, vətəndaşların qanun qarşısında eyni hüquqa malik olmaları haqqında hamı tərəfindən qəbul edilən nəzəriyyə həyata keçirilsin! Bəzən iddiaları həddini aşırı, məsələn, bir baronessa zərgərlik mağazasında təsadüfən öz cibinə bir neçə qiymətli daş qoyanda, qadının adı oğru kimi məhkəməyə verilməsini tələb etmişdilər, elə bil bu cür hallarda barones-salarda kleptomaniya xəstəliyi olmur.

Hörmətli bir qraf özünün müflis olduğunu elan edərək kreditçilərin və qulluqçuların ciblərini təxminən iki milyonluq yüngülləşdirəndə də sosial-demokratların orqanları onu nəinki müdafiə etmədilər, əksinə, qrafın müttəhimlər kürsüsünə öyləşdirilməsi tələbinin irəli sürməyə cürət göstərdilər. Tələb yerinə yetirilməyəndə onlar xalqı ədliyyə və məhkəmələrə qarşı qaldırmağa başladılar.

Beləliklə, məsələ böyüdü. Böyüməli idi də. Canilər elə güman etməyə başladılar ki, məhkəmələr onlarla lazımı qaydada davranmır, ədalətsizliyə yol verir. Məhz bu zaman elə hadisə baş verdi ki, o, dünya tarixində nadir hadisə oldu və oxucuların görəcəyi kimi dövlət üçün çox ciddi nəticələr verdi.

Günlərin birində, yaxud daha dəqiq desək, gecələrin birində polis idarəsinin xəbəri və icazəsi olmadan küçələrə çox böyük şüarlar çıxarılmışdı; həmin şüarlarda canilər ümumi tətıl elan etdiklərini bildirdilər. Bu, onların son qanunsuz tədbiri idi. Vəssalam. Tətildən sonra heç bir qanunsuz iş görülməyəcəkdi. Vətəndaşlar arasında bərabərlik müəyyən edən qanunlar axırıncı maddəsindəki yerinə yetirilməyincə tətıl davam etdirilməli idi.

Hökumətə sədaqət bəsləyən vətəndaşlar ilk günlər bu hərəkata hökumət orqanlarının lazımcına fikir vermədiklərindən təşvişə düşmüşdülər. Polis nəfərləri və məhkəmə məmurları məzuniyyətə çıxır və fərəhlə əllərini ovuşduraraq döndə-döndə deyirdilər ki, tətillərin tələblərinin ödənilməməsindən ötrü əllərindən gələni edəcəklər; axı öləncə bu cür səfali günlər olmayacaqdı. Prokurorluğun məmurları səhərdən axşamaqədər qəhvəxanalarda öyləşib işləri olmadıqından qəzet oxuyurdular. Amma tətillin ilk nəticələri qəzetlərdə də özünü göstərməyə başlamışdı: redaktorlar, bu anadangelmə cinayətkarlar digər canilərlə həmrəy oldular və qanunun hətta kiçik maddəsinin əleyhinə çıxmədılar. Bu, o qədər təsirli idi ki, cənab ali prokuror sosial-demokratların “Pravo lidu”, “Zaryu” və “Koprşivi” qəzetlərini oxuyandan sonra onları stola cırıp səsləndi: “Bu qəzetlər də “Praiske urjedni listi” adlı hökumət qəzeti kimi darıxdırıcı çıxır”.

O vaxtdan etibarən prokuror ağır nevroz xəstəliyinə tutuldu. Kvartal qurtaranda və o, hesabat tərtib edərkən “müttəhimlərin sayı” maddəsinin altında sıfır, “verilən şikayətlərin sayı” maddəsinin altında

sıfır, “məhkum edilənlərin sayı” maddəsinin altında sıfır yazmağa məcbur olanda əllərini yellətdi və... özünü asdı.

Nevroz sürətlə güclənirdi – sıxıntı və fəaliyyətsizlik əsasında yaranan nevroz. Yerli cinayət məhkəməsinin binası bomboş idi, giriş qapısını hörümçək toru basmışdı. Dəhşətli xəbərlər gəlirdi. Gündəlik qəzetlərin “Məhkəmə salonundan” şöbəsinə məqalə yazan müxbirlərin hamısı ərizə verib işdən çıxmışdı. Onlar qarşılıqlı yardım tədbirlərinə əl atmağı qərara almış, “Məhbusların ailələrinə kömək cəmiyyəti” yaratmış və hamıdan vəsait toplamağa başlamışdılar. Nizamnaməyə görə məhbus dustaqxanada olduğu bütün dövr ərzində onun ailəsi məhbusun ikiqat “əmək haqqı” məbləğində yardım almaq hüququna malik idi. “Məhkəmə salonundan” bölməsinin oxucuları yeni cəmiyyətə ianə yığdırdılar; qəzet nəşirləri onlardan nümunə götürdülər. Tezliklə cəmiyyət bildirdi ki, ikiqat yox, onqat məbləğdə yardım verəcəkdir. Lakin bu da canilərin sıx təşkilatını dağıda bilmədi.

Ən böyük zərər “Narodni politika”¹ qəzetinə dəymişdi. Məlum olduğu kimi, həmin qəzetdə cinayət haqqında xəbərlərdən başqa heç nə dərc olunmadığına görə o, mənsiz, təkə elanlardan ibarət buraxılırdı. Buna görə də qəzetin tirajının fəlakətli şəkildə aşağı düşdüyü məlum olanda nəşirlər böyük insanpərvərlik tədbirinə əl atdılar, car çəkdilər ki, bir yerdə cinayət törədilsə və cinayətkar məhkum edilsə, onlar məhbusun təqsirsiz, binəva ailəsinə 100000 krona məbləğində yardım verəcəklər. Amma bu da kömək eləmədi.

Nəhayət, prokurorluğun yüksək rütbəli məmurunun ağına bir fikir gəldi. Onun rəyincə həmin tədbir bədbəxtliyi aradan qaldıracaqdı. Məmur kilşə idarəsindən bütün baş keşişlərin siyahısını aldı və əlifba sırası ilə hamısının evində axtarış apardı, üstəlik kilşələrin bütün kitab və kassalarını hərtərəfli təftiş etdi. Lakin nəticə çox kədərləndirici oldu: hətta baş keşişlər də oğurluqdan əl çəkmişdilər.

Cinayət işləri üzrə vəkillər işsiz qalmışdılar: müştəri yox idi. Gələcəyin qeydinə qalan və hər hadisənin üzərinə qəzetlərin yırtıcı kimi atılacaqlarını, bunun da gözəl reklam olacağını bilən ən məşhur və ən bahacıl vəkillər xəbər yaydılar ki, bundan sonra öz müştərilərini tamamilə pulsuz müdafiə edəcəklər. Yenəcə şöhrət qazanmağa hazırlaşan gənc vəkillər isə qəzetlər vasitəsilə elan verdilər ki, kömək

¹ Burjua bulvar qəzeti

üçün onlara mürciət edənlərə pul yardımı göstərəcəklər. Lakin həmin gənc vəkillərin pulu az olduğundan təklif etdikləri mükafatın məbləği böyük deyildi, canilərin təşkilatı isə möhkəm idi. Nəticədə təcrübə tam uğursuz oldu.

Polis ibarətində əsil məyusluq hökm sürürdü. Müdiriyyətin bütün nümayəndələri dəftərxanada milçək tuturdular, polis idarəsi direktorunun xüsusi qərarı ilə keşikçilərə əmr edilmişdi ki, birə tutmaqla məşğul olsunlar ki, ovçuluq verişini itirməsinlər.

Cənab direktor vəziyyəti başqa yolla da düzəltməyə çalışdı. Qəzetlər xəbər verdilər ki, o, alman kazinosunun rəhbərləri ilə mühüm konfrans keçirmişdir. Ertəsi gün alman millətçilərinin nümayişləri başlanmalı idi. Güman edilirdi ki, bununla əlaqədar olaraq milli sosial partiyanın bir-iki üzvü tutulacaq və işlər yoluna qoyulacaq.

Nümayişlər keçirildi. Amma heç kəs onlara məhəl qoymadı. Hər şey puç olurdu! Müdiriyyət başını itirmişdi. Açıqını desək, bunun başqa səbəbi də vardı. Polis idarəsi qanunu pozan, əhali ilə həddindən artıq sərt rəftar edən və ya kifayət qədər əsas olmadan adamları həbsə alan polis nəfərlərini də məhkəməyə verməyi qərara almışdı. Haqqında söhbət gedən şəhərin polis idarəsi öz təcrübəsindən bilirdi ki, həyəcanlı günlərdə Allah bilir niyə – ən azı yüz dəfə bu cür hadisə baş verə bilər. Lakin bütün ümidlər puça çıxdı. Cənab direktorda isə hətta belə bir dəhşətli şübhə yarandı ki, ona tabe olanların hamısı canilər təşkilatının üzvüdür.

Belə olduqda ağılına xilasedici fikir gəldi – polis nəfərlərinin cinayətkarlarla əlaqəyə girməkdə təqsirləndirmək. Heyf, sübut yox idi. İrəli sürə biləcəyi yeganə dəlil ondan ibarət idi ki, əvvəllər cinayət törədilirdi, indi isə cinayətdən əsər-əlamət yoxdur. Amma buna görə heç kəsi məhkəməyə cəlb etmək olmazdı.

Cinayət məhkəməsindəki məmurların nüfuzu sürətlə azalırdı. Hamı bilirdi ki, onlar maaş almağına ahlrlar, amma heç bir iş görmürlər. Onlardan biri meyxanaya girib cinayət məhkəməsinin müşaviri olduğunu deyəndə müşətilər yan qaçırıdılar, zavallı müşavir adamların sifətindən bu fikri oxuyurdu: bizi, vergi verənləri var-yoxdan çıxarıb əllərini ağdan qaraya vurmayanlardan biri də gəldi. Prokurorluğun məmurları isə küçəyə çıxmağa heç ürək eləmədilər.

Parlaməntə təkidlə belə bir tələb verilmişdi ki, həmin idarələr heç bir iş olmadığına görə ləğv edilsin.

Bu, səbir kasasını daşıdıran son damla idi. Hökumət işə qarışdı. Uzun müddət məhkum edilmiş dustaqların hamısına amnistiya verildi və onlar azadlığa buraxıldılar. Bu adamlar tətillə haqqında heç nə bilmədiklərinə görə ümid vardı ki, cinayət törədəcəklər. Lakin tətillərlər bütün həbsxanaların yanına adam qoymuşdular. Onlar azadlığa buraxılanları məsələdən hali etdilər və cinayət törənməsinin qarşısını aldılar. Hökumət tam məğlubiyyətə uğradı, üstəlik vəziyyət daha da gərginləşdi, çünki indi həbsxanalar da lazım deyildi; mühafizəçiləri, nəzarətçiləri və keşikçiləri ilə birlikdə.

Bir vaxt ciddi şəkildə fikirləşdilər ki, canilərə hətta dövlət pensiyası da versinlər; aqrar partiyasının nümayəndələri isə bu məqsədlə xüsusi dövlət dotasiyası müəyyən olunmasını təklif etdilər, amma hər şey ölçülüb-biçiləndən sonra həmin ideya rədd edildi.

Günlər keçdikcə parlamentin başabələ iclası yaxınlaşırdı. İclasda cinayət məhkəmələrinin, dövlət prokurorluğunun, polisin, həbsxanaların və həbsxana idarələrinin ləğv olunması haqqında qanun layihəsi müzakirə ediləcəkdə.

Lakin bundan bir gün əvvəl canişinin sarayı qarşısında sanki yerin altından qəflətən çox böyük izdiham peyda oldu. İzdihamda dörd şəxs başçılıq edirdi. Cinayət məhkəməsinin cənab prezidenti əlində uzun ağac tutmuşdu; ağaca "Bizə iş verin!" sözləri yazılmış böyük lövhə vurulmuşdu. Onunla yanaşı yeraltı səltnətin qaşqabaqlı allahuna oxşayan cənab ali prokuror gəlirdi, o izdihamın üzərində nəhəng "Rədd olsun işsizlik!" transparantını qaldırmışdı. "İnsanı yalnız əmək gözəlləşdirir!" şüarı cənab polis direktorunun dərin ifadə oxunan sifətinə kölgə salmışdı. Vəkillər kollegiyasının cənab prezidenti "Cinayətkarlarımızı özümüdə qaytarın!" şüarının ağırlığı altında öyilmişdi, tərləmiş alnını silirdi. Bu dörd nəfərin ardınca axın-axın məhkəmə müşavirləri, katiblər, müstəntiqlər, prokurorlar, polis məmurları, vəkillər, qısa sözlə desək, canilərin tətildən zərər çəkmiş bütün peşələrin nümayəndələri gəlirdilər.

Adları çəkilən dörd şəxs öz transparantlarını büküb canişinin sarayına tərəf yönəldi. İndiki vəziyyətlərindən tamamilə razı olduqlarına görə nümayişdə iştirak etməyən polis keşikçiləri qeyri-adi nümayişçilərə maraqla baxırıdılar.

Nəhayət, nümayəndələr sarayın pilləkənində görüşdülər. Ali məhkəmənin prezidenti öz ağacını götürüb yellətməklə işarə etdi

ki, bura toplaşanlara danışqların noticöləri haqqında məlumat vermək istəyir. Ağır sükut çökdü. Cənab prezident qəzəbdən boğula-boğula, əl-qolunu ölçə-ölçə bildirdi:

– O, bizi qəbul eləmədi!..

– Qəbul etmədi! Bu!.. – deyə izdihamdan səslər ucaldı və minlərlə yumruq canişinin pəncələrinə doğru uzandı.

Hədə ilə dolu qışqırıq və söyüş gurultusu qopdu. Zati-aliflərinin otaqlarına bir neçə daş atıldı.

Keşikçilər hiss etdilər ki, işə qarışmamaq cinayət olardı, indi cinayət dəbdə olmadığına görə də işə qarışdılar... Hətta Praqa bu cür çaxnaşma görməmişdi! Ali prokuror əlindəki ağacla şüarı keşikçilərin başında sındırdı, cənab polis direktoru isə milli sosial partiyasının ali bir üzvü imiş kimi polis nəfərlərinin dəbilqələrindən lələkləri çıxarmağa başladı... Rüsveyçi savaşıma ancaq iri dövlət məmurlarından və məşhur vəkillərdən ibarət beş yüz nəfərin həbs edilməsi ilə qurtardı.

Ertəsi gün “Narodni politika” qəzetinin sütunları doldu, məhkəmələrin işi yenə də başlarından aşdı.

Asayışı pozanların böyük əksəriyyəti “ani əsəb sarsıntısı vəziyyətində çıxış etdiyinə görə” bəraət qazandı. Ancaq bir neçə nəfər kiçik rütbəli şəxs beş kronadan on kronayadək cərimə edildi.

Canilərin də tətili həmin gün qurtardı. Gördülər ki, onları başqaları ilə əvəz etmək çox asanmış, onları əvəzənlərin barəsində çıxarılan hökmlər isə inandırıcı şəkildə göstərdi ki, nə qədər çalışsalar da bütün vətəndaşların bərabərliyinə nail ola bilməyəcəklər. Tətil məğlubiyyətə uğradı.

XİLAS OLUNMUŞ

Patyalın nə üstə asılacağına əhəmiyyəti yox idi. Ömrü boyu nə cür cinayətlər törətdiyinə baxmayaraq, nəzarətçi gecə, edamdan əvvəl bir şüşə şərəb və qızardılmış böyük dana eti parçası ilə onun kamerasına daxil olanda, o, gülümsəməyə bilirdi.

– Bunun hamısı mənim üçündür?

– Bəli, bəli, – deyə nəzarətçi Patyalın halına yanırmış kimi cavab verdi. – Sonuncu dəfə doyuncə yeyin. Bu saat xiyar da gətirərəm, hamısını birdən gətirə bilmədim.

Patyal onun sözlərinə məmnuniyyətlə qulaq asdı. O, stol arxasında yerini rahatladı və dodaqaltı gülə-gülə dana etini ötürməyə başladı. Gördüyünüz kimi bu adam ölümünə hətta bir neçə saat qalmış həyatdan onun verə biləcəyi hər şeyi qoparmağa can atan sağlam düşüncəli bir həyasız idi.

Ancaq bir fikir onun iştahasını pozurdu: bəraət haqqında xahişinin ləğv edildiyini, hökmün yerinə yetirilməsinin isə cəmi iyirmi dörd saat təxirə salındığını xəbər verən və yalnız məhkum edilmiş dustağın edamə yaxşı hazırlaşması qeydinə qalan adamlar onu asacaq, meyitinə baxacaq, özləri isə sabah da, o biri gün də, bir çox illər də yaşayacaq və axşamlar heç bir şey olmamış kimi öz ailələrinin yanına qayıdacaqlar. Patyal isə o zaman dünyadan getmiş olacaqdır.

Bu cür fikirləşərək o, məyus halda, qızardılmış dana etini içəri ötürürdü. Ona xiyar və bulka gətirəndə isə ah çəkərək bir çubuq yaxşı tütün çəkmək arzusunda olduğunu bildirdi.

Dustağa əla tütün aldılar. Nəzarətçi özü onun çubuğunu yandırdı, yeri gəlmişkən Allahın sonsuz dərəcədə mərhəmət sahibi olduğunu xatırladı. Əgər bu dünyada hər şey itirilmişsə, demək olmaz ki, orada, o dünyada...

Dustaq yenə də bir pay qaxac və bir şüşə şərəb gətirilməsini xahiş etdi. Nəzarətçi dedi:

– Bu gün siz istədiyiniz hər şeyi alacaqsınız, sizin vəziyyətinizdə olan adamlar üçün biz heç şey əsirgəmirik.

– Onda iki pay içəlat kolbasası da gətirin. Bundan başqa mən bir şüşə qara pivedən də imtina etməzdim.

– Hamısını alacaqsınız, bu saat düzəldərəm, – deyə nəzarətçi iltifatla dilləndi. – Nəyə görə də sizi sevindirməyəm? Həyat çox qısadır, ondan mümkün olan hər şey götürmək lazımdır.

Nəzarətçi sifariş edilən şeyləri gətirəndə, Patyal tamamilə razı qaldığını bildirdi.

Lakin iş bununla qurtarmadı. O, bütün boşqabları təmizlədikdən sonra dedi:

– Qulaq asın, ürəyim nə isə qızardılmış dovşan eti, pendir, qorqonzola, yağda bişirilmiş sardelka və başqa ləzzətli şeylər istəyir.

– Buyurun, nə istəsəniz gətiririk. Sizin gözəl iştahanıza baxanda, vallah, adam sevinir. Ümidvaram ki, siz səhərcən özünüzu asma-yacaqsınız. Görürəm ki, ləyaqətli adamsınız. Həm də, cənab Patyal, hakim dairələrin istədiyi vaxtdan əvvəl asılmağın sizə nə xeyri var?

Namuslu adam kimi deyirəm: siz bunu etməzsiniz, elə deyilmi, etməzsiniz! Bu barədə fikirləşməyə də dəyməz. Yaxşısı budur ki, bir az da pivə için. Görürəm ki, işimiz yağ kimi gedəcək. Qorqonzoldan əvvəl pivə için – bundan yaxşı nə ola bilər! Mən sizin üçün iki parç pivə gətirərəm, sardina və qızardılmış dovşanın üstündən isə, mənim əzizim, şərab içərsiniz.

Tezliklə bütün bu dadlı yeməklərin qoxusu kameranı bürüdü. Patyal xörəkləri stolun üstünə düzərək, pendirə və sardinalara girişdi, yedikcə, əlinə keçməsindən asılı olaraq gah pivə, gah da şərab içirdi.

Birdən o, xatırladı ki, hələ azadlıqda olarkən, şəhərin kənarındakı bir restoranın eyvanında oturur, doyunca və ləzzətlə şam edərdi. Ağacların yarpaqları ay işığında azacıq parıldayar, bu cənnət guşəsinin sahibi şişman restorançı isə indi nəzarətçi oturan kimi, onun qarşısında oturur, durmadan danışar və Patyalı hey yedizdirərdi...

– Bir lətifə söyləyin, – deyər Patyal xahiş etdi.

Nəzarətçi ona, özünün dediyi kimi, çox axmaq məzmunlu lətifə danışmağa başladı.

Patyal yeməkdən sonra meyvə, bir fincan qara qəhvə və peçenye gətirilməsini xahiş etdi.

Onun arzusu yerinə yetirildi. O, gətirilən şeylərin axırına çıxandan sonra, dustaqxana keşişi kameraya daxil oldu. O, dustağa sonuncu dəfə ürək-dirək vermək üçün gəlmişdi.

Keşiş Patyalı əhatə edən bütün adamlar kimi şən, sadə və xoş-sifət adam idi. Bu adamlar isə Patyalın qayğısına o qədər qalırdılar ki, onu ölümə məhkum edərək sabah asacaqdılar. Onlar sağlam adam idilər, belə adamlarla oturub-durmaq çox xoş idi.

Dustaqxana keşişi Patyalın çiyninə vuraraq deyirdi:

– Allah səbir versin. Sabah səhər sizin üçün hər şey bitəcəkdir, ancaq danıxmayın. Etiraf edin və bu dünyaya şən baxın. Allaha bel bağla, çünki o hər tövbə etmiş günahkarı sevir. Etirafdan imtina edən adam bütün gecəni rahat ola bilmir: kamerada vurnuxur və ağlayır. Bu sizin nəyinizə lazımdır, hə? Nahaq yerə başınız ağrıyacaq. Etiraf edən şəxs isə bu sonuncu gecəni zahid kimi yatır. Təkrar edirəm, əzizim, qəlbinizi günahlardan təmizləsəniz yüngülləşərsiniz.

Birdən Patyal ağardı. Onun ürəyi bulanırdı, bütün içəliyi çevriliydi. Lakin qusa bilmirdi. Bədəninə qorxunc rəşə keçirdi, o qıvrılır, ikiqat olurdu, alnını soyuq tər basmışdı.

Keşiş bərk qorxdı.

Nəzarətçilər qaçıb gələrək Patyalı dustaqxana xəstəxanasına apardılar. Dustaqxana həkimləri başlarını bulayırdılar. Axşama yaxın xəstənin qızdırması çox artdı, gecə yarısından sonra isə həkimlər onun vəziyyətinin qorxulu olduğunu bildirdilər və yekdilliklə belə bir diaqnoz qoydular:

– Möhkəm zəhərlənmişdir.

Ağır xəstələri edam etmirlər. Ona görə də, bu gecə dustaqxana həyatında Patyal üçün dar ağacı qurmadılar.

Bunun əvəzində onun mədəsini təmizlədilər, yeməyin həzm olunmamış qalığının analizi göstərdi ki, içəliyi kolbasası xarab olduğundan zəhərli imiş.

Kolbasanın alındığı mağazaya komissiya gəldi. Məlum oldu ki, kolbasacı sanitariya qaydalarına riayət etmir və kolbasanı soyuq yerdə deyil, isti yerdə saxlayır. Komissiya protokol tərtib etdi və iş prokurora verildi. Prokuror alverçini, malları antisənitar vəziyyətdə saxladığına görə məsuliyyətə cəlb etdi.

Patyalı müalicə edən həkimlər içərisində vicdanlı gənc bir həkim var idi. O, xəstənin yanından ayrılmır və belə hadisə nadir, mürekkəb və maraqlı olduğuna görə xəstənin həyatını xilas etməyə çalışırdı. Gənc həkim səhər-axşam Patyala qulluq edirdi. Nəhayət, iki həftə keçəndən sonra həkim onun küreyinə vuraraq dedi:

– Siz xilas oldunuz!

Ertəsi gün bütün qaydalara riayət edərək Patyalı asdılar, çünki o ilməkdən asılmaq üçün artıq kifayət qədər sağlam idi.

Patyalı iki həftə artıq yaşamasında müqəssir olan kolbasacı üç həftə həbs cəzasına məhkum edildi, Patyalın həyatını xilas edən həkim isə yüksək rütbəli rəislərdən təşəkkür aldı.

BARON KLEYNQAMPLIN TƏSƏRRÜFAT REFORMALARI

Baron Kleynqampl çox müdrik adam idi və xalasıdan qalan Bitouxovdakı qəsre varis olduğundan sonra o, öz yeni malikanəsində nə kimi yeniliklər tətbiq edə biləcəyi haqqında düşünməyə başladı. O, belə qərara gəldi ki, qəsrin qarşısındakı parkdakı köhnə qol-budaqlı palıd ağacları mənzərəni pozur. Ona görə də o öz yeni malikanəsinin

müdirini çağırıb ona, bu ağacları çıxarıb başqa bir yerdə əkməsi haqqında sərəncam verdi.

Müdür bir həftə özünə gələ bilmədi və hər dəfə, pan baronun sərəncamı yadına düşəndə, az qala dəli olurdu. Doğrudandı mı pan baron təsəvvür edir ki, bu cür ağacları çıxarıb başqa yerdə əkmək mümkündür?

Müdür xahiş etdi ki, baron onu qəbul etsin. Baron öz kitabxanasında oturub nə işə bir elmi əsəri müəllif etməklə məşğul idi. Müdür uzun-uzadı və dolaşlıq müqəddimədən sonra barona yüzillik palıd çıxarıb başqa yerə əkmək mümkün olmadığını izah etdikdə və əlavə olaraq bunu nə cür etmək lazım olduğunu heç təsəvvür belə etmədiyini bildirdikdə, baron gülümsündü və ondan şəkəfdəki böyük yaşıl kitabı ona verməsini xahiş etdi.

– Dostum, bu kitab bağcılıq haqqındadır, – baron mülayim səslə dedi. – Arasına kağız qoymuşam, o yeri açın və görürsünüz ki, bu çox asan bir işdir; orada hətta bunu göstərən şəkil də vardır. Görürsünüzmü, burada hər şey elmi surətdə izah olunur. Oxuyun!

Müdür oxudu: “Küpeçiqəyini çıxarıb başqa yerə necə əkməli. Küpeçiqəyi dibçəkdən bütün kökləri ilə bərabər çıxarılıb başqa bir dibçəyə qoyulur. Bunu çox ehməllə etmək lazımdır ki, köklər zədələnməsin”.

– Görürsünüzmü, əzizim, bu çox asandır. Əmr edin ki, palıd yerindən çıxarıb mən dediyim yerə aparsınlar. Göstərilən yerlərdə böyük xəndəklər qazılmış olacaqdır və siz də palıdları ora ekəcəksiniz, vəssalam. Mənim malikanəmin dəyişdirilməsi haqqında böyük planlarım var, sizin vəzifənizse – müntəzəm surətdə və durmadan bunları həyata keçirməkdir. İşimizin müvəffəqiyyətlərinin rəhni bundadır. Əlbəttə, ilk vaxtlar bəzi işlər, məsələn, palıd ağacının yerini dəyişdirmək kimi işlərin icrası sizə çətin görünəcəkdir, lakin bizim bütün məsələlərə dair xüsusi ədəbiyyatımız vardır, bundan əlavə sizin öhdənizdə ensiklopedik lüğət də vardır. Siz qəsrin qarşısındakı ən qoca palıd ağacından başlarsınız. Köklərə xüsusi fikir verin, hər kök torpaqdan çox ahəstə çıxarılmalıdır. Yerini dəyişərkən palıdla eynilə küpeçiqəyi ilə olduğu kimi rəftar etməli – və fikir verməli ki, köklər zədələnməsin. Palıd, ya küpeçiqəyi eyni şeydir, o da, o biri də bitkidir.

Baron özündən çıxmışdı və müdir onun sözünü kəsməyə cəsarət etmədi.

– Mən istəyirəm ki, bütün palıd ağacları qəsrin arxa tərəfində, gölcüyün ətrafında bitsin, yox, yox, yaxşısı gölü qurudaq və balıqların əvəzinə orada palıd ağacı ekək. Gölün ətrafında skamyalar qoyarıq və mən iş-gücdən yorulduğum vaxt orada dincələyəm. Yeri gəlmişkən, dostum, deyin görüm palıd nə vaxt gül açır? Bu çox mühümdür, çünki onun üstündə qönçələr varsa, onun yerini dəyişmək olmaz. Bu kitabda deyilir ki, hətta küpeçiqəyinin belə gül açan vaxt yerini dəyişmək olmaz. Yox, amma, indi payızdır və mənim ehtiyatım yersizdir. Hə, bir də bunun üstündə də az baş sındırmamışam. Küpeçiqəyinin yerini yalnız isti yerdə (otaqda) dəyişmək olar, palıd ağacının yerini dəyişdirilməsində isə bu şərtdə əməl etmək qeyri-mümkündür. Lakin palıd ağacları da soyuqdan çox qorxurlar, hə indi dinləyin, görün mən nə ağıllı tədbir tökmüşəm. Biz palıd ağaclarının ətrafındakı torpağı qızdırırıq, bundan ötrü gölcüyü qurudandan sonra kiçik sobalar tikərik və onun içərisində torpağı qızdırır, sonra isə qazdığımız xəndəkləri həmin torpaqla doldurırıq. Bu işi gündüz edərik, çünki küpeçiqəyinin belə yerini gecə dəyişmək məsləhət görülür, yoxsa yarpaqlar zədələne bilər.

Mən belə güman edirəm ki, palıdların yerini dəyişdirən vaxt yağan yağış onlara zərər verər – ona görə də ağacları yerindən çıxarılanda, gərək fəhlələr əllərində açıq çetirlər, ağacların başına çıxsın və yağış kəsənə və biz işimizi qurtarana qədər orada otursunlar.

Bir iş haqqında da sizinlə danışmaq istəyirəm. Palıdları çıxardığımız xəndəklərə biz xurma palmaları ekərik. Biz birinci bəhəri yığanda bir təsəvvür edin, görün nə olacaq! Təsərrüfat nöqtəyindən də xurma əkmək daha mənfəətlidir. Mən bu haqda çox düşünmüşəm və təsərrüfatı yenidən necə təşkil etmək lazım olduğunu başa düşmüşəm. Nə üçün bizdə heç kəs xurma ekmir? Tənbellikdən! Mən isə dünyanın bütün ölkələri ilə xurma ticarəti aparacağam, mənim malikanəmin ki, torpağı çox yaxşıdır. Düənən mən tarlaya çıxmışdım, mən təəccübləndim, bir gör, deyirəm, nə gözəl çuğundur! Təsərrüfat müdiri isə cavab verir: “Üzr istəyirəm, baron, bu çuğundur deyil, bu kartofdur”. Bir halda ki, adam çuğundurla kartofu bir-birindən ayıra bilmir, deməli, torpaq çox yaxşıdır. Lakin kartofun

yarpağı çox quru və əzək idi. Gələn il hər kartof kolunun yanında uzun ağac basdırmaq və qara sarmaşiq və meynə kimi onun da saplaqlarını həmin ağaca bağlamaq lazımdır. Bu xeyli sərfəlidir, çünki kartof torpağın içinə yox, yuxarıya tərəf uzanacaq, onu qazıb çıxartmaq deyil, yalnız dərmək lazım gələcəkdir ki, bu da həm vaxta qənaətdir, həm də çox təmiz işdir. Onda hamı bizim təsərrüfatımızın nə qədər səmərəli aparıldığına inanacaqdır.

Biz əkinçilik işlərində də qənaət yolları tapmalıyıq. Nə üçün biz bir tarlada buğda, o birində çovdar, üçüncüsündə yulaf, dördüncüsündə arpa əkirik? Siz sərəncam verin ki, müxtəlif bitkilərin toxumlarını qarışdırınlar və hamısını bir tarlaya səpsinlər. Orada buğda, çovdar, arpa və yulaf hamısı bir yerdə bitər. Bununla biz, əvvəla, yerə qənaət etmiş olarıq, ikincisi də bir gün buğda, o biri gün yulaf, o biri gün də arpa biçməli olarıq; bununla da biz vaxta qənaət etmiş olarıq, qışda isə, camaatın tarla işi qurtaranda, onlar döyülmüş dəni seçər, dörd yerə ayırırlar. Daha sonra başqa təkmilləşdirmə işləri də aparacağıq, birinci növbədə doluya qarşı tədbirlər görməliyik: taxılı böyük talvar və ya çadır altında becərdəcəyik, malikanənin cənub tərəfində kakao və qəhvə əkerik, darı və yarma yetişdirərik. Təsərrüfat çox pozulmuşdur, lakin ümidvaram ki, hamımızın ümumi səyi nəticəsində vaxtılı-vaxtında onu sahmana salmağa nail olacağıq. Ev quşlarına gəldikdə isə burada da biz bəzi dəyişikliklər etməliyik. İri cücə artırmaq lazımdır, bunun üçün biz qazı toyuqla calamalıyıq, kürt düşmüş toyuq cücə çıxardıb qurtardıqdan sonra, biz baxmalıyıq ki, erkək donuzlar çoxşaqəli yediyi kimi xoruzlar cücələrini yeməsinlər. Donuzlar çox natəmizdirlər, palçıqda eşələnirlər, bu da onların ətinin dadına pis təsir edir. Onunçün də sərəncam verin ki, bütün çoxşaqəli qara lakla rəngləyib, iki gün onları sobanın yanında qurutsunlar. Siz bilirsinizmi donuzlar niyə palçıqda eşələnirlər? Ona görə ki, onların dərilərinin açıq rəngli olması xoşlarına gəlmir. Əgər biz onların arzularını yerinə yetirsek və onları qara lakla rəngləsək, onlar bir daha palçıqda eşələnməz və o saat kefləri kökələr. İnekler üçün hamamlar tikərik ki, onlar çox süd versin – axı sağlam ineyin südü də təmli olur.

Bax belə, dostum. Biz durmadan tərəqqiyə doğru getməliyik. İndi isə hələlik salamat qalın, dediklərim haqqında ətraflı düşünün.

Müdür o saat özünü suda boğmağa getdi.

ÇAQAN-KUREN ƏHVALATI

Çaqan-Kurendə xalxaslar qəbiləsindən olan monqol Sakacanın beş dəvəsi, on iki atı, on səkkiz kəli və on beş qoyunu var idi. Onun Uison-Tambu adlı öz allahı da vardı. Allah onun alaçığının qarşısında taxta dirək üstündə dururdu. Allahın sərxoşlara məxsus sifəti var idi. Həmin bütün hər iki tərəfində hörmət əlaməti olaraq dillərini çıxarmış iki kiçik büt dururdu. Bir dəfə şimaldan səli gəlib Uison-Tambu allahı, iki dəvəni, üç atı, beş kəli və dörd qoyunu apardı.

Sakaca bir müddət allahsız qaldı. İndiyədək hər gün Uison-Tambuya qurban gətirdiyi bir boşqab qovrulmuş darını özü yeyir, allahsız da yaxşı keçinirdi. Bu darını əvvəllər Uison-Tambuya ibadət edən dilənçi ruhani, qoca lama yeyirdi. O, alaçıqları gəzərkən qadir allahın darısını oğurlayır, buna baxmayaraq hamı tərəfindən hörmətlə qarşılanırdı.

O vaxtlar Çaqan-Kurendə missioner Pike adlı birisi gəzirdi. O, monqol çobanı qıyafəsində, başında qızıl düyməli papaq Paqa-Qol çayı vadisi ilə gəzir və missionerlik işində onu çox darıxdıran “tu-laktı” adlı həşəratdan, yəni qırmızı bitlərdən əzab çəkə-çəkə katolik dinini təbliğ edirdi.

O, yeni din haqqında moizə oxuduğu adamların hamısından təkcə sapek – kobud sikkəli xırda pul deyil, həm də gümüş unsiyalara¹ alırdı; bundan başqa o, qızgın dəyiş-düyüş alveri edərək, Pekindəki iri tacirlərin tapşırığı ilə samur xəzi alır və “yaoçanti”, yəni “vergi alan” vəzifəsini yerinə yetirirdi.

Dualardan götürülən gəlirə o, çoxlu otu olan bu yerlərdə çobanların borclarını alır və imperator qanunları əsasında faizlərdən faiz qazanır, habelə çox müvəffəqiyyətlə hər cür fitnə ilə məşğul olur, bu fitnələri həqiqi dinlə və qerb duaları ilə bacarıqla əlaqələndirirdi.

Monqol xalqını talan edən ən böyük yırtıcılar öz qurbanlarından üç yüz faizdən artıq qopara bilmədikləri bir zamanda möhtərəm Pike ata beş yüz faizdən az almırdı, çünki bəzi təəhhüdündən başqa, gümüş qazandıran yeni allahı da işə salırdı.

Onda qeyri-adi natiqlik məharəti vardı. Bundan bir neçə il əvvəl Ortuşlar ölkəsində quldurlar onun üstünə hücum etmişdilər. Möhtərəm

¹ 29,86 qrama bərabər aprek çəkisi vahidi

Pike ata onları xristiana çevirmiş, öz əli ilə hər quldurun boynuna mis xaç salaraq son sapeklərinə qədər soymuşdu. O gündən başlayaraq Ortuş quldurları karvanlara yeni allah naminə hücum etməyə başladılar.

Sonralar, missioner Pike Paqa-Qol çayı vadisini tərk edib öz fəaliyyətini xalxaslar ölkəsinə keçirəndə onun ticarət əməliyyatlarının xeyri azalmağa başladı. Çay daşaraq onu xristian olmağa and içmiş ölkədən ayırıb, hələ Pikenin gəlişinə qədər din xadimləri arasında vəhşi rəqəbat hökm sürən yerdə qalmağa məcbur etməsəydi, o, əvvəlki yerinə qayıdardı. Sok-po-midən gələn Çin ruhaniləri və lamaları ölkəni tamamilə silib-süpürmüşdülər. Adama elə gəlirdi ki, heç olmasa bir sapek alına biləcək alaçıq qalmamışdı. Fo allahının və Samçimiçəbatu allahının elçiləri ancaq təpələr arxasında gizlənmiş Habil-xanu vadisində görünmüşdilər. Allahı olmayan Sakaca elə burada yaşayırdı.

Möhtərəm Pike ata bu vadiyə gələndə qonaqpərvər Sakaca onu öz alaçığına çağırdı və küldə bişirilmiş darı qoğalı ilə çaya qonaq etdi.

Missioner doyduqdan sonra dedi:

– Allah səni saxlasın. Allah sənə rahatlıq və xoşbəxtlik bəxş etsin.

– Mənim allahım yoxdur, – deyə Sakaca cavab verdi. – Mənim allahım Uison-Tambu yağışlar zamanı axıb getdi. Ancaq mən at satıb, özüm üçün Mavi şəhərdən təzə allah alacağam.

– Oğlum, – deyə Pike ata etiraz etdi. – Uison-Tambu həqiqi allah deyildi, buna görə də onu sel apardı. Hər şeydən yüksək, daimi və hər şeyə qadir olan allah belə ömrə etmişdir. Lakin sən allahsız yaşaya bilməzsən, buna görə də bir at deyil, üç at satıb Uison-Tambudan üç dəfə qüdrətli allah alsan, düzgün hərəkət edərsən, çünki hər şeydən daimi olan allah belə qurbanlar istəyir.

Möhtərəm Pike ata dünyanın keşməkeşinə qarşı nifrət haqqında Sakaca ilə xeyli, gecəyarısına kimi göldə yuen gecequşu oxumağa başlayanadək söhbət etdi.

Onlar şəhər dəvə dərisi döşəyindən qalxdıqdan sonra Sakaca Prastar, yəni Günəş qarşısında ibadət edəndə Pike ata belə başladı:

– Əziz oğlum, sən dünən mənə dedin ki, daşqından sonra doqquz atın qalmışdır. Yalançı allahı aparən daşqın şəklində sənə xəbərdarlıq göndərən vahid, həqiqi allaha itaət və ibadət etmirsənsə, bu doq-

quz atın sən üçün nə xeyri vardır? Sən üzərində Allahın mərhəməti olmayandan sonra, min atın da olsa, faydası yoxdur. Lakin sən cəmi doqquz atın vardır. Oğlum, onları sat və əldə etdiyin gümüşü mənə ver. Çünki var-dövlət arzusunda olmaq boş şeydir. Öz ürəyini dünya işinə məhəbbətdən ayır, görünməz şeylərə ürək bağla və atlarınla yola hazırlaş. Mən sən ilə birlikdə Mavi şəhərə gedəcək və atları özüm satacağam ki, səni mənasız həyat günahından saxlayım.

Pike ata şəhərdə atları sataraq pulu öz qurşağına soxdu. Qayıdandan sonra Sakaca ondan xahiş etdi ki, boş dirəyin üstünə yeni allah qoysun.

– Hələ vaxtı deyil, oğlum, – deyə möhtərəm ruhani etiraz etdi, – çünki sən hələ bu dünyanın arzuları ilə yaşayırsan və üç dəvə saxlayırsan. Sabah yola hazırlaş, əziz oğlum, çünki mən dəvələri satacağam. Qoy sən gözün onları görməsin, qulaqların onların ayaq sesini eşitməsin.

Onlar Mavi şəhərdə dəvələri də satdılar; Sakacanın “boş dirəyin üstünə allah qoyacaqsınızmı?” sualına Pike ata gümüş unsiyalarını öz qurşağında gizlədə-gizlədə cavab verdi:

– Hər şeylə çox maraqlanmaqdan çəkin, çünki bununla allahı qəzəbləndirə bilərsən. Əziz oğlum, bil ki, hələ vaxt deyil: axı sən “Üç kamil şey” meyxanasında lovğalanırdın ki, on üç kəlin də var. Ən gözəl kəl belə, boş şey və şöhrətpərəstlikdir. Sən kəllərin nazını çəkərək onları düzənlikdə otarırsan və heç bir şeydən çəkinmədən kökəlmələrinə, yaxşı yaşamalarına çalışırsan. Qəlbində o qədər pis arzular yatır ki, sən mütləq tövbə etməlisən. Tövbə səni allahla barışdırar. Əziz oğlum, ümidini bu dünyanın əşyalarına bağlama. Öz kəllərini sat, zira allahı həqiqətən seven adam fani dünyanın sevincələrinə laqeyddir.

O, kəlləri də satdı. Sakacanın ancaq on bir qoyunu qaldı.

Pike ata tontənə ilə dedi:

– Mən səni xristian edəcəyəm, əziz oğlum və bu qoyunları yeyib qurtaran kimi həqiqi dini yaymaq üçün yola düşəcəyəm.

Sakaca xaç suyuna salındı və onlar hər gün qoyun əti yeyərək, yeni din haqqında söhbət etməyə başladılar.

Bir dəfə Sakaca, xaç suyu mərasimindən sonra Pike atanın qayırdığı və boş dirəyin üstünə qoyduğu taxta xaçı göstərərək dedi:

– Müqəddəs ata, sən deyirsən ki, bu, ancaq əlamətdir, onu allahın elçisi sifətilə sən mənim üçün dirəyin üstünə qoymusan. Böyük günahkar olduğuma görə çarpaz vurulmuş bu iki taxta mənə kifayət deyildir. Mən istərdim ki, allahın elçisi kimi sən həmişə mənim yanımda qalasan. Qoy mənim evimdə yeni dindən çox olsun.

– Bu mümkün deyildir, oğlum, cənubdakı Xia-xo-po və U-fu-t'en ölkələri indiyədək yeni dinin sevincindən məhrumdurlar.

– Müqəddəs ata, – deyərək qüssəli halda dilləndi. – Mən sənə yaşaya bilmərəm. Dirəkden allah mənim üçün azdır. Heç olmasa sən – Allahın elçisi mənim yanımda olmalısan.

Gecə, möhtərəm Pike ata yuxuya gedəndən sonra mömin Sakaca onu boğdu və alaçıqının qabağında, onun monqol qəlbini işıqlandıran yeni dinin əlaməti qoyulmuş dirəyin altında basdırdı. Sakaca möhtərəm Pike atanın qurşağından, onun dəvələrdən, kəllərdən və atlardan qazandığından beş dəfə çox gümüş unsiyaları tapdı.

Bu unsiyaların hər birində allahın neməti vardı.

Mömin Sakaca möhtərəm Pike ata gəlməmişdən əvvəl saxladığından beş dəfə artıq dəvə, at və mal-qara aldı. O, allah elçisinə yaxın olmaq üçün onu basdırdığı dirəyin yanında sakitcəsinə oturur, yeni dini qəbul etdikdən sonra çox yaxşı yoğunlayır və üstündəki bitləri öldürürdü. Əvvəllər, ruhun öz yerini dəyişməsinə inandığı zaman o, bunu etmirdi.

O ancaq bir şeyi başa düşə bilmirdi. Sakaca möhtərəm Pike atanın dirək altında basdırılmasından bir il sonra buraya gələn missionerin qarşısına sevincindən gülə-gülə çıxaraq onu “Müqəddəs ata, xahişimi eşit, alaçığıma gəl. Mənim bax bu dirəyimin altında artıq bir allah elçisi vardır” sözləri ilə qarşılayanda missionerin nə üçün cənuba tələsdiyini başa düşmədi.

Müqəddəs ata möminlik səyinə dindar Sakacadan doğurduğu kolleksiya toplamaq həvəsinə şerik olmadı və onunla qətiyyətlə maraqlanmadı. Sakaca isə onu atdan yerə sala bilmədi.

Yanımda allahın ancaq bir cə elçisi olan Sakaca yenə də tək qaldı.

İMPERATOR I FRANS-İOSİFİN PORTRETİ HAQQINDA POVEST¹

Cənab Petişkanın Mlada Boleslava şəhərində yazı ləvazimatı – kağız mağazası var idi. O, qanunlara hörmət edir və çoxdandır ki, kazarmalarla üzbəüz yaşayırdı. Petişka əlahəzrət imperatorun ad günündə imperator fəmiliası şərəfinə, başqa çox təntənəli bayramlarda olduğu kimi, öz evindən qara-sarı bayraq asar və zabıt kazinosunu kağız fənlərlə təmin edərdi. O, Mlada Boleslava dairəsindəki yəhudi meyxanalarına və polis məntəqələrinə Frans-İosifin portretlərini satardı. O, imperatorun şəklini dairənin məktəblərinə də satardı, lakin portretlər yerli məktəb şurasının bəyəndiyi ölçüyə müvafiq deyildi. Bir dəfə hətta yerli məktəb inspektorunun Petişka ilə söhbəti də olmuşdu.

– Çox təəssüf edirəm, cənab Petişka, ancaq siz bizə yerli məktəb şurasının min səkkiz yüz doxsan birinci il iyirmi oktyabr tarixli qərarında göstəriləndən xeyli enli və uzun imperatoru soxuşdurmaq istəyirsiniz. Qərarda daha yığcam ölçülü, yeni uzunluğu qırx səkkiz santimetr, eni otuz altı santimetr imperator nəzərdə tutulur. Sizin imperatorunuzun isə uzunluğu əlli, eni qırx santimetrdir. Siz deyirsiniz ki, bizim çox mərhəmətli hökmdarımızın iki mindən artıq portreti üstünüzdə qalmışdır. Lakin elə güman etməyin ki, bu cür zir-zibili bizə soxuşdura biləcəksiniz. Sizin imperatorunuz – murdar keyfiyyətlidir və çox pis çap edilmişdir. Belə güman etmək olar ki, əlahəzrət heç vaxt saqqalını dəramırdı, onun burnu həddindən artıq qırmızıdır və, nəhayət, gözü çəpdir.

Bu söhbətdən diltor olmuş Petişka evə qayıdaraq arvadına dedi:

– Qoca imperatorun üstündə yaman iş düşdü.

Bütün bunlar müharibəyə qədər olmuşdu. Bir sözlə, əlahəzrət zətin iki min portreti satılmayaraq, eləcə yük olub Petişkanın üstündə qaldı.

Müharibə başlananda cənab Petişka yaman sevindi: nəhayət, bu zibili sata biləcəkdir! O öz mağazasında qanıqən qocanın portretlərini

¹ Frans-İosif (1830-1916) – Avstriya-Macarıstanın imperatoru olmuşdur. Qabsburqlar sülaləsindəndir. Mürəccə mütləqiyyət katolik siyasəti yeridən Frans-İosif ölkəni, azca da olsa, demokratikləşdirməyin qəti əleyhdarı idi.

asaraq, altında bu sözləri yazdı: “Ucuz qiymətlə satış! İmperator! I Frans-İosif on beş kronaya!” Altı portret satıldı. Beşini kazarmalar üçün aldılar ki, sonuncu Qabsburqun bu litoqrafiya şəkilləri ehtiyatda olanları soldat bufetlərində ruhlandırın. Bir portreti bütün dükanın sahibi qoca Şimr aldı. Bu Avstriya vətənpərvəri portretin qiymətini on iki kronaya endirdi və üstəlik, Petişkanı soyğunçu adlandırdı.

Lakin müharibə gedirdi. Cənab Petişkanın qəzet elanlarına belə müraciət etməsinə baxmayaraq, əvvəlki kimi imperatora tələb yox idi. O, “Xalq siyasəti” və “Xalqın səsi”¹ qəzetlərində elan çap etdirdi.

“Hazırkı ağır zamanədə hər bir çexin evində bizim çox özəblər çəkmiş imperatorumuzun on beş kronalıq portreti asılmalıdır”. Lakin sifariş əvəzinə cənab Petişka dairə idarəsinə çağırılması haqqında dəvətnamə aldı. Burada ona gələcəkdə elan verdikdə “ağır günlər” və “çox özəblər çəkmiş” sözlərindən uzaq olmağı, xoşagəlməz hadisələrin baş verməməsi üçün isə bunların əvəzinə “şanlı günlər” və “müzəffər” sözlərini işlətməyi təklif etdilər. Onda Petişka qəzetlərdə belə elan çap etdirdi: “Bu şanlı günlərdə hər bir çex evində müzəffər hökmdarın on beş kronalıq portreti asılmalıdır”.

Lakin bunun da bir faydası olmadı.

O, ancaq bir neçə nalayiq məktub aldı. Məktubların naməlum müəllifləri ona portreti, imperatorun piyada getməli olduğu yerdən asmağı təkidlə məsləhət görürdülər. Hələ bu azmış, Petişkanı yenidən dairə idarəsinə çağırtdılar. Burada çinovnik ona məsləhət gördü ki, imperator qərargahının məlumatlarını izləsin və öz elanlarını tərtib edərkən həmin məlumatları nəzərə alsın.

– Ruslar Macarıstandadırlar, onlar Lvovu alıb, Peremişl yaxınlığında dayanmışlar. Bütün bunları şanlı günlər adlandırmaq olmaz, cənab Petişka. Bu – zarafata, məsxərəyə, kinayəyə oxşayır. Ehtiyatlı olun, bu cür elanlar üstündə hərbi məhkəmə qarşısında cavab verməli olmayasınız!

Cənab Petişka diqqətli olacağına söz verdi və aşağıdakı elanı tərtib etdi: “Hər bir çex öz evində qoca hökmdarımızın portretini asmaq imkanına nail olmaq üçün həvəslə on beş kronasından keçər”. Yerli mətbuatda bu elanı dərc etməkdən boyun qaçırdılar.

¹ XIX əsrin axırlarında çıxan çex qəzetləri

Bir qəzet sahibi Petişkaya dedi:

– Allah saxlamış, siz ki, bizim hamımızın güllələnməyini istəməzsiz!

Petişka tamamilə dilxor halda evə qayıtdı. Mağazanın dalındakı anbarda imperatorun portretlərinin bağlamaları yığılmışdı. Cənab Petişka bağlamalara bir tepik vurdu və öz hərəkətindən özü qorxdı. O, qorxa-qorxa ətrafına baxdı və ancaq heç kəsini görmədiyini yəqin etdikdən sonra sakit oldu, fikrə qorq olmuş Petişka bağlamaların tozunu silməyə başladı və gördü ki, onların bəzilərinə kif basmışdır. Elə burada, anbarda qara pişik oturmuşdu. Həmin rütubəti yayanın kim olduğunu bilmək çətin deyildi.

Pişik özünü şübhədən uzaq etmək üçün miyovuldadı. Onda cənab Petişka süpürgəni dövlət xaininin üstünə vızıldatdı və onu susmağa məcbur etdi. Hay-küylə mənzilinə girərək arvadının üstünə bağırdı:

– Lənətə gəlmiş pişiyi rədd etmək lazımdır! Bu həyasız heyvanın bulduğu imperatoru kim almaq istər! İmperatoru kif basmışdır? Qurutmalı olacağıq, görüm onun başı batsın!

Nahardan sonra, arvadı mağazada oturduğu müddət cənab Petişka bir az yatdı, lakin yuxu onu sakit etmədi. O, yuxusunda gördü ki, jandarmqlar qara pişiyin dalınca gəlmişlər və onların hər ikisini silahlı əsgərlərin müşayiəti ilə hərbi məhkəməyə aparırlar. Sonra gördü ki, onunla pişiyi dar ağacından asmaqla ölüm cəzasına məhkum etmişlər, pişiyi artıq asmağa hazırlaşır, o, Petişka isə hakimlərin yanında ən nalayiq söyüşlər söyləyir. O, doğrudan da qışqırdı, lakin xoşbəxtlikdən oyandı və arvadını öz yanında gördü.

– Allah xatirinə, səsinə kəs, nələr danışırısan? – deyər arvadı yalvarırdı. – Birdən eşidib-eləyən olar...

Sonra ovqatı təlx olmuş qadın dedi ki, imperatoru bağçada qurutmaq istəyirdi, ancaq bilmək olmur hansı məlun uşaqlar portreti daşa basdılar və onu əsil xəlbirə döndərdilər.

Başqa zərərlər də aşkara çıxdı. Qurudulmaq üçün çəmənlərə sərilmiş imperator portretlərindən birinin üstünə toyuqlar yığılmış, öz mədə-bağırsaqlarının içində olanları portretdə boşaldaraq, imperatorun saqqalını yaşıl rəngə boyamışdılar. Qəssab Qələçkanın, cəza məcləsinin 63-cü paragrafindan qətiyyətlə xəbəri olmayan təcrübəsiz küçüyü portretin ikisini yeməyə cəhd etmişdi. Görünür bu küçüyün

qanında var idi: onun anası bir il bundan əvvəl hərbi təlim meydanında 36-cı polkun bayrağını yediyi üçün sallaqxanaya düşmüşdü.

Cənab Petişka ümidini itirdi. Axşam çaxır anbarında o, ucuzlaşdırılmış qiymətlər və özünün imperatorla olan çətinlikləri haqqında tez-tez söhbət salırdı; ümumiyyətlə, onun danışığından belə çıxırdı ki, əgər Vyana hökuməti cəxlərə inanmırsa, bu, ancaq ona görədir ki, onlar Frantişek Petişkanın Mlada Bolesladakı mağazasından hökmdarın on beş kronalıq portretlərini almırlar.

Anbarın sahibi xudahafizləşəndə ona:

– Bahacıl olmayın, – dedi, – indi zamana pisdır. Qoreyşek buxarla işləyən taxıldöyən maşını keçən ildəkindən üç yüz krona ucuz satır, imperatoru da belə satmaq lazımdır.

Cənab Petişka evə gələrək öz vitrinası üçün aşağıdakı plakatu hazırladı: “İqtisadi böhran olduğuna görə imperatorun bədii surətdə çəkilmiş portretləri hər biri on beş kronaya satılır”.

Lakin mağaza əvvəlki kimi boş idi. Tanış çaxırsatan imperatorla işin necə getdiyi ilə maraqlandıqda cənab Petişka:

– Çox pis, – deyə cavab verdi, – heç kim almır.

– Sizə məsləhət görürəm ki, – deyə çaxırsatan xəlvətcə dedi, – nə qədər gec deyil, onu hər neçəyə olsa satmağa çalışın.

– Hələ bir az gözləyim, – deyə cənab Petişka cavab verdi.

Yaramaz qara pişiklə portretlərin üstünə murdarçılıq etməkdə davam edirdi. İl yarım keçmədi ki, imperatorun portretlərinin hamısını başdan-ayağa kif basdı. Avstraliyalılar Çexiyadan gedirdilər. Avstraliyanın vəziyyəti çox pis idi.

Onda cənab Petişka karandaş və kağız götürərək hesabladı ki, varlanmağına onsuz da varlanmayacaqdır, lakin imperatorun birini iki kronaya satsa hər nüsxədən heç olmasa bir krona qazanar.

O, müvafiq reklam hazırladı. – Portreti dükanın qarşısında asaraq altında yazdı: “Qoca hökmdar ucuz qiymətlə satılır: on beş krona əvəzinə iki kronaya”.

Bütün Mlada Boleslava həmin gün Qabsburq sülaləsi səhmlərinin necə katastrofik surətdə qiymətdən düşdüyünü öz gözləri ilə görmək üçün Petişkanın mağazasının qabağına gəlmişdilər.

Axşam isə Petişkanı aparmaq üçün jandarmılar gəldi və hər şey tezliklə bitdi. Mağazanı bağladılar, cənab Petişkanı tutdular, ictimai sakitlik və əmin-amanlığı pozduğu üçün hərbi məhkəmə ilə müha-

kimə etdilər. Veteranlar cəmiyyəti özünün fəvqəladə yığıncağında onu öz üzvlüyündən çıxartdı.

Cənab Petişkanı otuz ay ciddi həbs cəzasına məhkum etdilər. Ona beş il vermək lazım idi, lakin bir zamanlar Kustouts¹ yaxınlığında Avstriya uğrunda vuruşmasının onun müqəddəratının həllinə böyük təsiri oldu. Hökmdarın portretləri isə Terezindəki hərbi məhkəmənin depozitində saxlanılır və Avstriya hökumranlığının süqutundan sonra bacarıqlı dükançılardan birinin onlara siyənək balığı bükəcəyi və bununla da onların azad olacağı saatin gəlməsini gözləyir.

ŞƏRİƏT DƏRSİ

Koroupovo uşaqları şəriətdən ancaq onu bildirdilər ki, Allah tərifəşməz mərhəmət göstərərək qamış yaratmışdır. Bunun ardınca o, şəriət müəllimi Qoraçeki dünyaya gətirmişdir. Bu iki əşya qarşılıqlı olaraq bir-birini tamamlayırdı. Sonra Allah insanlara qamışdan çubuq qayırmağı, daha sonra şəriət müəllimi Qoraçekə misilsiz məharətlə bu çubuqdan istifadə etməyi öyrətmişdir.

İş adətən ondan başlayardı ki, katolik rahibi sinfə daxil olub, uşaqların qorxmuş sifətlərinə baxaraq deyərdi:

– Hə, Vaniçək, axmağın biri axmaq, bu dünyanın yeddi günahını tərsinə sadala!

Sual verməkdə şəriət müəllimi Qoraçək əsil usta idi. O, şagirdləri məcbur edirdi ki, onlar Allahın on buyruğunu tərsinə sadalasınlar, ya da belə tələb edirdi:

– Lüdvik, tez de görüm, əclaf, axırdan üçüncü yerdə, “öldürmə” buyruğundan əvvəl hansı buyruq gəlir?

Beləliklə, ilahi riyaziyyat alınırdı ki, bu da acınacaqlı ruh xilas-karı hesab yekunu şəklində olan köteklə nəticələnirdi.

Həmişə belə olurdu, ona görə də aydındır ki, adı çəkilən hər bir şagird – istər Vaniçək, ya Buxar, istər Lüdvik, ya da bir başqası partasından könülsüz qalxıb, kürsüyə yaxınlaşırdı.

¹ 1848-ci il Avstriya-İtaliya müharibəsi zamanı Şimali İtaliyanın Kustouts şəhəri yaxınlığında İtaliya və Avstriya ordusu arasındakı vuruşma. Avstriya zülmündən azad olmaq uğrunda vuruşan İtaliya qoşunu bu döyüşdə məğlub olmuşdu.

Hər biri tanrını tərəfəşgəməz mərhəmətinə şübhə ilə ayağa qalxardı. Onlar əvvəlcədən əmin idilər ki, işin sonu acınacaqlı olacaqdır və dini məfhumlar şəriət kitabında deyil, onların şalvarlarının çox oturmaqdan sürtülüb yırtılmış hissəsində yerləşir.

İş çətin deyildi: hamının gözü qabağında dombalmaq və lanətə gəlmiş çubuqla kötəklənmək üçün özünü şəriət müəlliminin təcrübəli əllərinə tapşırmaq lazım idi.

Bu cür səhnələr müntəzəm surətdə günəşırı təkrar olunurdu. Qoraçək mehriban təbəssümlə uşaqları bir-birinin ardınca öz dizi üstünə qoyar və onlara deyirdi:

– Yaramazlar, Allaha şükür edin ki, mən sizi döyə bilərəm.

Bir dəfə Beprşək qonşuluğundakı Keçi Həyatı kəndindən xəbər gətirdi ki, çubuğa sarımsaq sürtmək lazımdır. Guya ki, onda o qədər də ağrıtmır, çubuq isə zərbdən sınırdı.

Bu xəbər şagirdlərin böyük arzularına o qədər uyğun gəlirdi və onlar bu sarımsağa o qədər ümid bağlayırdılar ki, hətta Kratoxval çubuqlara sarımsaq sürtəndə sevincindən ağlayırdı.

Lakin Koroupovo məktəbinin bütün arzularının puç olması, daşa dəymiş ümidlərin qəmli hekayəsi adlana biləcək bir hadisə baş verdi.

Şəriət müəllimi hər şeyi onların dallarında lazımınca izah etdi. Sonra isə belə bir mövzuda mühazirə oxudu ki, onların sarımsaq kələyi özlərini aldatmaqdan başqa bir şey deyildir, üstəlik, göründüyü kimi, gülünc kələkdir. “Sizə hər nə olur, yerində olur: axı siz Allahu aldatmaq istəyirdiniz?” O, uşaqların hərəkətinin gələcəkdə verə biləcəyi ağır nəticələrini onlara təsvir etdi. Bu mənəvi süquta və uçuruma doğru atılmış ilk addımdır. O, başını verməyə hazırdır ki, uşaqlar sarımsağı oğurlamışlar və bunun üstündə bir də döyüləcəklər. Heç bir şübhə ola bilməz ki, müdir Venouşkin və Zdenekin oğullarından başqa (bu iki uşaq heç bir vaxt döyülmürdülər; Zdenekin atası məktəb şurasının üzvü idi) qalanların hamısı əvvəl-axır dar ağacından asılacaqlar...

Beləliklə də acı günlər gəlib keçir, heç bir dəyişiklik baş vermirdi. Adama elə gəlirdi ki, Koroupovo uşaqlarını qarğıyıblar və bundan xilas olmaq mümkün deyildir. Lakin çolaq Melquba bütün bu dini mübarizəyə yeni istiqamət verdi.

Öz yoldaşları ilə gölün yanında oynarkən o, evdə kağızla aparılmış olduğu təcrübənin nəticələrini yoldaşlarına danışdı. Melqub şal-

varını kağızla doldurmuş və süd güvəcini sındırmışdı; həmin saat onu qayıqla döymüşdülər, ancaq ağrı həmişəkindən iki qat zəif olmuşdu. Bu xəbərdən sonra məktəblilərdə, hər bir kağız parçasını yığıb qoruyan çinlilərdə olduğu kimi, kağıza böyük məhəbbət oyandı; ancaq burada, əksinə, kağız öz pərəstişkarlarını beladan qorunmalı idi. Tacir Misterkanın oğlu qurtuluş vasitəsini gətirməyi boynuna götürdü. Tezliklə şəriət müəllimi hiss etdi ki, artıq bədbəxt uşaqların sifətində işgəncənin açıq-aydın əlamətləri görünür.

O, bu vəziyyət haqqında dərindən düşünərək belə nəticəyə gəldi ki, görünür onların dərisi berkimişdir. Buna görə də o, şəriət dərsi üçün daha möhkəm çubuq əldə etməlidir, çünki Allah özü daha möhkəm və yoğun qamışın bitməsinə imkan verir.

Budur o, cəzaya məhkum edilənlərin hamısını kürsünün qabağında sıraya düzərək bildirdi ki, görünür onlar nazik çubuğa həddindən çox alışmışlar. O, özünü Misterkaya tutdu:

– Bu pulu götür, atana de ki, mənə daha yoğun çubuq göndərsin.

Cinayətkarların sifətlərinin tam şaşqınlıq ifadə etdiyini görərək o, əllərini ovuşdurdu. Üz-gözü əyilən Qoraçək yeni həzz alacağını indidən duyurdu.

Misterkanın atası əla çubuq seçib verdi. Bu çubuğun yoğunluğu qoruyucu kağızın qalınlığının bütün əhəmiyyətini heçə çıxarırdı.

İxtirarı təkmilləşdirmək zərurəti meydana çıxdı. Buna görə Melquba gölün yanında birçə söz dedi:

– Karton!

Karton istənilən təsiri göstərdi. Şəriət müəllimi dərslərdə yenə də ah çəkməyə başladı:

– İlahi, nə gönüqalın adamlardır!

Nəhayət, o Misterkaya daha möhkəm çubuq almağı əmr etdi. Budəfəki çubuq indiyədək Koroupovoda olan çubuqların ən möhkəmi idi. Karton onun zərbələrinə davam gətirmirdi.

– İşimiz bitdi! – deyə Melquba gölün yanında ah çəkirdi.

Gələn şəriət dərslərində uşaqlar parta arxasında oturub dərddli-dərddli ətrafa baxırdılar. Onlar başa düşürdülər ki, hər cür mübarizə faydasızdır. Təkcə Veprşək gülümsünürdü.

Allahın öz misilsiz məhəbbətini insanlara ilk dəfə nə vaxt bəxş etdiyi haqqındakı suala düzgün cavab verilməməsi nəticəsində on beş uşaq, o cümlədən Veprşək kürsü qabağında dayandı.

Veprşekin növbəsi çatan vaxt onların on nəfəri artıq döyülmüş və müəlliminin sevincinə rəğmən böyürürdülər.

Budur, o, şəriət müəlliminin dizi üstünə uzandı. Yoğun çubuq havada vıyıldadı və... bum! Qulaqbatırıcı gumbultu eşidildi, elə bil ki, kimse var qüvvəsi ilə dümbəyə vurdu, yaxud dəyənəyini sincin üstünə endirdi.

Şəriət müəllimi Veprşeki buraxaraq bağırdı...

– Şalvarını çıxart!

Veprşek daha gülümsemədi, şalvarını çıxartdı və dünən kilsədən götürdüyü dəmir lövhəni şəriət müəlliminə verdi.

Şəriət müəllimi lövhədə bu sözləri oxudu:

– “Allah evini tikmək üçün ianə əsirgəməyin!”

CINAYƏT ROMANININ QISA MƏZMUNU

– Cuzeppə Boro Triyestə gəlir. Onun pulu qurtardığına görə, o, Lyuçiya adlı gözəl qızı olan mehmanxana sahibi Bittornelya özünü qraf Olarixa fon Ayzenfels adı ilə təqdim edir. Lyuçiya yalançı qrafa vurulur, lakin onu, Boronun həyatının bir sirrindən xəbəri olan sabiq dənizçi Lorentso tanıyır. Vaxtilə Boro bacısının namusuna toxunmuş şəxsi və onun üç yoldaşını öldürmüşdü. Cuzeppə Boro ifşa olunmasından qorxaraq təkbətəklikdə sirrini Bittornelyaya açır. Onlar birləşir və Lorentsonu zəhərləməyi qərara alırlar, Lyuçiyanı da bu işə cəlb etdikdən sonra buna nail ola bilirlər. Lorentsonun cəsədini torbaya salır və gecə şəhərdən uzağa, dağlara aparırlar ki, uçuruma atınsınlar.

Budur, onlar artıq uçurum kənarında dayanmışlar, lakin onları jandarm nəfəri görür. Jandarm orada nə baş verdiyindən xəbər tutmaq üçün atdan düşən anda, Lyuçiya xəncəri onun köksünə sancaraq, hamını xilas edir. Onlar Lorentsonun və jandarmın meyitini uçuruma atırlar, lakin bu zaman sahibsiz qalmış at kişneyir, ayrı bir at səsi eşidilir və başqa jandarm zühur edir. Cuzeppə Boro onu bir güllə ilə yerə sərir və hamı sakitcə evinə yollanırlar... ardı hələ yoxdur, hazır deyil, cənab naşir.

Cinayət romanlarının naşiri Tomsla üzbəüz oturan gənc, Toms hərarətlə danışmağa başlayanda, yalnız qəmli nəzərlə bu xeyirxah adamın üzünə baxdı:

– Daha nə deyim, cənab Kramskoy, bu, həddi-hüdudu keçir! Bəs sonra? Qalan meyitləri neyləyəcəksiniz? Yox, sizin adamlar yerlərində qalmalı olacaqlar, çünki atılan güllənin səsi bu yerə bir nəfər də jandarm cəlb edəcəkdir. Burada ölüm-dirim davası olacaq, kiminsə başı partlayacaq və s. Bax, mən bunu belə təsəvvür edə bilmirəm, başa düşürsünüzmü, cənab? Yeri gəlmişkən, siz odlu silahlardan çox ehtiyatsız istifadə edirsiniz: əlinizdə, necə deyirlər, uçuruma atmaq fikrində olduğunuz meyit, bir nəfər də artıq öldürülmüş jandarm olduğu halda, siz gecə güllə atırsınız. Bu səhvdir, böyük bir səhvdir. Beləliklə, onlar özlərini tezliklə ələ verə bilərlər. Sizin Lyuçiya ki xəncərdən yaxşı istifadə edir, nə üçün ikinci jandarmı da xəncərlə öldürməyir?

Toms bir əli ilə stoldan yapışaraq ayağa qalxdı və yarıboş kafedə onun qəzəbli səsi ucaldı:

– Yənə də soruşuram, nə üçün ikinci jandarmı da xəncərlə öldürmədiniz? Siz xəncəri onun köksünə sanca bilərsiniz, bununla da iş qurtarıb gedərdi. Məlum işdir ki, həmişə şablonla hərəkət etmək olmaz. Bu gənclər başa belədir! Siz ki mərhum Xorvatı tanıyırdınız! Bax o, xəncərdən böyük məharətlə istifadə etməyi bacarırdı! O, 1900-cü ildə başlamış və 1905-ci ilə qədər ondan müvəffəqiyyətlə istifadə etmişdir, özü də harada, Almaniyada. Yalnız xəncər və zəhərdən istifadə etmişdir. Gecə atılan güllə səs salır, – siz də çıxılmaz vəziyyətə düşürsünüz, – indi zəhmət çekib izah edin görüm, siz bu vəziyyətdən necə çıxmaq fikrindəsiniz? Bunu bir ata kimi sizə deyirəm. Siz çox bacarıqlı gəncsiniz və mən əminəm ki, hələ imkan vardır. Fərsət tapıb gizlənmək lazımdır. Məlum məsələdir ki, bütün bu əhvalatlardan sonra şəhərə qayıtmaq qeyri-mümkündür. Başqa çıxış yolu axtarmaq lazım gələcək. Quldurluğa başlayın, qadın və uşaqları öldürün, Lyuçiyanı həbs edin, sonra işə azad edin, amma mütləq Lyuçiyanın məhbus olduğu şəhərə gedin və gözetçini öldürün. Mən sizə məsləhət görürdüm ki, bunun üçün rezin dəyənəkdən istifadə edəsiniz. Heç vechlə tapançaya əl atmayın, yoxsa siz yənə də cəncələ düşərsiniz – güllə səsi haray salar.

– Sizə söz verirəm ki, bir daha güllə atmayacağam, – deyər gənc cavab verdi. – Məsləhətinizə görə minnətdaram. Deyin görüm, zəhərdən istifadə etmək olarmı? Hansı zəhər izsiz öldürür?

– O saat hiss olunur ki, siz gəncsiniz və sizin, məsələn, mərhum Xorvatda olan qədər iş təcrübəniz yoxdur. Bütün zəhərlər iz buraxır

və yarılarda onlar bürüzə çıxır. Heç olmasa strixnini götürün, zərər yoxdur, qoy yaranda tapsınlar. Zəhərlə çox ehtiyatlı olmaq lazımdır. Hamısından yaxşısı varlı qohumları zəhərləməkdir. Lakin bunu tədricən etmək lazımdır, bu daha təsirli olur. Hə, gözetçini öldürdükdən və hər iş qaydasına düşdükdən sonra, unutmayın ki, bizim dövrümüzdə bankın qəreti tələb olunur. Xidmətçiləri xloroformla yuxuya verməli və ya onlara hiss olunmadan Kurare iynəsi vurmali. Ağır polad seyflər dinamitlə partladılır. Sonra isə tapançanı işə sala bilərsiniz, burada tapança yerinə düşər, brauning gözəl tapançadır! Qatara basqın etmək də yerində olardı. İctimai yerlərə də – teatr, restoran, kafelərə də soxulun və hər kəs sizə müqavimət göstərüb, pulunu vermək istəməsə, amansızcasına, it kimi öldürün. Bəli, bəli, it kimi. İndi isə sizə müvəffəqiyyətlər diləyirəm.

Onlar yerlərindən qalxanda heyretə gəldilər, çünki ətrafa toplaşan müştərilər, ofisiəntlər, xidmətçi oğlan, kafenin sahibi əllərini yuxarı qaldıraraq diz çöküb, öz talelərinə itaətlə onlardan mərhəmət diləyirdilər.

İMPERATOR-KRAL ƏDALƏT NAZİRLİYİ MÜTTƏHİMLƏR KÜRSÜSÜNDƏ

Məhkəmə salonundan

İki məhkəmə çinovniki öz vəzifələrini yerinə yetirərkən xərc-lədikləri 22 krona 35 geller pulu vermədiyi üçün Ədalət Nazirliyindən şikayət etdilər.

Biz oxucuları məhkəmənin gedişi ilə tanış etməyi faydalı bilirik, çünki bu, Ədalət Nazirliyinin nə qədər alçaldığını bir daha göstərir.

Saat ona işləyəndə sədr iclası açdı. Gözətçilər gözləri çuxura düşmüş, miskin bir adamı salona gətirdilər. Həmin adamın xarici görünüşü onun əxlaqsız həyat keçirdiyini hər şeydən aydın göstərirdi.

Sədrin suallarına müttəhim astadan, lakin pəşman olmayan həyasız adam tonu ilə cavab verdi ki, adı Ədalət Nazirliyidir, Vyanada doğulmuşdur və məhkəməyə düşmüşdür. Neçə dəfə məhkəməyə düşdüyü yadında deyildir. Atasının kim olduğu haqqında da təsəvvürü yoxdur. Gəncliyində o, hüquqşünaslığı öyrənirdi, indi onu Ədalət Nazirliyi adlandırırlar.

Sədr tam sakitlik içərisində bildirir ki, müttəhim, yəni Ədalət Nazirliyi iki zavallı məhkəmə çinovnikini soymağa cəhd edərək, onlara çatacaq 22 krona 35 geller pulu qanunsuz olaraq mənimsəmişdir. (*Salonda hərəkət.*) Özü də bu hadisə şikayətçilərin birinin az qala əkiz uşağı doğulacağı bir vaxtda baş vermişdir. (*Salonda səs-küy.*) Sədr xəbərdarlıq edir ki, kütlənin həyəcanının tamamilə yerli olmasına baxmayaraq, salonda qayda yaradılmazsa o, məhkəmə binasını kənar adamlardan təmizləməyə məcbur olacaqdır.

Şikayətin oxunuşu davam edir.

Ədalət Nazirliyi adı altında gizlənən müttəhim iki yazıq məhkəmə çinovnikinin hüququnu tapdayaraq onların 22 krona 35 geller pulunu mənimsəməyi qət etmişdir. Müttəhim, Ədalət Nazirliyi, özünə bəraət qazandırmaq üçün ağlının çoxdan çaşdığına istinad edir. O həm də deyir ki, şikayətçilərin öz iddialarını əsaslandırdıqları paraqrafı bilmədiyinə görə onların tələblərinin nə dərəcə haqlı olub-olmadığını söyləyə bilməz.

Bundan başqa, göstərilən məbləğ haqqında məsələ müzakirə edilərkən müttəhim evdə deyildi: o, çex sularında balıq tuturdu və ona bu cür ittiham verən iddiaçıların şikayətindən qətiyyətlə xəbəri yox idi. Müttəhim heç bir şey bilmir; həm də onda uşaqlıqdan başağrısı vardır, bu ağrı gündən-günə güclənir. Lakin istintaq nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, müttəhim, başqa sözlə, Ədalət Nazirliyi, əvvəlcədən düşünülmüş niyyətlə hərəkət edirdi, çünki Ədalət Nazirliyində, müttəhimin istinad etdiyi bu cür uzun çəkən ruhi xəstəliyin olmasını güman etmək çətindir.

Sübut edilmişdir ki, müttəhim çex sularında balıq tutmaq niyyətinə belə olmamışdır. O, çox sakitcəsinə sarayda öz otağında oturub şikayətçilərin haqlı tələbi şərh edilən teleqramlar almaqda idi. Müttəhim sadəcə olaraq göstərilən 22 krona 35 gelleri öz cibinə dürtmüşdür. Müttəhimin həyat tərzi heç də ləkəsiz deyildir. O, bir-birinin ardınca cinayətlər edərək cəmiyyətimizin etimadını qazanmağa çalışırdı. Müttəhim bu etimaddan sui-istifadə edərək 22 krona 35 gelleri qanunsuz olaraq mənimsəmişdir. Halbuki şikayətçilərin həmin pula böyük ehtiyacları var idi. Ədalət Nazirliyinin təqsirkar olduğu sübut edilmişdir. Onu ciddi surətdə cəzalandırmaq lazımdır.

Şikayət oxunduqdan sonra müttəhimlə hakimlər arasında təsirli söhbət baş verir. Müttəhim ayağa qalxaraq deyir ki, Ədalət Nazir-

liyi, onu mühakimə edəcək çinovniklərin sahibi olduğuna görə o, hakimlərdən heç bir şey xahiş etmək niyyətində deyildir: bu faydasızdır, çünki hakimlərin silki hissi Ədalət Nazirliyi üçün bəraət hökmü çıxarmağa onlara yol vermez. Onun göz yaşı artıq qurumuşdur. O, göz yaşını ibtidai həbs zamanı axıdıb qurtarmışdır. (Gülüş.)

Sədr camaatdan sakit olmağı tələb edir və bildirir ki, müttəhim hakimləri işi düzgün aparmamaqda təqsirləndirərək, onların əvvəlcədən müəyyən rəyi olduğunu söylədiyi üçün ona qətiyyən yemək verilmədən 24 saat tək kamerada saxlanılmaq şəklində intizam cəzası verilir.

Salonda yenidən gülüş qopur, çünki müttəhim öz müdafiəçisindən soruşur:

– Cənab vəkil, məgər mənim ədalət məhkəməsi ilə işim qurtardı mı?

Sədr yenidən kənar adamları salondan çıxaracağı ilə hədələyir. Söz müttəhimə verilir.

Sədr. Siz iddianı eşitdinizmi? Özünü bəraət qazandırmaq üçün bir söz deyə bilərsinizmi?

Müttəhim. Deyə bilərəm və buna haqqım vardır. (Gülüş.) Məni nəhaq yerə Ədalət Nazirliyi adlandırmırlar. (Ucadan gülüş.)

Səslər. Onun yeri dəli xanadadır.

Sədr. Bir söz də eşitsəm, sizi salondan çıxartmağı ömr edəcəyəm. (Səs: “Susuram, susuram”.)

Sədr. Bax, elə xahişim də budur.

Müttəhim (camaata, kinaya ilə). Çox razıyam, cənablar!

Sədr onu dayandırır.

Müttəhim. İndi işə başlayaq. Mən Vyanada anadan olmuşam. Hüquq elmini öyrənmişəm. Gəncliyim ağır keçmişdir. Mən atamı tanımıram. Anam isə həbsxanada ölmüşdür. Mən öz qüvvəmlə şərəfli rütbəyə çatmışam. Mənim adım Ədalət Nazirliyidir. Mən bir toyuq da incitməmişəm. (Keşikçiyə müraciətlə: “Yaylıgınız varmı?”) Mənim vəzifəm gözəl idi, ancaq boynuma aıram ki, həmin vəzifə əsəblərin çox gərgin olmasını tələb edirdi. Görünür elə buna görə də başıma hava gəlib. Çox tez-tez cəlladlar və onlara oxşar cənablar kimi ləyaqətli adamlarla işləməli olurdum. Həyatımdan razı idim, lakin bununla belə ağılımı get-gedə itirirdim. Nəhayət, qol çəkməyi belə yadırgadım. Başımda hər şey bir-birinə qarışdı. Mən bilirdim ki, məni get-

gedə artan iflic tutmuşdur, lakin cavab verdilər ki, bu, vəzifəmi bundan sonra da yerinə yetirməyimə mane olmaz. Neyləyəsen? Dəliliyim get-gedə artırdı. Məhkəmə ekspertləri Ədalət Nazirliyi olduğuma görə mənim ruhi xəstəliyə tutulduğumu deyə bilmədilər.

Bax, həmin hadisə elə bu vaxt baş verdi. Mən heç kimin pulunu əlindən almaq istəməirdim – mən ki qanunun bütün paragraflarını bilərəm. Yenidən ruhi xəstəliklər həkiminə müraciət etdim və yenə də bu cavabı aldım: “Əlahəzrət tamamilə normal haldadır”. Sonra məndən bu şikayəti etdilər. Məhkəməyə gəlməmişdim, çünki hafizəm pisdirdi. Nəhayət, ibtidai həbsə düşdüm.

Mən günahsızam. Qalanını vəkilim deyər.

Şahidlər and içərək göstərdilər ki, doğrudan da onları aldadaraq 22 krona 35 gellerdən məhrum etmişlər və bu cinayət məhz buradakı müttəhim tərəfindən edilmişdir.

Sonra vəkil söz alır. Gözəl dəlilləri olan nitqində o deyir ki, müdafiə etdiyi müttəhim, yeni Ədalət Nazirliyi, uşaqlıqdan pis tərbiyə edilməsi nəticəsində öz vətəndaşlarının hüquqları haqqında heç bir təsəvvürə malik deyildir. Buna görə vəkil müttəhimə bəraət qazandırılmağı xahiş edir.

Məhkəmə ekspertləri müttəhimin dəli olduğunu etiraf edirlər. Lakin bu dəlilik o dərəcədə deyildir ki, müttəhim öz hərəkətlərinə cavabdeh olmasın. Onun kəlləsi normaldır. Düzdür, müttəhimin beyində müəyyən zədənin olub-olmamasını demək çətindir. Onlar bunu bilmirlər, çünki hələlik müttəhimin qafa tasını açmaq şərəfinə nail olmamışlar.

İttihamçı özünün qısa, lakin düşünülmüş nitqində hakimlərin nəzərini müttəhimin tamamilə normal olması haqqındakı tibbi nəticəyə cəlb edir. Məhkəmə çinovnikləri olan şikayətçilər tamamilə yazıq adamlardır: 22 krona 35 geller onlar üçün böyük puldur. Müttəhimin ciddi surətdə cəzalandırmaq lazımdır, çünki onun hərəkətləri ictimai mülkiyyət üçün təhlükə törədir. Heç bir güzəşt olmamalıdır! Müttəhim özünün yüksək ictimai vəziyyətindən cinayətkar fırıldaqçılar üçün istifadə etmişdir. Bu isə onun təqsirini daha da artırır.

İttihamçının qısa nitqindən sonra məhkəmə müşavirəyə gedir. Fasilədə müttəhim həyasızcasına gülürdü. Məhkəmə müşavirədən sonra salona qayıtdı. Müttəhimə hökmü elan etdilər: on beş il həbs cəzası və ömürlük olaraq hörmətini itirmək. Müttəhim məhkəmənin hökmündən şikayət etdi.

MƏNİM ETİRAFIM¹

“28 oktyabr” jurnalı bir sıra felyetonlarında çex əhalisi qarşısında məni gözənd salmağa çalışır. Orada mənim haqqımda yazılanların hamısının həqiqət olduğunu təsdiq edirəm. Mən nəinki “28 oktyabr”ın təsvir etdiyi kimi tamamilə korlanmış alçaq və yaramaz, hətta bundan da artıq dəhşətli vəhşiyəm.

Bütün çex cəmiyyəti qarşısında günahımı boynuma aldıqdan sonra hücum üçün “28 oktyabr” redaksiyasına əlavə olaraq ətraflı material verirəm.

Deməli, hər şeyə qadir olan Allahın və sizin, cənab deputatlar Modraçek və Qudets², qarşınızda etiraf edirəm ki, mən:

Hələ dünyaya gəlməyimlə anacığazıma böyük əziyyət verdim, mənə görə o, nə gündüz, nə də gecə rahatlıq bilmirdi.

Üç aylıq olanda dayəmi dişlədim, bunun da nəticəsində Praqanın ali cinayət məhkəməsi mən gəlmədiyim üçün anamı uşaq üzərində kifayət qədər nəzarət etməməkdə təqsirləndirərək onu üç aylıq həbs cəzasına məhkum etdi.

Hələ o vaxt mən o qədər vəhşi idim ki, yazıq anamı müdafiə etmək məqsədilə heç olmasa birçə kəlmə demək üçün məhkəməyə gəlmək ağıma gəlmədi.

Əksinə, mən heç bir şey olmamış kimi vəhşi xasiyyətləri göstərərək göstərə böyüməkdə davam edirdim.

Altı aylığımda mən öz böyük qardaşımı yedim, onun tabutundan müqəddəslərin təsvirlərini oğurladım və qulluqçunun yorğan-döşəyində gizlətdim. Qulluqçunu oğurluq üstündə qovdular və meyiti qarət etdiyi üçün on il həbs cəzasına məhkum etdilər. O, həbsxanada gözintə zamanı başqa dustaqlarla dalaşaraq öldürüldü.

¹ 1921-ci ildə “Çeşskaya slovo” qəzetində dərc olunmuşdur. 1920-ci ildə Hasek Sovet Rusiyasından Praqaya qayıdır. Çexoslovakiya burjuaziyası yazıçını mənəvi təqibə başlayır. Hasek Çexoslovak legionundan uzaqlaşır, 1918-ci ildə Qızıl Ordu sıralarına daxil olduğu üçün onun əleyhinə məhkəmə prosesi düzəldirlər. Burjuə mətbuatı yazıçı haqqında uydurma böhtanlar yayırdı. Hasek böhtançılara qarşı satirik qələmi ilə mübarizə aparırdı. “Mənim etirafım” 1920-1923-cü illərdə çıxan antisovet jurnalında (“28 oktyabr”) dərc olunmuş həvvə cavabdır.

² František Modraçek və İozef Qudets – “28 oktyabr” jurnalının redaktorlarıdır. Onlar marksizmi təfəş edirdilər. 1920-1921-ci illərdə Modraçek və Qudets Çexoslovakiyada kommunist hərəkatı ilə mübarizə edən “Mütərəqqi sosialistlər” adlı mürtece partiya təşkil etmişdilər.

Onun adaxlısı özündən sonra altı nəfər bic uşaq qoyaraq özünü asdı. Bu uşaqlardan bir neçəsi, – bir qarından çıxmış qardaş və bacılar, sonralar mehmanxanalarda oğurluq edən beynəlxalq fırıldaqçı oldular. Qardaşların biri isə Roma papasının sarayında prelat işləyirdi. Uşaqların ən böyüyü olan bu ruhani “28 oktyabr”da əməkdaşlıq edirdi.

Mənim bir yaşıam tamam olanda Praqada gözünü çıxarmadığım, yaxud quyruğunu kəsmədiyim pişik qalmamışdı. Mən öz mürebbiyəmlə gəzərkən, bütün itlər məni uzaqdan görəndə kimi qaçırdılar.

Əslinə baxsan mürebbiyəm mənimlə çox gəzmədi, çünki yaşıma çatanda onu Karlovı meydanındakı kazarmaya apardım və iki kişə tütünə soldatların əyləncəsinə verdim. O, bu rüsvayçılığa dözə bilməyib Voleslavinin yaxınlığında özünü minik qatarının altına atdı. Bu maneəyə toxunan qatar yolundan çıxdı, on səkkiz adam həlak olub, on ikisi ağır yaralandı. Ölənlər arasında quş alverçisi var idi; onun bütün qəfəsləri tikə-tikə olmuşdu, quşlardan isə Allahın köməyi ilə təkçə modraçek (*modracek*) sağ qalmışdı. Bu quş qudets cinsindəndir; rəngi boz-qonurdur, quyruğunun altının rəngi açıqdır; döşündə və çinədənində tükü mavi olub ortasında ağ, ya da parlaq qırmızı xətt vardır; qarnı ağdır; vətəni Çexiyadır; rütubətli, kol-kos bitmiş yerlərdə adətən kiçik dəstə ilə yaşayır. Quyruğunu oynada-oynada ovladığı qurd və həşəratla qidalanır. Ələ tez alışıq və dayanmadan oxuyur (bax: Ottonun tərtib etdiyi elmi lüğət, 17-ci cild, səh.491, “Modraçek-Modrcin”).

Üç yaşında olarkən mən pozğunluqda bütün Praqa gənclərini ötmüşdüm. Uşaqlığımın bu dövründə mən bir yüksək rütbəli şəxsin arvadı ilə sevişirdim; bu cinayətkar sirrin üstü açılsaydı, bu, bütün ölkədə qalmaqla səbəb olacaqdı.

Dörd yaşında tikış maşını ilə bacım Manyanın başını vurub partlatdığım üçün evdən qaçdım. Qaçan zaman valideynlərimdən bir neçə min qızıl oğurladım və həmin pulları oğrularla birlikdə Praqa xarabalıqlarında sovurdum.

Pul qurtarandan sonra dilənçilik və cibgirliklə dolanaraq, özümü knyaz Tunun (o zaman hələ qraf idi) oğlu kimi qələmə verdim. Tutuldum və islah edilmək üçün Libne islah evinə göndərildim. Mən bu evi yandırdım. Bütün müəllimlər odda yandılar. Çünki mən onları binada qoyub qapını bağlamışdım.

Yenə də ağır günlər başladı. Beş yaşında mən ac-susuz Praqanın küçələrini dolaşır, çörəxanalardan bulka, alverçi qadınlardan alma oğurlayırdım. Lakin müqəddəs Tomaş kilsəsinin qapısını sındırıb qızıl dua mücrüsünü oğurladıqdan sonra vəziyyətim xeyli yaxşılaşdı. Mən dua mücrüsünü alverçiye bir qızıl pula satdım. Cəsədlər döngəsindeki tanış meyxanada bu pulu içkiyə xərcləyib qurtardıqdan sonra həmin alverçinin yanına gedib onu ələ verəcəyimlə qorxutmağa başladım. Mən ondan bir-birinin ardınca qızıl pul almağa başladım. Nəhayət, o polis idarəsinə getməyin daha ucuz başa gələcəyini qət edərək ora gedib günahını boynuna aldı.

Mən Praqanı tərk etməli oldum. Özümü Polnaya verdim. Axıradək tam səmimiyyətlə etiraf etmək niyyətində olduğum üçün hamının nəzərinə çatdırıram: "Polnadakı həmin qızı Gilsner yox, mən öldürmüşəm".

Bu işdə mən üç qızıl qazandım!

Aydındır ki, mən daha Polnada qala bilməzdim, buna görə piyada Vyanaya yola düşdüm və altı yaşında oraya çatdım. Praqaya getmək üçün pulum olmadığından Gerrenstrasse küçəsində əvvəlcədən hər ehtimala qarşı bir-birinin ardınca dörd gözetçini boğaraq, bankın qapısını sındırıb pul oğurlamağa məcbur oldum.

Bu, mənim doğrudan da ən dəhşətli cinayətlərimdən biri idi. Həmin cinayətlər bağışlanılmazdır; ancaq unutmayın ki, mən evimiz üçün darıxır, uzun sürən ayrılıqdan sonra qocalıb-düşmüş valideynlərimi görmək istəyirdim... və sairə və bu kimi.

Eh, ürək kövrəltmək yeri deyildir!

Praqayadək sağ-salamat gəldim. Yolda mən yaşlı bir arvadı aldı-dıb meydançaya çıxara bildim, onun çantasını əlindən aldım, özünü isə qatar tam sürətlə gedə-gedə aşağı itələdim. Vaqondakılar qadının yox olduğunu başa düşəndə dedim ki, o, axırıncı stansiyada düşdü və hamıya salam yetirməyi xahiş etdi.

Valideynlərimi sağ görmədim. Cinayətlərimdən xəbər tutan atam mən gəlməmişdən iki ay əvvəl dərddən özünü asmışdı, anam isə Karlovı körpüsündən suya atılmışdı. Onu qurtarmağa cəhd edəndə anam qayıq çevirmiş, qayıqdakıların hamısını batırmışdı.

Bədbəxt əməimin bütün ailəsini zəhərləyərək, onun əmanət kitabçasını mənimsədiyimə görə mən kefi saz dolanmağa başladım. Çox pul almaq üçün kitabçadakı rəqəmləri dəyişdirdim...

Çox hörmətli "28 oktyabr" redaksiyası!

Qələm əlimdən düşür. Mən davam etmək, axıradək etiraf etmək istərdim. Lakin tövbədən doğan qızgın göz yaşları gözlərimi dumanlandırır. Mən ağlayıram, öz gəncliyim, öz keçmişim üçün ağlayıram, lakin eyni zamanda sizin jurnalınızın müvəffəqiyyətlərinə ürəkdən sevinirəm. Bu, mənim etirafıma əlavə olub və əlavə olaraq qalacaqdır.

Bütün çex xalqının mənim tövbəmin təhləsinə və səmimiyyətinə inanması üçün müterəqqi sosialistlər partiyasına daxil olmaq arzumu bildirirəm.

Nümunəvi davranışla sizin etimadınızı doğrultacağıma söz verirəm.

Harada və nə zaman üzvlük haqqı verə biləcəyimi bildirmənizi xahiş edirəm.

Hələlik sağ olun!

QAÇIŞ YARIŞI

Müharibə ərəfəsində macar ölkəsini gəzə-gəzə gəlib Nadkanije şəhərinə çıxdım. Oranın yaxşı çex pivəxanası, 120 metr uzunluqda qədim qala divarları və bir də Nadkanije şahzadəsi Yevgeni Sayovski-nin muzdurları tərəfindən zəbt olunmuş ərazidə o dövrdən qalmış hansısa bir türk vəzirinin meqberəsi vardı. Bu cəlladın adına "balaca abbat" deyirdilər. O, qısalüclü topdan şəhərə atəş açardı. Bir dəfə mermi meydana olan vəzirlərdən birinin başını bədənindən qopartmışdı. Deyilənə görə, həmin başın çalması Nadkanijenin şəhər muzeyində saxlanılır, amma mənim buna şübhəm var. Qorxuram ki, Nepomoklu Yanın başına gətirdiklərini bu çalmanın da başına gətirələr. Çalma olduqca təzə görünür. Şəhər muzeyində həmçinin dəvə sümük-ləri də vardır. Məhz bu bədbəxtlik başına gələn vaxt həmin dəvənin üstündə oturubmuş. Bunun saxta olduğu gün kimi aydındır. Ancaq çox xırda heyvanların belə nazik və balaca sümükləri ola bilər.

Bu şəhərdə görməli başqa bir şey yoxdur. Küçələrdə toz baş alıb gedir. Şəhərin kənarlarında, bağ-bağatlı yerlərdə isə ağcaqanadlar adamı göz açmağa qoymur. Mənim bura gəlişimdən bir həftə qabaq şəhər idarələrində və bələdiyyədə on oğurluq hadisəsi qeydə alınmışdır. Məhkəmə qurtardıqdan sonra məlum oldu ki, quldurlardan

otuz ikisi iri məbləğdə oğurluq edib. Hiss olunur ki, mədəniyyət dalğası bura da gəlib çıxmışdır. Şəhər bağında bir yandan ağcaqanadlar adamın qanını sorur, o biri yandan isə macar zabitləri restoranda aravermədən çox sevdikləri “*Uram, uram, biro uram*”¹ qaraçı mahnısını sifariş verirdilər. Biləydiniz necə axmaq və iyrenc mahnıdır.

Belə şəhərdə çox qala bilməzsən. Mən bir mehmanxana tapa bildim, orda da Nadkanije və onun ətrafında yaşayan taxtabitilərin qurultayı keçirilirdi. Qaldığım otaq görkəmsiz, səliqəsizdi. Orada təknə, zibil yeşiyi və elüzyuyan əvəzinə dolça var idi.

Bu məni o qədər təsirləndirdi ki, ertəsi gün şəhər parkına getdim və orda mötəbər qulluqçu ailəsindən olan bir xanımla tanış oldum. Ancaq özümü dərini dağıtmaq üçün Avropanı piyada gəzməyi qərara alan bir milyonçu kimi təqdim etdim. Yəqin ki, mənim adımlı o, artıq haradasa eşitmiş olar: Qordon Benett.

Xanım biləndə ki, bir az macar dilində danışsram, çox sevindi. Mən onun şam yeməyinə dəvətini qəbul etdim və onların evindən bir qadını mehmanxanaya çirkli paltarlarımla dolu turist çantamı gətirməyə göndərdim.

Xanımın atası mehriban və səmimi bir adam idi. Anası isə olduqca sadələvh bir qadındı. Dayısının çaxır anbarı olduğundan evlərində həmişə yaxşı şərab tapılırdı.

İcməzdən əvvəl, dünyanı piyada gezip-dolaşandan sonra Etelka ilə evlənəcəyimə söz verdim. Sonra bir qədər də cürətləndim – onun babasının və nənəsinin yeməxanada asılmış portretləri qarşısında and içdim ki, Etelkama Balaton gölü sahilində elə bir misli-bərabəri olmayan villa tikdirəcəyəm ki, heç macar krallarının da belə villası olmayıb.

Bir qədərdən sonra qızın atası mənə söz verdi ki, sabah idarəyə gedib məzuniyyət götürəcək və aradan çıxmayım deyə Macarıstandan Türkiyəyə qədər mənimlə yol yoldaşı olacaq.

Mənə necə lazımdır qulluq edib yatmağa apardılar. Günortaya az qalmış yuxudan ayıldım. Hiss etdim ki, yan otaqlarda qeyri-adi bir vurnuxma, ora-bura qaçma var. Nəyisə o yana-bu yana çəkirdilər. Mən tez-tez siyirmələrin açılıb-örtülməsini eşidirdim. Yerimdə elə hey o tərəf-bu tərəfə eşələnirdim. Elə bu vaxt qapı döyüldü, içəri Etelkanın atası daxil oldu.

¹ Cənab, cənab, cənab hakim.

– Cənab Qordon Benett, – deyə o mənə müraciətlə bildirdi, – hər şey hazırdır. Hökim məni uzun-uzadı müayinə edəndən sonra axır ki, iki aylıq cənuba səyahətə çıxmaq üçün məzuniyyət vəreqinə qol çəkdi. Sənədlər artıq hazırdır, qadınlar yola toyuq bişirib, turist şeylərimi də yığıb hazırlayıb. Şəhər tezdən Macarıstan-Türkiyə səyahətinə başlaya bilərik. Necə bilirsiniz, bəs Türkiyədən sonra hara gedək?

Bir qədər fikirləşəndən sonra özümə gəldim.

– Bosfor boğazından keçib Kiçik Asiyaya gedərik, – dedim. – Oranı gəzəndən sonra Mesopotamiyadan İrana keçərik. Elə ki, Himalaya qalxdıq, artıq Hindistanda olacağıq və sonra da Çindən, Koreyadan, Kamçatkadan, Bering körfəzindən keçib, Şimali Amerikaya, oradan da Cənubi Amerikaya və Pataqoniyaya gedərik. Pataqoniyadan sonra Avstriyaya gedərik. Onu köndələnə keçib Cənubi Afrikaya çıxarıq. Oradan da “Ümid” burnuna çıxarıq və üz tutarıq şimala tərəf. Daima şimal istiqamətində gedərək Amerikadan Mərkəzə gələrik. Oradan Cəbəltütarıq boğazı ilə şimala doğru gedib İspaniyaya, sonra isə Fransaya çıxarıq. Daha sonra qərbə tərəf – İsveçrəyə, Tirola gedərik, beləliklə də yenidən Nadkanijeye çatmış olarıq. Əgər bu səyahət xoşunuza gəlsə, iki-üç günlük istirahətdən sonra İslandiya, Qrenlandiyaya, Şimal qütbünə və Sibire gedib yenidən evə qayıdırıq. Siz Madaqaskarı görmək istəmirsiniz?

O, peysərini qaşıyıb inamsız bir səslə soruşdu:

– Bu doğrudan da Avstraliyadan ən böyük göldür?

Mən başımı yellədim:

– Ən böyük və ən dərin göldür, amma bir qayda olaraq hər beş min ildən bir quruyur.

Həmin gün bağda Etelka ilə bir neçə xoş saat keçirdim. Öpüşərkən fikirləşirdim ki, aradan necə çıxım. Bəd ayaqda pan Çendeşlə şəhərin kənarına çıxan kimi əkilərəm. Çiynimə çanta salıb şose ilə Balatona kimi gözəl bir finiş edəcəyimi gözlerimin önünə gətirdim.

Etelkanın coğrafi təsəvvürü olduqca dolaşlıq idi. Pan Çendeş barəsində deyə bilərəm, o doğrudan da bilir ki, Afrika nə deməkdir. Ola bilsin ki, Afrikanı dünyanın bir hissəsi kimi qiymətləndirməkdə çətinlik çəksin. Bununla belə o, Afrikanın bir dövlət olduğunu başa düşür.

Mən bu məsum qızçıqəza səyahət planını söyləyərkən əmin oldum ki, Avstraliya, Hindistan, Koreya və Kamçatkanı tanımaması onun günahını tamamilə yuyub aparmır. Onun doğrudan da dünya haqqında heç bir təsəvvürü yoxdur, çox geridə qalıb. Hətta Yer üzündə Yunanıstandan savayı ayrı dövlətlərin olmadığını zənn edən qoca Herodotdan da məlumatsız idi.

Nahardan şama qədər olan vaxtı bir-birimizə vədlər verməklə keçirdik. Mən ona hind filinin sümüyündən düzəldilmiş bir şeyi, yırtıcı heyvanların dərisini, Andrenin coğrafi atlasını, polineziyalıların kəllə skeletini, hindu başlarının tükü ilə birlikdə soyulmuş dərilərini, Keyptaun almazını, Kilimancaro dağlarının yaqutunu, Peru və Çilinin qızıl zəncirini, Tibet yaylasındaki sarayın tavanını, yapon imperatorunun şüşə gözünü, diri çinliləri və eskimoslari, Zambezi zəncilərinin bütöv bir ailəsini və bu kimi bir çox başqa şeyləri vəd etdim. Biçərə qız mənim bu sözlərimdən özünü xoşbəxt hiss edərək, cürbəcür fantastik suallar verirdi. Ən qərribə suallarından biri bu oldu ki, Yeni Zelandiyada şəhərlərin su kəmərləri qaydasındadırmı? Bundan təxminən bir həftə qabaq Nadkanijədə də su kəməri partlamışdı.

Birdən Etelka uşaq həvəsilə dedi:

– İstəyirsən Keyptaun çayının hansı istiqamətdə axdığını deyim.

İndi artıq onun nə dediyi yadımdan çıxıb, birçə onu bilirəm ki, mənim yerimə soyuqqanlı bir coğrafiya müəllimi olsaydı belə, onu elə yerindəcə boğub öldürərdi.

Şam yeməyi çox tənənəli keçdi. Bu, pan Çendeşin ailəsi ilə vidalaşması idi. Sizi inandırırıam ki, mən varlı olmağım barəsində çox az danışdım. Ancaq bir şeyi qeyd etməyi özümə borc bildim:

– Əgər mənim yüz dəfə bundan çox varım olsaydı belə, bundan artıq özümə xoşbəxtlik ala bilməzdim.

Mənim cırıq ayaqqabılarım hamını heyretləndirdi.

– Bunları Nil çayında öldürdüyüm timsah dərisindən tikdirmişəm, – dedim. – Sən demə, timsah dərisi də dağılarmış. Alimlərin timsah dərisi haqqındakı fərziyyələri gülməlidir. Maraqlıdır ki, – deyə mən penceyəmin qolundakı yamaqları göstərərək sözümə davam etdim, – İngiltərənin ən böyük turist klubunun aristokrat xanımları da penceyi yamamağı bacarmırlar. Mən bütün İngiltərəni on dəfə piyada dolanmışam. “Kaş qolumdan tutub ataydılar bayıra, – deyə

onların gözlerini ağzıma dikib hər sözümə inandıqlarını dəhşətlə hiss edə-edə düşünürdüm. – Heç olmasa polis çağırırdılar”.

Lakin onlar mənə müxtəlif suallar verməkdə davam edirdilər.

– Sizin valideynləriniz sağdırmı?

– Atam, – deyə cavab verdim, – Jül Vernin “Aya səyahət” romanını oxuyandan sonra bu ideyanı həyata keçirmək istəmişdi. O, mortira hazırlanmış və onunla Aya uçmuşdur. Həmin vaxtdan səkkiz il keçib, amma hələ də qayıtmayıb. Onun haqqında məlumatımız yoxdur. Anam “Torpedo” adlı yelkənli qayıqın göyertəsində onu axtara-axtara cənub dənizlərinə qədər gəlib çıxmışdır. İndi isə Buzlu Şimal okeanında üzür.

“İndi artıq məni qolumdan tutub bayıra atarlar” – özlüyümdə düşündüm. Ancaq bu vaxt Etelka mənə yeni bir sualla müraciət etdi:

– Bacınız varmı?

– Bacım Amerika prezidentinə erə gedib. Ancaq o məşhur müğənni Karuzoya vurulduğundan xoşbəxt deyil. Hətta o Karuzo üçün Sumatrada bir iqamətgah, pələng və yaqarlar saxlanan ferma almışdır.

“Artıq indi polis dalınca adam göndərəcəklər” – fikirləşdim.

– Hərənin bir dərdi, qayğısı var, – deyə pani Çendeş mənə ana nəvəzisi ilə baxdı. – Hər ailədə bir şey çatışmır. Qardaşınız varmı?

– Qardaşımın qərribə xasiyyəti var. Mülkünü pay-puş ələyib çıxıb getdi, indi Praqada “Slabiya” bankında qulluqdadır. “Hə, indi sözsüz məni qovarlar” – deyə fikirləşdim.

Ancaq bu vaxt pan Çendeş dilləndi:

– Biz qayıdandan sonra Etelka ilə toy səyahətinə hara gedəcəksiniz?

– Zənzibara və Ərəbistana, – deyə cavab verdim. – İtaliyada çox istidir.

Onu da deyim ki, ərəblər çox qonaqpərvərdir. Məndə *delerum tremens*¹ başlanacağına və məni xəstəxanaya aparacağına ümid edib o qədər içdim ki, qəbul etdiyim bu mayedən Böyük sehrada meşələr salmaq olardı. Sən demə belə düşünə-düşünə oturduğum yerdəcə yuxuya getmişəm. Məni ehmalca çarpayıda uzandırdılar.

Ertesi gün tezdən pan Çendeş məni yuxudan oyatdı. O artıq yola hazır idi, yoğun gövdəsi turist geyimində çox gülməli görünürdü.

¹ Alkoqolizm nəticəsində əmələ gələn sayıqlama və qarabasma xəstəliyi

Səhər yeməyi zamanı xanım Çendeş və Etelka elə hönkürdülər ki, ətim ürpeşdi. Biz evdən çıxıb Balaton şosesinə tərəf yollandıq.

Onlar bizi şəhərin qurtaracağındakı bağlara kimi yola saldılar.

– Pan Qordon Benettdən muğayat ol, – deyə pani sonuncu dəfə pan Çendeşə tapşırırdı və biz onlardan ayrıldıq.

Qarşıda Balaton gölüne gedən sahə ağ, tozlu şose göz işlədikcə uzanırdı. Tut ağaclarında barmaq qalınlığında toz vardı. Günəş şuasından yannmış otlar kədərli təsir bağışlayırdı. Birdən beynimdə qaçmaq planı baş qaldırdı.

– Siz yaxşı yeriyirsiniz? – pan Çendeşdən soruşdum.

– Yaxşı yox, pan Qordon Benett, əla! – deyə o cavab verdi. – Bir vaxtlar Şopronda, oranın yüngül atletika klubunun tərkibində yarışda qaçmışam.

Dodağımı dişlədim. Nəhayət, biz balaca bir təpəyə çıxdıq – şose oradan aşağıya tərəf uzanırdı. Birdən götürüldüm.

Pan Çendeş arxamca qaça-qaça qışqırırdı:

– Sizi başa düşürəm, pan Qordon Benett, bilmək istəyirsiniz ki, kim birinci Balatona çatacaq.

Qırx kilometrlik qaçış. O ardınca qaçırdı. On kilometr qaçandan sonra rəqibimdən nə az, nə çox – düz on metr irəlidi idim. On ikinci kilometrə Mezyolağı keçəndən sonra o mənə çatdı və mənimlə yənbayan qaçmaqda davam etdi. On beşinci kilometrə mən onu düz əlli metr geridə qoydum. Bodafalda aramızdakı məsafə beş metr azaldı. İyirmi ikinci kilometrə biz yenidən bərabərləşdik. Və Kapotfalvda otuz kilometrlikdə o mənim gözümdən itdi. İndi mən ondan yarım kilometrlik bir məsafədə geridə qalmışdım. Artıq gücüm tükenmişdi. Bir qədər nəfəsimi dərib qaçmaqda davam etdim. Şoseni dönəndə pan Çendeş göründü. Onun ardınca təxminən yüz metrlik bir məsafədə ona çatmağa can atan bir kişi qaçırdı. Hardasa, uzaqlarda bir neçə adamın da qaçdığı görünürdü. Bu mənim üçün anlaşılmaz olduğundan məni narahat etməyə başladı.

Artıq irəli çıxmışdım. Yanımdan əlində bayraq tutmuş bir velosipedçi keçərək dostcasına əlini mənə yelləderək soruşdu:

– Sən hansı komandadansan?

Mən cavab verməyib qaçmaqda davam etdim.

Otuz səkkizinci kilometrə gördüm ki, pan Çendeşin arxasınca qaçan adam onu ötüb mənə yaxınlaşmaqdadır. Bütün gücümü topla-

yıb Balatonun ilk evlərinin arxasındakı yola çıxdım. Qırxıncı kilometrə sevinc dolu qışqırıqlarla məni böyük bir kütlə qarşıladı. Orkestr Avstriya marşını çalırdı. Mən küçənin ortasından çəkilmiş finiş “bayrağına” deydim, ancaq burnumun şoseyə dəyməsinə az qalmışdı ki, məni dərhal tutdular, şəklimi çəkdlər, azarkeşlərdən bir neçəsi isə məni çiynlərinə alıb, mehmanxanaya gətirdilər.

Danışmağa təqətim yox idi. Məni soyundurub vanna otağına apardılar. Sonra yanıma otuz səkkizinci kilometrə arxamca qaçan həmin o adamı gətirdilər. Beş dəqiqədən sonra tövşüməkdən dili çıxmış, lakin üzündə xoş bir təbəssüm olan pan Çendeşi gətirdilər. O, finişə üçüncü çatmışdı. Bədbəxtlikdən Nadkanijədə yüngül atletika klubu Kaniye-Balaton marafon qaçışı təşkil etmişdi. Bu elə o dəqiqə məlum oldu. Bizi daşqalaq etmək istədilər. Nəticədə camaat bizi divanxanaya gətirdi və polis rəisinin göstərişi ilə polislər bizi şəhərdən qovdular.

* * *

Mən pan Çendeşdən yaxamı Albaniyada quldurlar üstümüzə düşəndə qurtardım. Onlara dedim ki, pan Çendeş məşhur milyonçudur və əgər onu tutsalar, əvəzində çoxlu qazanc əldə edərlər. Ona görə də onu özləri ilə dağa apardılar. Məndən isə minnətdarlıq əlaməti olaraq, yalnız içərisində kirli paltarlar olan arxa çantamı aldılar.

Təbiidir ki, Nadkanijədə yaşayan pan Çendeşin bədbəxt ailəsindən nəzakət xatirinə bir məlumat almağa utandığımdan onun aqibəti haqqında heç nə bilmirəm.

PIŞIYIN BAŞINA GƏLƏN BƏDBƏXT HADİSƏ

Bir dəfə söhbət əsnasında Pan Hustal qonşusu Krşçkaya dedi:

– Sizin partiyanız olduqca gözəl partiyadır. Elə ki, bir yaramazın ayağı yer tutdu, dərhal sizin partiya namizəd yazılır.

Pan Krşçka buna cavab olaraq ucadan dedi:

– Yaxşı, pan Hustal, sənən mənimki qalsın sonraya!

Pan Hustalın siyasi uzaqgörənliyi ilə yanaşı böyük, qara bir pişiyi vardı. Bu pişik bütün günü onun xırda ticarət dükanının qapısında

oturardı. O, ətrafda yaşayan bütün adamların sevimlisi idi. Camaat onu gümrah davranmasına, bildiyimiz kimi, sağlamlığın əsas meyarı olan şən hərəkətinə görə sevirdi. Pişiyi adamlara sevdiren bir də onun camaata olan bağlılığından irəli gəlirdi. Ömründə bir adamın ağına gəlməzdi ki, bu gözəl pişiyin lap yaxınlıqdaca düşməni olar.

Lakin nə etməli, sən demə, belə bir düşmən də həmin o gözəl pişiyin bəxtinə yazılıbmış, özü də pan Krşçıkanın şəxsində. Pan Hustalla məlum siyasi savaştan sonra pan Krşçıka səkkiz yaşlı oğlu Jozefi yanına çağırıb demişdi:

– Pepiçka, o axmaq küt Hustalın bir qara pişiyi var, onu gören kimi quyruğunu tapdala.

Bu yüksək və səmimi tapşırığı hansı uşaq sevincək yerinə yetirməzdi?

Pepiçək tez gedib pişiyin quyruğunu tapdaladı və onun üstünə tüpürdü. Hətta bu mənzərəni seyr edən qoca arvadın ürəyi partladı.

Pepiçək qaçdı. Pişik ilk dəqiqələrdə bilmədi nə etsin, sonra fikri dağıldı, amma hiss etdi ki, oğlan ona nə edibse yeri ağrıyır. Pişiyə təsir edən xoşagəlməz bir şey varsa o da oğlanın ona tüpürməsi idi. Axşama qədər götür-qoy etdi, hətta ona elə gəldi ki, bu bir axmaq...

Özlüyündə fikirləşirdi ki, oğlana göz qoysun.

Pepiçək bu igidliyinə görə atasından gümüş pul almışdı. Atası da söz vermişdi ki, bu işi davam etdirsə yenə onu mükafatlandıracaq. Əslində pan Krşçıka düşmənin bütün siyasi partiyasını pişiyin simasında görürdü, çünki bu pişik onun siyasi düşməninə malik idi.

Pepiçək təkcə pişiyin quyruğunu tapdalamamışdı, o həmçinin düşmənin bütün siyasi partiyasını tapdalamışdı. O təkcə pişiyə tüpürməmişdi, eyni zamanda, həmin partiyanın bütün siyasi tərəfdarlarına tüpürmüşdü, onların da arasında pişiyin sahibi var idi.

Pepiçək böyük həvəslə siyasi mübarizəyə girişdi. Pişik yenə də qapının ağzında uzanmışdı, adama elə gəlirdi ki, o yatıb. Amma o, ətrafdakıları aldadırdı, özünü yatmış kimi göstərirdi. Heç kim bunu ona qəbahət saymazdı, çünki o nə məktəbə gedirdi, nə də bunun pis iş olmasından xəbərdardı...

Pişik özünə günahsız bir görkəm vermişdi. Elə bu vaxt Pepiçək yenidən onun quyruğunu tapdalayıb başına tüpürdü.

Lakin bu dəm pişik atılıb Pepiçkanın ayağını dişlədi. Bu az imiş kimi fısıldayıb Pepiçkanın üstünə dırmaşdı, pəncəsi ilə onun üzünü cırmaqladı, bir qədər mırıldanıb qulağını cırdı, sonra Pepiçkanın üstün-

dən yere atılıb quyruğunu bulaya-bulaya, çığır-ağlayan oğlandan uzaqlaşdı və gəlib özündən razı halda ağasının dükanının qabağında oturdu.

Pepiçək paltarları cırılmış halda, üz-gözü cırmaqlanmış, qan içində evə gələndə pan Krşçıka:

– Allaha şükür ki, pan Hustal əlimə keçdi, – deyib Pepiçkanı polis komissarlığına apardı. Orada həkim Pepiçkanı müayinə edib, hər şeyi protokola yazdı. Sonra polis komissarı pişiyin həbs edilməsi və baytar həkimin müayinəsinə verilməsi barədə qərar verdi.

İki polis nəfəri pişiyi qanun naminə həbs etmək üçün onun dalınca yollandılar. Onlar pişiyin qaçmaq, cırmaqlamaq istədiyini görüb əlac-ları kəsildi. Bələdiyyə yeşiyi gətirtmək üçün adam göndərdilər. Bir azdan yeşik hazır oldu, tez pişiyi onun içinə qoyub bağladılar.

Pişik ona qarşı olan ictimai zorakılığı görüb, polisin paltarından tutdu, mırıldayaraq onları təhqir etdi. Amma onun nə mırıldadığını polislər başa düşmürdü.

Polislər pişiyi texnika elmləri institutunun kənd təsərrüfatı bölməsinin baytarlıq şöbəsinə getirib verdilər:

– Biz onu aparmağa gələndə o bizi pəncəsi ilə cırmaqladı, mırıldadı, dişlədi. Şiddətli müqavimətdən sonra onu yeşiyə sala bildik. O hətta bizim tapançalarımızı qopartmaq istəyirdi.

Protokol tərtib olundu, qol çəkildi və prokurorluğa təqdim olundu.

Dövlət nümayəndələri pan Hustal haqqında heyvanı lazımı səviyyədə tərbiyə etmədiyinə görə cinayət işi qaldırırdı. Hər şeydən əvvəl, pişik zəncirle bağlanmamış, ağzına isə burunla keçirilməmişdi. Bundan başqa, əhvalat seçki dövrü olduğundan heyvan asanlıqla qudura bilirdi.

Sonra pan Krşçıka ilə, yəni üstünə pişik hücum edən oğlanın atası ilə pan Krşçıkanın oğluna hücum edən qara pişiyin sahibi pan Hustal arasında uzun müddət siyasi mübarizə getdi. Dövlət nümayəndəliyini tərəfindən sübut olunmuşdur ki, pan Hustalın pişiyi bilərəkdən öz ağasının siyasi düşməninə oğluna bədən xəsarəti yetirmişdir. 8 yanvar 1801-ci ildən qüvvədə olan Avstriya qanununa əsasən pişik ağıldan kəm şəxslərin sevimli heyvanıdır. Deməli, burada yeganə günahkar pan Hustaldır.

Bu arada artıq texnika elmləri institutunun kənd təsərrüfatı bölməsinin baytarlıq şöbəsində pişiyin ürəyinin, bədəninin vəziyyəti dövlət nümayəndəliyinə təqdim edilmişdi.

Həkimin rəyində yazılmışdı: “Pan Frantişek Hustal №2145/65. Müayinə olunanın güclü sümükləri var, yeməyi də pis deyil, amma sümük üstünün iltihabından əziyyət çəkir, deməli, onun dişləməsi həyat üçün təhlükəli ola bilər.

Buradan belə qənaətə gəlmək olar ki, müayinə olunan ölümə məhkum edilməlidir.

D.R.M.Kaşparek”

Dövlət nümayəndəliyi bu sənədi icra etmək üçün polis komissarlığına göndərdi. Oradaca bu sənəd dərhal qeydiyyat şöbəsində pan Hustalın işinə tikildi.

Bu arada pişik pan Hustala qaytarıldı. Lakin bir gün səhər saat 5-də dörd nəfər polis nəfəri pan Hustalı aparmağa gələndə bilsəniz bu bədbəxt kişinin biçarə ailəsi üçün necə gözlənilməz oldu.

Polis idarəsində ciddi polis rəisi çox da səmimi olmayan bir tərzdə gətirilən adamdan soruşdu:

– Siz Frantişek Hustalsınız?

– Bəli, cənab!

Küncdə dayanan cavan bir polisin gözləri yaşardı.

– Frantişek Hustala aid olan sənədləri bura getirin, özünüz də sızıldamayın.

Sənədləri gətirdilər.

– Hustal, 15 iyun 1911-ci il tarixli 75289 №-li canişin ömrinə qulaq asın: “2145/65 №-li baytar həkiminin rəyinə əsasən sən dərhal ölümə məhkum olunmağın təsdiq edilmişdir. 12 fevral 1867-ci il tarixli heyvan azarı haqqında qanunun 5-ci maddəsinə əsasən hökm geri götürülmür.

Canışın Vaniçek”

– Görürsünüz də, – deyə vaxmistr bədbəxt Hustal bildirdi. – Hökm geri götürülmür. Yerdə qalan şeylərinizin siyahısını yazın və ağlamağı yığışdırın. Arxayın olun, Vyanadan hökmün təsdiqi və sizin ölümünüzün necə icra olunmağı barədə əmr gələn kimi dərhal qətlə yetəcəksiniz.

Əslində mənim üçün də maraqlıdır ki, biləm Pan Hustal bu dolaşıqdan necə çıxdı.

EYBƏCƏR İT BALABAN HAQQINDA

Sizə haqqında danışacağımız it, Spalena küçəsində həbsxananın yanında gəzib-dolaşırdı. Sanki həbs olunmaq istəyirdi. Sonra o Vladislav küçəsinə keçdi, oradan Novomeski qülləsinin yanındakı məhkəmə binasının yanına qayıtdı. Lakin onu parkın içiylə Karlova meydanına qovdular. O sürünə-sürünə Zderazdan keçərək, Mislikov küçəsinə gəlib çıxdı. Bir müddət müqəddəs Voytek kilsəsinin yanında dolaşdı, sonra Sahil küçəsi ilə qaçmağa başladı. Sahil küçəsindən keçib, birdən-birə güllə kimi Vişeqrada girdi və orada bir evə girib gözəndə itdi.

Onu görəndə hər kəs tüpürərək ömründə belə əcaib heyvana rast gəlmədiyini düşünüb, yoluna davam edirdi.

Bir polis nəfəri bu barədə çox gözəl demişdir:

– Bu murdarı görəndə kimi gərək qaçasan.

Həç kəs onun adını belə eşitmək istəmirdi. Adamların ondan zəhləsi gedirdi. İtə rast gələn hər bir kəs dərhal qovurdu ki, gözü onu görməsin. Spalena küçəsindən Vişeqrada qədər hər yerdə onu lənətləyirdilər. Hara gedirdisə yanından keçən saysız-hesabsız adamlardan bir nəfərin də ona üreyi yanırmırdı. Onun adını çəkəndə deyirdilər ki, mənim də evdə bir “Balabanım” var.

Balaban isə yaxşı hiss edirdi ki, adamlar üçün necə murdar, dözülməz və iyrəncdir. Ona görə də həmişə bir küncdə oturur, göz yaşı tökərdi.

Hər dəfə ah çəkərək öz-özünə fikirləşərdi: “Nə üçün mən təmiz, qəşəng deyiləm? Nə üçün mən belə eybəcərəm? Axı itlər də məndən qaçırılar”.

Bəli, bu həqiqət idi. İtlər onunla nə danışmaq, nə də bir yerdə durmaq belə istəyirdilər. Təkcə mayorun Senbernar adlı iti həmişə onunla ancaq dilucu və çox qısa danışdı.

– Gün aydın, niyə tükünü tumarlamırsan?

Mayorun qulluqçusu adətən Balabanı qamçı ilə qovardı. O isə küçəni keçib, qənd dükəninin qabağında dayanardı. Orada bir güzgü vardı, hər dəfə o bu güzgüyə baxar və görərdi ki, orada qalın, iynə-tüklü, kirpi tək qısaayaqlı, cinsi bilinməyən qərribə bir metis dayanmışdır.

Balaban daha bir dəfə özünə baxdı və sonra quyruğunu qısıb oradan uzaqlaşdı.

Özündən zəhləsi gedirdi. Balabanın üzü heç vaxt gülməmişdi. Həmişə başısağrı gəzərdi, heç bir məqsədi olmadan eyni küçədə dolaşardı, başında intihar etmək fikirləri dolanırdı.

Dünya onun gözündə eybəcərleşmişdi. O qədər murdar idi ki, adamların ona yaxşı söz deməyə də dili gəlmirdi. Hər dəfə küçədə itlərin yanında özünə yer etmək istəyəndə, onlar dərhal uzaqlaşır və bununla bildirirdilər ki, Balabanın onların yanına gəlməsini istəməzlər.

İtə qarşı olan bu cür soyuq münasibət sanki qalstuku və ya şalvarı cırılmış bir adamın dəbdəbəli məclisə gələrkən ona göstərilən buz kimi soyuq münasibət idi.

– Heç olmazsa bu cür yalan danışmasaydı dərd yarı idi, – deyə itlər onun arxasınca deyindirilər.

Bir şotland ovçarkası dedi:

– Mənə rast gələndə bu it 14 günlük idi. Ona dedim ki, çıx get, qoy suxarımı rahat yeyim. Bu eybəcər mənə nə desə yaxşıdır:

– İcazənizlə sizə bildirim ki, mən mötəbər bir nəsiləndəm.

– Özü belə deyir, sonra sızıldamağa başlayır. Buna nə deyəsen? – deyə Jitka küçəsində yaşayan tacirin əyriyaqlı kiçik iti soruşdu. – Belə də it olar, burnunun suyu axa-axa ağzına nə gəldi quraşdırıb danışır.

– Özü də oğurluq edir, qardaşlar, – deyə hiyləgər Foksteryer bildirdi. – Keçən dəfə onu görəndə ciddi tərzdə soruşdum ki, hara belə gedirsən? Lipova küçəsindəki qəssabın yanına, deyə həmin pırtlaşıq mənə cavab verdi.

– Bilirsən nə gözəl heyətdir, orada küncdə qoyulmuş sümükləri oğurlamaq olur.

– Axı siz nədən belə nəticə çıxarırsınız? – deyə ikiillik Senbernar etiraz etdi. – Düzdür o, qəssabgil tərəfə gedib, ancaq dükana heç gözünün ucuyla da baxmayıb, oradan da harasa Vinqradada sarı gedib.

– Mən bilmək istədim ki, bədheybət Vinqradada nə iti azıb, neynir orda? – deyə Vinqradada yaşayan qara, yaşlı pudel ciddi tərzdə söhbətə qoşuldu. – O ora gedəndən bəri camaatın itə olan marağı ölüb. Vinqradada Kaminski küçəsində o pırtlaşıq eybəcərin bir dükançısının Anqara cinsli pişiyinə vurulmasını bilseydilər, yəqin ki, bu xəbər bütün Praqaya yayılırdı.

Bir neçə il bundan əvvəl mən bir rus tazısını tanıyırdım. O, oradakı meyxananın tülküsi ilə tanış idi. Özü də ağzından suyu axan qoca tülkü ilə, di gəl ki çox gözəl idi. Balabanda isə bu əksinədi. O, rus tazısı ilə gözəl, quyruğu ilə qeribə və tülkü ilə çox idi ki, dükançı qadın onu tərifləməkdən özünü saxlaya bilmədi:

– Nə gözəl şalvarı var, lap bizim Miskankı kimidir.

Yazıq it avara-avara Praqanın küçələrində gəzərkən, Vinqradada hələ tanımadığı yerlərdə bu tazını görmüşdü. Öz-özünə düşünmüşdü ki, yəqin Vinqradada ondan iyrenməyəcək, onu söyməyəcəklər.

Bu fikirlərlə o, Kaminski küçəsinə gəldi. Məhz burada 2-ci pilləkəndə onu gördü. Onun da anadan olandan pişiklərdən zəhləsi gedirdi. Hər dəfə pişiklərlə üz-üzə gələndə adətən onlar bu cybəcər iti tamam başqa bir şeyə bənzədərək mırıldayıb ondan qaçırdılar.

Lakin ağ Miska təkəcə dükanın qapısının ağzında kartof dolu kisənin yanında oturmuşdu və ona ilə gəlirdi ki, bu kartof məhz ona məxsusdur. Çünki o, özündən çox razı idi. Balaban gəlib ondan oğurluq eləyəndə hətta yerindən tərpənmədi də, yalnız pəncələrini azacıq çəkdi. Balaban onun yanına gəldi və dedi ki, “əlini öpüm”. O isə başını da tərpətmədi. Balaban təkrar dedi: “Xanım, əlinizi öpüm”. Sonra gəlib kartof kisəsinin yanında durdu və böyük maraqla ona baxdı. Bu vaxt dükançı qadın süpürgə ilə dükandan çıxdı və hirsli süpürgəni ona sarı tolazladı. İt kartofun yanında idi, yalnız ayağını qaldırdı. Əlbəttə ki, bu anlaşılmazlıq idi, o sevirdi.

Yazıq pişik Miska ordan qaçanda sevinc əlaməti olaraq yekə quyruğunu yuxarı qaldırdı ki, gülünc eybəcər cəngavərin eybini örtsün, bunun çoxu da qadın şəxsiyyətindən irəli gəlirdi, tək onları kimse sevsin, qoy ilə lap Balaban kimi eybəcər olsun, belə olanda onların sevincləri yerə-göyə sığmır.

O vaxtdan etibarən iti məyusluq basıb. Sakit gecələrdə o, orada gəzişərdi və dükançı qadın da ilə bilirdi ki, onun kartof kisəsinə çəkib aparmaq üçün bura gəlir, eyni zamanda, itin bu cür daimi gəlişinə məəttəl qalardı. İlə hey gözləyərdi ki, görən kimi yenidən süpürgəni ona tolazlasın. Balabansa heyrət doğuracaq dərəcədə dözümlə, sanki bu zərbələrə məruz qalmaq üçün bura gəlirdi. Dükançı qadın həftədə bir dəfə onu aşağıda, Qayaaltında görəndə təəccübündən gözləri böyüyürdü.

– Bax, bu bizim kartofu oğurlamağa gələn həmin o itdir, – deyə dükançı qadın Balabanın tükünü qırmağa aparan ərinə dedi.

Artıq bu son dərəcə dözülməz bir hal idi. Onun təmiz sevgisini bu cür ləkələməyə yol vermək olmazdı.

Balaban son dəfə bütün qüvvəsini toplayıb dartındı və birdən onun belalı sevgisini təhqir edən adamın əlindən çıxıb Vltavaya sarı qaçdı.

Bəlkə də siz qəzetdə saray körpüsündən bir itin özünü atdığı barədə oxumusunuz. Məqalənin adı "İtin məharətli hərəkəti"dir. Bəli, bu olmuş əhvalatdır. Balaban artıq çayda boğularkən birdən-birə yadına düşdü ki, üzməyi bacarı. Üzüb atların çimdiyi yerdə çaydan çıxdı. Əvvəlkindən də eybəcər və murdar bir vəziyyətdə evlərinə qaçdı. Orada isə bütün gecəni oturub hönkür-hönkür ağladı.

Ertesi gün məlum oldu ki, Miskanın artıq erkek pişiyi var. Dərdinin üstündən bir dərd də artdı.

O vaxtdan Balaban hər gün özünü öldürmək üçün cəhd edir. Tramvayda adamların dəhşətli söyüşlərini eşidəndə hər dəqiqə özünü təkerin altına atmaq istəyir. Lakin həmişə gecikir, çünki maşınları bir qayda olaraq düz onun qabağında saxlayırlar.

Sonra o özünü atın ayaqları altına atmaq istədi. Lakin atlar da onu qovdular.

Avtomobillər də bir qayda olaraq, onun qarşısında saxlanırdı, çünki itin eybəcərliyi sürücüləri də mütəəssir edirdi. Beləcə günlər bir-birinin ardınca ötüb keçir, lakin Balaban heç cür gözəlləşmək bilmirdi. Artıq o, güzgüyə baxmaq belə istəmirdi, çünki bilirdi ki, gün-gündən eybəcərləşir. Bir həftə sonra Balaban Vişeqradda dəri soyanın yanına getdi ki, bəlkə kimse orada onun dəyersiz heyatını və sınımış ürəyini məhv edə.

SERB KEŞİŞİ BOQUMİR VƏ ONUN MÜFTİ İRSİMDƏN ALDIĞI KEÇİ

Böyük və Bala Qaracinas! Dərdi bir, səri bir, iki kənd. Bununla belə onlar arasında o qədər fərq var ki! Bala Qaracinas Serb ərazisində yerləşir, Böyük Qaracinas isə sultanlığa məxsusdur. Uca dağların qoynunda yerləşən bu iki kəndin camaatı dağlıq yerdə mümkün olan nə varsa, böyük zəhmət bahasına olsa da, istifadə edirdilər. Qoyunlar qayalara yayılmışdı. Keçilər qayalıqlarda elə hey qaçışırdılar. Bala Qaracinas da, Böyük Qaracinas da töycü və vergini keçə satmaqla ödəyirdi. Onlarda nə vardısı hər şey cəyni idi, təkəcə adları

fərqlənirdi: pravoslavlar vergi, türklər isə töycü üstündə həbs olunnurdular!

Bala Qaracinasdakı məbədin üstündə çarpaz xaç vurulmuş ucuz bürünc saralırdı. Həmin o bürüncdən aypara şəklində Böyük Qaracinasın məscidində də vurulmuşdu. Bilsəniz pravoslavlar və müsəlmanlar özlərinin bu ucuz zərfləri ilə necə fəxr edirlər.

Elə ki, birdən türklər Böyük Qaracinasda öz məscidlərini ağartdılar, pravoslavlar da Bala Qaracinasda həmin o gözəl ağ əhənglə öz kilsələrini ağardıb bəzəyirdilər. Bu ibadətqahlar isə özlərinin günbəzləri ilə meydan oxuyurmuş kimi həm serb, həm də türk tərəfə işıq saçardı.

Axşamlar isə aləmə car çəkilərdi ki, bəs o tərəfdə müfti məsciddən "Allahu-əkber" – deyə azan başlayaraq bizim kilsənin zəngini batırmağa can atmışdır.

Müfti İrsim azan verəndən sonra aşağı düşər, çubuq yandırar və gedib pravoslav keşişi Boqumirə öylənərdi.

Onlar adətən Osmanlı dövlətini serb krallığından ayıran şələlənin yanında görüşərdilər. Keşiş Boqumir də çubuq çəkərdi. Onların öyləncəsi adətən söyüş söyməklə başlayardı.

– Niyə axsayırsan, ay türk qoduğu?!

– Yene gözün kimi kirləyib, ay xristian murdanı?

Sonra səslərini aşağı salardılar. Allah yaddan çıxardı. Keçilər keçərdi ön plana. İrsimlə keşiş keçə saxlayırdılar. Hər biri də öz keçisin tərifləyirdi. Keçi onların gözündə adilik çərçivəsindən çıxıb, müsəlman və ya xristian, pravoslav keçisinə çevrilərdi.

– Mənim keçim səninkindən kökdür, müfti, – deyə keşiş öylənərdi.

– Kökdür? Məgər sən ömründə mənim Mirim kimi bu cür gözəl keçə görmüsən, bax, qapqaradır. Keşiş canı, bu gözəllər gözəlidir, buynuzları da macar inəklərinin buynuzuna oxşayır.

Bu həqiqətdən də belə idi. Onun keçisinin balaları həmişə biribirindən gözəl olardı.

Müfti öz keçisi haqqında deyirdi ki, mənim keçimdə mələk Cəbrayılın yaşadığı dağın sehri vardır.

Keşiş Boqumirin bu keçidən yamanca xoşu gəlirdi. O bilirdi ki, bu keçini almaqla sürüsünün sayını artıracaq. Onun sürüsü ürkək-ürkək bu qayadan o qayaya atlanır, daşların arxasında itərdi və çox çəkməzdi ki, qayaların soyuq bəyazlığında onları cod və hündür qayaotu yeyən görərdin.

Şəlalə şırıldayır, Balkanın üstündə ilk ulduzlar görünməyə başlayırdı.

Məhrəm dolu dəqiqələr idi.

– Bax, müfti, – deyə keşiş Boqumir sözə başladı. – Doğrusu, sənin keçin o qədər də gözəl deyil, amma o mənə lazımdır. Mənim keçim Allahın əmri ilə o dünyalıq olub. Allahın xoşuna gəlib, – keşiş xaç çəkdi.

– Allahu-əkbər! – deyə müfti onun səsinə səs verdi. – Mənim keçim satdıq deyil.

– Bax, müfti, – keşiş sözüne davam etdi, – sizin Allah pravoslav allahından uludur. O sizin üçün harda və hansı möcüzəni göstərib və ya möcüzə göstərən göndərib? Bizim allah üstünə od səpib işarə verən kimi istəsə lap elə mənim özümdən də möcüzə göstərən yara-dar. Sən isə ömrün boyu eləcə küt və dinsiz müfti kimi qalacaqsan. Allahım işarə versə, mən ölünü də dirildərəm, sən isə ölənə kimi elə ancaq “Allahu-əkbər” – deyib sızıldayacaqsan, başın da dəlicə xəstəliyinə tutulmuş qoyun kimi ağrıyacaq.

Keşişin bu sözləri müftini iyne kimi sancdı.

– Nə axmaq-axmaq danışırısan? Bizim Məhəmməd ölünü diriltməyi açıq-aydın qadağan etmişdir. Sizin elə qəribə Allahınız var ki, ölüləri də rahat yatmağa qoymur. Əgər ucadan desən ki, ölüləri diriltməyi bacarmıram, onda keçini sənə sataram!

Keşiş başladı götür-qoy etməyə. Bir tərəfdən onun böyük arzusu, müftinin keçisi, o biri tərəfdən isə bu murdar köpəyin qabağında gərəc sözünü geri götürə.

Müfti əvvəlki sakitliyini saxlayaraq çubuğunu çəkməkdə davam edirdi. Mavi tüstü sakit axşamın toranlıqına qarışaraq qayalarda sürünürdü. Böyük daxili mübarizə dəqiqələri gəlib çatdı. Keçi sahibi ilə pravoslav arasında mübarizə başladı.

– Ay müfti İrsim, ay Allahın yazığı, dinsiz bəndəsi, – nəhayət, keşişin səsi çıxdı. – Mən ölüləri diriltmək barədə sözümü geri götürürəm.

Keşiş xaç çəkdi:

– Yaxşı, de görüm, bu keçini mənə neçəyə satırsan?

Uzun-uzadı alış-veriş başlandı. Müfti istəyirdi ki, öz keçisini 2 başqa keçiyə və üstündə 100 manat pula dəyişsin. Keşiş isə bir keçiyə və üstündə 50 manat pul verirdi. O şərtən ki, müfti desin ki,

Allah yoxdu. İndi sən keşiş sakit bir tərzdə türk tütünü ilə doldurulmuş qəlyanını çəkməkdə davam edirdi. – Allah yoxdur, – deyə müfti onun şərtinə əməl etdi, çünki 100 manat onun üçün böyük pul idi. Beləliklə, keşiş Boqumir müfti İrsimin Miri adlı keçisini aldı.

Aydın, günəşli, Balkanda payızın gəldiyini bildiren bir gün idi. Belə mavi səma altında adam oxumaq istəyirdi. Dağ çayı Bala Qaracinasdan Böyük Qaracinasə doğru axırdı.

Bu, səma kimi təmiz, aydın çayda göyün qübbəsini görmək olurdu. Dediym kimi ətrafa baxanda adamın ürəyi açılırdı. Xüsusən keşiş Boqumirin sevinci böyük idi. O, təzə aldığı keçisi Mirinin başına bağladığı ipindən tutub aparırdı. Onun qəlbi sevinc və fərəh içində idi. Keşiş müfti İrsimdən aldığı keçini bulağa salıb “*Qospodi, pomiluy*” – deyə dua oxudu. Onun keçisi müsəlman olaraq qala bilməzdi!

HALAL ADAM

İnsanlara məxsus olan əsas xüsusiyyətlərdən biri də tapdığı şeyi sahibinə qaytarmamaqdır.

Hər bir adam tapılmış şeye qarşı qeyri-adi həssaslığa malikdir. Bu onun psixologiyasında elə dərin kök salıb ki, insan ondan ayrılı bilmir. Digər tərəfdən insanın adət etdiyi şeylərdən biri də onu nəyisə tez-tez itirməsidir. Elə olmasaydı, birinci cümlənin mənası olmazdı. Hələ qəzetin mövcud olmadığı vaxtlar da adamlar indiki kimi şeylərini itirirdilər. Eramızdan əvvəl ovçunun itirdiyi daş çəkic və başqa əşyalar yalnız bir neçə ildən sonra tapılırdı, buna misal olaraq muzeylərdə və şəxsi kolleksiyalarda saxlanılan sayısız-hesabsız tapıntıları göstərmək olar. Mədəniyyətin inkişafı təbii olaraq şey itirən adamlarla şey tapan adamlar arasında hüquqi münasibət yaratdı. Beləliklə də “tapıntının mənimsənilməsi” qanununu çıxartdılar. Lakin kobud çıxmasın deyə sonralar halal adamlara mükafat təsis olundu. Halal adamlar tapılan əşyaların xoşluqla yiyəsinə qaytaranda həmin adam əşyanın dəyərini 10 faizi ilə mükafatlandırıldı.

Mən özüm də nə vaxtsa müharibədən əvvəl belə bir hadisəylə rastlaşdım, lakin idarələr halal adamları mükafatlandırmaq haqqındakı bu qaydaya ağılsızlıqdanmı-nədənmi, düzgün əməl etmədilər.

Gece Praqanın küçələrində dolaşarkən Prişkopda 10 gellerədək pul tapdım və dərhal polis idarəsinə yollandım. Orada tapdığım məbləğin hamısını sahə müvəkkilinə təhvil verdim və xahiş etdim ki, adımlı qəzetlərdə çəksinlər. Həm də məbləğdən bir geller ilə məni mükafatlandırsınlar.

Lakin sahə müfəttişi çıxır-bağır salıb cəmi iki söz dedi:

– Həbs edin!

Səhər məni ikinci mərtəbəyə bir kişinin yanına apardılar. O, protokol tərtib etdi və mən 5 kron cərimə olundum. O məbləği vermədikdə isə, 48 saat həbsdə qalmalı idim. Mən dövlətə pul verməyim deyərək ikinci şərtlə razılaşmalı oldum və iki gün dörd nəfərlik kamerada həbs cəzası çəkdim. Lakin bundan sonra and içdim ki, bir də şey tapanda qaytarmayım. Təəssüf ki, bir dəfə çəkmənin bağını bağlamaq üçün əsiyə çıxanda kandara atılmış südəmər körpədən savayı bu günə kimi heç nə görməmişdim. Tapdığım o körpəyə heç yaxınlaşmadım da.

Stršovitsli qulluqçu Anna Buklova səhər saat 5-də Kral Vinqradına muzzla işlədiyi evə paltar qaynatmağa gedəndə yolaırcında ayağı bir əşyaya toxunur. Baxıb görür ki, dəri çantadır. Çantayı açır və içində baş çıxara bilmədiyi müxtəlif kağızlar görür. Təbiətən xeyirxah, halal adam olan bu qadın dərhal çantayı götürüb polis idarəsinə gəlir və çantayı polis işçilərinə təhvil verir.

Çantadakı kağızların məzmununu gözdən keçirən kimi sahə müfəttişinin rəngi qadır, ayağa durub titrək səslə Anna Buklovaya deyir:

– Sizi təbrik edərim. Siz 7 milyon 896 min məbləğində Çex bankına veriləcək qəbzı tapmışsınız. Qanuni mükafat olaraq bu məbləğin on faizi, yəni 789600 kron sizə çatır.

Anna Buklova key kimi polis xidmətçisinə baxır və təkrar edir:

– 789600 kron?

– Bəli, – deyərək polis xidmətçisi ciddi tərzdə bildirir, – 789600 kron! Oturun, sizinlə protokol tərtib edəcəyəm.

– Cənablar, Allah xatirinə məni buraxın gedim evə, – deyərək Anna Buklova ağlayır. – Axı mən heç nə eləməmişəm, mən Vinqrada paltar qaynatmağa getməliyəm. Doğrudan da bu çanta mənim ayağıma ilişib.

– Bacı, biz sizdən heç nə istəmirik, bunlar yalnız rəsmiyyət xatirəsidir. Belə şeylər hər halda rəsmiləşdirilməlidir. Bu məlumat redaksiyaya gedəcək və sizin adınız qəzetlərdə çıxacaq. Hələ, deyin görüm, adınız nədir?

– Aman Allah, – deyərək Anna Buklova çıxırdı, – bu ki, ayıbdır, cənablar. Mən namuslu bir qadın kimi durduğum yerdə qəzetə düşməyi özümə icazə vermərəm. Üstəlik də, bu cür əzab-əziyyət. Ömrüm boyu it kimi yaşamışam. Stršovitsdən Vinqrada, Vinqradan Libenə, Libəndən Hluboçərə gedib qapılarda paltar yumuşam, erim isə olan-qalanımızı verib içkiyə. Uşaqlarım cır-cındır içindədir, əynimdə bax gördüyünüz bu dondan savayı heç nəyim yoxdur...

– Bacıcan, – deyərək polis xidmətçisi onu əzizlədi, – hər halda protokol tərtib etmək mənim vəzifə borcumdur, ancaq ağlamayın, axı görürsünüz ki, necə olsa da söhbət milyondan gedir.

– Aman Allah, siz nə danışsınız, söhbət milyondan gedir, – deyərək Anna Buklova bağırmaqda davam elədi. – Axı mən nə eləmişəm, heydən düşmüş dizlərə bu cür əzab-əziyyət verərlərmi? Mən atalı yetimlərimə çörək almaq üçün pul qazananda sevindiyimdən bilmirəm nə edirəm. İndi hər şey bahadır. Əgər mən heç olmasa Vinqradada sabunun neçə krona verildiyindən danışsam, onda məni çölə atsalar da, başqa yerdə paltar yumağa göndərsələr də səsimi çıxarmaram. Mən hələ ömrümdə yaxşı bir gün görməmişəm, ancaq hələ bu günə kimi məni qapıdan qovan olmayıb, çünki mənə nə qədər ağ verirlərsə də, nəinki danışmıram, hətta heç yuduğum ağların sayını da bilmirəm.

– Bacıcan, sakitləşin, bütün məsələ indi həmin məbləğin onda bir faizindədir.

– Mən heç bir faiz də istəmirəm, məni evimə buraxın, – Anna Buklovanın səsi aləmi götürdü. – Bu əzab-əziyyətə mən davam gətirməyəcəyəm. Saat yeddiddə mən Vinqradada olmalıyam, orada paltar yumalıyam.

Polis nəfəri qəzəblə qadına baxdı, çantayı stula vurub çıxırdı:

– Sənin kimilərin çox görmüşəm. De görüm adın nədir?

– Anna Buklova, cənab, – deyərək xeyirxah qadın kökələdi.

– Harada olursunuz?

– Stršovits şosesində.

– Ev nömrəniz?

– Altmış yeddi.
 – Nə vaxt anadan olmuşunuz?
 – Bəli, cənab, mənim rəhmətlik anam...
 – Mən soruşuram ki, nə vaxt anadan olmuşunuz?
 – Yetmiş ikidə.
 – Harada?
 – Evdə.
 – Harada evdə? Praqada, yoxsa kənddə?
 – Kənddə.
 – Hansı kənddə?
 – Praqa yaxınlığındakı Zabyehlitsdə.
 – Bu rayondur, ya qəza? Nə ağzına gələni danışsən, ay arvad?
 Arvad özünə gələn kimi istintaq davam edirdi və belə qurtardı.
 – Deyin görüm, bu məbləğin 10 faizini istəyirsiniz, ya yox? Özü də fikrinizi açıq-aydın bildirin.
 – Allah xatirinə, cənablar, məni buraxın. Mənim rəhmətlik anam həmişə deyirdi, adam vicdanını tapdamaz.
 – Protokola qol çəkin.
 – Sizi and verirəm o Allahın birliyinə, – deyər Anna Buklova sızıldadı və uzun bir qol çəkdi. Təxminən dörd saatdan sonra polis idarəsində görkəmindən lüt amerikalını xatırladan cavan bir oğlan göründü:
 – Mən böyük günaha batmışam, – deyər o birtəhər almanca fikrini izah etməyə çalışdı. – Gecə küçədə dəri çantamı itirmişəm. – O, qəbz-nömresini və məbləğini bildirib sonra əlavə etdi: – Məsələ pulda deyil, məni qaz bağırısağını ucuz almaq haqqında mühüm ticarət şərtləri maraqlandırır.
 Ona da protokol tərtib olundu. Ona bildirəndə ki, çantamı tapan adam xeyirxah olduğundan ona düşən qanuni 10 faiz mükafatdan imtina etmişdir, amerikalı, o qaz bağırısağının ölüsü, öz-özünə dedi: – *Well*.
 Axşam qəzetləri mükafat olaraq düşən yüksək məbləğdən imtina etmiş vicdanlı qadın haqqında yazıya böyük yer vermişdilər.
 Anna Buklovanın əri həmin gecə meyhanada axşam qəzetini oxuyan kimi gəlib evdə onu yarımcan olana kimi döydüyündən xəstəxanaya apardılar. Xəstəxanadan Anna Buklovanı psixiatriya klinikasına, oradan isə Bohnitsə yolladılar.

KOBKAN EKSPEDİSIYA FİRMASININ PRAKTİKANTLARININ MƏHV EDİLMƏSİ

Ekspedisiya firmasının sahibi Kobkan kabinetinə makinaçılıq bürosunun praktikantı alyanaqlı Pexaçeki çağırırdı və onunla xeyli söhbət etdi.

Pexaçək öz yerinə qayıdanda saçları pırtlaşmış, rəngi qaçmışdı, bütün bədənini əsirdi.

– Səni işdən çıxartdı? – deyər mühasib soruşdu.

Ancaq cavab vermək əvəzinə praktikant Pexaçək palto-papağını götürüb bir söz demədən dəftərxanadan çıxdı. Mühasib dərhal dəftərxana müdirinin yanına getdi, qayıdanda isə başını yelləderək dedi:

– Doğrudan da başa düşmək olmur. Müdir ona iş vaxtı qurtaranacan restorana getməyə icazə verib.

Pexaçəkin beş praktikant yoldaşı onun boş qalmış stuluna həsədlə baxdılar.

Kobkan ekspedisiyanın dəftərxanasında sirli, müəmmalı və qeyri-adi bir mühit yaranmışdı. Bu mühit eyni zamanda çox sadə, bununla belə bir qədər qərribə idi.

Şef Pexaçəklə çox səmimi danışmışdı, onların söhbəti belə olmuşdu.

– Pan Pexaçək, siz gənc və istedadlı bir adamsınız. Sizə vəkil edilmiş edilmiş adam da, mühasib də sizi çox tərifləyir. Siz çalışqan, diribaş, ağıllı, mərifətli, sağlam və işgüzersiniz. İçki içmirsiniz, papiros çəkmirsiniz, kart oynamırsınız, qızları yoldan çıxarmırsınız, heç kəsə borclu deyilsiniz. İndiyə kimi avansla maaşı qarışdırmamısınız, hesabınızı da pis bilmirsiniz, gözəl xəttiniz var, kağıza qənaət edirsiniz, dəftərxanaya vaxtında gəlib hamıdan sonra gedirsiniz. Ticarətdən də yaxşı başınız çıxır, çox tez stenoqrafiya edirsiniz, makinada səhsiz yazırsınız. Bir neçə dil bilirsiniz, sadə və abırlı geyinirsiniz. Ayaqqabınız da köynəyinizin boynu kimi həmişə təmiz olur.

Nümunəvi praktikantın gözlərində səadət qığılcımı parladı və diqqətlə öz şefinə baxdı, o isə mehriban və xeyirxah nəzərlə praktikantını süzüb yumşaq, titrək səsle dedi:

– İki həftədən sonra mənim ad günüdür. Mən əgər qəzetdə tanışlarımdan, dostlarımdan və idarənin şəxsi heyətindən adıma təbriki görsem çox sevinərəm. Aydındır ki, bunun xərcini özüm çəkəcəyəm. Ancaq istəmirəm ki, bu təbrik o biriləri kimi yorucu və adi

olsun. İstəyirəm nəse bir orijinal şey olsun, deyək ki, idarə dilində. Elə şey ki, indiye qədər heç yerdə rast gəlinməsin, oxucular uzun müddət mənim ad günümə göndərilən bu təbrikləri xatırlasınlar. Eyni zamanda elə şey olsun ki, hamını ağlamaq tutsun. Ona görə mən sizi çağırıram. Aydınır ki, siz bu barədə heç kimə deməyəcəksiniz. Əlinizi verin.

Praktikant titrəyərək əlini şefə verdi, o isə qızın əlini sıxıb, sözlünə davam etdi:

– Siz bunu sübut etməlisiniz. Bu gün günəşli gündür, gedib gözübdolanın, fikrinizi dağıdarsınız. Günün axırına kimi azadsınız. Yaxşı düzüb-qoşmaq üçün gedin restorana, iki stəkan muskat və ya vermut çaxırı için. Bilirəm ki, onsuz da keflənməyəcəksiniz. Sonra Stromovkaya gedərsiniz, orada bir skamyada oturub ad günüm üçün həmin bu təbriklərin mətnini tərtib edərsiniz. Əvəzində 50 kron alacaqsınız.

Məhz buna görə Pexaçek öz stuluna yaxınlaşanda rəngi tabaşır kimi ağarmışdı. Şefin tapşırığının birinci və ikinci hissəsini dəqiqliklə yerinə yetirdi.

Restorana gedib bir stəkan muskat, bir stəkan vermut içdi, özü də keflənmədən məşin kimi Stromovkaya gəldi. Bir skamyada oturub təbrikin mətnini tərtib etməyə başladı.

Lakin görəndə ki, fikri dağılır, şefin istedadlı praktikantı haqqındakı bütün gümanı tamamilə puça çıxır, hətta nə gözəl, günəşli gün, nə muskat, nə də vermut çaxırı ona kömək etdi, dəhşətə gəldi.

– Aman Allah, – deyə o ah çəkdi, – mən deyəsən dəli oluram. – Bu nə axmaq şeydir mən yazdım, axı burda orijinal nə var ki?! Axı mən axmaq niyə belə yazıram ki?

“Lütfən, bir anlığa eşidin bizim səmimi arzularımızı – qoy həyatınız ulduzlu səma kimi gözəl, işiniz avand olsun. Sizə xoşbəxtlik, cansağlığı, uzun ömür arzulayıram, qoy firmanızın şöhrəti böyüyüb göylərə ucalсын. Ömrünüz sevincə, səadətə dolsun, bütün arzularınız həyata keçsin.

Hörmətlə: sizin tanışlar, dostlar və idarənin şəxsi heyəti”.

Pexaçek yazdığını dəftərçəsindən çıxararaq, cırıb kağız səbətinə atdı. Bir qədər fikirləşəndən sonra yazmağına davam etdi.

Qeyd dəftərçəsində daha bir neçə təbrik mətni yazıldı:

“Qoy bu ildə arzularınız istəyinizcə olsun, bunu Sizə ürəkdan arzu edirik. Günləriniz sevinc içərisində keçsin. Sizə insan üçün ən yaxşı şey olan möhkəm cansağlığı arzulayırıq. Arzu edirik ki, Siz, xanımınız və ailənizlə birlikdə 50 faiz ucuz qiymətə ekspedisiyaya gedəsiniz.

Hörmətlə: tanışlar, dostlar və idarənin şəxsi heyəti”.

“Sizi bir daha təbrik edir, sizə möhkəm cansağlığı, müvəffəqiyyətlər, işlərinizdə uğurlar və daha böyük rütbələr arzulayırıq. Ömrünüzdə xəstəlik görməyəsınız, günləriniz daima sevinc içində keçsin. Sizə hər həftə çoxlu alver – mebellərin, çamadanların daşınmasını, bütün respublikada adamların köçməsinə, mal daşınmasını və milyonlarla gəlir arzulayırıq.

Xoş arzularla: tanışlar, dostlar və idarənin şəxsi heyəti”.

“Sizə çoxlu sevincli günlər və uzun ömür arzulayırıq. Əlləriniz heç zaman işdən soyumasın, uğur və xoşbəxtlik sizdən əskik olmasın, arvadınızla birlikdə çoxlu alver və xoş günlər keçirməyi arzulayırıq.

Səmimi arzularla: tanışlar, dostlar və şəxsi heyəti”.

“Qoy ticarətiniz inkişaf edərək sizə daha böyük sevinc gətirsin, heç zaman bədbəxt olmayasınız. Ömrünüz sakit çay kimi aramla keçsin. Allah Sizə uzun ömür versin. İşiniz həmişə uğurlu olsun. Xəstəliyə ancaq ölümqabağı düşər olasınız. Ekspeditorların maaşının artmasını bütün kollektiviniz arzu edir.

Sizin dostlar, tanışlar və idarənin şəxsi heyəti”.

Sonra qeyd dəftərcəsində bir neçə qafiyələnmiş sözlər yazıldı: axır – keçir, meşədə – gətirəndə, çoxlu – rütbəli, uzaqgörənlik – xoşbəxtlik, köçmə – xeyir-dua, qeyrət – şöhrət. Bədbəxt praktikant yazdıqlarını dəftərcəsindən çıxartdı, cırıq-cırıq edib atdı və başını tutaraq Troyeyə yollandı.

– Mən gic, ağıldan kəm, başıxarabdan başqa bir şey deyiləm. Elə bil beynimi qurd yeyib. Mənim kimi adama da ekspedisiya üslubunda orijinal bir şey yazmağı tapşırlar. Məndən qanmazı yoxdur. Bəli, mən gicəm, ağlım çaşib! Ziyalıya bir bax! Əsil malbaşam! Başımın içi samandı, saman.

Troyədə meyhanada bir şüşə çaxır içdi ki, bəlkə təbi gələ. Lakin başından elə bir küt ağrı başladı ki, bu kütlük yazıya sirayət etdi: “Bu xoş nadir gündə ürəkdən arzulayırıq ki, bundan belə də həyatınız həmişə xoşbəxt və şən keçsin. Qoy ömrünüz daim səadət çiçəyi açsın! Sizə uzun ömür, işlərinizdə uğurlar arzulayırıq, pəncərəninizi çiçəyi heç vaxt əskik olmasın.

*Xoş arzularla: sizin dostlarınız,
tanışlarınız və idarə heyəti”.*

– Kifayətdir, – deyə biçərə praktikant yazdıqlarına baxıb güldü, – biz doğrudan da nəsillikcə başıboşuq. Mənim kimi gic hələ dünyaya gəlməyib.

Səhərişi onun papağını Klelsan yaxınlığında, şlüzün ağzındakı çirkəbdən tapdılar. Papaqdan onun ünvanını və “Bacarmıram” sözü yazılmış bir kağız tapdılar. Ondan başqa heç nə qalmamışdı.

Dəftərxanada qalmış beş praktikant kolleqaları Pexaçekin müəmmalı surətdə özünə qəsd etməsindən danışdılar. Onlar sakit, özlərinə xas olan bir kədərlə danışdılar. Çünki artıq xeyirxah və şən Pexaçek onların arasında yox idi.

Bu vaxt xidmətçi içəri daxil olub dedi:

– Praktikant Klofanda, sizi şef çağırır!

– Gəlirəm.

Şef onunla da əvvəlki tərzdə danışdı:

– Pan Klofanda, siz gənc, istedadlı bir adamsınız. Sizə vəkil edilmiş adam da, mühasib də sizi çox tərifləyir. Siz çalışqan və diribaş, ağıllı, mərifətli, sağlam və işgüzersiniz.

Şef belə sözlərlə başlayıb, “əvəzində 50 kron alacaqsınız”la qurtardı.

Klofanda öz yerinə qayıdanda rəngi qaçmış, saçları pırtlaşmışdı, bütün bədənini əsirdi. Heç nə deməyib, papağını və paltosunu götürüb dəftərxanadan çıxdı.

Sirli, müəmmalı, qeyri-adi atmosfer daha da gərginləşdi...

Yerdə qalan dörd praktikant başlarını yellədilər. Klofandada, mərhum Pexaçek kimi, o qədər yaradıcılıq qabiliyyəti yox idi. Nə qədər fikirləşsə də, ağlına bir şey gəlmədi. Gecə özünü ilanlı meşədə asarkən aşağıdakı sözlərdən başqa bir şey yazma bilməmişdi:

“Sizi səmimi qəlbdən təbrik edirik, dostlarınızın, tanışlarınızın və idarənin şəxsi heyətinin arzularına qoşuluruq”.

Ölümündən əvvəl o, bir parça kağız yazıb paltosuna yapışdırmışdı: “Qətlimdə özüm günahkaram”.

Dəftərxanada qalmış dörd praktikant öz aralarında ikinci yoldaşlarının müəmmalı ölümü barəsində heç əməlli-başlı danışmamışdılar ki, xidmətçi içəri girib dedi:

– Praktikant Vensel, şef çağırır!

– Gəlirəm!

Və pan şef onunla da o biriləri ilə elədiyi söhbəti elədi:

– Pan Vensel, siz çalışqan, bacarıqlı, ağıllı, dərəkəli, sağlam və işgüzersiniz, – deyib, – əvəzində 50 kron alacaqsınız, – sözləri ilə qurtardı.

Sirli, müəmmalı və qeyri-adi atmosfer daha da gərginləşdi. Dəftərxanadan ölüm qoxusu gəlirdi.

Praktikant Vensel də mərifətli bir şey fikirləşib tapa bilmədi. O Praqanın yaxınlığında Keyixdə daş karxanasında damarını kəsərək özünü öldürmüş və öləndən əvvəl bir sətir də yazı qoyub getməmişdi.

– Praktikant Koştyak, şef çağırır!

– Gəlirəm!

Koştyak uzun müddət ölümdən qorunmağa çalışdı. İki günün hamısını Petrşində gizləndi və yalnız üçüncü günü müşahidə qülləsindən özünü atdı. O artıq lap dəli olmuşdu, ona elə gəlirdi ki, şefi ekspeditor deyil, quş alverçisidir. Ancaq onun gümüş toyu münasibəti ilə təbrik sözləri yazmalı idi.

Bu fikir onun qeyd dəftərcəsinin bir səhifəsində tapdığımız sözlərlə izah olunur: “Yenidən xoşbəxt günləriniz qanad açsın, gümüş

– Sizdə Toneçka adlı adam var? – deyə o titrək səsle soruşdu, çünki pul kağızında yazılanları oxumuşdu.

– Bəli, – dükançı da titrək səsle cavab verdi.

Poçtalyon əlavə etdi:

– Ona 100 kron getirmişəm.

Qəbzə yazılmışdı: “Əziz balam! Məni bağışla, daha susa bilmirəm, artıq dözümlüm qalmayıb. Mən sənə ananım, sənənlə danışmaq artıq bir dəfə mənə qismət olub. Daha yazı bilmirəm, ürəyim partlayır. Çalışqan ol, Allaha inamını itirmə, onda adına qurban olduğum həmişə köməyinə çatar. Hələlik, sənə yüz kron göndərirəm. Sənə anan”.

Qəbzə Toneçkaya oxuyanda əlindəki spirtli içki dolu üçlitrlük qabı əlindən salıb dükanla bir elədi. Bunu etməyə ixtiyarı çatırdı, çünki 100 kronu vardı.

Üçüncü fəsil

TƏQAÜDÇÜ PAVLİKİN İGİDLİYİ

Həmin anda dükan 65 yaşlı təqaüdçü Jozef Teodor Pavlik girdi. O, əlində tüstülənən siqarı tutmuşdu. Görəndə ki, dükanda denaturat dağılıb dərhal yanan siqarı açıq pəncərədən yaxınlıqdan keçən bir kişinin başına atdı. Onun bu hərəkəti qeyri-adi soyuqqanlıq və cəsarət nümunəsi kimi xoş təsir bağışladı. Elə həmin vaxt dükanda içi benzin dolu böyük bir qab vardı. Əgər Pavlik bu igidliyi etməsəydi, çox güman ki, spirt də, həmin o benzin də od tutardı və biz indi bu həyəcanlı tarixçəni davam etdirə bilməzdik. Daha doğrusu, hekayəmiz dükanın yanması, adamların isə külə dönməsi ilə qurtardı.

Təqaüdçünün igidliyi bir də ona görə tərifləyiq idi ki, o cəld hərəkətlə eyni zamanda üstündə çoxlu pul olan poçtalyonu da xilas etmişdi.

Ticarət nazirliyi bu cəsur kişiye mənim dilimlə demişdi:

– Allah bu mərd kişinin köməyi olsun.

Təqaüdçü Pavlik dükandan çıxanda atdığı siqarını tapmadı. Onu artıq bayaq başına siqar düşən adam çəkirdi.

Dördüncü fəsil

DÜKANÇININ FƏRASƏTİ

Toneçka 100 kronunu alandan 15 dəqiqə sonra dükançı iş yerini tərk edib küçəyə çıxdı. Tramvaya bilet alıb redaksiyaya getdi. Məhz bu qəzetin redaktorunun xidmətçisi şey almaq üçün Toneçkanın işlədiyi dükana gəlirdi. İndi isə dükançı həmin o redaktorun görüşünə gəlmişdi.

Gördüyünüz kimi hər şey yaxşı idi.

Onun redaktorla söhbəti bir saatdan çox çəkdi. Redaktorun üzü gülürdü. Bu cür maraqlı hadisə, özü də durğunluq dövrünün ən qızğın çağında.

– Əlbəttə, dedikləriniz sabahkı nömrədə gedəcək, – deyə o dükançı ilə xudahafizləşdi. – Orada mütləq sizin adınız bütövlükdə veriləcək.

Sonra dükançı elə oradaca elan şöbəsinə girib, sabah üçün yaxşı bir elan sifariş verdi.

Həmin gün onun alveri həmişəki kimi keçdi.

Beşinci fəsil

“SİRLİ ANA” MƏQALƏSİNİN NƏTİCƏLƏRİ

Redaktor sözünə əməl etdi. Ertəsi gün qəzetdə “Sirlə ana” sərlövəli bir məqalə dərc etdi. Üç sütun həcmində. Marlit, Karlen, Şvarts və başqa ailə romanlarının müəllifi olan yazıçı qadınlar məqaləyə kədərli bir ön söz yazmışdılar. Sonra Toneçkanın indiki himayədarnın adı verilmişdi. Tacir Vatslav Zeman, Kaminski küçəsi, ev №18.

Qəzetin arxasında elan bölməsində bir elan verilmişdi: “Vatslav Zeman, müstəmləkə malları satılan dükanın sahibi möhtərəm vətəndaşların nəzərinə çatdırır ki, Kaminski küçəsi 18 ünvanında yerləşən mağazasında hər cür mal var. Pendir, kolbasa, ət və balıq konservləri, əla növ çaxır, istər qırmızı, istərsə ağ, litri 1 kron. Əla növ qəhvə 2 kron 20 geller, ucuz qiymətə qənd. Romun litri isə 80 geller və bundan çox. Hər vaxt gəlsəniz təzə kərə yağını taparsınız”.

Həmin gün vinoqradlı qadınlar və qızlar Toneçkanı görmək, onunla birgə dükanda ağlamaq istəyirdilər. Dükanda səhərdən axşama kimi ağlaşma oldu. Toneçkanın artıq ağlamağı gəlmirdi, ona görə tez-tez daldaya çəkilib soğanı iyləyir və gözləri yenidən yaşla dolurdu.

Bir neçə yaşlı kişi də qıza yaxınlaşıb üzündən çimdik götürdülər. Burada elə bir pis şey yoxdur, çünki qızın cəmi 15 yaşı vardı. Ağlaşmanın içindən çığırtılar eşidilirdi:

- Mənə bir kilo qəhvə verin!
- Mənə beş kilo qənd!
- Bir litr rom!
- Bir şüşə çaxır!

Vatslav Zeman alıcılara xidmət etməyə vaxt çatdırmırdı. Ona görə özünə köməkçi götürməli oldu. Üstəlik arvadının da üz-gözündən tər tökülürdü. Vinoqradlı arvad və qızlar özlərinə bir həftəlik şey alırdılar.

Axşam saat ona qalmış dükanı bağlayanda ağlaya-ağlaya bir qadın da gəlib çıxdı. Hardansa Modrojan tərəfdən idi. Artıq satmağa bir şey qalmamışdı, ona görə də köhnə mis çəki daşını satdılar.

“Sirli ana” məqaləsi olan qəzetin nömrəsi 10 min nüsxədən çox satıldı.

Altıncı fəsil

LAL-KAR XİDMƏTÇİ

Hadisəni daha da inkişaf etdirmək üçün öyrəndim ki, Toneçkanın anası doğum evində olarkən bir nəfər lal-kar xidmətçi qadının şəxsi sənədlərindən istifadə eləyib. Lal-kar qadından bu barədə soruşanda əl-qolunun köməyiylə and içdi ki, Toneçkanın anası deyiləm, ancaq lal-kar bir adamam. Redaktor bu xidmətçi qadının cismani çatışmazlığını görüb məyus oldu, onunla hamı ilə olduğu kimi danışmaqda çətinlik çəkirdi. Qəzetin daimi “Sirli ana və yetim uşaq” guşəsinə “Yalançı saxta ana ilə söhbət” adlı bir məqalə hazırlandı.

Bir neçə vinoqradlı qız-gəlin lal-kar qadına açıq məktub yazıb göndərdilər.

Prokuror dövləti aldatdığına görə lal-kar xidmətçini məsuliyyətə cəlb etmək istədi, çünki özü doğa bildiyi halda şəxsi sənədini doğmaq üçün başqasına vermişdir.

Lakin xidmətçi qadın özünə vəkil tutmaq əvəzinə evdə hamının təəccübünə səbəb olan və dərhal redaksiyaya göndərilən bir məktub qoyub, Müqəddəs Dağa yollanmışdır. Məktubda yazılmışdı:

“Mən tövbə etməyə gedirəm!”

Bu məktubun əsasında polis idarəsi lal-kar xidmətçinin dalınca keşiş paltarları geyinmiş iki xəfiyyə göndərdi.

Yeddinci fəsil

YENİ MƏKTUBLAR, YENİ AÇMALAR, YENİ ALVERLƏR

Toneçka hər gün “Sirli ana”sından yeni-yeni məktublar alırdı. Pan Vatslav Zeman isə onları redaksiyaya çatdırırdı, redaksiya da öz növbəsində onlara müvafiq bir rəng verib çap edirdi. Beş nəfər bədii otkritka çəkən fotoqraf onların qapısını kəsdirmiş, Toneçkanı addım-addım izləyirdi.

Evli kişilər arvadlarına şübhə ilə baxır, onları sorğu-suala tutur, and içdirirdilər ki, ora gəlməzdən əvvəl başqa məhəbbətləri olub, ya yox?

Hətta bir nəfər kişi evdən 100 kron pulun çatışmadığını görüb arvadından şübhələnirdi ki, yaqın aparıb Toneçkaya verib. Ona görə də ülgücü götürüb üzünü tərəş etmiş, sonra da arvadını boşamaq üçün getmişdir.

Üst-üstə ordan-burdan hamısı bir yerdə Toneçkanın adına 400 krona yaxın pul gəldi. Evdəkilər artıq Toneçkaya başqa cür müraciət edirdilər:

– Əlinizi öpürəm xanım!

Toneçka uzun don geyməyə ona icazə vermədikləri üçün elə hey ağlayırdı.

Çox keçmədi ki, sirli anasından tezə məktub aldı:

“Əziz Toneçka! Bilirəm ki, fikir edirsən, ağlayırsan nə edim ki, sənə köməyim çatmır. Allahdan ümidini üzmə, özünü həmişə yaxşı apar, sənə 30 kron pul göndərirəm. Sənin bədbəxt anam”.

Bu məktub da qəzetdə çap olundu. Paxıl adamlar deyirdilər:

– Dörd yüz krona mən də yetim olardım.

Bir keçmiş meşəbəyi özünü Toneçkanın himayədarı kimi qələmə verərək qəzetdə elan vermişdi:

“Maral vərəm xəstəliyinə tutulmur, çünki həmişə meşədə ot yeyir. Məlum olduğu kimi, bu, meşə çayının və cövhərinin əsas tərkib hissəsidir. Əgər onu əldə etmək istəsəniz, keçmiş meşəbəyi Şuminskiyə, Kaminski küçəsi ev №26-ya müraciət edə bilərsiniz. Bu cövhərə görə mən Amerikadan, Avstraliyadan, Yeni Zelandiyadan, Mixlərdən, Londondan, Parisdən və Podebraddan təşəkkür məktubları almışam”.

Səkkizinci fəsil

MƏSLƏHƏT VƏ MÜHAKİMƏLƏR

Redaksiyaya, qəzetin “Yetim uşaq və onun sirli anası” guşəsinə çoxlu məktub daxil olurdu. 14 gün ərzində onların sayı min iki yüz əlli altıya çatmışdı. Onlar bir tərəfdən məsləhət, digər tərəfdən isə mühakimə, xəbərdarlıq məzmunu daşıyırdılar. Məktubların birində Toneçkanı ehtiyatlı olmağa çağırırdılar ki, aldadıb bir yerə aparmasınlar. Başqa birisi yazırdı: “Mən əminəm ki, Toneçkanı dəli etmək istəyirlər”. Lakin məqsədini demirdi.

Nəhayət, qəzetdə ciddi bir məsləhət dərc olundu. Xahiş olunurdu ki, sirli ana üzə çıxsın. Bu xahişnamə olduqca təsirli idi, çünki o kədərli romanların əsasında yazılmışdı. Hətta bütöv cümlələr romanlardan köçürülmüşdü.

Küçələrdə topa-topa ağlayan adamlara rast gəlmək olurdu. Altı nəfər qıza acıdığından və buna görə baş-gözüne döyüb ağladığından dəli olmuşdu.

Otuz nəfər vinoqradlı qadın və qızın ağlamaqdan gözləri tutulmuşdu. Bütün Çexiyada arvadlar bu hadisələrə göz yaşı tökürdülər. Analar körpələrini bərk-bərk bağrılarına basdıqlarından beş oğlan və altı qız onların ağuşunda boğulmuşdu. Qəmli nəğmələr yazan istedadlı bir şair yeni ürəyeyatımlı əsər çap etdirmişdi. O qəmli nəğmələrdən biri də yetim uşaq haqqında idi. Bu nəğmənin “Mavi gözlər” mahnısının musiqisi üstündə oxuyurdular. Vinoqradlı qadın və qızlar istəyirdilər ki, bu nəğməni Vinoqrad teatrında orkestr çalsın. Bütün

günü Sirli ana haqqında nəğmə oxunurdu, hətta bir dəfə nəğmə oxuyan qadınlar bir kişinin bu kədərli nəğməni eşidib gözlərinin yaşarmadığını görəndə onu ölüncə döymüşdülər.

Nəhayət, bir gün redaksiyaya marallar və insanlar üçün lazımlı və xeyirli olan meşə gölünü kəşf edən, Toneçkanın himayədarı gəlib çıxdı.

Onunla olan söhbətdən sonra qəzetdə sirli anaya müraciət dərc edildi: Siz meşə çayını kəşf edənə evinə gələ bilərsiniz. O sizin sirrinizi tam gizli saxlayacağına və bu barədə susacağına söz verdi. Sirli ananın ondan meşə kökü almağı vacib deyil.

Bir neçə gündən sonra isə qeyri-adi hadisələri dərc edən başqa bir qəzetin xüsusi buraxılışı çapdan çıxdı.

Doqquzuncu fəsil

SİRLİ ANANIN AŞKAR OLUNMASI VƏ SİRRİN SAXLANMASI

Axşam qəzetinin xüsusi buraxılışı. Sirli ana meşə çayını kəşf edəndən məsləhət almaq üçün onun evinə gəlmişdi. Sırr isə tamamilə saxlanmışdır. Bu barədə qəzetdə belə yazılmışdı: “Sizə söz verdiyimizə görə sirri açmırıq. Yalnız demək istəyirik ki, Toneçkanın anası olan o qadın duldur, özü də bir neçə uşağı var. Lakin sirri pünhan saxlayacağımıza söz verdiyimiz üçün onun adını demirik. Təkcə onu əlavə edə bilərik ki, tapılmış qadının evi Toneçkanın yaşadığı yerə çox yaxındır.

Sözümüzdə əməl edərək, bu qadın barəsində nə varsa hamısını sirr olaraq saxlayacağıq, bircə onu deyə bilərik ki, onun 35 yaşı var və yenidən ərə getmək istəyir. Bizə dediyinə görə, Toneçkanın atası sağdır, ziyalıdır, qulluq sahibidir, özü də evlidir, onun da bir neçə uşağı var. Vədimiz bizə başqa söz deməyə imkan vermir, ancaq onu deyə bilərik ki, Toneçkanın atası lap qızın özünə oxşayır, onun əksini, ananın qızı ilə təsirli görüşünün şəklini sabah qəzetinizin illüstrasiya bölməsində verəcəyik”.

Sırr sirr olaraq qaldı, axşam qəzeti isə 60 min nüsxə ilə satıldı.

ATASI TONEÇKAYA ÇOX OXŞAYIR

Toneçkanın şəkli illüstrasiyalı qəzetdə dərc olunan kimi o dəqiqə bərbərlərin alveri yaxşı getməyə başladı.

Bir neçə uşağı olan evli qulluq sahibləri gəlib saqqallarını azaldır, bıqlarını dəyişdirdilər.

Bir neçə uşağı olan evli qulluqçu sahiblərindən iki yüz nəfəri arvadlarından Toneçkanın şəkli vurulmuş qəzeti gizlədirdilər.

Üç yüz nəfər arvad ərlərinə inanmadığını onların Toneçkanın əksinə hədsiz oxşamalarını isbat edərək, boşanmaq üçün ərizə vermişdilər.

Doxsan nəfər kişi Toneçkanın atası olduğunu boynuna almışdı: "Sizə nə var ki, arvadınız bağda dincəlir, mənse Toneçkaya oxşayıram!"

Çox keçmədi ki, redaksiyaya saysız-hesabsız hədələyici məktublar gəldi.

Yüz qırx üç min nüsxədən çox qəzet satıldı.

Çexiyada hər qulluq sahibinin arvadı bir qəzet almışdı. Allah bilir, bu əhvalatın sonu nəylə bitəcək... Bir müəttib mənə dedi ki, qəzetə yeni yazılar hazırlanır: "Toneçkanın atası ümidini itirdi", "Sirlə ana özünə sui-qəsd etmişdir". Sonra gülərək əlavə etdi:

– Biz işə pul qazanırıq.

NUHUN OĞLU XAMIN MƏHKƏMƏSİ

Ararat dağının ətəyində yerləşən Arıbaşda Nuhun oğlu Xamin məhkəməsi qeyri-adi marağa səbəb olmuşdur. O vaxt bizə bu barədə ətraflı məlumat verilmişdi.

O vaxt bu məsələni eşitməyən oxuculara istəyirik indi bütün təfəsilatı ilə bu əhvalatın məğzini qısaca şərh edək.

Ulu babamız Nuh, tanınmış mesenat (elm və incəsənətə dair alimlik edən varlı) oktyabrın 1-dəki qəzadan sonra öz gəmisində Ararat dağının yaxınlığında sahilə çıxıb dövlətdən torpaq aldı və orada kend təsərrüfatının ən yeni nailiyyətləri əsasında üzüm tənəkləri yetiş-

dirməklə məşğul oldu. Bir dəfə keçən ilin sentyabr ayının 12-də günorta saat üçdə Nuh özünün üç oğlu Sem, Xam və Yafetlə birlikdə çaxır anbarına yollandılar ki, şərabin dadına baxsınlar.

Bu münasibətlə Nuh orada çoxlu şərab içməli oldu. Ancaq geri evə qayıdanda içki ona təsir etməyə başladı. Həmin gün, sanki göydən od yağdı. Nuh evinin arxasındakı bağa keçdi və orada bir armud ağacının kölgəsində uzandı. Onun əynində təkə köynək vardı. Elə bu vaxt onun bivec oğlu Xam gəlib çıxdı. Atasının birçə köynəkdə olduğunu görüb köynəyin ətəyindən yapışdı və onu atasının başından çıxartdı. Sonra Nuhun o biri oğlanları Sem və Yafet özlərini yetirdilər və bivec qardaşları Xamı oradan qovdular. Bu vaxt hasarın o biri tərəfində çoxlu adam toplaşmışdı. Onların arasında başqaları ilə yanaşı bu iyrənc mənzərəni hirsle seyr edən qadınlar da vardı. Çağırılmış polis nəfəri nankor Xamı tutub polis idarəsinə apardı. Orada onu istintaq edib, məhkəməyə qədər həbsdə saxladılar. İstintaq zamanı Xamin əxlaq normalarını pozduğu aşkar edildi.

Dünən, yanvarın 7-də o, Melenxenexin sədrlik etdiyi məhkəmə şurasının senatı qarşısında cavab verməli oldu. İstintaqı yüksək mənsəbli adamların zalında keçirməli oldular, çünki senatın otağı ora toplaşanlara (onların arasında çoxlu zənən xeylağı var idi) darlıq edirdi.

Müttəhim Xam iki nəfər gözetçinin müşayiəti ilə gətirildi. Məhkəməyə qədər olan həbs ona əsla təsir etməmişdi. Pan Nuhun müxbirlərin otağında məhkəmə referentlərinə dediyi kimi, onun nankor oğlu burada ariqlamaq əvəzinə hətta bir qədər də kökəlmişdir.

Senatın sədri məhkəmə iclasını açdı.

Aydın oldu ki, müttəhim özü də tufandan qabaq müqəddəs qurbanlıq öküzü oğurlamaq üstündə cərimə olunmuşdur. Belə ki, o qurban deyilmiş öküzü oğurlayaraq özünün bir neçə dostu ilə birlikdə kəsib yemişdi. İkinci dəfə o, bir il bundan əvvəl birisinin şəxsiyyəti təhqir etdiyinə görə cərimələnmişdi. Onun vəkili təklif edirdi ki, Xamin cavanlıqdan baxımsız və pis tərbiyə olması protokolda qeyd olunsun.

Nuh buna qəti surətdə etiraz etdi:

– Doğrudur, tufan vaxtı dağların ətəyindəki göllər daşanda uşağı tərbiyə etməyə vaxtım olmayıb. Amma buna baxmayaraq, lazım gələndə döyməklə də olsa, əxlaq prinsiplərini ona öyrətmişəm. Təəssüf ki, Xam daşqından sonra pis adamların arasına düşüb.

O, daşqından salamat çıxan küçə uşaqları ilə dostluq edirdi və artıq on dörd yaşında tərbiyesiz sözlər danışır, söyüş söyürdü.

Nuhdan onun necə söyüş söydüyünü soruşanda dedi:

– Adətən söyüşü əclaf, qanmaz və buna bənzər söyüşlər olardı.

Amma o biri uşaqlarım Sem və Yafət başqalarına nümunə idi.

Sonra vəkil Pan Nuha bir sual da verdi:

– Siz Xamı məktəbə qoymusunuzmu?

Pan Nuh özünə bəraət qazandırmaq üçün daşqını bəhanə etdi:

– Yollar hələ qurumamışdı. Bundan başqa, ətrafdakı məktəblərin bütün müəllimləri suda boğulmuşdular. Ancaq şəhərli bir nəfər müəllimə xilas olmuşdu ki, o da qorxudan aqlını itirmişdi.

Vəkil:

– Nə üçün siz Xama ev müəlliməsi tutmamısınız?

Nuh:

– Ev müəllimləri də suda boğulmuşdular.

Vəkil:

– Siz bir ziyalı adam kimi ona özünüz əxlaq prinsiplərini öyrədə bilərdiniz.

Nuh səsinə ucaldaraq dedi:

– Möhtərəm hakim, hamıya məlumdur ki, mən nə iş görmüşəm, insanları ölümdən qurtarmışam, neçə gecəni dua etməkde keçirmişəm, neçə gün heyvanları gəmiyə yığmışam.

Sonra vəkile üzünü tutaraq:

– Pan doktor, necə bilərsiniz, sizcə pələngləri gəmiyə yığmaq asan işdir? Üstəlik də, bu küçə uşağının tərbiyesinin qeydinə qalasan.

Xam atasının üstünə çığırdı:

– Ey, qoca sərxoş!

Sədr onu məzəmmət etdi və o yenidən həyasız bir gülüşlə yerinə oturdu. Senatın sədri pan Nuha:

– Yaxşı, pan Nuh, gəl bir şeyi aydınlaşdıraraq. Siz əvvəl müttəhimdə bir ruhi düşkünlük əlaməti görməmişsiniz ki?

Nuh:

– Sizi arxayın edə bilərəm ki, Xamın valideynləri tamamilə sağlamdır. Onun babası Mafusail qoca vaxtında Himalaya qalxanda ağıl bütünlüklə yerində idi. Mənim arvadıma gəldikdə isə deyə bilərəm ki, Xamı dünyaya gətirəndə o da tamamilə sağlam idi.

Bu sözlərdən sonra Xamın istintaqı davam etdi. Senatın sədri:

– Müttəhim, qulaq asın. Allahın dördüncü əmri o qədər də köhnə deyil ki, yadınızdən çıxa. Polis hələ heç Allahın onuncu əmri yazılmış plakadı asdırmayıb... Əvvəlki istintaqda siz mənə dediniz ki, oxumağı bacarırsınız, bunu sizə uzun illərdən sonra ananız öyrədib (canlanma). İndi isə başınızı yelleyirsiniz ki, Allahın 4-cü əmrini oxumamısınız. Bununla siz özünüzü qəribə kələflərlə dolaşdırırsınız. Bax, qısaca mənə cavab verin görüm, atanız pan Nuhun köynəyini başından dartıb çıxartmışınız?

Xam:

– Bəli, çıxarmışam, çünki atam düzəlməz içki düşkünüdür.

Pan Nuh üzünü zala tutub çığırdı:

– Camaat, bəs mənim ağ saçlarım?

Sədr ciddi bir tərzde:

– Müttəhim, qulaq asın, əgər pan Nuh tamamilə sizə yad adam olsaydı belə, onu içki düşkünü adlandırmağa haqqınız olmazdı, halbuki, o sizin atanızdır (canlanma).

Pan Nuh yenidən müttəhimin üstünə çığırdı:

– Əclaf!

Sədr davam edirdi:

– Yaxşı, müttəhim, gəlin hər şeyi səmimiyyətlə boynunuza alın. Deyin görüm, siz atanızın başından köynəyini çıxaran anda nə fikirləşirdiniz?

Xam:

– Heç nə!

Sədr:

– Qulaq asın, müttəhim, adam öz atasını heç nədən soyundurub lüt etməz. Bu ki, aydın məsələdir. Əlbəttə, siz bunu yəqin ki, ağılla, düşüncəli halda etmişsiniz. Əgər indi səmimi şəkildə bütün fikirlərinizi bizə desəniz, bununla özünü böyük kömək etmiş olarsınız. Hər halda elə fikirləşmək olmaz ki, siz açıq-aydın, xəcalət çəkmədən atanızın köynəyini onun dərin yuxuya getməyindən istifadə edərək başından çıxarmısınız?

İctimai ittihamçı:

– Kənardan sizə adamlar baxdığını görürdünüzmü?

Xam:

– Görürdüm.

Vəkil:

– Qulaq asın, pan Xam, siz bu dəfə sərxoş deyildiniz ki?

Xam:

– Yox, amma atam bəs deyince içmişdi. Bu çox tez-tez təkrar olurdu, qorxurdum ki, külək əynindən köynəyini çıxarıb aparır. Ona görə də köynəyi bədənindən dartıb çıxartdım.

Sədr:

– Müttəhim, sizin məgər az günahınız var ki, indi də şit-şit zara-fatlar edirsiniz? Atanızın bütün həyatı göstərir ki, o bu cür biabırçılığa layiq deyil, əksinə, siz atanızla fəxr etməlisiniz.

Nuhun arvadı müttəhimin üstünə çığırdı:

– Ay şeytan, gerek elə bu da “Tövrat Eda” yazılsın?

Vəkil Semə və Yafetə müraciət edərək:

– Zəhmət olmasa deyin görək, nə üçün siz atanızı ağacın altında tənha qoyub getdiniz? Siz ki görürdünüz o, ictimai yerdə bir köynəkdə yatıb, onun üstünü örtməli idiniz, heç olmasa, cib dəsmalınızı üstünə səreydiniz. Lakin siz pan Nuhu məhkəmədən yoxlama gələnə kimi lüt qoymusunuz.

Şahid pan Sem:

– Bizim cib dəsmalımız yox idi, elə özümüz də çaxır anbarından tək bir köynəkdə qayıtmışdıq.

Vəkil:

– Qərribə adətdir.

Pan Yafet:

– Pan doktor, mən sizə bizi hədələməyi qadağan edirəm... İkinci şalvar almağa imkanımız yol vermir. Adi gün olduğundan biz bayram paltarı geyməmişdik.

Şahidlər çəkilib yerlərində oturlar. Xam isə onlara istehza ilə gülümsəyir.

İctimai ittihamçı:

– Müttəhim, siz gülməyin, bu ciddi işdir. Qardaşlarınız tamamilə mərifətli və evdar adamlardır, özləri də qazanc əldə etməyə çalışırlar. Sizin barənizdə isə artıq təsdiq olunmuşdur ki, başqalarının hesabına yaşayırınsınız. Məsələn, sizin də şalvarınız var ki, bunları həm gündəlikdə, həm də bir yerə gedəndə geyirsiniz. Siz yüngülbeyin adamsınız. Uzun müddətdir ki, işsizsiniz – atanızın hesabına yaşayırınsınız. Dünyanı su basanda siz gizlicə, batmaqda olan əclafı gəmiyə

mindirməyə kömək etmişiniz. O vaxt siz nadir parkların qədim heyvanlarının bir neçəsini gəmidən atmışınız və bununla da onlar məhv olublar.

Bundan başqa, jandarm və ictimai müəssisələr sizin haqqınızda çox pis rəy veriblər. Siz əxlaqsız söhbətlər edirsiniz, qızlara rahatlıq vermirsiniz.

Sonra isə məhkəmənin hakimi protokolu oxudu və buradan belə məlum oldu ki, Xam pozğun bir şəxsiyyətdir. Xüsusən cinsi pozğunluğa daha çox meyil edir.

Vəkil:

– Bu münasibətlə alimlər təklif edirlər ki, Xam ağıldankəmlər üçün institutun nəzarət klinikasına göndərilsin.

İctimai ittihamçı buna öz etirazını bildirdi.

Nuhun arvadı dehlizdən çığırdı:

– O əclafı həbs edin!

Məhkəmə məşverət üçün o biri otağa keçdi və yarım saatdan sonra qayıtdılar. Hakim elan etdi ki, məhkəmə vəkili təklifi ilə razılaşır və məhkəmə hələlik qeyri-müəyyən bir müddətə tənxiyə salınır.

Beləcə bu maraqlı məhkəmə başa çatdı. Ancaq sağlamlıq üçün deməliyəm ki, yuxarıda oturanlar gerek aşağıda oturanların başına tüpürməsinlər. Çünki aşağıda oturanlar öz evlərinə başlarında mikrob apara bilərlər, inanıram ki, bundan sonra aşağıda hər yerdə tüpürmək üçün qablar qoyulacaq.

NAXIRÇININ HEKAYƏSİ

Kiqyo və Teher qollu-budaqlı palıdın altında otun üstündə uzanıb dünyanın vəfasızlığına, xüsusən qocalığa lənət yağdırırdılar. Hər ikisi təxminən 30 yaşlarında cavan oğlan idi. Onlar milliyyətçə macar idilər. Macarların yaxşı səslənən bir sözü var – betyar, onun da mənası həm naxırçı, həm yaramaz, həm də səfil deməkdir. Kiqyo və Teher donuz otarmaqla məşğul olurdular, digər tərəfdən isə onlar çox hiyləgər və fırıldaqçı adam idilər. Onlar heç vaxt bir-birindən ayrılmaz bir yerdə olanda da həmişə qohum-əqrəbalarına qarşı eləyər, lənət oxuyardılar. İndi də Kiqyo ön axırda atasına lənət oxuyanda Teher birdən xatırladı ki, xalası yadından çıxıb.

Bunun ardınca Kiqyo kətxudanın nənesinə cəhənnəm arzuladı, lakin sonra baxıb gördülər ki, burqomistrin daha heç bir diri qohum-əqrəbası qalmadı, Kiqyo təntənəli surətdə amin deyib lənət mərasiminin qurtardığını bildirdi.

Onların yanında palıdlıqla bütün Talana kəndinin donuz sürüsü otlayırdı. Hər tərəfdən donuz zingiltisi və xorultu eşidilirdi. Donuzlar yeri eşərək palıd qozası axtarır, balaları isə o baş-bu başa qaçırdılar. Donuzların böyük əksəriyyəti günortanın istisindən sonra qalın dərilərini sərinlətmək üçün çayın qırağındakı qar çirkabda serilərək ağnayırdılar.

Burada çəhrayı rəngli donuzdan tutmuş qara rəngli donuza kimi hər rəngdə donuz vardı. Yaxınlıqda heyvanlara göz qoymaq üçün istifadə olunan iki it qaçırdı. Onlar özlərini həm o tərəf-bu tərəfə qaçması, həm də dişlərini qıcamaşı ilə bütün sürünü bir qaydada saxlayırdılar. İki naxırçı dost da arxayınca ağacın altında uzanırdılar. Otun üstündə atılıb qalmış uzun qamçıya da ehtiyac yox idi.

Lakin kətxudanın donuzu yanından qaçanda Teher dözməyib qamçını əlinə aldı və donuzun belindən elə bərk vurdu ki, yazıq donuz xortuldaya-xortuldaya başqa yerdə palıd qozası axtarmalı oldu.

Teher kətxudanın malından hayıfını çıxıb yenidən otun üstündə rahatlandı, sonra bir qullab vurub tüstünün burula-burula havaya qalxmasına baxdı və təkidlə dedi:

– Axı kimdir ey bu burqomistr? Əyyaşın biri olması bir yana dursun, hələ üstəlik məni Frantişka Homloku almağa qoymur.

Onun yoldaşı Kiqyo ciddi bir görkəm alıb dedi:

– Əməlli danış görüm, bu necə olub.

– İki il biz Frantişka ilə bir-birimizi sevdik. Hər dəfə onlara gedirdim. Özün bilirsən ki, Homlokovun donuzlarına ayrı cür baxıram, özü də onları ən yaxşı yerdə otarıram. Homlok etiraz eləmirdi, həmişə deyirdi, oğlum, naxırçı olanda nə olar, mən də bir vaxt naxırçı olmuşam. Yaxşı bilərəm bu nə deməkdir. Muzduma görə mənə düşən donuz payımı yaxşıca kökəldib münasib qiymətə satırdım. Mənim donuzlarımdan əldən-ələ gəzirdi. Zəlin yeməkxanasında bu günə kimi Homlokun donuzundan danışır. Hər dəfə bir neçə donuz oğurlayıb, deyirdim ki, guya ayı, canavar aparıb. Adətən donuzu satdıqdan sonra puluna bir neçə çosqa alıb kökəldər və yenidən yaxşı qiymətə satar-dım. İyirmi il əlləşdim pul qazandım ki, kəndli Birka qızını naxırçıya

versin. Bəs nəyə görə mən indi qızımı sənə verməyim. Təki əlin işdə olsun.

– Hər şey yağ kimi gedirdi. Sırağagün isə sürünü evə gətirdik, sən çaxır almağa getdin, mən isə həmişəki kimi Homlokgilə yollandım.

Homlok evdə kətxuda ilə qabaq-qabağa oturmuşdu. Başları söhbətə qarışdığından mənim gəldiyimi görmədilər. Küncdə sobanın yanında oturub onlara qulaq asdım. Kətxuda dedi:

– Mənim oğlum Ferens sən qızın Frantişkanı sevir.

– Bundan bir şey çıxmaz, dostum, – deyərək Homlok bildirdi, – çünki mən artıq...

– Homlok, deyirlər guya qızı qotur bir naxırçıya verəcəksən.

Bir istədim yerimdən durum, sonra fikirləşdim ki, qoy görüm Homlok buna nə cavab verəcək. Qulaq asıb gördüm ki, Homlok deyir, ağa, axı Birka da qızını qotur bir naxırçıya, yəni mənə vermişdi. Kətxuda sözüne düzəliş verməyə çalışaraq dedi ki, sən heç vaxt adi naxırçı olmamısan, Teher isə tamam başqa adamdır. Hələ indiye qədər heç kəs bilmir ki, o kimdən törəyib. Deyilənə görə, qaraçıdan törəmədir. Anası da düz-əməlli adam olmayıb, bir ağanın evində qulluq edirmiş. Necə yaşamışdysa, eləcə də öldü, özü də içən kimi sərxoş olardı. Homlok dedi:

– Ağa, ölü qəbirdə də elə ölüdür. Yeri gəlmişkən, sən elə özün Faraddanı korlamısan, uşağı da öldürmüşən, çünki sən həmin vaxt evli olduğundan o qızı ala bilməzdin. Bir də ki, biz hamımız içki içirik, içkini Allah yaradıb, amma sən özün heç xristian kimi içmirsen.

– Deməli, istəyirsən qızını o bic Tehərə verəsən?

– Qərara almışam ki, verim!

– Sən bilmirsən ki, Teher oğrudur? Bu yaxınlarda sürüdə bir çosqa yola çıxıb.

– Bilirəm, mən özüm də mal otarmışam.

– Yəqin onu da yaxşı bilirsən ki, o, kəndin donuzlarını otarır və mən istədiyim vaxt onu qova bilərəm?

– Əlbəttə, bilərəm, onsuz da çoban hər yerdə çobandır.

Bunu eşidən kimi kətxuda hirsle otaqdan çıxdı. O gedən kimi mən küncdən çıxıb dedim:

– Homlok dayı, mən hər şeyi eşitdim. Deməli, sən Frantişkanı mənə verirsən?

– Verirəm, – deyə Homlok cavab verdi. – Amma bir şərtlə, gerek sən mənə, özün və ümumiyyətlə, bütün çobanlara görə kəntudadan intiqam alasan. İndi nə deyirsən, Kiqyo?

– Malikanəsini yandır, – deyə Kiqyo məsləhət verdi, – üzünə tüpür, ya da bıçağı sox qarnına.

Teher başını buladı:

– Bunların heç biri yaramaz. Günah işlədərək, – deyə arxayınca bir qullab vurdu və uzanaraq fit çaldı.

O bilmədən dodaqları bir çoban mahnısı zümzümə edirdi. Bu mahnıda deyilirdi ki, bir çoban boş meyxanaya gəlir, orada cavan bir meyxana sahibəsi və onun gözəl bir qohumu vardır. Çoban meyxana sahibəsinin qohumuna vurulur. Bunu gören meyxanaçı gözəl qız qohumu çobana qismət olmasın deyə onu qışın soyuğunda uzaqlara, çöllü-biyabana qovur ki, orada məhv olsun. Oğlan bundan xəbər tutan kimi meyxanaya girib bıçağı meyxanaçı qadının üreyinə soxur.

Teher oxuyur, Kiqyo isə qırmançı şaqqıldadaraq ona züly tuturdu.

Palıd meşəsində ağacların kölgəsi getdikcə uzanırdı. Axşam toranlığında meşə qəmli bir nəğməyə bənzəyirdi. Artıq sürünü evə qaytarmağın vaxtı idi, ona görə çobanlar itləri fitləyib ayağa qalxdılar. Heyvanlar arasında bir canlanma başladı. Otun üstündə və bataqlıqda sərilmiş heyvanlar ayağa qalxdılar. İtlər sürünün yanı ilə qaçaraq heyvanları kənara çıxmağa qoymurdu.

“Huy, huy!” Çoban qamçıları ilə şaqqıldayırdı ki, elə bil meşədə topdan atəş açılırdı.

Sürü yavaş-yavaş yola düzəldi...

Kətxuda Narvanın bir pis xasiyyəti vardı, elə ki bir evdən çıxdı, qapının dalında durub qulaq asardı görsün, onun haqqında nə danışsınlar. Bu dəfə də Homlokgildən çıxanda dayanıb qulaq verdi, əvvəlcə ona elə gəldi ki, Homlok öz-özünə danışır, birdən onu dəhşətə gətirən Teherin sesini və qoca Homlokun ona cavabını eşitdi:

– Mən sənə Frantişkanı verərəm, ancaq gerek kətxudadan özünün mənim və bütün çobanların intiqamını alasan.

Kətxuda heysiz-hərəkətsiz halda özünü güclə evinə çatdırdı, otağa girib qapını arxadan vurdu. Heç kəsən sualına cavab vermədən yatmağa getdi, amma yata bilmədi.

Teherin intiqamının qorxusu onun xatirində Puşta Matyaradda yayılmış çobanlar haqqındakı qədim rəvayəti təzələdi. Bu rəvayətə

görə keçmiş zamanlarda çobanlar dövlət başçısının qarnına bıçağı soxub onu yandırmışdılar... İndi o belə adamların qəddarlığını yeni bir qüvvə ilə hiss edirdi. Ertəsi gün, nəhayət, o cürətlənib bələdiyyə notariusundan məsləhət almağa getdi.

Notarius cavan oğlan idi, tezəcə şəhərdə təhsilini başa vurmuşdu. Səs-küylü şəhər həyatından ayrılıb burada özünə adi bir idarə düzəlmişdi. O, qorxmış kətxudanı çox səmimi qarşıladı.

Onun yaxşı içkisi olurdu. İçki ona kənddəki tənhalığının acısını unuttururdu. Yazıq kətxuda ona qoşulub beşinci stəkanı içəndən sonra gəlişinin səbəbini danışmağa başladı:

– Cənab, mən çox bədbəxt adamam, ola bilsin ki, şəhər yeməyindən duranda başım kəsilmiş olsun.

– Sən ki, artıq yuxudan oyanmısan, – deyə kənd notariusu gülüm-səyərək bildirdi.

– Cənab, ola bilsin ki, məni başqa yolla öldürsünlər. Məsələn, məni boğa bilərlər, suda batıra bilərlər, asa, güllələyə, doğraya bilərlər. Nə deyim, bütün bunlar dəhşətdir.

Kətxuda köynəyinin qolu ilə alınının tərini sildi.

– Dostum, siz qərribə şeylər danışsınız.

– İndi siz məni salamat görürsünüz, bir saatdan sonra ola bilsin ki, siz mənim meyitimi tapacaqsınız. Allah bilir mənim başıma nə gətirəcəklər.

– Dostum, de görüm, kim sizi öldürmək istəyir?

– Çoban öldürmək istəyir, möhtərəm cənab.

Notarius bir az ciddiləşdi, çünki yaxşı bilirdi ki, bu qəbildən olan adamlarla zarafat etmək olmaz.

– Deyin görüm, o sizi hədələyirdimi?

– Əsla yox, şəxsən Teherin özü indiye kimi məni bir dəfə də olsun hədələməyib.

Və kətxuda Homlokgilə getməyini danışdı.

– Mən çox yaxşı bilirəm ki, o məndən intiqam alacaq, lakin çobanların intiqamı dəhşətli olur. Axı niyə Ferens məni onlara göndərdi? – Narva deyindi. – Görürəm ki, artıq ölümümə qalan günləri barmaqla saymaq olar.

Notarius pert halda alınıdakı saçları tumarladı.

– Bəlkə, Teheri həbs edək?

– Allah xatirinə, cənab, mən mərdimazar olmaq istəmirəm.

– Bəlkə, mən onunla danışım?

– Onda mən dilənçiyə iki qızıl pul verərəm ki, dua eləsin.

Vəziyyətin ciddiliyindən notariusu gülmək tutdu.

– Hər halda o mənə təhqir eləməz. Ora lap indi gedəcəm. Də görüm, donuzları harada otarırlar?

– Merges dərəsində.

Notarius kətxudanın duası altında dərhal yola düzəldi. Kənddən çıxıb yuxarıya – alçaq tepəyə üz tutdu. Sonra yol ilə aşağıya enib palıd meşəsinə tərəf getdi. Merges dərəsinə yaxınlaşdıqca onun cürəti bir qədər sarsılırdı. İti addımları asta yerişlə əvəz olundu. Siqaretini yandırdı və yavaş-yavaş itlərin hürüşməsi və donuzların xorultusu gələn səmtə döndü.

Kiqyo və Teher dünənki kimi palıd ağacının kölgəsində uzanmışdılar. Kiqyo torpağın oyulmuş yerində rahatca uzanaraq xoruldayır, Teher isə qəlyan çəkə-çəkə intiqam haqqında düşünürdü. Notarius qətiyyətə halda palıdın altına gəlib çatanda onları bu vəziyyətdə gördü.

Teher Kiqyonu dümsüklədi və ikisi də durub oturdu.

– Gün aydın, – deyə notarius çobanlara yaxınlaşıb salam verdi.

– Gün aydın, – deyə onlar etinasız cavab verdilər.

– Görürəm, yaxşı uzanmışsınız, – cavan notarius bu vəziyyətdə sıxıldığını hiss edib onlarla söhbətə girişdi. İtlər qudurmuş kimi onların yanında atılıb-düşürdülər. Kiqyo qamçını əlinə alıb onları qovdu və yenidən yere uzandı.

– Bu gün deyəsən elə isti yoxdur, – notarius sözüne davam etdi.

– Hə, doğrudur, elə isti yoxdur, – Teher dedi.

Notarius bir az cürətləndi:

– Uşaqlar, mən bura kətxudanın adından gəlmişəm.

Teher bir söz demədi. Bundan arxayınlaşan bələdiyyə notariusu sözüne davam etdi:

– Kətxuda təsadüfən öyrənib ki, Homlok onun dediyini yaxşı başa düşməyib. Ona görə onun adından gəldim sizə deyəm ki, bu ancaq qəfil hirsənmə və sərxoşluq nəticəsində olub. Məncə...

Bu vaxt cavan çoban yerindən sıçrayıb onun sözünü kəsdi:

– Deməli, o sərxoş məndən qorxur?

Sual o qədər aydın idi ki, notarius cavab verməli oldu:

– Bəli!

– Bu yaxşı oldu...

– Bəs kətxudaya nə deyim?

– De ki, yaxşı, – Teherin gözləri parıladı, gəlib yenidən ağacın altında uzandı.

Notarius razı halda oranı tərk edib geri qayıtdı.

Lakin kətxudaya səfərinin nəticəsini bildirəndə Narva ələcsiz halda oturmağın üstünə yığıldı.

– Əgər çoban deyirsə yaxşı, deməli, o bildiyini edəcək. Məni heç nə xilas etməyəcək, cənab.

Axşam Teher Homloka notariusun gəldiyini xəbər verəndə kişi sakitcə dedi:

– Oğlum, bu o demək deyil ki, sən ondan intiqam almayacaqsan.

– İntiqam alacağam, Homlok dayı, – deyə çoban cavab verdi.

...Yay keçdi, payız ötdü, qış gəldi. Qar hər tərəfi ağ örpəyə bürüdü. Teher isə kəndin qırağındakı daxmasında oturub necə intiqam almaq barədə düşünürdü. Bayırda bərk şaxta var idi. Amma Teherin ürəyi intiqam alovu ilə alışıb-yanırdı. İntiqam hissi onun ürəyini elə yandırır ki, elə bil sakit ocağa Allah bilir neçə odun parçası qoyulub.

Hələ ki, qorxu hissi kətxudanı rahat qoymurdu. O sanki cəladını gözləyən, ölümə məhkum adama bənzəyirdi. Təhqir etdiyi çobandan heç cür mərhəmət gözləyə bilməzdi. Qışın soyuğunda kətxuda şəhərə yollandı ki, sonuncu arzusuna əməl etsin. Çox çalışdı və nəhayət...

Kətxuda şəhərə gələrkən bütün bu günlər onu gözədən qoymayan Teher də onun ardınca şəhərə gəldi. Pəhriz günü yaxınlaşırdı. İntiqam alandan sonra evlənmək olardı. Ancaq necə intiqam alacağını o, hələ bilmirdi. Amma and içmişdi ki, elə intiqam alacaq ki, ürəyindən tikan çıxsın. Kətxuda şəhərdə yoxa çıxmışdı. Teher kefi pozulmuş halda meyhanaya yollandı və ordan ancaq axşam, kətxuda evə qayıdandan bir az sonra çıxdı.

Narva elə hey fikirləşirdi ki, necə eləsin son arzusunu yerinə yetirsin. O, hələ şəhərə gələndə bir meyhanadan onu elə isti vurdu ki, dözə bilməyib içəri girmiş və şaxtadan donmuş bədənini bir stəkan şərəblə isitmişdi.

Lakin meyhanada oturandan sonra ona bir bardaq da bəs etmədi, axşam düşənə qədər içdi. Meyhanadan çıxanda bəyaz qara bürünmüş obanın üstünə artıq axşam çökmüşdü. Şərq tərəfdə onun doğma kəndinin yerləşdiyi yere qaranlıq düşməyə başlamışdı. Qış gecəsi

yaxınlaşırdı. Boran gözləniliirdi. Sərxoş kətxudanın gözləri yolu seçə bilmirdi. Kefli olması və yağan qar onun yerişini çətinləşdirirdi. Ağır paltosu quşbaşı yağan qardan daha da ağırlaşmışdı.

Biği gah isti nəfəsindən sulanır, gah da şaxtalı küləyin təsirindən buz bağlayırdı.

Ətrafda hər dəqiqə artan və yolu daha da çətinləşdirən qardan savayı heç nə görünmürdü. Yumşaq qarda ayaqları sürüşürdü. Hətta birdən yığıldı, ayağa durmağa çalışdı və durdu da. Lakin qəfil əsən külək elə bil ki, ona dəhşətli bir yorğunluq gətirdi və Narva üzükoylu qarın içinə sərələndi. Biği kimi çəkmələri də buz bağladı. Ayağa durmağa çalışdı, amma bacarmadı. Özündə olmasa da hiss edirdi ki, donur. Birdən ona elə gəldi ki, qış yox, yazdı, o isə uzanıb özünü günə verir.

Bu vaxt kimsə onu silkələdi, ayağa qaldırıb tutdu ki, yığılmasın:

– Tərpənsənə, qoca sərxoş!

– Məni sakit burax, – kətxuda dodaqaltı deyib yenidən qarın üstünə uzanmaq istədi.

– Mən səni gerek qoyaydım burada donaydın, – tanış səs mızıldadı, amma bunu eləmədi.

Qolu qüvvətli bu adam kətxudanı dahnı alıb kəndə doğru addımladı. Kətxuda onu aparan adamın ona lənətlər yağdırdığını eşidə eşidə yenidən yuxuya getdi.

Gözünü açanda özünü evində, çarpayısında yorğana bürünərək yatmış gördü.

– Nə olub? – deyə o təəccüblə soruşdu.

– Sən qarın üstə uzanıbsanmış. Teher isə sənə rast gəlib eve gətirdi, – deyə oğlu araq şüşəsini onun dodaqlarına yaxınlaşdıraraq cavab verdi.

Cavan çoban kətxudanın yanından qayıdıb Homloka başına gələnləri danışanda keçmiş çoban göz yaşlarını saxlaya bilmədi.

– Sən bu intiqamı çox gözləməli oldun, axır ki, istəyinə nail oldun, – deyə o çıxdı. – Siz cavanlar biz qocalardan yaxşısınız. Mən sənə yerində olsaydım, onu sərilməmiş halda qoyardım qalardı. Ancaq hər halda sən Frantişkanı ala bilməyəcəksən.

Bayaq dediyim çoban əhvalatı bundan ibarətdir.

Sizi inandırırım ki, bütün naxırçıların, xüsusən də donuz otaranların hamısının xasiyyəti belədir.

BƏNÖVŞƏYİ İLDIRIM

Bənövşəyi ildırım 1586-cı ildə Romada keçirilən kardinalların iclasına göylərin ənginliklərindən göz qoyub eşitdi ki, müqəddəs atalar onu kafirlərin başına düşməyə çağırır.

Bənövşəyi ildırım gözlənilmədən Romada kardinalların baş kilsəsinə düşmüşdür. Məhz bura kafirlərin ildırım ilə cəzalandırılması üçün müəyyən edilmişdir. Bənövşəyi ildırım öz vəzifə borcunu yerinə yetirmək üçün, deyildiyi kimi, gözlənilmədən baş kilsənin üstünə düşmüşdür.

Sonradan göylərə qayıdanda deyirdi ki, niyə mən kardinal həzrətlərinin yığıncağına güllə kimi düşdüm. Mənim ora vizitimdən sonra onlardan iki nəfəri canlarını Allaha tapşırmaqlı olmuşdur. Bu dəfn mərasiminə sevinclə baxacağını və onun çox təntənəli keçəcəyini gözünün önünə gətirdi. Müqəddəs Pyotr ona uzun-uzadı izah etdi ki, dəfn zamanı ora getməsin, çünki yeni bir bədbəxtlik törəne bilər. Əgər bir kafiri basdırsaydılar, onda ora düşməyə haqqın vardı.

Bənövşəyi ildırım səmən baxırdı, özünü çox məğrur tutmuşdu. O, aşağıda oynayan və dəcəllik edən balaca ildırımların üstünə tüpürdü, çünki Romada kardinalların baş kilsəsinə düşmək bu balaca yaramazların işi deyildi.

Sonra onu Allahın yanına çağırtdılar. Oradan çox qanıqara, pörmüş halda qayıtdı. Roma kilsəsində kardinalların üstünə düşdüyünə görə evdə altı həftəlik həbs cəzası almışdı. Özü də yay tufanlarının başladığı bir mövsümdə. Əbəs yerə o dil töküdü ki, kardinallar özleri onu çağırırlar. Bu məsələ onun peşə dairəsinə aid olduğundan o özünü biganə apara bilməzdi.

Cəbrayıl bənövşəyi ildırımla söhbət edərkən demişdi:

– Siz çox böyük belə törətmisiniz – mömin adamların ən çox rəğbət bəslədiyi o kök kardinalı öldürmüşsünüz. Bu, böyük əclaflıqdır.

O vaxtdan etibarən bənövşəyi ildırım göylərdə şimşək çaxıb oynarkən bir daha hər hansı bir qanunsuz hərəkətə yol verməməyə çalışırdı.

Bir dəfə onun yanına, buludun üstünə adını bilmədiyi, lakin üzən tanıdığı müqəddəs bir adam gəlib söylədi ki, onu necə yağda diri-diri qızardıblar, necə iy verirmiş. Bu sözlər bənövşəyi ildırımın xoşuna gəlmədi və o, müqəddəs adama dedi:

– Bağışlayın, bu sözlər hövsələmi bir tikə elədi. Bu gün səhərdən ən azı beş əzab verilmiş adama rast gəlmişəm, hamısı da mənə deyib ki, bura gəlməzdən əvvəl onların başına olmazın müsibəti gətiriblər. Artıq bu məni cana yığıb. Əvvəllər bu maraqlı idi. Ancaq 1500 il fasiləsiz eyni şeyi eşitmək elə də sevindirici deyil.

– İcazənizlə, – deyə əzab çəkmiş adam bildirdi, – bəs mən sizdən başqa dərdimi kimə deməliyəm. İndiyə qədər bu barədə heç kəsə bir söz deməmişəm, çünki yadıma sala bilmirdim ki, məni hansı yağda qızardıblar. Bu gün isə yadıma düşdü ki, həmin yağ çətənə yağı imiş.

– Allah xatirinə məni rahat buraxın, – deyə bənövşəyi ildırım özündən çıxdı. – Axı bu mənim nəyimə lazımdır?

– Ancaq onu bilin ki, bu çox maraqlıdır, – deyə əzab çəkmiş adam bildirdi. – Sizcə, birinci mənim hansı ayağımı bişiriblər, sağ, yoxsa solu?

Bənövşəyi ildırım artıq bu uzunluğa dözə bilməzdi – onun gözündən yayınmaq üçün aşağı, yerə sarı endi. Düz xətlə ox kimi enərək hansısa məbədin taxtapuşunun üstündə üzə çıxanda özünü saxlaya bilmədi. Taxtapuşun ortasından keçib kilse kafedrasına düşdü. Bu vaxt kafedrada xətib dayanıb moizə oxuyurdu. Bir anlığa xətibdən üzr istəmək üçün yanında ləngidi, lakin onun yandığını görüb qorxdı – dərhal bir xanımın içindən keçib özünü çölə saldı və bir anda gözdən itdi.

Bərk diltör olub səmaya qalxdı.

– *Aman Allah, – öz-özünə deyindi, – yenə də belə törətdim. Kaş orada heç olmasa bir nəfərin ağlına gələydi desin ki, peyğəmbər İlyanın başına gələn əhvalat kimi onu öldürmək üçün də göydən odlu araba göndərmişlər. Onda yaxşı oyun oynadım. Nə yaxşı ki, nə eləmişəm sə hamısının üstünü yerdə yaxşıca malalayıblar. Bəs indi, – deyə o ah çəkdi. – Xətib göyə çıxan kimi onunla necə rəftar etdiyim barədə dərhal şikayət edəcək. Bu da yeni bir biabırçılıq! Kim bilir, bəlkə də artıq məndən qabaq göyə qalxıb...*

Bənövşəyi ildırımın qorxusu əbəs imiş. Göyə çatan kimi cəhennəmin dəftərxanasından belə bir xəbər aldı:

“İndicə bura bir yezuit xətib gəldi. O hələ də özünə gəlməyib, ona görə də dindirilməyib”.

– Hm, – cəhennəm dəftərxanasından məktub alanda Pyotr dedi, – əməkdaşlarımızın birini də itirdik.

Bənövşəyi ildırım törətdiyi biabırçılığın bu cür yaxşı qurtarmasına bərk sevindi. Bütün günü qoca bir kişinin bütperəstlərin onun bağırsaqlarını çəkib çıxarmaqlarından böyük bir coşğunluqla danışmasına qulaq asdı. Qoca hərdən ağ eləyərək üç yüz yetmiş iki metr haqqında nəse danışdı.

Sonra cəhennəmdən yeni bir xəbər gəldi. Sən demə, xətib danışdırıblar, o da deyib ki, mənə bənövşəyi ildırımdan zədə toxunub.

Lakin heç kəs gözləmədiyi bir halda bənövşəyi ildırımın ünvanına tərif deyildi:

– Gərək bunu eləməyəydin, indi ki belə olub nə etmək olar, – deyə onu qəbul edərkən bildirdilər, – baxmayaraq ki, keşişlərin inamını bir qədər qırırsan, amma bununla belə sənə yaxşı işə keçməyə – ən azı kafirləri öldürməyə şansın var.

– Roma kilsəsinin göstərişinə əsasən, – deyə bənövşəyi ildırım and içib kəşfiyyətə yollandı.

O axtarıb böyük bir qara bulud tapdı ki, ordan baxanda həm aşağı yaxşı görünürdü, həm də orda yaxşı akustika vardı. Burda aşağıdan gələn hər sözü eşitmək olurdu.

“Aha, – deyə bənövşəyi ildırım düşündü. – Burada mənim üçün iş var” və qulaq verib vəziyyəti öyrənməyə başladı.

Aşağıda bir daxmanın çarpayısında küren kişi uzanmışdı, yanında isə bir kişi oturmuşdu. Görkəmindən məhəllə keşişinə və ya yepiskopa oxşayırdı.

– Masoun, – keşiş deyirdi, – bax özünü yığışdırın, görürsünüz Allah sizi necə cəzalandırdı, hətta yerinizdən tərpənə də bilmirsiniz.

– Mənim bel sümüyüm və ayaqlarım iflic olub, – xəstə cavab verdi.

– Hələ bir yenə narazılıq edirsən?

– Artıq bezmişəm, belə də yaşayış olar, ildırım vursun belə yaşayış. Mən lənət, ildırım yağsın bu cür həyata!!!

Bənövşəyi ildırım artıq özünü saxlaya bilməyib küren kişiye sarı şığıdı. Əvvəlcə o, daxmanın üstünə düşdü, daxma uçdu, sonra aşağıya enib çarpayıda yumşaq bir şeyə dəydi, istədi bir qədər ləngiyib cavan keşişin əlindən tutsun. O isə yerə elə serilmişdi ki, bənövşəyi ildırım qorxudan qaçıb pəyəyə girdi, sonra səmaya qalxaraq oradan

törətdiyi əməli seyr etdi. Adamlar cavan keşişi çıxardıb kilsənin zənglərini vurdular. Masoun isə otaqda gəzişərək deyirdi:

– Lənət şeytana, iflicim keçdi.

Bu barədə o, təcrübəli bir qoca keşişə danışdı, əvəzində isə ondan belə bir cavab aldı:

– Məgər siz bilmirsiniz ki, pərqu döşəyin üstündə uzananı ildırım vurmur? Məgər siz eşitməmişiniz ki, pərqu döşək elektriki pis, keşişlər isə yaxşı keçirirlər.

– Axı bütün bunlara üstəlik də Masoun yeriyir!

– Necə də yeriməsin, o ki bu cür elektrik vannası qəbul edib, – deyə təcrübəli qoca kişi əsəbi halda cavab verdi.

Bənövşəyi ildırım acığından ağladı.

NECƏ OLDU Kİ, MƏN NEKROLOQUMUN MÜƏLLİFİ İLƏ GÖRÜŞDÜM

Rusiyada olduğum beş-altı il ərzində bir neçə dəfə öldürülmüş, mənə müxtəlif təşkilatlar və birliklər tərəfindən sui-qəsd edilmişdir.

Vətənə qayıtdıqdan sonra öyrəndim ki, üç dəfə asılmış, iki dəfə güllələnmiş və bir dəfə vəhşi qırğız üsyançıları tərəfindən Qala-Üşel gölü yanında dörd yerə bölünmüşəm. Nəhayət, Odessa meyxanalarının birində sərxoş dənizçilərlə möhkəm dava zamanı tam yəqinliyi ilə bıçaqlanmışam.

Məncə bu, həqiqətə daha çox uyğundur. Sonuncu variant nəinki mənə, eləcə də təhqiramiz və qəhrəmancasına ölümümün şahidini görüb mənim üçün xoşagəlməz bir hadisə haqqında öz qəzetində bütöv bir məqalə dərc etdirən yaxın dostum Kolmana da inandırıcı gəlmişdi.

Lakin o bu kiçik məlumatla kifayətlənməmiş, xeyrixah qəlbi onu məcbur etmişdi ki, mənə bir nekroloq yazsın. Bu nekroloqu mən Praqaya gelişimdən az sonra oxudum.

Burada o, ölümümdən sonrakı xatirəmi çox ustalıqla təhqir etmişdi, çünki ölümlərin məzardan durmadığına əmindir. Sağ olmağımı ona yəqin etdirmək üçün onu axtarmağa getdim və beləliklə də, bu hekayə yarandı.

Hətta dəhşətlər ustası Edqar Po da bu cür möcüzəli süjet fikirləşib tapa bilməzdi...

* * *

Nekroloqumun müəllifini Praqa çaxır anbarlarının birində tapdım, özü də hansısa imperatorun 18 aprel 1856-cı il tarixli əmrinə əsasən çaxır anbarları saat 12-də bağlanırdı.

O, tavana baxırdı. Stolların üstündən islanmış süfrələri yığışdırırdılar. Mən onun yanında, stolun arxasında oturarkən sakitcəsinə dedim:

– İcazənizlə, burda oturmaq olarmı?

O, tavanda onu çox maraqlandıran hansısa tanımadığı bir nöqtəyə baxaraq məntiqi cavab verdi:

– Buyurun, amma restoran indi bağlanacaq, mənə elə gəlir ki, artıq içki verməyəcəklər, ona görə də bu yerin boş olub-olmadığının sizin üçün heç bir fərqi yoxdur.

Mən onun qolundan tutub özümə tərəf çevirdim. O bir qədər mənə dinnməzəcə baxıb sakit bir səsle dedi:

– Bağışlayın, siz Rusiyada olmamısınız ki?

Mən gülümsəndim:

– Deməli, məni tanıdınız? Mən Rusiyanın vulqar bir meyxanasında kobud və sərxoş dənizçilərlə dava zamanı öldürülmüşəm.

Onun rəngi ağappaq ağardı:

– Siz, siz...

– Bəli, – deyə mən xüsusi bir vurğu ilə bildirdim. – Mən Odesada meyxanada dənizçilər tərəfindən öldürülmüşəm, siz isə mənim ölümüm haqqında nekroloq yazmısınız.

O, güclə eşidiləcək bir səsle pıçıldadı:

– Sizin haqqınızda yazdığımı oxumusunuz?

– Əlbəttə, nekroloq çox maraqlı idi, amma orda bir balaca anlaşılmazlıq vardı. Məncə, nekroloq bir qədər uzun idi. Hətta imperator həzrətləri ölərkən ona bu boyda yazı həsr edilməmişdir. Jurnalınız imperatora 152, mənə isə biri 35 gellerdən 186 sətir yer ayırmışdır (əvvəllər müxbirlərə necə də az pul verirlərmiş!), hamısı bir yerdə 55 kron 15 geller ələyir.

– Deyin görüm məndən nə istəyirsiniz? – deyə o boğula-boğula soruşdu. – İstədiyiniz həmin o 55 kron 15 geller deyil?

– O pulu özünüzcün saxlayın, – deyə cavab verdim, – ölümlər özlərinə yazılmış nekroloqun qonorarını götürürlər.

Onun rəngi yenidən qaçdı.

– Bilirsiniz nə var, – deyə mən xoşluqla bildirdim, – gəl gedib bir yerdə vaxtımızı keçirək. İstəyirəm bu gecəni sizinlə olum.

– Olmaz ki, bu heç olmasa sabaha qalsın?

Mən gözümlü qırpmadan ona baxdım.

– Hesab! – deyə müsahibim qışqırdı.

Tində bir fayton saxladım nekroloqumun müəllifinə oturmağı təklif etdim, faytonçuya isə ölgün bir səsle dedim:

– Bizi Olşan qəbiristanlığına aparın!

Nekroloqumun müəllifi xaç vurdu. Uzun müddət aramıza cansıxıcı bir sükut çökdü. Bu sükutu ancaq qamçı səsi və at kişnərtisi pozurdu.

Mən yol yoldaşıma sarı əyildim.

– Sizə elə gəlmirmi ki, hardasa kimsəsiz Jijka küçəsində itlər ulayır?

O tir-tir əsdi, faytonda oturduğu yerdən qalxıb kəkələdi:

– Siz doğrudan da Rusiyada olmusunuz?

– Özü də Odessanın meyxanasında dənizçilər tərəfindən öldürülmüşəm, – deyə soyuqqanlıqla cavab verdim.

– Aman Allah, – deyə yol yoldaşım özündən çıxdı, – bu ki Erbenin “Toy köynəyi”ndən də betəkdir.

Yenə aralığa əzablı bir sükut çökdü. Hardasa doğrudan da itlər ulaşdı.

Biz Straşnitski şosesinə çıxanda yol yoldaşıma tapşırıdım ki, faytonçunun pulunu versin. Bir müddət Straşnitski şosesində qaranlıq bir yerdə durduq.

– Burda heç bir restoran–zad yoxdur? – deyə nekroloqumun müəllifi köməksiz və yazıq bir adam kimi məndən soruşdu.

– Restoran? – deyə güldüm, – indi biz qəbiristanlığın divarlarını aşib hardasa bir başdaşının üstündə həmin o nekroloq barəsində danışacağıq. Əvvəlcə, siz dırmaşın, sonra əlinizi mənə verin.

O, dinməz–söyləməz əlini mənə verdi və biz bərindən aşib qəbiristanlığa keçdik. Bizdən aşağıda sərv ağacları xışıldayırdı. Külək xaclar arasında qəmgin–qəmgin uğuldayırdı.

– Burdan belə getməyəcəyəm, – deyə dostumun dodaqları güclə terpəndi. – Məni hara aparmaq istəyirsiniz?

– İndi, – deyə kefi kök halda onun qoluna girib dedim, – gedirik Praqanın köhnə meşşan ailəsi Bonepianilərin məzarına baxmağa. Birinci bölmənin altıncı cərgəsində divarın yanında, tamamilə baxımsız bir məzardır. Özü də 1874–cü ildə Odessanın vulqar meyxanalarının birində dava zamanı dənizçilər tərəfindən öldürülmüş bir nəslin sonuncu nümayəndəsini gətirib orda basdırılan vaxtdan baxımsız qalıb.

Yol yoldaşım ikinci dəfə xaç vurdu.

Nəhayət, biz üstünü toz basmış Praqa meşşanlarından olan Bonepiani nəslinin sonuncu nümayəndəsinin qəbirdəşi üstündə oturdum. Mən ehmalca nekroloqumun müəllifinin əlini tutub sakit bir səsle dedim:

– Əziz dost! Orta məktəbdə müəllimlərimiz bizə gözəl, xeyirxah kəlamlar öyrədiblər. Ölülər haqqında ancaq yaxşı şey danışmaq lazımdır. Lakin siz isə mənim, ölü bir adamın haqqında ağılınıza gələn ən iyrenc sözləri yazmışınız. Əgər mən özüm haqqımda nekroloq yazmış olsaydım, yazardım ki, heç bir ölüm cənab filankəsin ölümü kimi belə kədərli təəssürat oyatmamışdı. Yazardım ki, “mərhum yazıçının ən gözəl məziyyəti onun xeyirxahlığa, təmiz bir qəlbin müqəddəs duyğularına olan daimi məhəbbəti idi”. Siz isə mənim vəfatım barədə yazarkən qeyd etmişsiniz ki, guya mən necə yaramaz və hoqqabaz bir adam kimi yaşamışamsa, eləcə də həyatdan getmişəm. Ağlamayın! İnsanda elə anlar olur ki, ürəyi ölülər haqqında, onların həyatının ən gözəl anları haqqında yazmaq istəyilə aşib–daşır, siz isə yazırsınız ki, mərhum əyyaş olmuşdur.

Nekroloqumun müəllifi hönkürtü ilə ağladı. Onun kədərli səsi qəbiristanlığın sükutunda yayılaraq hardasa uzaqlarda Yəhudi sobolarında itib–batırdı.

– Əziz dostum, – deyə inadla bildirdim, – ağlamayın, onsuz da artıq keçmişə geriye qaytarmaq olmaz.

Bu sözlərdən sonra mən qəbiristanlığın divarlarını aşib aşağıya doğru, gözetçinin yanına qaçdım. Zəngi basıb gözetçiye dedim ki, gecə işdən qayıdarkən qəbiristanlığın divarları arxasındakı birinci bölmədən ağlamaq səsi eşitdim.

– Yəqin hansısa sərxoş bir quldurdur, – deyə gözetçi arsız–arsız cavab verdi, – arxayın olun, biz onu tutdurarıq.

Mən döngədə gözləyirdim. Təxminən on dəqiqədən sonra gecə gözetçiləri nekroloqumun müəllifini qəbiristanlıqdan çıxarıb polis məntəqəsinə apardılar.

O, müqavimət göstərir və qışqırırdı:

– Bu, yuxudur, yoxsa həqiqət? Cənablar, siz Erbenin “Toy köynəyi”ni bilirsiniz?

DOSTUM HANUŞKA

İlk görüşümüzü o qədər də sevindirici görüş adlandırmaq olmaz. Küçə nümayişi zamanı bədbəxt təsadüf nəticəsində bir polis gözetçisinin başı çəliyimə toxunduğuna görə elə təzəcə mühakimə olunmuşdum.

Təzə şəhər həbsxanasının gözetçisi Hovorka (onu bütün məhbusların atası adlandırırdılar) ilkin həbs zamanı məni ümumi kamerada “müxtəlif ünsürlər”lə bir yere saldı. Orada olan ünsürlərin əksəriyyəti peşəkar oğru idilər. Onlardan birinin ləqəbi Hanuşka idi. Mən onun sonralar dostum olacağını bilmirdim. O hədsiz dərəcədə taleyimə acıyaraq tez-tez mənə şorba vedrəsində gizlicə virqin siqarı gətirərdi.

Hanuşkanın mavi gözləri, xeyirxah baxışı, gülər üzü vardı. Məhz bu cür xüsusiyyətlərə malik təmiz adamlar unudurlar ki, günlərin birində bir para axmaq adamlar onlara oğrularla dost olmağın şərəfsiz olduğunu qandırmağa çalışacaqdır.

Bir gün Hanuşka mənə virqin siqarı gətirdi və öz kədərli taleyini danışaraq məni mütləssir etdi. Onun bura düşməyinə səbəb olan axırcı hadisə son dərəcə faciəli olmuşdu. Dəhlizdə uzun və cansızıcı axşamlardan sonra nəhayət sakitlik olanda o bizə bu tarixçəni taxtın üstündə uzanıb kədərli bir səsle danışdı.

– Bilirsiniz, uşaqlar, – deyə Hanuşka dilləndi. – Bir dəfə götür-qoy edib qərara gəldim ki, işi dəyişmək lazımdır. Fikirleşdim ki, yaxşısı budur mal oğurlamaqla məşğul olum. Bu vaxta qədər mən pərqu tükündən yastıq tuturdum, lakin bu iş məni boğaza yığdığmdan qərara gəldim ki, indi də ayaqqabı oğurlayım.

Çərşənbə axşamı gecə Vatslav meydanı ilə gedirdim. Birdən gözümlə böyük bir ayaqqabı dükəninin vitrininə sataşdım. Ora-bura göz gəzdirib ayaqqabıları ordan çıxartdım və dərhal əkildim. Əsas küçə-

lərlə gedirdim, heç olmasa, orda adam polislə qarşılaşmır. Gecə düşən kimi bütün gözetçilər özlərini verirlər daldə küçələrə və oradaca darvazaların ağzında durub mürgüleyirlər. Özümle götürdüyüm yeşiyi başqa bir dükənün vitrininə vurub şüşəni sındırdım və sonra başladım ayaqqabıları ordan çıxartmağa. Birini çıxartdım, elə gözəl idi, ömrümdə belesini heç görməmişdim. Ayağıma geyib yoxladım, sol ayağıma oldu. O birisini çıxartdım, yenə sol ayağıma gəldi, üçüncü də belə... Aman Allah, hamısı sol ayaq üçün imiş ki?! Onların hamısını toplayıb bir dəstə bağladım. Fikirleşdim ki, aparıb bir çəkməçiye sataram. Allah eləsin ki, alsın! İstəsə bu çəkmələrdən sağ ayaq üçün də düzəldər. Vrşovitsədə qabağıma xəfiyyə Hatina çıxdı, bu da sevinməyin axırı! Bildim ki, üç ay rahat varımdı...

Hanuşka cibindən bir parça əsgə çıxarıb dolmuş, mehriban gözlərinin yaşını sildi, sonra da ürəkden gələn bir səsle başladı danışmağa:

– Bir dəfə bir tacirin, Allah ona rəhmət eləsin, üstünü cırmaq-lamışdım. İstədilər məni başqa bir oğurluqda qatil kimi mühakimə etsinlər. Sağ olsun o on iki cənab ki, məni xilas etdilər. Mən də minnətdarlıq əlaməti olaraq vəkilin əlindən öpdüm, hakimlərə isə nəzakətlə təşəkkürümü bildirdim.

Hanuşka danışb qurtaranda artıq biz mürgüleyirdik. Birdən o, taxtdan duraraq özünün saman yastığı ilə mənə yaxınlaşdı:

– Yaroušek, götür yastığı qoy başının altına, yumşaq olsun. Mən elə-belə yatmağı öyrənmişəm, sən savadlı adamsan, yoxsa fikrin qarışar, yaxşı düşməz.

Mən əbəş yerə onu inandırmağa çalışırdım ki, mənə bir yastıq da bəs edər. O da öz növbəsində heç cür dediyindən daşınmırdı:

– Mən oğru adamam, lazım gəlsə lap daşın üstündə də yataram.

– Ya da daşın içində, – deyə hələ də oyaq qalmış o biri oğru sözü uyusdurmağa çalışdı.

Hanuşka gülümsəyərək taxtına uzandı. Gecə birənin əlindən yata bilmirdim. Hanuşka bunu görüb dedi:

– Bilirsən nə var, Yaroušek, gəl yatmayaq, sən də mənə hindilər haqqında danış.

Beləcə biz Hanuşka ilə dostlaşdıq.

Aradan üç il keçdi. Mən Almaniyada gezip-dolaşırdım. Heyli-qenqrudda cökə xiyabanı ilə gedərkən birdən qabağıma kim çıxsə yaxşıdır – Hanuşka!

Bu, milyonlarla tanış olmayan adamlar arasında iki dostun təsadüfi, qərribə görüşü idi. Sən demə, Hanuşka ona xətər toxunmasın deyə Çexiya villalarının birində olmuş oğurluq işi yaddan çıxana qədər tanımadığı bir fəhlənin sənədini götürüb özge adı altında səyahətə çıxıbmiş.

Danışdığımız bütün bu vaxt ərzində o, ətrafımda atılıb-düşərək əsgilə milçəyimi qovurdu:

– Lənətə gəlmişlər bilmirəm səndə nə görüblər, Yaroušek.

Mən onun gözlərində yenidən əvvəlki məhəbbəti gördüm. Həyəcandan səsi titrəyirdi... Nəhayət kəkələyərək:

– Heç gözlerimə inanmıram ki, sənənlə Bavariyada rastlaşmışıq! Dayan, mən bu dəqiqə... Məni burda gözlə, indi gəlirəm.

Mən heç nə anlamırmış kimi onun arxasınca baxdım. Təxminən on beş dəqiqədən sonra o, kəsilmiş bir keçini arxasınca sürüyə-sürüyə qayıtdı.

– Əclafların biri, qolçomaq köpekoğlu, – deyə öz-özünə deyindi. – Dünən mənə gecələməyə yer vermədi, mən də əvəzində keçisini götürüb kəsdim. Sənin isə, Yaroušek, buna cürətin çatmazdı, amma gördüyün kimi mənimki çatdı.

Axırıncı sözləri o elə bir səmimiyyətlə dedi ki, mavi gözləri elə böyük məhəbbətlə parladı ki, sanki gördüyü hansısa xeyirxah bir işdən söhbət açırdı.

– Keçini satırıq, – deyə o sözünə davam etdi, – gedib özünə çəkmə alarsan, Yaroušek, axı çəkmələrin artıq dağılıb. Bu ayağındakılarla çox da uzağa gedə bilməzsən.

Biz burada söhbət edərkən bədbəxtlikdən yanımdan bir bavar polisi keçdi. Hanuşka özünü əsil kişi kimi apardı. O, qırıq-qırıq kəlmələrlə polisi alman dilində başa saldı ki, onun mənimlə heç bir tanışlığı yoxdur, sadəcə olaraq məndən sədəqə istəyirdi.

Sonra o, üzünü mənə tutub çex dilində dedi:

– Axmaq olma, Yaroušek, de ki, bu belədir.

Polis məndən heç nə soruşmayaraq Hanuşkanı özü ilə götürüb apardı. Hanuşka məyus halda kəsilmiş keçini arxasınca sürüyə-sürüyə gözdən itdi. Mən uzun müddət hərəkətsiz halda onların arxasınca baxdım.

Aradan xeyli vaxt keçsə də dostum Hanuşkanın aqibətindən xəbərsiz idim. Yalnız bu yaxınlarda Mayzelov dalanı ilə gedərkən onunla yenidən görüşdüm. Hanuşka məni meyxaşaya dəvət edib ofisiənti çağırırdı:

– Bir qədəh də bizim Yaroušek üçün süzün.

Yazıq Hanuşka nə gündə idi. Mənə danışdı ki, qalmağa hələ münasib yer tapa bilmir, uçuq bir evdə yaşayır, xəfiyyələr də ki onu addımbaaddım izləyir. Hətta əyninə geyməyə paltarı da yoxdur – bir dəfə gecə Xuxelin kənarında gəzərkən bağların birində qorxutmaq məqsədi ilə qoyulmuş iki müqəvvanın cır-cındırını çıxardıb özü üçün əyin-baş eləmişdi. Görkəmindən də sözlərinin həqiqət olduğunu sezmək çətin deyildi.

Hanuşkanın üst-başı hər hansı bir döyüşkən polkun üç yüz illik bayramında gətirilən döyüş bayrağı kimi cırıq-cırıq idi.

Hanuşkaya kömək etməyə hazır olduğumu bildirəndə o mənə dedi:

– “Flekov yanında”kı pivəxanaya aparsan özümü xoşbəxt sanaram.

Elə həmin gün çex siyasətinin daşıyıcıları olan çex burjualarının məclisinə heç olmasa bir dəfə düşmək arzusu, istəyi ilə çırpınan Hanuşkanı “Flekov yanında”kı pivəxanaya, çex qarınqulularının yığınağına apardım.

Mən orda bir neçə tanışımı gördüm. Onlara çatmırdı ki, hanuşkalar da həyatda sevincinin dadını görmək istəyirlər. Hanuşkanı ora gətirəndə çoxları elə zənn edirdilər ki, mən onu kiminləsə mərc gəldiyimə görə gətirmişəm. Cənab Hanuşka isə özünün alicənablığı ilə onları sarsıtdı.

Ortalığa yetim uşaqlara paltar pulu yığmaq üçün kasa gətirdilər. Yekəqarınlar kasanın içinə bir geller atanda Hanuşka cır-cındır paltarının cibindən gümanı gəldiyi son 10 gellerini çıxardıb ora atdı:

– Nə olar, qoy bu da məndən yetimlərə!..

Mən onu gecələmək üçün evə dəvət etdim, istədim ona köhnə paltarımı verəm. O çox sevindi və “Flekov yanında”kı pivəxanada yığılan özlərindən razı praqalıqlara yazıq bir nəzərlə doyunca baxıb mənimlə bayıra çıxdı.

Mıslıkova küçəsinin tinində qabağımıza iki cənab çıxdı; onlardan biri əlini Hanuşkanın çiyninə vurub (bu həmin xəfiyyə Hatina idi) dedi:

– Hanuşka, bizimlə gedəcəksiniz, neçə vaxtdır sizi o marqarin məsələsinə görə axtarıq...

Beləcə mən avqustun 27-də axşam saat on birin yarısında yenicən dostum Hanuşkanı itirdim.

PAN FLORENTİN VƏ XOXOLKA

Pan Florentin müəllim, Xoxolka isə birinci sinif şagirdi idi. Pan Florentin Xoxolkaya latın dilindən dərs deyirdi. Xoxolka latın dili ilə amansız mübarizə aparırdı. Latın dili ona nəinki ispan kəndini, hətta işgəncə dövründə Allah yolunda dağıtdığı ispan ayaqqabısını da xatırladırdı.

Pan Florentin bütün latın dili dediyi vaxt ərzində tir-tir əsən birinci sinif şagirdi Xoxolkanın qorxmuş çöhrəsinə nifrətlə baxırdı. Birinci və ikinci hallanma zamanı o adətən titrəyər, üçüncü hallanmada isə bu titrəyiş həyəcana çevrilirdi. Pan Florentin Xoxolkanın üzünə baxan kimi, o təəccüblü gözlərini tavana zilləyər, sinifdən çıxmaq üçün icazə istəyirdi. Dərsə cavab vermək növbəsi gələndə o hər dəfə belə edərdi. Qarşıdakı yazı işini gözünün önünə gətirdikcə Xoxolkanı əsməyə tuturdu və bundan necə çıxacağı barədə elə hey düşünürdü.

Nəhayət, latın dilindən ilk yazı işi oldu. Duadan sonra dəftərləri paylayıb xəbərdarlıq etdilər ki, köçürmək olmaz və əgər yazılar eyni olsa həmin adamlar qeyri-kafi qiymət alacaqlar. Xoxolka titrək əllərlə tərcümə ələyəcəyi cümlələri lövhədən köçürməyə başladı. Qorxurdu ki, buraxdığı səhvlər qonşusunun səhvləri ilə uyğun gəlsin, belə olduqda isə ikidən yaxa qurtara bilməyəcəkdi. Qaralamada birinci sözü yazıb gözüaltı qonşu partada oturan Batekin dəftərinə baxdı. Batek elə oğlan idi ki, quşu gözündən vururdu. Xoxolka bircə onu bildi ki, ikisinin də işi bitib, çünki Batek də məhz onun kimi tərcümə etməyə başlamışdı. Xoxolkanı qorxu çulğadı. Birdən divardan asılmış Troya xarabalığının qəmli əksindən yaşarmış gözləri xilas-kar ayaqyolu açarına sataşdı. Ellin dövründə olduğu kimi cinayətkarları axtaranda onlar özlərinə məbədlərdə sığınacaq tapırdılar. Xoxolka dərsin gedişinə əhəmiyyət verməyərək açarı götürüb ayaqyoluna getdi. Dəhlizdə divara bir-birinin ardınca bir neçə müdrik kəlamlar yazılıb vurulmuşdu: “Stol nə hündür, nə də genişdir”, “Ana – bacı deyil”, “Romada çoxlu ev var”, “Bağda ağaclar bitir” və bu kimi başqa həqiqətlər. Onları arxada qoyub ayaqyoluna tələsdi. İndi onun yeganə fikri-zikri özünü ayaqyoluna salıb qapını arxadan vurmaq idi. Birinci sinif şagirdləri adətən xoşagəlməz şeylərdən qorunmaq və ya dərsin axırınadək qalmaq üçün burdan özlərinə yaxşı bir sığınacaq kimi istifadə edirdilər. Xoxolka razı idi ki, dəf-

təri ağ və təmiz qalsın, təki orda latın dilinin ruhuna və qrammatika qaydalarına zidd xətlər olmasın. Əgər işdi, birdən huşsuz müəllimi soruşsaydı ki, niyə bəs tərcümə etməmişən, onda Xoxolka cürətlə cavab verəcəkdi:

– Müəllim, mən düz bir saat ayaqyolunda oturmuşdum.

Yox, işdi müəllim yenə inanmasa, onda Xoxolka onu ayaqyoluna gətirib divardakı yazını ona göstərəcəkdi: “Vatslav Xoxolka, I “A”, 16/XI”. O bu sözləri iri hərflərlə yazıb özünə xudmani bir yer düzəltdi. Bura dartsıqal olsa da, hər halda qapısı cəftəli idi, hərçənd ki, o qədər də təhlükəsiz yer deyildi, amma ümitsizlikdən gizlənmək olardı. Birdən dəhlizdən kiminsə ayaq səsləri eşidildi və çox keçmədi ki, sığınacağının qapısı döyüldü:

– Xoxolka, müəllim deyir gəlsin dərsə!

– Gələ bilmərəm, – içəridən müəllimin əmrinə cavab gəldi.

Artıq on dördüncü “elçi” naçar geri qayıdırdı. Xoxolka “gələ bilmirəm” sözü ilə sinif rəhbərinin nüfuzuna qarşı çıxdığını düşünərək ayaqyolunda oturmaqda davam etdi. Əslində bununla o, müharibə elan etmişdi. Beş dəqiqədən sonra on beşinci “elçi” birinci sinif şagirdi Xoxolkanın sonuncu sığınacaq yerinə getdi, qapını döyüb qışqırdı:

– Müəllim deyir dərsə gəlsin.

– Gələ bilmərəm, – deyərək Xoxolka yenidən cavab verdi.

Amma onun budəfəki cavabı Leonidin Fermonilada fars elçilərinə verdiyi iftixarlı cavaba bənzəyirdi. Araya yenidən sakitlik çökdü, gimnaziyanın qaranlıq dəhlizində hər bir addım səsi güclü əks-səda verirdi. Xoxolka saniyələrini sayırdı. Müəllimin sonuncu əmrindən təxminən on dəqiqə keçirdi. Bu vaxt ərzində o, altı yüz saniyə saymışdı ki, birdən ağır-ağır addım səsləri, sonra isə qapıya vurulan güclü zərbələr eşidildi.

Xoxolkanı qorxu bürüdü.

– Xoxolka, çıxın ordan! Axı siz yazınızı yazma bilməyəcəksiniz!

Bu, Florentin müəllimin öz səsi idi. Ciddi və hədələyici, birinci sinif şagirdinin günahsız körpə qanına yerikləyən qəddar bir insanın səsi idi.

– Gələ bilmərəm, cənab müəllim, – deyərək Xoxolka sakit və titrək səslə cavab verdi.

– Mən sizə əmr edirəm!

Xoxolkanın köksündə amansız bir döyüş başlandı, lakin müqavimət ruhu qalib gəldi:

- Mən burdan heç cür çıxa bilmərəm, – sakit səslə dedi.
- Deməli, siz çıxmaq istəmirsiniz.
- Xeyr, çıxa bilmərəm.

Pan Florentin özünü hövlnak direktorun kabinetinə saldı:

– Cənab direktor, Xoxolka adlı bir şagird ilk yazı işindən qaçıb girib ayaqyoluna. Artıq bir saatdır ki, oturub orada, çıxmaq bilmir.

Direktor ayağa qalxdı, bu özbaşınalıqdan gözləri qəzəblə parıldadı. Hər ikisi qətiyyətlə Xoxolkanın sığınacağına tərəf addımladılar.

Qapını əvvəlcə pan Florenti döydü:

- Xoxolka, qulaq as, direktor gəlib, çıxın ayaqyolundan!
- Eşidirsinizmi, bu dəqiqə çıxın! – deyə direktor müəllimin sözünə güc verdi. – Əbəs yerə müqavimət göstərməyin, sonra peşmançılığınızı çəkəcəksiniz. De görüm, harda yaşayırsınız?

- Əsgər küçəsi 5-də, cənab direktor.
- Anası da xidmətçidir, – deyə müəllim əlavə etdi.
- Qulaq asın, Xoxolka, – deyə direktor onu dilə tutmağa başladı.
- Sizin atanız xidmətçidir, siz də yazıq ananızı yaxşı qiymətlə sevincirmək övozinə oturmusunuz ayaqyolunda. Bəs ananıza yazığınızı gəlmir? Yaxşı, sizinlə çənə-boğaz etdiyimiz kifayət edər. Mən sizə əmr edirəm, ordan çıxıb dərse gedəsiniz!

- Çıxmıram, hələ çıxa bilmərəm.
- Özünüzi axmaqlığa qoymayın, yoxsa adınızı sinif jurnalına yazarlar.
- Çıxa bilmərəm.
- Əxlaqdan qiymətiniz aşağı düşəcək.
- Çıxa bilmərəm.
- Siz gimnaziyadan qovulacaqsınız.
- Çıxa bilmərəm.

Onların, necə deyərler, qan vurdu beyninə. Müəllimin gözləri bərəldi, direktorun hirs başına vurdu. Hər ikisi köməkləşib ayaqyolu qapısının üstünə həmləyə keçdilər. Bu, dəhşətli hücum idi. Xoxolka bütün gücü ilə qapıya söykənərək onlara mane olmağa çalışdı. Lakin onun bütün səyi əbəs idi. Florentin direktorla birlikdə ağır bədən-lərini sanki “qala divarları”nın üstünə yıxmışdılar. Qapı davam getir-

məyib sındı və onlar içəri soxuldular. Lakin “qala” boş idi. Xoxolka onların əlinə keçməsin və yazı işindən canı qurtarsın deyə qapının sinəcəğini görüb özünü ayaqyolu yarığından ildırım kimi aşağı atdı.

– Bu onun yeganə çıxış yolu idi, – deyə Florentin müəllim köksünü ötürdü, – yoxsa Allah bilir yazıda nə qədər kobud səhvlər buraxacaqdı.

Direktor isə özünü igid oğlanı udan çalaya tutaraq qışqırdı:

– Xoxolka, mən sizə altı saat karsər həbs cəzası verirəm.

MÜNASİB ADLAR HAQQINDA

Ad fikirləşib tapmaq ən maraqlı və ən çətin problemlərdən sayılır. Mən ədəbi və elmi əsərlərin adlarını demirəm. Bu, olduqca asan işdir. Şeir kitablarına gəldikdə isə deyə bilərəm ki, doğrudan da adamı rıqqətə getirən, onu daim gərginlikdə saxlayan adlar seçmək çətin məsələdir. Ümumiyyətlə, adlar adamın onu necə başa düşməsindən çox asılıdır. Məsələn, “Anemon” adı “Burada anemon bitməli idi” kimi müvəffəqiyyət qazana bilməz, çünki ikincidə həтта Maxarın da gül ilə əhvalatında sui-istifadə etdiyi gözəlliyi duymaq çətin deyil.

Elm elə bir həyat lövhəsi tanımır və buna heç maraq da göstərmir.

Hərgah kimsə fizikanın əsaslarını yazsaydı, onda ona sadəcə olaraq “Fizika bəhsinə giriş” adı verərdi və heç ağılna da gəlməzdi ki, onu “Təbiət qanunları sirlərinin kəşfi” adlandırsın. Coğrafiyadan yazan coğrafiyaşünas alim öz əsərinə qısa və dəqiq ad kimi “Coğrafiya” adını verərdi və çox güman bunun yerinə “Dağlar, çaylar, millətlər və şəhərlər haqqında” adını yazmazdı. Yeganə poetik adı bir psixiatrın kitabında görmüşdüm: “Gic və özündən tez çıxan adamlar haqqında”.

Yuxarıda dedim ki, kitablara ad seçmək çox asan işdir. Əgər kitabxanada kataloqa baxsanız, görərsiniz ki, ədəbi axında eyni bir ad neçə yüz dəfələrlə müxtəlif müəlliflər tərəfindən təkrar olunur. Ən çox rast gələn adlar bunlardır: “Doğma çöllər”, “Yay qasırgası”, “Yeni nəğmə”, “Gecikmiş çiçək”, “Həyatla ölüm arasında”, “Kabuslar”, “Onun eybi” və bu kimi başqa gözəl adlar.

Müəlliflər adətən başqalarının onların əsərinə verdikləri münasib adla razılaşmırlar. Elə ki özləri də fikirləşib bir şey tapmadılar,

esərlərini sadəcə olaraq “Novellalar” və ya “İyirmi hekayə” adlandıırırlar.

Mənim özümün də başıma belə bir bədbəxt hadisə gəlmişdi. Mövzusu Kral Vinqradından götürülən bir hekayəyə münasib bir ad tapa bilmədiyimdən və bu səbəbdən ümitsiz vəziyyətə düşdüyümdən ona “Hindistanda həyat” adı verdim.

Ədəbiyyatda belə şeylər mümkündür, çünki ən axmaq ad belə hələ tamam korlanmamış adamı rıqqətə gətirə bilər. Ad əvvəlcə adamın ürəyinə yol tapır, sonra psixoloji sehrinin gücü ilə onu ovsunlayır.

Kitab, hekayə adları məzmunun sadə şərhindən başqa bir şey deyildir. İngilis Sterton ikicildlik bir roman yazmış, adını da “Axmaq-ıq” qoymuşdur. Lakin bu ad oxucuları heç də çaşdırmamışdır. Fransız La Bruxe “Heç bir şey, doğrudan da bu heç bir şeydir” adlı roman yazıb nəşr etdirmişdir.

Bu cür yığcam və faydalı adlardan xoşum gəlir. Böyük düşüncəyə malik müəlliflər oxucu kütləsinə qarşı alicənablıq göstərərək onları qabaqcadan xəbərdarlıq edirlər: “Burada siz cəfəngiyata rast gəlməyəcəksiniz”.

Ən maraqlı və ən çətin məsələ jurnala ad verməkdir. Nəzərdə tutulmalıdır ki, bu ad jurnalın mahiyyətini əxz etməklə yanaşı, eyni zamanda onun istiqamətini müəyyənləşdirməlidir.

Əgər bu cür qəbul olunmuş qaydalar olmasa, onda jurnallar yağışdan sonra artan göbələklər kimi çoxalarlar.

Bir kişi tanıyırdım, həmişə deyirdi:

– Məmnuniyyətlə bedii aylıq jurnal buraxardım, amma ad tapa bilmirəm.

Başqa birisi isə ürəyini mənə açaraq:

– İstəyirəm siyasi həftəlik qəzeti çıxardım, amma bu adsız mümkün olan şey deyil.

Adətən bu cür bədbəxt adamlar elə adlar tapırırlar ki, onlar artıq mövcuddur.

Siyasi jurnallara adətən “Yüksəliş”, “Keşik” və ya “İstiqlaliyyət” kimi adlar verilir.

Torpağa və ya əkinçiliyə aid olan ədəbi-bedii jurnallara “Üzümlük”, “Dirçəliş”, “Günəbaxan”, “Şırım”, “Əkinçi”, “Torpaq” adları qoyulur.

Məcmuələrə ad tapmaq daha çətindir. Bir dəfə bir nəşir məndən xahiş etdi ki, məcmuəsinə münasib bir ad tapım. Onun arzusuna görə həmin adda həyat nəfəsilə dolu çoxlu həyatı və kortəbii şeylər öz əksini tapmalı idi. Topığın məcmuəsinin başına gələn, nəhayət, onun da başına gəldi – əvvəlcə nəşirin, sonra isə məcmuənin adı yazıldı.

Amma bütün bunlar o demək deyildir ki, biz yeni təsis olunmuş ticarət və sənaye müəssisələrinə, eləcə də mağazalarda yenicə görünən və camaatı heyretə gətirən bir çox yeni əşyalara ad verməyin əleyhinəyik.

Yeni əşyalara həyatı lövhələri əks etdirən elə ad vermək lazımdır ki, təqdim olunanda adama hakim kəsilə bilsin. Bu ad həm xarakterik, həm də təsiredici olmalıdır, başqa sözlə, adamı hipnoz etməyi bacarmalıdır. Tutaq ki, oxucu içki haqqında bir elan oxuyur. Bu elan görə o dərəcədə orijinal və inandırıcı olmalıdır ki, onu oxuyan hər bir kəs bəsdir deyincə içə bilsin, o vaxta qədər ki, ailəsi onu müalicə olunmaq üçün narkoloji dispansərə aparsın.

Elanda satış üçün təklif etdiyiniz əşyanın adı onun güzgülü və canlı surəti olmalıdır. Əgər bir elanda oxusanız ki, heç bir ev taxıldöyən məşinsiz keçinməz, onda bu sözlər sizi o qədər ovsunlayacaq ki, özünüzdən asılı olmayaraq gedib taxıldöyən məşin alacaqsınız, lap bankı yarmalı, ikinci mərtəbəyə çıxarmaq üçün evi sındırmalı olsanız da.

Qəzetdə belə bir elan oxumuşdum: “Ailə üçün çox mühüm olan bir əşyaya münasib ad tapan adam yüksək mükafata layiq görülür. Bu barədə Stepan mehmanxanasına, 12 №-li otağa, saat 10-dan 11-ə qədər müraciət edə bilərsiniz”.

Elanda yazılmış ünvana getdim. Orada məni çox şifətli, ziyalı görkəmli bir cənab qarşıladı:

– Gəlişinizdən çox məmnunam, – dedi. – Qorxurdum ki, heç kəs gəlməyə. Zəhmət olmasa, əyləşin, qəlyanınızı yandırın. Nə içirsiniz? Muskat, ya rom?

Cavab verdim ki, hər ikisi xoşuma gəlir və o nə sifariş versə mən də onu içəcəyəm. O isə nəzakət xatirinə özünə muskat, mənə isə rom sifariş verdi. Hərəməz öz şüşəsini qabağına qoyub içməyə başladıq. Mənə bildirdi ki, təzə bir uşaq arabası düzəldib. Bu arabanın da bir xüsusiyyəti var ki, suya girən kimi öz-özünə qayığa çevrilir. Olduqca yüngüldür, elə ki lingi basdın dərhal dönüb yellənəcək kreslo olur.

Onun ən gözəl keyfiyyətlərindən biri də arxası üstə çevirəndə dönüb yazı stolu olmasıdır. Bu cənab işlədiyi zavodda artıq 800-ə qədər belə araba düzəldib. İndi də gəlib ki, ixtira elədiyi bu uşaq arabasına ad verim. Əvvəlcə istəyib ki, uşaq arabacığı adlandırsın, sonradan nədənsə bu ad xoşuna gəlməyib.

Şaxta iliklərimə işləyirdi. Soyuq sanki mənə otaqda bu cənabla yalqız olduğumu xatırladırdı.

O isə sözüne davam edirdi:

– Bir həftədən çox bu ad barəsində fikirləşdim, hətta bir neçə gecə yatmadım da. Ancaq lənətə gəlmiş “Uşaq arabacığı” adından başqa bir ad ağılıma gəlmədi. Bu ad məni gecə də, gündüz də izləyirdi. Hər yerdə qulağım bu sözləri eşidirdi.

– Axırda da adınızı “Uşaq arabacığı” qoyacaqlar, – dedim.

– Nə üçün məni ələ sahrsınız, siz ki məni birinci dəfədir ki, görürsünüz. Bəlkə inanmırsınız ki, mənim “Uşaq arabacığım” qayığa çevrilə bilər? Hələ burda çertyoju da var.

Yumruğumla gözündən necə vurdumsa huşunu itirdi, tələsik otaqdan çıxdım. Bu barədə heç yerdə heç kəsə məlumat vermədim. Qoy nə olur olsun...

* * *

“Brjezinka” qəhvəxanasının daimi müştərisi cənab Vaçlenlə macəramız bir qədər az faciəli oldu. O mənimlə bilyard oynayırdı. Oyundan sonra məni stoluna tərəf çəkib ürəyini açdı. Məlum oldu ki, yeznəsi üzəkəndir, özü də bu yaxınlarda üçqatlı döşək ixtira eləyib. Elə döşək ki, həm rahat qatlanır, həm də qatlanandan sonra carpayını əvəz edir. Bu döşəklər eyni zamanda ucuz və davamlıdır.

İndi cənab Vaçlen döşəkləri bazara çıxarmaq üçün yaxşı bir ad axtarır, daha doğrusu, yeznəsi ondan xahiş edib ki, ixtira etdiyi döşəyin mahiyyətinə uyğun münasib ad tapdırsın. O da hekayə yazdığımı bildiyi üçün mənim yanıma gəlib. Mənim belə bir xasiyyətim var – tutaq ki, hər hansı bir hekayəyə ad qoymaq istəyirəm, bunun üçün hekayəni bütünlüklə beynimin süzgəcindən keçirirəm, sonradan isə ad tapmaq mənə çətinlik gətirmir. Fikirləşdim ki, üçqat döşəyi görməliyəm.

– İndi necə bilirsiniz, bu döşəyə bir ad vermək olar? – deyə cənab Vaçlen məndən soruşdu.

Cavab verib dedim ki, mənə olan inamınıza görə sevinməyə bilmərəm, ancaq yaxşı ad göydən düşmür. Gərək tapdığım ad həmin əşyaya uyğun olsun. Özü də nə çox sadə, nə də hədsiz heyrtləndirici olmalıdır. Bunun üçün isə mənə vaxt lazımdır.

– Deməli, sabah?

– Həə...

– Ad tapdınız? – deyə o, ertəsi gün qəhvəxanaya girən kimi məndən soruşdu.

– Dünən axşam qardaşım gəlmişdi, – deyə mən üzrxahlıq etdim, – mən də məcbur oldum onunla opera teatrına gedəm, ona görə də fikirləşməyə vaxtım qalmadı. Sabah mütləq istədiyiniz adı eşidəcəksiniz.

– Hə, de görüm nə ad tapmışan? – deyə o, ertəsi gün üstümə düşdü.

– Hələ tapa bilməmişəm. Axı görmədiyim şeyə necə ad verə bilərəm, onda bu mənə qeyri-ciddi iş kimi görünür.

– Yaxşı, sabah döşək evinizdə olar.

Gecə döşəyin üstə çox rahat yatdım. Doğrudan da bu döşək davamlığının müqabilində çox ucuzdur.

O gündən etibarən “Brjezinka” qəhvəxanasına bir daha ayaq basmadım. Cənab Vaçlenə də yazdım ki, ixtiramızın adını “Üçqat döşək” qoymağı məsləhət görürəm, çünki bu ad o qədər də gözəçarpan deyil, eyni zamanda bütünlüklə əşyanın mahiyyətinə uyğun gəlir.

O vaxtdan cənab Vaçlen hər yerdə camaata car çəkib yayır ki, mən axmağın və fırıldaqçının biriyəm, guya yazıçılıq sənətindən çox uzaq bir adamam.

* * *

Lakin qısa müddət ərzində çoxlu sifariş aldım. Bu sifarişlərdə məndən müxtəlif müəssisə və əşyalara münasib adlar seçmək xahiş olunurdu. Yeri gəlmişkən deyim ki, axtarış zamanı əsəblərim daha da sakitləşirdi.

Biri gəlirdi ki, bəs iri həcmdə bişirməyə başladığım çex çörəklərinə ad qoy.

Başqa birisi – şəkər maşınları hazırlayan müəssisənin sahibi balaca dondurma maşınına ad qoymaq istəyir.

Çəllək zavodu isə mənə yüzhektolitlik yararsız çəlləklərə ad verməyi sifariş etmişdir.

Qaz saxlayan bir nəfər məndən gəlinə cehiz üstə verilən lələyə ad qoymağı xahiş edir.

Bir çörəkçi istəyir ki, içərisinə marmelad doldurulmuş roqalikinə ad verim.

Dəyirmi kərpic zavodu tikdirən səhm cəmiyyəti elə bir populyar ad tapmaq istəyirdi ki, hər yerdə onların dəyirmi kərpicindən danışsın.

Mən isə qənaətlə işlədilən sobaya münasib bir ad tapmaq üçün baş sındırırdım.

Lakin mənim verdim adlar sifarişçilər tərəfindən təkzib edildi, təkcə şəkər maşını hazırlayan zavodun adından başqa. Mən həmin o balaca dondurma maşınına “Emil” adı verdim. Bu ad zavod sahibinin adı olduğundan hədsiz sevindi və mənim bu cür münasib ad tapmağıma məəttəl qaldı.

O biri adların (“Ədviyyə”, “Cehiz lələk”, “Registr özəyi” və b.) heç biri qəbul olunmadı.

Dəyirmi kərpicə və qənaətlə işləyən sobaya ad tapmaq üçün o qədər də baş qoşmadım.

Emildən savayı bütün fermerlərin mənim haqqımdakı fikirləri cənab Vaçlenin fikri ilə həmahəngdir: “Bundan yazıçı olmaz, axmağın biriymiş”.

Ancaq bir qədər sonra elə bir vəziyyət yarandı ki, özümü tamamilə təmizə çıxara bilərdim. Bir gün dostum Opoçenski dahiçə qəhvəxanaya gəlib dedi:

– Bu gün axşam Kopmankaya gəl, orda Plzenin yeni pivə zavodunun idarə şurasından bir cənab olacaq. Onlar öz pivələri üçün elə bir ad axtarırlar ki, Plzen “Prazdroyu” ilə rəqabət apara bilsin. İndicə elə “May” cəmiyyətindən gəlirlər, ancaq orda heç kəs elə bir münasib ad tapa bilməyib. Bilirsən, necə əziyyət çəkiblər. Yeganə ümidi Praqaya gəlirmiş ki, burda da “May”ın tamam uğursuzluğu onları ruhdan salıb. Gördüm ki, özünə sui-qəsd edənə oxşayır götürüb Kopmankaya getirdim.

İdarə şurasının üzvü doğrudan da elə halda idi ki, elə bil bu dəqiqə özünə qəsd edəcəkdi. Gah Plzendən, gah “May” cəmiyyətindən danışdı. Axırda ürəyini mənə açdı:

– Artıq iki gündür ki, Praqaya gəlmişəm, bu ad üstündə hələ bir polisə münəqişəm də olub. Meyxanaların birində bir cənabla tanış olandan sonra dərdimi ona danışdım. O mənə dedi ki, yaxşı ideya verməyi bacarır, ancaq bunun üçün gərək kefi kök, damağı çağ ola, meysiz-məzəsiz isə bu bir quruşa da dəyməz. Mən onu aparıb o ki var içirdim, – deyə idarə şurasının üzvü ah çəkdi. – Onuncu qədəhi başına çəken kimi qışqırdı: Tapdım! Sizin zavod Plzenin yaxınlığındakı Plzenets köndində yerləşir, eləmi? Deməli, siz pivənizə “Plzenets” adı verə bilərsiniz.

İnanırsınız, bu sözü eşidəndə məni od götürdü – boğazından yapışib boğmağa başladım. Bu zaman polis çağurdılar və beləcə heç nədən araya münəqişə düşdü.

Biz uzun müddət gecəyarıya qədər oturduk. Hamı oturub fikirləşdi, amma bir ad tapmayıb bir-bir əkildilər. Nəhayət, mən idarə şurasının üzvləri ilə tək qaldım.

Bəlkə də inanmırsınız, birdən elə anlar olur ki, min illər insanların fikirləşib tapmadığı bir ad özün də bilmədən gəlir düşür yadına.

Bəli ad tapdım, özü də gözləmədiyim bir halda. Yoldaşım bərk mürgü vurduğundan oyatmalı oldum.

– Pivənizə artıq ad tapmışam, – dedim və başladım ətraflı izah etməyə ki, bu ad Plzenin “Prazdroy” pivəsini kölgədə qoyacaq, eyni zamanda yenicə yaranmış pivə zavodunu bütün dünyada məşhurlaşdıracaq.

İdarə şurası nümayəndəsinin çöhrəsi işıqlandı.

– Bu yaxşı fikirdir, – deyə o oturduğu yerdən sıçradı, – özü də onlara ildırım kimi zərbə vuracaq bir fikir. Onların pivəsini nüfuzdan salıb öz pivəmizi sürətlə dünyaya yayırıq.

O bu cür maraqlı xülyalardan çox danışdı, ancaq axırda rəhmətlik Soxurkaya ciddi bir tərzdə sual verməsi onu gözümde ucaltdı:

– Cənab müdir, bəlkə sizdə təsadüfən qatarların cədvəli ola? Saat 6.20-də sürət qatarı ilə Plzenə yola düşəcəyik, – deyib və qatar cədvəlini vərəqləyərək mənə sarı çöndü, – cənab, siz dahisiniz. Nə plzenlilər bir şey fikirləşib tapdılar, nə də gözəl may ayı kömək etdi, praqahılar da elə bil kütləşmişdilər. Nəhayət, gecə saat ikidə işin üstünə siz gəlib çıxdınız. İndi isə Plzenə gedirik. – Özü də, yoldaşlar, yaxşı bir etiket vurarıq, – deyə o paltonu geyməkdə mənə kömək etdi, – inanırsınız, ümidimi artıq itirmişdim. Hələ sizə məlum deyil

ki, üç ay bundan əvvəl biz ən yaxşı ad üçün mükafat təsis etmişdik. Ancaq bütün bu vaxt ərzində yalnız təqaüddə olan bir müəllimdən məktub almışdıq. Məktubda yazılmışdı ki, Plzen Prazroyunun ən yaxşı qarşılığı Plzen Prapivəsi ola bilər. Müəllim məktubun sonunda yazırdı ki, kağızı alan kimi dərhal təsis etdiyiniz mükafatı mənə göndərin, yoxsa işi məhkəməyə verəcəyəm. Sizin verdiyiniz ad isə tamamilə bunun əksinədir. Bu ad sadəcə olaraq dünyaya açılan bir pəncərədir.

Biz fayton sifariş verib onunla saat altıya kimi şəhərin müxtəlif əyləncəli yerlərində olduq. Yol boyu yoldaşımı heç nə maraqlandırmırdı, onun yeganə fikri-zikri mənim verəcəyimi adı müdafiə etmək idi. Hər cümləsindən bir sevinc duyulurdu. Qatara oturanda o özünün də tanımadığı bir cənabı mənə təqdim etdi:

– Bu cənabla mən Babil qülləsini də tikməyə hazıram.

Mən onun sözlərinə xüsusi mənə verirdim, bununla da onda özümə qarşı böyük inam yaradırdım. Plzenə çatmağa yoldaşım Hradçanı və Petrşin adlarının da mənasını bildiyimi söylədim. O isə artıq mürgüləyirdi və yalnız dodaqaltı mızıldanaraq:

– Onların mənasını yaxşı bilirəm, bu barədə mənə çox danışınlar, – deyərək bildi.

Plzende biz vağzal restoranına girib toqqamızın altını bərkitdik və sonra faytonla birbaşa yeni pivə zavoduna yollandıq. Zavodun defterxanasına girən kimi dərhal direktorun dalınca adam göndərdik.

Direktor gələn kimi yol yoldaşım qalib bir döyüşçü tək ona yanaşdı dedi:

– Bilirsiniz nə gözəl ad tapmışıq, elə addır ki, hələ heç kəs eşitməyib. Bu ad nəinki Plzen Prazdroyunu kölgədə qoyacaq, həmçinin müştəriləri özünə daha çox cəlb edəcək.

Yol yoldaşım bir qədər sakitləşdi:

– Bu cənab yazıçıdır, özü də məşhur yazıçı. Cənab, unutmuşam, zəhmət olmasa deyin görüm o ad necəydi?.. İndi görəcəksiniz necə asan addır, ancaq adam gecə şəhərə kimi yatmayıb qatarla gedəndə... Cənab direktor, bu adı cənab yazıçı özü tapıb. Hərəkət bir ad söylədi hamısı da mənasız, ta ki bu cənab gələncən. O isə gəlib elə bir ad dedi ki, heç yerdə misli-bərabəri yoxdur.

– Yaxşı, bir deyin görüm, o nə addır? – deyərək direktor yol yoldaşımı mətəbə keçməyə çağırırdı.

Cavab verməyə çətinlik çəkdiyini görüb pərt oldu və dərhal mənə sarı çönərək:

– Sizin tapdığınız ad necə oldu, təmiz yadımdan çıxıb...

Elə bil donmuşdum. Çox güman bu cür hal hamının başına gəlib. Nə qədər fikirləşsə də tapdığım adı yadıma sala bilmədim. Məhz indi başa düşdüm ki, doğrudan da adamda elə anlar olur ki, adını, yaşadığı yeri, doğulduğu günü yaddan çıxarır.

Bu cür vəziyyətə düşmüş adamlar kimi direktorun qarşısında xeyli müddət ağzıaçıq halda durdum...

– Yaxşı, nəhərdən sonra yadınıza salıb gələrsiniz, – deyərək direktor məni vəziyyətdən çıxartdı.

Praqadan mənimlə birlikdə gələn idarə şurasının üzvləri məni huşsuz halda evə gətirib çarpayığa uzandırdılar ki, yatıb özümə gəlim.

Nahara az qalmış məni oyatdılar. Yenə direktorun yanındakı vəziyyət təkrar oldu. Bu hal nə axşam, nə də səhər tezdən dəyişmədi. Elə güman edirdilər ki, içkinin təsirindən belə huşsuz olmuşam, ona görə də mənə mineral su içirtirdilər.

Orada bir həftə qalsam da tapdığım o biçərə adı heç cür yadıma sala bilmədim.

Yeddinci günün səhəri pəncərədən başa tullanıb oradan birbaşa Praqaya piyada yola düşdüm. İdarə şurasının üzvləri həmin o fenomenal adı yada salacağıma ümid edərək pul kisəmi seyfə qoymuşdular ki, Praqaya qayıda bilməyim.

Bəli, ad tapmaq çox maraqlı və çox çətin məsələdir...

XARİCİLƏRİN BƏLƏDÇİSİ

Dunay sahilində Neyburq adlı bir şvab şəhəri var. Buranın bələdçisi pan Yoqel Klopterdir. Yoqelin belə bir şuarı var: "Hər bir turist gün ərzində adama düşən dörd markanı ancaq yeməyə və içməyə sərf etməlidir".

Bu axırıncı şərt mənə xoşagəlməyən bir hiss oyatdı.

Turist bələdçi ilə tam razılığa gəlməyə böyük maraq göstərir. Mən dərhal fürsəti fəvtə vermədən dedim:

– Pan, deyəsən yaman qarınqulu adamsınız. Yenə bir az arıq olsaydınız...

Pan Yoqel doğrudan da yekəqarın idi. Ümumiyyətlə, bavarların hamısı belədir. Hətta çəkisi 90 kq-dan bir balaca aşağı olanları onlar zəif hesab edirlər.

Pan Yoqel qaşqabağını tökdü:

– Canım, bundan da artıq?! – deyə ah çekdi. – Eh dünya! Mənim rəhmətlik atamı görseydiniz, mən hələ rəhmətlik babamı demirəm! Bir parça donuz budu, bir dolça knedlik, üstündən də bir kasa borş içəndən sonra deyərdi: – Hə, bu indi oldu qəlyanaltı.

– Yaxşı, mən sizə 3 marka da verirəm. Günümüze yeddi marka verirəm.

– Lənət şeytana! Cənab, görürəm siz təmiz adama oxşamırsınız. Yaxşısı budur ki, gedib ayrıca gəzəsiniz, – deyə pan Yoqel alman ədəsi ilə cavab verdi. – Ancaq yolumun üstünə çıxmayasınız ha... Elə bilməyin ki, Yoqel Klopter xariciləri soymaq istəyir. Xeyr, ona bir neçə litr pivə, bir az da qəlyanaltıdan savayı heç bir şey gerek deyil.

İkinci dəfə onun ağzından qəlyanaltı sözünü eşidəndə kürəyimdən soyuq bir üşütmə keçdi. Yadıma düşdü ki, turist olan kəs gerek başını cəncəlli işlərə soxmasın. Xüsusən də belə yekəqarınlar olan yerdə. Ona görə də incikliyi bir yana qoyduq. O, cibindən 4 marka çıxarıb bir dolça pivənin pulunu verdi.

Bavar şəhərinin bələdçiləri üçün bu bir adət idi. Bu cür kiçik gözəgörünməyən hörmətlərlə əvvəlcə sənə dost olur, sonra da bu kiçik hörmətlərin əvəzini sənədən gün orzində iyirmi dəfə çıxırlar.

* * *

Neyburqa çox az turist gəlir. Bəlkə də bunda pan Yoqel Klopterin günahı var. Ümumiyyətlə, Şvabiya ölkəsi turistlərin ən az olduğu bir yerdir.

Başqa bavar şəhərləri kimi Neyburq da qədim şəhərdir. Əgər yol qeydləri yazmalı olsaydım, yazardım ki, bu şəhərin iki alaqağı var. Axşam şəhərin bir qapısından girirsən, o biri qapısından isə ertəsi gün nahardan sonra çıxmalı olursan. Bu da pan Yoqel Klopterin günahıdır.

Neyburqun qala divarları da bərbad vəziyyətdədir. Nə vaxtsa bir neçə yüz il bundan əvvəl isveçlilər bu divarları dağıtmışlar. Ancaq neyburqlular indiyə kimi onun uçq-söküyünə əl vurmamışlar.

Təsəvvür edin ki, bu şəhərdə o bizə ratuşa, körpü, pivexana və meyxanadan savayı heç nə göstərmədi. Axırncı meyxanadan sonra alaqağı gəlirdi. Mən alaqağıdan çıxıb şvabların arxivi, qalaaltı mey-xanaları olan, həmçinin bütün turistlərə səmimi qəlbən səyahət etməyi arzuladığım bələdçi cənab Yoqel Klopterin yaşadığı bu şəhərə “əlvida” dedim.

* * *

Gecələdiyimiz karvansaradan çıxıb körpüdən keçərkən bələdçimiz xaricdən o qədər də cazibədar olmayan köhnə bir binanı göstərər deddi:

– Bura “Gəmi yanında”¹ köhnə mehmanxanadır. İndi biz içəri keçib orda bir nəfəri gözləməliyik.

Bu sözlər elə bir ustalıqla deyildi ki, cənab Yoqelin içkiyə işarə elədiyinə şübhə qalmadı. Deməli, sözümüz sözdü. Bu bir nəfər isə şərtimizə işarə idi. Pivə sifariş verdim. Cənab Yoqel pivəni içib danışmağa başladı:

– Sizə dediyim həmin o adam lütün biridir. Bilirsən, o necə *schveinkerl*, *schveibubl*!¹ gədədir.

Cənab Yoqel “*schvein*”dən ibarət bir neçə söyüş yağdırıb yenidən içdi, sonra sözüne davam etdi:

– Bu adama mənim qəzəbim keçib, özü də möhkəmindən. Ancaq mən bunu belə qoymaram. Gələn kimi onunla haqq-hesabı çürüdəcəyəm. O hara, mən hara. O, Dürtslengingəndən, mən isə Berhey-mingəndənəm. Biz berhey-mingenlilər hərçəndi ki, bir az kobudluq, ancaq mehribanlıqımız da var. Dürtslengingenlilərin isə heç mehribanlıqı da yoxdur, kobudluqdan başqa əllərindən bir şey gəlmir.

– Şveynkerli, – deyə nə isə demək üçün dilləndim.

– Bəli, şveynkerlidir. Yohan Beviqn isə onların yekəsidir.

Cənab Yoqel bir dolça içəndən sonra ikincisini sifariş verdi.

¹ Əclaf, yaramaz (alm.)

– Biz bersheymingenlilər, – deyə cənab Yoqel özündən çıxdı, – heç vaxt Dürtslengingen avaraları ilə yola getməmişik. Bildiyiniz kimi, bizdə bir kəndin dili o birindən fərqlənir. Ancaq bu dürtslengingenlilər elə qəliz danışrlar ki, biz bersheymingenlilər onları başa düşə bilmirik. Atam Berheymingen *pa'alarından* idi. Yohan həmişə bu “pa’a” sözünə gülərdi. “*Schveinkerli*”yə bu sözü heç cür qandıra bilmirdim.

– Bağışlayın, cənab Yoqel, deyin görə bu *pa'a* nə olan sözdür?

– Pa’a elə pa’adır də... Almanca sizi necə başa salım.

Bu günə qədər bilmirəm pa’a nə deməkdir. Deməli, mən də pan Yoqelin dediyi kimi, “*schveinkerli*” idim.

– Ha, ha, heç bilirsiniz bu qırışmal Yohan Neyburqa niyə gəlib? Gəlib ki, mənimlə rəqabət aparsın, hər yerdə məni içki düşkünü kimi qələmə versin. Sonra da əlinə bir-iki turist keçirib aparsın “vurmağa”. Yohandan heç olmaz. Onun kimi kələkbaz ağına da gəlməsin. Ona görə də onu gözəyirəm deyim ki, ay “*schveinkerli*”, ay Dürtslengingenin bədbəxt bəndəsi, gördün ki, mənə bir şey edə bilmədin. İndi mən sənə turistlərdən də yaxşılarını gəzdirirəm. Əgər onu burada tuta bilməsək yəqin ki, Burqshaymavdakı pivəxanada olacaq. Orada da olmasa “Böyük qəlyanaltı”da, ya ratuşanın yanındakı meyxanalarda, ya qalaaltı pivəxanalarda, ya da “Alapaqı yanındakı” meyxanada olacaq.

– Cənab Yoqel, bəlkə biz onu orda da tapmadıq, onda necə olsun? Bələdçimiz yumruğunu stola vurdu:

– Onda biz onun dalınca düz Dürtslengingenə gedərik.

Gördüyünüz kimi, cənab Yoqel Klopter çox məzəli adamdır. Doğrudan da bələdçimizin əvəzi yox idi. Bütün xırdalıqlardan başı çıxırdı. Qabağıma nə çıxdı bizə göstərir, izah edirdi.

Biz “Gəmi” pivəxanasından çıxıb dar küçə ilə yola düzəldik. Birdən cənab Yoqel tikililərdən birinin qarşısında dayandı, əlilə köhnə bir binanı göstərərək:

– Bu, Burqhaym pivəxanasıdır, – dedi. Sonra anlaşılmaz bir tərzdə əlavə etdi: – Keçən il burada Vaydıqlı bir qəssabı öldürüblər.

– Onu kim öldürüb?

– Dürtslengingen camaatı. Onlar həmişə bura yığışırlar. Çox güman, mənim rəqibim Yohan da burada olacaq.

İçəri keçdik. Stol başına əyləşdik. Cənab Yoqel alıcı gözəllə künədə, otağın işıq düşməyən hissəsində bir-biri ilə dalaşan bir neçə gövdəli adamı gözədən keçirdi.

– Yox, bunların arasında deyil, – ümitsiz halda dilləndi. – Sağ tərəfdə oturanların ikisi Regensburq küçəsində, o biri iki nəfər isə Auqsburq şosesində yaşayırlar. Onlar burda özlərinə gələncən beləcə bir saat da didişəcəklər. Ancaq bu sən deyən o qədər də maraqlı deyil. Heyif ki, burda Bedrix meydanından, Fels küçəsindən heç kəs yoxdur. Davamı bacarırlar onlar! Hələ mən Leshaym, Hayn qəsəbələrindən olanları demirəm. Bunlar isə... heç bıçaq nə olduğunu bilmirlər. Belə yerdə dürtslengingenlilər olaydı! Bir dəfə veydıqlı qəssabın kürünə bıçağı necə soxmuşdularsa... Ancaq onlar mənimlə bacara bilmirlər. Heyif ki, Yohan Beviqn burda deyil. Eybi yoxdur, harda olsa tapacağıq. Elə ki gördük bizimlə qoz-qoz oynayır, o saat aşının suyunu verərik.

Görürsünüz mü, cənab Yoqel Klopter turistlərin razı qalması üçün şəhəri qarış-qarış gəzdiren bələdçilər kimi canfəşanlıq eləmir.

Cənab Yohan Beviqn “Böyük qəlyanaltı”da yox idi. Bir qədər gözəyib yola düzəldik.

Cənab Yoqel diqqətimizi bir binaya cəlb edərək dedi:

– İndi də gəlin kilse pivəxanasına gedək. Bu pivəxana onunla məşhurdur ki...

“Eh, yenə başlayacaq zəhləmizi tökməyə! – bina XVI əsrdə tikilib...”

– Neyburqda içalat kolbasası yeməmişsiniz ki? – deyə Yoqel məni fikirdən ayırdı.

– Dünən gecələdiyim karvansarada yemişəm.

– Onda siz hələ əsil içalat kolbasası yeməmişsiniz. Bu pivəxana onunla məşhurdur ki, burada pivədən əlavə yaxşı içalat kolbasası verirlər. Bu da kilsedə əksəriyyət təşkil edən fransiskanların adı ilə bağlıdır. Fransiskanları eyni zamanda bütün şvablar ölkəsini özünə cəlb edən müqəddəs Heliodorun gözəl portreti ilə də tanıyırlar. Bir də görürsən ki, pivəxanada iki növbə bir-birinə qarışıb. Belə hallarda fransiskanlar içalat kolbasasını stoldan yığışdırmağı unutmurlar (Söhbət pivəxanada davam edir).

– Cənab Yoqel, deyin görə niyə onlar bir-birilə dalaşırlar?

– Müqəddəs Heliodorun portretinə görə, hər kəs istəyir onu birinci öpsün ki, hamıdan qabaq gedib pive içsin, içalat kolbasası yesin. Piveylə içalat kolbasası da ki ələ düşməz.

Cənab Yoqel iki funt verib qəlyanaltı aldı. Öyrəndik ki, cənab Yoqelin rəqibi Yohan yarım saat əvvəl bir turistlə harasa gedib, özü də pan Yoqeli soruşmuş.

– Ax, yaramaz. Axır ki, bir nəfər avara turist tapdı, – deyə cənab Yoqel həyəcanlandı. – Nə etməli, gərək onların dalınca qalaya gedək. Görünür bizdən qorxub qaçıblar.

Cənab Yoqel artıq mənimlə dostlaşmışdı. Ona görə də mənə dedi:

– Bu turisti siz öz öhdənizə götürərsiniz.

Bu sözlər onun ağzından ələ qətiyyətlə çıxdı ki, bundan ancaq bir mənə gözləmək olardı – “Kim mənimlə deyilsə, o mənim əleyhimədir”.

Biz qalaya yollandıq. Qalanın beş pivəxanası vardı. Camaat bura hər tərəfdən axışb gəlirdi. Vaxtilə bu qala isveçlilərin hücumuna məruz qalmış və onlar burada qələbə münasibətilə möhkəm içmişlər. Bunu gören qala qarnizonu onları izləyə–izləyə ikinci pivəxanaya qədər gəlib çıxmışlar. Lakin burada tamah onlara güc gəlmiş, düşmənin əlinə keçməsin deyə davanı unudaraq özlərini pive çəlləklərinin üstünə atmışlar. Qarnizon əsgərləri çəlləkləri boşaltmaqda isveçlilərə qalib gəlmişlər.

Bir azdan isveçlilər özlərinə gəlib ikinci pivəxanaya həmlə etmişlər. Lakin buranın tutulduğunu görüb üçüncü pivəxanaya hücum keçmişlər. Burada onlar birinci pivəxanada olduğundan da çox içmişlər.

Bu arada ikinci pivəxanada olan qarnizon əsgərləri özlərinə gəlib üçüncü pivəxananın düşməndən müdafiəsinə qalxmışlar. Lakin artıq gec imiş. Onların əlinə yatmış isveçlilərdən və boş çəlləklərdən başqa heç nə keçməmişdi. Qəzəblənmiş qarnizon əsgərləri isveçlilərin başlarını bədənlərindən ayırmışlar.

Bax, Neyburq qələbəsi belə olur. Qala qarşısında bu döyüş münasibətilə belə bir yazı var: “Onlar öz paylarını aldılar”.

Bununla belə isveçlilər şəhərə böyük ziyan vurmuşlar. Bayaq qeyd etdiyimiz kimi, Şvabiyada 30 illik müharibədən əvvəl olan pivəxanaların sayı bu gündən qat–qat çox imiş. Ancaq indi onlardan beşi qalıb.

Qerez, şəhərin tarixi baxımından bütün görkəmli yerlərini axtarıqsa da nə rəqibimiz cənab Yohanı, nə də o avara turisti tapa bildik.

– Yaxşısı budur ki, – deyə cənab Yoqel müqəssir halda axırncı pivəxanadan çıxarkən məni başa saldı. – Onları yaxına buraxmayasan. Əlinə nə keçsə, dolça, stol, stul atasın başlarına. Onlara ancaq belə lazımdır.

Qala küçəsiylə qapıya tərəf üz qoyduq.

– Bu yaramazları biz ancaq “Alapaqı yanında”kı pivəxanadan tapa bilərik.

Güman etməyin ki, biz onları tapmadıq! Xeyr, tapdıq. Özü də cənab Yoqelin dediyi yerdə, “Alapaqı yanında”kı pivəxanada.

Cənab Yohan gözlərini bizə dikmişdi. Mənim rəqib sandığım xarici turist isə qorxudan tir–tir əsirdi.

İçəri keçib onlarla qabaq–qabağa əyləşdik. Hiss edirdim ki, onlar bir–birinə qarşı çox səmimidirlər. Hətta “sən” deyə müraciət edirdilər. Birdən cənab Yohanın xarici turistə məni işarə verərək dediyi sözləri eşidim: “Sən o xarici turistə birini ilişdirərsən, cənab Yoqellə isə mən özüm hesablaşaram”. Bunu gözleyirmiş kimi cənab Yoqel qızıxdı:

– Dürtslengingenlilərin hamısı “schveinkerli”dir.

– Bersheymingenlilərin isə “schveinbubli”dir, – deyə cənab Yohan səsinə bir az ucaltdı.

Sonra cənab Yoqel ilə cənab Yohan başladılar dolçaları bir–birinin üstünə tolazlamağa. Pivəxanada Leshaym və Hayn qəsəbələrindən də bir neçə nəfər oturmuşdu. Çoxdan bəri bir–birindən intiqam almaq üçün imkan axtaran bu adamlar bunu gözleyirmiş kimi davanı qızıqdırdılar. Arası kəsilməyən sə–küy içində otaqdan çıxdım. Qapıda həmin o xarici turistlə rastlaşdım.

– O divanxana, meyxana qalmayıb ki, sizi axtarmayaq, – deyə o mənimlə söhbətə girişdi. – Cənab Yohan mənə dedi ki, guya Yoqel onun çörəyinə bais olur, aralarında bir anlaşılmazlıq var, onu həll etməlidir.

Biz alapaqıdan çıxıb Neyburqu tərk etdik.

– Bura doğrudan da gözəl yerdir. Bizim Vürtemberqdə isə adamın üreyi sıxılır, – deyə xarici turist artıq heyretini gizlədə bilmədi.

Bəli, almanlar belədir. Belədir Dunay sahilində yerləşən şvab şəhəri Neyburqun bələdçiləri!!!

MÜNDƏRİCAT

Ön söz	4
--------------	---

HEKAYƏLƏR VƏ FELYETONLAR

İgid əsgər Şveyk müharibə ərəfəsində (tərc. H.Hacıyev)	13
I. Şveyk İtaliya ilə təkbəşinə vuruşdu	13
II. Şveyk kilsə şərabı axtırır	16
III. Həkimlər Şveyki müayinə edirlər	20
IV. Şveyk piroksilin ilə rəftar etməyi öyrənir	23
V. Şveyk havanı fəth edir	26
Seçicinin müsibətləri (tərc. H.Hacıyev)	29
Şafraneğin varisi (tərc. H.Hacıyev)	33
Yoxsul ədəbiyyatçılara yardım (tərc. H.Hacıyev)	37
Valideynlər və uşaqlar (tərc. H.Hacıyev)	41
Qorjitski şəhərinin rəisi ilə söhbət (tərc. H.Hacıyev)	46
Tərk-silah konfransı (tərc. H.Hacıyev)	49
Amerikalının tərcümeyi-halı (tərc. H.Hacıyev)	53
Baron və onun köpəyi (tərc. H.Hacıyev)	58
Mən necə it alveri edirdim (tərc. H.Hacıyev)	61
Həyatdan ibrət (tərc. H.Hacıyev)	70
Vicdanlı bir nazirin faciəli aqibəti haqqında nağıl (tərc. R.Nağıyev)	73
"Götürün, götürün, əsgər!" (tərc. R.Nağıyev)	76
Cənab Tevlinin oğurluq fırıldığı (tərc. R.Nağıyev)	79
İnsan mənliyi (tərc. R.Nağıyev)	82
Setliçka seçkilərdə necə iştirak etdi (tərc. R.Nağıyev)	85
Yeni əkinçilik naziri (tərc. R.Nağıyev)	89
Vəd (tərc. R.Nağıyev)	90
Tacirin faciəsi (tərc. R.Nağıyev)	94
Ömürdən bir səhnə (tərc. R.Nağıyev)	96
Vışeqraddakı seçkilərin ikinci turu qarşısında (tərc. R.Nağıyev) ..	100
Qorxaq (tərc. R.Nağıyev)	103

Qatilin axtarılması (tərc. R.Nağıyev)	107
İctimai işlər nazirliyinin fəxri diplomu (tərc. R.Nağıyev)	110
Oğru Şeybanın macərası (tərc. R.Nağıyev)	113
İctimai təminat cəmiyyəti (tərc. R.Nağıyev)	119
Evdə, küçədə, idarədə, mağazalarda, teatrlarda, təyyarədə və futbol yarışlarında ədəb qaydaları (tərc. R.Nağıyev)	120
Suallar və cavablar (tərc. R.Nağıyev)	125
Xeyriyyə cəmiyyəti (tərc. R.Nağıyev)	131
Vinoqradıdakı işlər haqqında Vinoqradı bələdiyyə idarəsindən məktub (tərc. R.Nağıyev)	134
Bizə hər bəş gəmiləri gerek olanda (tərc. R.Nağıyev)	137
Sərxoşluğun faciəsi (tərc. R.Nağıyev)	137
Rajitsi qoruğu haqqında kiçik povestlər (tərc. R.Nağıyev)	140
Ərzaq vergisi yığan cənab Xoxolkanın romanı (tərc. R.Nağıyev)	167
İmzasız məktub (tərc. R.Nağıyev)	171
Reklam səhnəsi (tərc. R.Nağıyev)	173
Biletsiz sənişin (tərc. R.Nağıyev)	178
Fərsiz işçi (tərc. R.Nağıyev)	181
Yerli kasıblar üçün cənab Kaublenin xeyriyyə fondu (tərc. R.Nağıyev)	188
Yolunu azmış övladın qayıtməsi (tərc. R.Nağıyev)	192
Dahi çex yazıçısı Yaroslav Haşek (tərc. R.Nağıyev)	196
Bəs ləyaqətli vətəndaş necə hərəkət etməlidir? (tərc. R.Nağıyev)	198
Pyort müəllim (tərc. R.Nağıyev)	200
Dostum Klyuçka müqəddəs Apolenanın şəklini necə çəkdi (tərc. R.Nağıyev)	204
Canilərin tətili (tərc. R.Nağıyev)	209
Xilas olunmuş (tərc. E.İbrahimov)	214
Baron Kleynqamplın təsərrüfat reformaları (tərc. E.İbrahimov) ..	217
Çaqan-Kuren əhvalatı (tərc. E.İbrahimov)	221
İmperator I Frans-İosifin portreti haqqında povest (tərc. E.İbrahimov)	225
Şəriət dərsi (tərc. E.İbrahimov)	229
Cinayət romanının qısa məzmunu (tərc. E.İbrahimov)	232

İmperator–Kral Ədalət Nazirliyi müttəhimlər kürsüsündə (<i>tərc. E.İbrahimov</i>)	234
Mənim etirafım (<i>tərc. E.İbrahimov</i>)	238
Qaçış yarış (<i>tərc. E.Mehri</i>)	241
Pişiyin başına gələn bədbəxt hadisə (<i>tərc. E.Mehri</i>)	247
Eybəcər it Balaban haqqında (<i>tərc. E.Mehri</i>)	251
Serb keşişi Boqumir və onun müfti İrsimdən aldığı keçi (<i>tərc. E.Mehri</i>)	254
Halal adam (<i>tərc. E.Mehri</i>)	257
Kobkan ekspedisiya firmasının praktikantlarının məhv edilməsi (<i>tərc. E.Mehri</i>)	261
Yetim uşaq və onun sirli anası (<i>tərc. E.Mehri</i>)	267
<i>Birinci fəsil.</i> Mavigözlü yetim uşaq	267
<i>İkinci fəsil.</i> Pul gətirmiş poçtalyon	267
<i>Üçüncü fəsil.</i> Təqaüddü Pavlikin igidliyi	268
<i>Dördüncü fəsil.</i> Dükənçinin fərasəti	269
<i>Beşinci fəsil.</i> “Sirli ana” məqalesinin nəticələri	269
<i>Altıncı fəsil.</i> Lal–kar xidmətçi	270
<i>Yeddinci fəsil.</i> Yeni məktublar, yeni açmalar, yeni alverlər	271
<i>Səkkizinci fəsil.</i> Məsləhət və mühakimələr	272
<i>Doqquzuncu fəsil.</i> Sirli ananın aşkar olunması və sirrin saxlanması	273
<i>Onuncu fəsil.</i> Atasını Təneçkaya çox oxşayır	274
Nuhun oğlu Xamın məhkəməsi (<i>tərc. E.Mehri</i>)	274
Naxırçının hekayəsi (<i>tərc. E.Mehri</i>)	279
Bənövşəyi ildırım (<i>tərc. E.Mehri</i>)	287
Necə oldu ki, mən nekroloqumun müəllifi ilə görüşdüm (<i>tərc. E.Mehri</i>)	290
Dostum Hanuşka (<i>tərc. E.Mehri</i>)	294
Pan Florentin və Xoxolka (<i>tərc. E.Mehri</i>)	298
Münasib adlar haqqında (<i>tərc. E.Mehri</i>)	301
Xaricilərin bələdçisi (<i>tərc. E.Mehri</i>)	309

YAROSLAV HAŞEK
SEÇİLMİŞ ƏSƏRLƏRİ

“ŞƏRQ-QƏRB”

BAKİ-2006

Buraxılışa məsul:	<i>Əziz Güləliyev</i>
Texniki redaktor:	<i>Rövşən Ağayev</i>
Tərtibatçı-rəssam:	<i>Nərgiz Əliyeva</i>
Kompyuter səhifələyicisi:	<i>Ələkbər Kərimov</i>
Korrektor:	<i>Pərinaz Səmədova</i>

Yığılmağa verilmişdir 18.10.2006. Çapa imzalanmışdır 28.11.2006.
 Formatı 60x90 $\frac{1}{16}$. Fiziki çap vərəqi 20. Ofset çap üsulu.
 Tirajı 25000. Sifariş 232.

Kitab “Şorq-Qərb” mətbəəsində çap olunmuşdur.
 Bakı, Aşıq Ələsgər küçəsi, 17.